

Це видання здійснене
за рахунок матеріальної (гроші) та
моральної (душа і серце) допомоги
відомих швейколюбів і швейкознавців

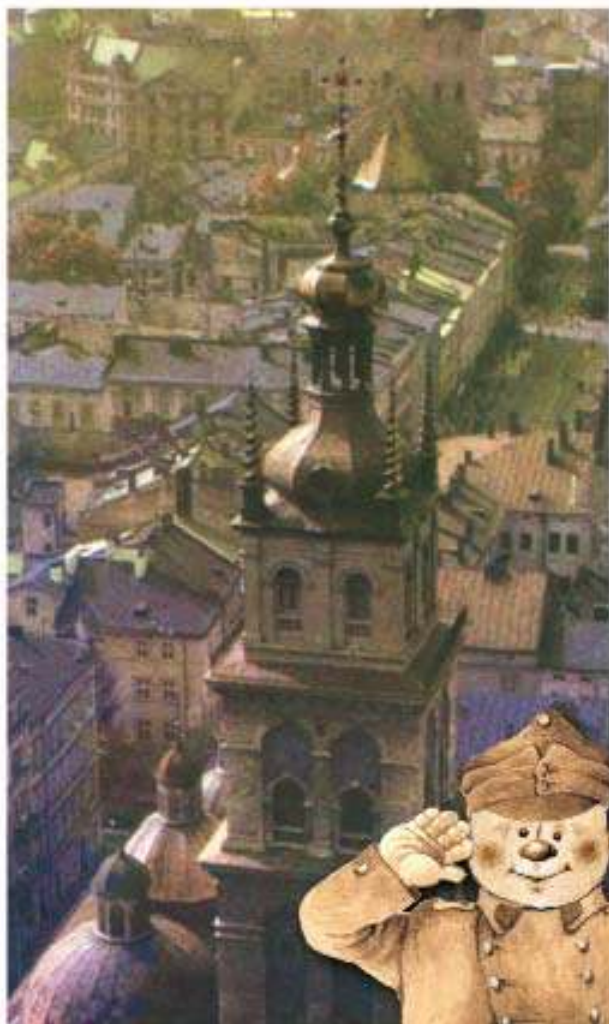
ОЛЕКСАНДРА ШЛАПАКА
та
ІГОРЯ МАЗЯРА

**Ярослав
Гашек**

 Кальварія

**Пригоди
бравого
вояки Швейка**

Том II

ББК 84.4 ЧЕХ

Г 24

Ярослав Гашек

ПРИГОДИ БРАВОГО ВОЯКИ ШВЕЙКА

Том 2

Переклад з чеської Степана Масляка

Переклад Додатку (Карел Ванек) М.Зорка

За редакцією Івана Лучука

До цього видання включено не лише текст всесвітньої слави роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка», а й «закінчення» цього твору, написане приятелем Гашека, чеським письменником Карелом Ванеком, яке поставило крапку у пригодах Йозефа Швейка в часи Першої світової війни.

Спеціально для цього видання Іван Лучук зробив нову редакцію перекладу роману, здійсненого Степаном Масляком, а Михайло Євшин створив близько 150 нових ілюстрацій.

Усі вірші в книзі подаються в перекладі

В. С. МАСЛЯКА

Художник

Михайло ЄВШИН

Усі права застережено.

ISBN 978-966-663-098-1

ISBN 978-966-663-093-6 (том I)

ISBN 978-966-663-094-3 (том II)

© Іван Лучук, передмова, 2009

© Володимир Моторний, післямова, 2009

© Михайло Євшин, ілюстрації, 2009

© «Кальварія», 2009

частина третя
СЛАВНА
ПРОЧУХАНКА

ONLY THE NAVY CAN STOP THIS

ДЕ Ж МОЇ
ПІДШТАНКИ?

© пан Земек

ЧЕРЕЗ УГОРЩИНУ

Нарешті всі дочекалися тієї хвилини, коли їх напхали до вагонів з розрахунку 42 чоловіки або 8 коней. Коням, звичайно, було зручніше їхати, ніж солдатам, бо вони могли спати навстоячки, але, зрештою, це не мало жодного значення. Військовий ешелон знову віз у Галичину нову партію людей, зігнаних на забій.

Однак цим створінням усе ж таки трохи відлягло від серця. Поїзд рушив, а це вже було щось певне, бо до цього часу всі жили у напруженому очікуванні, в страху, чи поїдуть вони завтра, чи позавтра, а може, ще й сьогодні. Деякі почували себе, як засуджені на смерть, що в страшному перестрахи чекають на ката. Але кат з'явився, і їх огортає спокій: за мить — усьому кінець.

Тому один солдат верещав з вагону, як навіжений: «Їдемо, їдемо!»

Фельдфебель-рахівник Ванек безумовно мав рацію, коли говорив Швейкові, що нема чого поспішати.

Поки підоспіла мить лізти до вагонів, минуло декілька днів. І весь час безнастанно торочилось про консерви, але досвідчений Ванек заявив, що це тільки людська фантазія. Які там консерви?! Ще так-сяк польова служба Божа, — будь ласка, бо і з попередньою маршовою ротою саме так було. Коли є консерви, польова служба Божа відпадає. В іншому разі вона є відшкодуванням за консерви.

І дійсно, замість гуляшевих консервів з'явився старший фельдкурат Ібль і забив три мухи одним ударом. Відправив

польову службу Божу зразу для трьох маршбатальйонів, благословивши два з них у дорогу до Сербії, а один до Росії.

При цьому він виголосив дуже патріотичну схвилювану промову, матеріали для котрої, як було видно, брав з військових календарів. Промова так схвилювала всіх, що по дорозі на Мошон Швейк, який їхав з Ванеком у одному вагоні, де розташувалася імпровізована канцелярія, згадуючи про неї, сказав фельдфебелеві-рахівникові:

— Що не кажи, а це насправді було чудово. Як він розпивався: «Коли день схилатиметься надвечір, і сонце зі своїми золотими променями западе за гори, на бойовищі буде чути останні подихи умираючих, іржання коней, стогін поранених, плач і голосіння населення, у якого над головою горітимуть стріхи». Я страх люблю, коли з людей робляться ідіоти у квадраті.

Ванек кивнув на знак згоди головою:

— Це була насправді, кат його візьми, зворушлива історія.

— Гарна і з біса повчальна, — сказав Швейк. — Я усе дуже добре запам'ятав і, коли повернуся з війни, розповідатиму про це «Під чашею». Пан фельдкурат, викладаючи нам все це, так розчепірів свої дригульки, аж я злякався, ще, чого доброго, послизнеться і гепнеться на польовий вівтар. Адже міг би розбити собі макітру об дароносицю. Він навів нам чудовий приклад з історії нашої армії, коли в ній ще служив Радецький, і так гарно зумів поєднати з вечірньою загравою вогонь палаючих столд на бойовищі, немовби це все відбулося у нього на очах.

Того самого дня старший фельдкурат Ібль був уже у Відні і розповідав там іншому маршбатальйонові цю зворушливу історію, про яку згадував Швейк і яка йому так сподобалася, що він назвав її «ідіотизмом у квадраті».

— Дорогі солдати, — промовляв старший фельдкурат Ібль. — Уявіть собі, що зараз сорок восьмий рік, і тільки-но переможно скінчився бій під Кустоцкою*. Після десятигодинного завзятого бою італійський король Альберт змушений був залишити бойовище нашому батькові солдатів, маршалові Радецькому, який на 84-му році свого життя здобув таку блискучу перемогу.

І ось, дорогі солдати. На вершині перед здобутою Кустоцкою старий полководець зупиняє свого коня. Навколо нього його вірні генерали. Урочистість тієї хвилини пройняла усю групу, бо недалеко від маршала, мої кохані, всі побачили солдата, який боровся зі смертю. Поранений прапороносець

Герт із пошматованим на полі слави тілом відчув на собі погляд маршала Радецького. Бравий прапороносець похололими пальцями правої руки у спазматичному захопленні стискав золоту медаль. Коли він побачив достойного маршала, серце його забилося з новою силою, а знеможене тіло запалилося життям. З надлюдським зусиллям умираючий спробував підповзти до свого фельдмаршала.

— Не муч себе, мій доблесний солдате, — сказав маршал і, злізши з коня, хотів подати йому руку.

— Гай-гай, пане маршале, — сказав умираючий воїн, — мені перебило обидві руки, але прошу тільки одно, скажіть мені чисту правду: ми виграли цю битву?

— Ще й як, милий брате, — ласкаво сказав фельдмаршал. — Шкода, що твоя радість затьмарена пораненням.

— Звичайно, високодостойний пане, прийшла моя остання година, — слабим голосом сказав солдат, приємно усміхаючись.

— Тебе мучить спрага? — спитав Радецький.

— День був задушливий, пане маршале, понад 30 градусів тепла.

Тоді Радецький взяв у одного зі своїх ад'ютантів польову флягу і підніс її вмираючому. Той довгим ковтком погасив свою спрагу.

— Хай Бог вам сторицею відплатить, — вигукнув солдат, намагаючись поцілувати руку свого полководця.

— Ти давно служиш? — спитав маршал.

— Понад сорок років, пане маршале. Під Асперном* я здобув золоту медаль, бився і під Липськом, за що маю гарматний хрест*. П'ять разів був смертельно поранений, але тепер мені вже кінець. Та яке щастя, яке блаженство, що я дочекався сьогоднішнього дня. Що мені смерть, коли ми здобули славу перемоги і відвоювали цісареві його землі.

В цю хвилину, кохані солдати, з боку табору долинули величні звуки нашого гімну «Боже, будь нам покровитель», могутньо і урочисто пролунали вони над бойовищем. Ранений солдат, прощаючись із світом, ще раз спробував підвестися.

— Хай живе Австрія! — вигукнув він несамовито. — Слава австрійській батьківщині! Хай вічно лунає в просторах наш шляхетний гімн! Слава нашому полководцеві! Хай живе армія! — Вмираючий ще раз припав до правиці маршала, поцілував її і впав; останній тихий подих вирвався з його благородної душі.

Полководець з непокритою головою стояв над тілом одного з найкращих своїх воїнів.

— Такий прекрасний кінець дійсно гідний заздрощів, — промовив маршал і затулив обличчя руками. — Дорогі солдати, і я від щирого серця бажаю вам усім дочекатися такого кінця!

Згадуючи цю промову старшого фельдкурата Ібля, Швейк міг дійсно справедливо, без найменшого перебільшення назвати його «ідіотом у квадраті».

Потім Швейк почав обговорювати вже відомі накази, прочитані перед посадкою в поїзд. Один — підписаний Францом Йосифом, а другий виданий ерцгерцогом Йосифом Фердинандом, головнокомандувачем Східної армії. Обидва накази торкалися подій, що відбулися 3 квітня 1915 року на Дуклянському перевалі, коли два батальйони 28-го полку під звуку полкового оркестру перейшли разом з офіцерами до росіян.

Обидва накази було прочитано тремтячим голосом і у чеському перекладі звучали так:

«НАКАЗ ПО АРМІЇ ВІД 17 КВІТНЯ 1915 РОКУ:

Сповнений болю, наказую цісарсько-королівський піхотний двадцять восьмий полк за боягузтво і державну зраду викреслити із списків моєї армії. Полковий прапор у збезчещеного полку відібрати і передати Військовому музею. Полк, який був морально розкладений ще на батьківщині і який відправився на поле бою, щоб здійснити свої зрадницькі наміри, віднині не існує.

Франц Йосиф I».

«НАКАЗ ЕРЦГЕРЦОГА ЙОСИФА ФЕРДИНАНДА:

Чеські військові частини під час воєнного походу не виправдали наших сподівань, особливо в останніх боях. Передусім не виправдали себе при обороні позицій. Тривалий час вони знаходились у траншеях, з чого скористався ворог, щоб познайомитися і зв'язатися з нікчемними елементами цих частин.

Ворог, підтримуваний тими зрадниками, майже завжди спрямовував атаки проти тих фронтових частин, серед яких знаходилися ці зрадницькі війська.

Ворогові часто вдавалося захопити нас зненацька, так би мовити, майже без перешкод вриватися на наші позиції і брати в полон велику кількість оборонців.

Тисячу разів ганьба, сором і зневага тим безчесним негідникам, які зрадили цісаря і державу, запламувавши не лише честь прапорів нашої доблесної і хороброї армії, але і честь тієї нації, до якої вони належать.

Рано чи пізно їх не мине куля або шибениця.

Обов'язок кожного чеського солдата, який ще не втратив почуття честі, — повідомити свого командира про такого мерзотника, підбурювача і зрадника.

Хто цього не зробить, той сам зрадник і негідник.

Цей наказ прочитати всім солдатам чеських полків.

Цісарсько-королівський двадцять восьмий полк наказом нашого монарха вже викреслено із складу армії, і всі полонені дезертири з цього полку заплатять кров'ю за свою тяжку провину.

Ерицгерцог Йосиф Фердинанд».

— Так, так. Не дуже-то вони поспішали нам його прочитати, — сказав Швейк Ванекові, — мене просто дивує, що цей наказ нам оголосили лише тепер, хоч його найясніший цісар видав ще 17 квітня. Це виглядає так, немовби з якогось приводу нам навмисне його не хотіли прочитати. Був би я найяснішим цісарем, я б їм показав, як мене затирати та нехтувати мною. Якщо наказ виданий 17 квітня, то 17 його мусять і прочитати у всіх полках, нехай хоч би каміння з неба падало.

У другому кутку вагону напроти Ванека сидів кухар-окультист з офіцерської кухні і щось писав. Поруч нього примостилися денщик надпоручника Лукаша, бородатий велетень Балоун, і телефоніст Ходоунський, прикомандирований до одинадцятій маршової. Балоун ремигав партику солдатського хліба і перелякано пояснював телефоністові Ходоунському, що, мовляв, не його вина, якщо у цій тисняві при посадці він не міг продертися у штабний вагон до свого надпоручника.

Ходоунський залякував Балоуна, що тепер, мовляв, жартам кінець і його за це чекає куля.

— Час вже покласти кінець цим мукам, — нарікав Балоун. — Я вже раз мало не загинув на маневрах біля Вотіц. Ми тоді майже конали від голоду і спраги, і коли до нас приїхав батальйонний ад'ютант, я вигукнув: «Дайте нам води і хліба!» Той обернув у мій бік коня і сказав, що на війні він би наказав мене за це розстріляти. Але зараз велить лише замкнути до гарнізонної тюрми. Та мені здорово пощастило. Коли він їхав з повідомленням для штабу, його кінь по дорозі сполошився, і ад'ютант, впавши з коня, скрутив собі, хвала Богові, в'язи.

Балоун важко зітхнув і поперхнувся хлібом. Відкашлявшись, він жадібно подивився на два саквояжі надпоручника Лукаша, які були під його опікою.

— Панове офіцери, — промовив він меланхолійно, — дістали печінкові консерви і угорську ковбасу. От, коли б хоч шматочок.

При цьому він жадібно дивився на саквояжі свого надпоручника, немов всіма покинутий голодний песик, що сидить біля дверей ковбасні, вдихаючи запах вареної шинки.

— Не зашкодило б, — сказав Ходоунський, — якщо б насдесь зустріли добрим обідом. Де ті часи, коли ми на початку війни їхали до Сербії і на кожній станції обжиралися по саме нікуди. Ох, як нас тоді частували. З гусячих лапок ми вирізали кубики і грали ними «у вівці» на плитці шоколаду. В Хорватії в Осієку* двоє панів від спілки ветеранів принесли нам до вагона великий казан із печеною зайчатиною, цього ми вже не витримали і вилили їм усе те на голову. По дорозі ми нічого іншого не робили, а тільки блювали з вагонів. Капрал Матейка так напхав свій кендюх, що ми мусили покласти йому на живіт дошку і гоцати по ній, як це роблять, коли нагоптують капусту. Тільки від цього бідоласі й полегшало, як поперло з нього і згори, і знизу. А коли ми їхали Угорщиною, то нам на кожній станції кидали до вагонів смажених курей, але ми виїдали з них лише мозочки. В Капошварі* мадяри кидали нам до вагонів цілі кавалки туш печених свиней. Один з наших добряче дістав свинячим рилом по черепі. Він потім гнав того добродія дарителя ременем аж через три колії. Зате в Боснії нам і води не дали. Але до Боснії, хоч це було й заборонено, ми мали різних горілок — хоч залийся, а вина — потоки. Пригадую, на одній станції якісь пані і панночки частували нас пивом, а ми їм у ті їхні дзбани надзюрили. Ото була потіха, як вони сипонули від вагона.

Ми всю дорогу були немов очманілі. Я неспроможний був навіть червоного туза розпізнати. Аж раптом зовсім несподівано наказ: всім негайно з вагонів. Ми навіть у карти не дограли. Якийсь капрал, я вже не пам'ятаю його ім'я, горлав на своїх людей, аби вони заспівали: «Und die Serben müssen sehen, daß wir Österreicher Sieger, Sieger sind»¹.

Але хтось так садонув його під зад ногою, що він аж покотився по рейках. Раптом знову команда: поставити

¹ Серби повинні побачити, що ми, австрійці, переможці (нім.).

гвинтівки в піраміди, а поїзд зараз же обернувся і порожняком поїхав назад. Та в цьому гармидері, як це звичайно буває, відвіз наші харчі, видані нам на два дні. А тут близенько, ну як звідси ген до тамтих дерев, уже почала рватися шрапнель. З другого кінця під'їхав командир батальйону і скликав усіх офіцерів на нараду, а потім прибіг блідий, як смерть, оберлейтенант Мацек — чех аж до самих кісток, хоч і розмовляв тільки по-німецьки — і говорить, що далі їхати не можна, бо залізнична колія висаджена в повітря, серби вночі перебралися через ріку і зараз підходять з лівого флангу. Але це ще далеко від нас. Ми, буцімто, дістанемо підмогу і розстроїмо їх вщент. Але коли дійде до справи, щоб ніхто, борони Боже, не здавався в полон, бо серби полоненим відрізають вуха, носи, виколюють очі, а на те, що поблизу рветься шрапнель, не треба звертати уваги, бо це, мовляв, пристрілюється наша артилерія. Раптом десь за горою відізналося — татататататата. А це, каже, пристрілюються наші кулемети. Потім з лівого боку загуркотіла канонада, це ми почули вперше і попадали на животи. Над нами перелетіло кілька снарядів і запалили вокзал, з правого боку над головами засвистіли кулі, а вдалині було чути залпи і кулеметну тріскотняву. Оберлейтенант Мацек наказав розібрати піраміди і наладувати гвинтівки. До нього підійшов черговий і повідомив, що це неможливо, бо у нас із собою зовсім немає набоїв. Адже панові оберлейтенанту відомо, що ми повинні були дістати їх аж на дальшому етапі перед позиціями. Поїзд із амуніцією їхав попереду нас і, дуже можливо, потрапив до рук сербів. Оберлейтенант Мацек стояв з хвилину як задерев'янілий, а потім наказав: «Bajonett auf!»¹, сам не знаючи для чого; мабуть, просто з розпачу, аби хоч щось діялося. Так ми стояли досить довго, наготові, потім знову полізли на шпали, бо з'явився якийсь літак і унтери заверещали: «Alles decken, decken»². Згодом виявилося, що це був наш літак і його наша артилерія помилково підстрелила. Ми знову підвелися, а наказу нема і нема, отож стоїмо собі «вільно», раптом дивимось — жене до нас якийсь кавалерист і ще здалеку гукає: «Wo ist Batalionskommando?»³ Командир батальйону виїхав йому назустріч. Кавалерист ткнув йому якийсь папір у руки і знову погнав праворуч, а командир батальйону, як дочитав його, так неначе відразу ж із глузду з'їхав.

¹ Примкнути багнети! (нім.).

² Всім сховатися! (нім.).

³ Де командування батальйону? (нім.).

Вихопив шаблю і пре просто на нас: «Alles zurück, alles zurück! Direktion Mulde, einzeln abfallen!»¹ І тут почалося. З усіх боків, немовби чекаючи на це, по нас відкрили пальбу. Зліва від колії було кукурудзяне поле, ось на ньому і закрутилася завірюха. Ми повзли навкарачки у видолинок, наплічники покидали на цих проклятих шпалах. Оберлейтенант Мацек дістав кулю в голову, не встиг навіть і писнути. Поки ми добігли до улововини, багато наших було вбито або поранено. Ми їх там залишили, а самі бігли аж до вечора. А навкруги все неначе виметене. Це наші вояки ще до нашої появи так постаралися. Єдине, що ми побачили, це розграбований обоз. Нарешті ми прибігли на станцію, де дістали новий наказ: сідати по вагонах і їхати назад до штабу. Але цього ми вже не могли виконати, бо увесь штаб напередодні потрапив у полон. Про це ми довідалися ще вранці. І залишилися ми, як ті сироти, ніхто про нас нічого й знати не хотів. Отже, прилучили нас до 73-го полку, щоб зручніше було відступати. На це ми погодилися з великою радістю. Але спершу нам довелося марширувати майже цілий день, аж поки наздогнали 73-й полк. Потім...

Його вже ніхто не слухав, бо Швейк з Ванеком грали в «довгий мар'яж», кухар-окультист з офіцерської кухні писав докладного листа своїй жінці, яка під час його відсутності почала видавати новий теософський часопис. Балоун дрімав на лавці, і телефоністові Ходоунському не залишилося нічого іншого, тільки повторювати: «Так, цього не забуду...»

Він підвівся і пішов асистувати картярам.

— Ти б мені хоч люльку запалив, — сказав Швейк дружньо до Ходоунського, — коли вже вирішив асистувати. «Довгий мар'яж» куди важливіша річ, ніж ця війна і ніж ваша проклята пригода на сербському кордоні. Ну й пальнув я дурницю тут, хоч сам собі по морді дай. І чого було не почекати ще хвилю з тим королем, а тепер би я витягнув валета. Ну й дурень же я.

Кухар-окультист тим часом закінчив свого листа і перечитував його, явно доволений, як він його гарно склав, спритно обійшовши військову цензуру.

«Дорога жінко!

Коли одержиш ці рядки, я буду вже кілька днів знаходитися у поїзді, бо ми вирушаємо на фронт. Це мене не дуже радує, бо в поїзді мушу сидіти, склавши руки. Яка кому з мене користь, коли в нашій офіцерській кухні не вариться, а їжу ми дістаємо на станціях. Я так радо був би приготував для наших панів офіцерів

¹ Всі назад, всі назад. Напряма на видолинок, по одному (нім.).

під час переїзду через Угорщину сегединський гуляш, але нічого не вдієш. Можливо, коли приїдемо вже до Галичини, я буду мати нагоду приготувати справжню галицьку «шулю» — тушену гуску, начинену кашею або рисом. Повір, дорога Геленко, я докладаю всіх сил і умінь, щоб нашим панам офіцерам, які так трудяться і мають стільки турбот, вичакувати щось приємне.

Мене з полку перевели до маршового батальйону. Я цьому дуже радий, бо завжди мріяв, хай хоч із скромних припасів, але зробити нашу фронтову офіцерську кухню зразковою. Чи пам'ятаєш, дорога Геленко, як ти, коли я збирався до полку, бажала мені добрих начальників. Твоє бажання здійснилося. Я не маю й найменших підстав нарікати; навпаки, всі офіцери — це наші справжні друзі, а до мене ставляться просто по-батьківськи. При першій-ліпшій можливості повідомлю тобі номер нашої польової пошти ...»

Той лист був наслідком певних обставин. Між кухарем-окультистом і полковником Шредером, який до цього часу протегував йому, перебіг чорний кіт. Під час прощальної вечері з офіцерами маршбатальйону стався фатальний збіг обставин — полковникові Шредеру знову забракло порції завивання з телячих нирок, і «батько» полковник відіслав бідолаху кухаря з маршовою ротою на фронт, доручивши офіцерську полкову кухню якомусь нещасному учителеві зі школи сліпих у Кларові.

Кухар-окультист ще раз перебіг оком написане. Воно йому видалося досить дипломатичним, щоб утриматися бодай трохи далі від передових позицій, бо що б там не казали, але життя є життя, а кухня рятує і на фронті.

Правда, ще до війни, коли він був редактором і власником часопису про окультну науку, він написав раз велику статтю про те, що ніхто не повинен боятися смерті, і статтю про перевтілення душ.

Тепер він підійшов до Швейка і Ванека і почав заглядати до них у карти. Між обома гравцями в цю хвилину зникла різниця у їхніх військових чинах. Вже грали не вдвох, а втрох, разом з Ходоунським.

Ординарець Швейк грубо лаяв фельдфебеля Ванека:

— Я дивуюся, як ви можете так по-дурному грати. Ви ж бачите, що він грає на ренонсах¹, що в мене немає жодної

¹ Картяр не смів зробити взятки.

бубни, а ви не відповідаєте вісімкою й кидаєте, як найбільший йолоп, хрестового валета, а той бовдур виграє.

— Стільки вереску через одну програну мізерку, — прозвучала чемна відповідь фельдфебеля-рахівника. — Ви самі граєте, як несповна розуму. Я повинен з пальця чи що виссати вам ту бубнову вісімку, коли в мене взагалі жодної бубни немає, а лише старша піка і хреста. Ви, бордельний кавалере.

— То ви, хитруне, повинні були грати тотус¹, — усміхнувся Швейк. — Це зовсім так, як одного разу у Вальші внизу в ресторані один такий валуйко мав тотус, але не користувався цим, а весь час відкладав найменші до ренонсу і пускав кожного на мізерку. А які мав карти! Усіх мастей, найстарші. Я й тепер нічого з цього не мав би, коли б ви грали тотус, як було і тоді. І ніхто з нас теж нічого б з того не мав; все йшло б довкола, а ми платили б і платили б. Я нарешті тоді не витримав та й кажу: «Пане Герольд, будьте такі ласкаві, грайте тотус і не дурійте». Але він на мене як визвірився, кожному, каже, вільна воля грати як хоче. Ми б, каже, краще проти вітру не дмухали, бо він скінчив університет. Але це йому дорого коштувало. Шинкар був наш добрий знайомий, офіціантка була з нами в дуже інтимних стосунках, а патрулеві розтовкмачили, що так і так, і все було в повному порядку. В першу чергу, сказали ми, з його боку дуже нечемно кликати вночі патруль і порушувати нічний спокій тільки через те, то він десь перед кнайпою посковзнувся на ожеледі, їхав носом по тротуару, аж поки його не розбив; ми ж його, боронь Боже, і пальцем не торкнули, хоч він грав мар'яж по-шахрайськи, ну, а коли ми це виявили, тут вже ніде правди діти, він так швидко утікав, аж носом заповоров. А що ми до нього ставилися просто-таки по-джентльменськи, підтвердили і шинкар, і офіціантка, бо він на ніщо інше не заслужив. Сидів завжди від сьомої години вечора аж до півночі за однісіньким кухлем пива і склянкою содової води та корчив з себе бозна-яке цабе, бо, бачите, він був професором університету, а на мар'яжі розумівся, як свиня на перці. Так, отже, хто тепер здає?

— Зіграймо «прикупного», — запропонував кухар-окуляртист, — шістка і дві.

— То краще розкажіть нам, — сказав фельдфебель Ванек, — про перевтілення душ, так, як це ви розповідали дівчині в кантині, коли розбили собі носа.

¹ Картяр повинен зробити всі взятки.

— Про мандрівку душ я вже чув, — відіззався Швейк. — Мені свого часу теж забандюрилося, пробачте за слово, взятися до того самоосвічування, щоб не плентатися десь у хвості. І пішов я до читальні промислової спілки в Празі. Але тому, що я «на те свято надів стару лату» і виблискував голим задом, я так і не допхався до тієї самоосвіти. Мене туди не пустили, — «просимо, кажуть, вашу милість забиратися геть, поки цілі», — бо вони думали, що я прийшов їхні пальта красти. Тоді вже я по-святковому напіжонився і пішов до музейної бібліотеки*. Там ми з одним товаришем дістали книжку про перевтілення душ. Я вчитав у цій книжці, що один індійський цісар, коли стріпнув ногами, перетворився в свиню, а коли цю свиню закололи, він перемістився у мавпу, з мавпи — у борсука, а з борсука нарешті став міністром. Потім у армії я переконався, що в цьому мусить бути трохи правди, бо хто тільки мав якусь зірку на комірці, називав солдатів або морських свиньми, або взагалі якимось іншим звірячим назвиськом. Отже, згідно з цим можна думати, що тисячі років тому ці прості солдати були якимись великими полководцями. Але на війні така мандрівка душ незвичайно дурна річ. Казна-скільки перемін зробить людина, перш ніж стане, скажімо, наприклад, телефоністом, кухарем або піхотинцем. І раптом його розірве граната, а душа його переселиться в якусь артилерійську кобилу. Але і тут місця ще не зогріє, як у батарею, коли вона займає якийсь горбок, знов лупне снаряд і заб'є цю кобилу, в яку втілилась душа небіжчика. Тепер душа миттю переселяється у якусь обозну корову, з якої зроблять гуляш для вояків, і душа з цієї корови зараз же перелізе в телефоніста, а з телефоніста...

— Я дивуюся, — сказав телефоніст Ходоунський, явно ображений, — чому саме я повинен служити мішенню для дурних жартів.

— А той Ходоунський, що має приватну детективну контору з всевидячим оком святої трійці, це, бува, не ваш родич? — невинно спитав Швейк. — Я дуже люблю приватних детективів. Мені свого часу довелося служити в армії з одним приватним детективом на прізвище Штендлер. У нього була якась шпичаста голова, і наш фельдфебель завжди говорив, що за двадцять років він бачив багато шпичастих військових голів, але така навіть і уві сні не могла йому привидітися. «Слухайте, Штендлере, — завжди говорив фельдфебель. — Якщо б цього року не було маневрів, то ота ваша шпичаста голова навіть і для армії була б зовсім непридатна, але тепер,

коли прийдемо в околиці, де не буде жодного кращого орієнтира, артилерія принаймні буде пристрілюватися на ваш гудзь». Ну, і поварив же він із бідолахи воду. Іноді на марші посилав його на п'ятсот кроків вперед, а потім командував: «Напрям — шпичаста голова». Взагалі тому панові Штендлеру і як приватному детективу страшенно не щастило. Бувало, частенько у кантині розповідав нам, які йому часом траплялися заморочливі справи. Прибігає, скажімо, до нього ошелешений клієнт і доручає вислідити, чи його дружина з кимось там не знюхалася. А якщо вже знюхалася, то з ким знюхалася, де і як знюхалася. Або навпаки, якась там ревнива баба захотіла вислідити, з ким її чоловік шляєтсья, щоб мати підстави зчинити йому дома ще більший, ніж звичайно, шкандаль. Той Штендлер був людиною освіченою, про порушення подружньої вірності говорив тільки вишуканими словами і завжди мало не плакав, коли розповідав нам, як клієнти вимагали від нього, щоб він зловив «її» або «його» на гарячому. Хтось інший, може б, і радів, накривши таку парочку *in flagranti*¹. Йому б і очі вилазили від такого видовища, але пан Штендлер, як він оповідав, ходив потім сам як прибитий. Він завжди говорив у дуже вишуканому тоні, що не міг вже навіть і дивитися на ту свинську розпусту, а нам бувало від тих його розповідей про всякі пози, в яких він не раз застукував парочки, аж слина з губи текла, як тому псові, коли повз нього несуть варену шинку. Не пускають нас, бува, з казарми, ось він нас і розважає. «От так я, — казав, — бачив ту і ту панійку з тим і тим добродієм...» І адреси нам давав. Але при тому ніколи його не опускав смуток. «Скільки я, — скаржився він, — діставав бувало по пиці від обох партнерів; а все ж таки це мене гризло менше, ніж те, що я брав хабарі. Одного такого хабара я не забуду й до смерті. Він голий, вона гола. Було це в готелі, ідіоти навіть дверей не замкнули. На дивані не вмістилися, бо обоє були нівроку гладючі, то й кохалися на килимі, як кошенята. А килим був такий затоптаний, запопорошений і увесь в недопалках. Тільки-но я в двері, — попав у саму патоку, — обоє зірвалися, він став напроти мене, тримаючи руку, як фіговий листок. А вона обернулася спиною, і я побачив на шкірі відбиток візерунка килима, а до хребта приліпився недопалок з папіроси. «Пробачте, — кажу, — пане Земеку, я приватний детектив Штендлер з

¹ На гарячому (*лат.*).

контори Ходоунського, і мій службовий обов'язок зловити вас, на підставі доносу вашої дружини, на гарячому. Ця дама, з якою ви тут маєте недозволені зносини, — пані Гротова». Я ніколи в житті не бачив такого спокійного громадянина. «Дозвольте, — сказав, немовби це само собою розумілося, — я одягнуся. Тут винна лише моя дружина. Вона безпідставними ревностями штовхає мене на недозволені стосунки, ображаючи мене як чоловіка безпідставними підозрами, наклепами і ницим недовір'ям. Звичайно, якщо немає жодного сумніву, що цю ганьбу неможливо затаїти... Де ж мої підштанки? — запитав він спокійно. — На ліжку. — Натягаючи кальсони, він пояснював далі: — Отже, якщо ганьби решетом не закрити, як то кажуть, то тоді розлучення. Але цим плями не змиєш. Взагалі розлучення справа дуже серйозна, — говорив він, одягаючись. — Найкраще, коли дружина озброїться терпінням і не дасть приводу для загального обурення. А врешті, робіть як хочете, я вас тут залишаю з вельможною панею сам на сам». Пані Гротова за той час влізла на ліжку, а пан Земек потиснув мені руку і вийшов». Я вже добре не пам'ятаю, що нам далі розповідав пан Штендлер. Але він вів з тією панею, що лежала на ліжку, дуже інтелігентну розмову, мовляв, подружнє життя не завжди веде просто до брами щастя і обопільний обов'язок подружжя — приборкати хтивість, очистити і одушевити свою плоть. «При цьому, — розповідав пан Штендлер, — я поволі почав роздягатися, а коли вже був роздягнений, то зовсім одурів і зробився як дикий олень під час тічки, до кімнати ввійшов мій добрий знайомий Стах, теж приватний детектив, з підприємства нашого конкурента, пана Шторна, куди в свою чергу звернувся пан Грот у справі своєї дружини, яка нібито теж із кимось плутається. Цей Стах тільки промовив: «Ага, пан Штендлер з панею Гротовою. Вітаю!» Тихо зачинив за собою двері і вийшов. «Тепер уже все одно, — сказала пані Гротова, — нема чого так квапитися з одяганням, та й біля мене місця досить». «Мені, вельможна пані, справді йдеться про місце», — відповів я, сам не розуміючи, що кажу. Пам'ятаю тільки, я щось розводився про те, що коли між чоловіком і жінкою завелися чвари, це позначається також і на вихованні дітей». Далі він розповів нам, як швидко одягся, як дременував і як вирішив зараз же розповісти про все своєму шефові, пану Ходоунському. Але спочатку зайшов підкріпитися, та коли повернувся до контори, по ньому вже відзвонили, бо поки він підкріплювався, туди з наказу шефа пана Штерна зайшов

той Стах і дав пану Ходоунському по колінах звісткою, якого, мовляв, той має агента в своїй приватній детективній конторі. А Ходоунський нічого кращого не придумав, як швиденько послати за дружиною пана Штендлера, хай вона розправиться з ним сама, як належить поквитатися з чоловіком, якого послали для виконання службових доручень, а співробітник з контори конкурента переловлює його «in flagranti». «З того часу, — завжди казав пан Штендлер, коли згадував цю історію, — моя голова стала ще більше шпичастою».

— Отже, граємо у п'ять-десять?

Поїзд зупинився на станції Мошон. Уже смеркалося, і з вагонів нікого не випустили.

Коли рушили, з одного вагону пролунав гучний спів, немовби співак прагнув заглушити своїм ревом гуркіт коліс. Якийсь солдат з Кашперських гір в побожному настрої не своїм голосом оспівував тиху ніч, яка спадала на угорські рівнини:

*Gute Nacht, gute Nacht!
Allen Müden sei's gebracht.
Neigt der Tag stille zur Ende,
ruhen alle fleiß'gen Hände,
bis der Morgen ist erwacht.
Gute Nacht! Gute Nacht!¹*

— Halt Maul, du Elender!², — перервав хтось сентиментального співака, і той одразу ж замовк. Його відтягнули од вікна.

Але працюючі руки не відпочивали аж до ранку. Як і в інших вагонах при світлі свічок, так і тут при світлі невеличкої газової лампи, підвішеної на стіні, грали в «чапари». Швейк, коли хтось провалювався при «рабуванні»³, заявляв, що це все ж таки найсправедливіша гра, бо кожен може виміняти собі стільки, скільки хоче.

¹ Ніч, іде, день погас,
Втомлені, спочити час!
Хай спічнуть на всьому світі
Ваші руки працюючі,
Поки день не збудить нас,
Ніч іде, спочити час! (нім.).

² Заткни пельку, йолопе! (нім.).

³ Рабувати — значить брати козирну карту, покладену під колоду після роздачі карт всім картярям. Хто «рабував», був зобов'язаний зробити повну кількість взятків.

— При грі в «чапари», — пояснював Швейк, — примусово «рабують» лише туза або сімку, але зате гравець, в разі потреби, має право зразу здатися. Інші карти рабувати не обов'язково. Це вже можеш робити на свій страх і ризик.

— Граємо в «здоров'ячко», — запропонував Ванек, і всі погодилися.

— Червова сімка, — оголосив Швейк, знімаючи карти. — Кожен по п'ятачку, і роздавати по чотири карти. Швидше. Бодай хоч трохи пограємо.

На всіх обличчях відбивалося таке вдоволення, немовби не було жодної війни і вони їхали не в поїзді, який віз їх на фронт на великі криваві битви і різанину, а сиділи в якійсь празькій кав'ярні біля картярських столиків.

Після однієї партії Швейк сказав:

— Я ризикнув грати, не маючи в руках нічого путнього, я не думав, що, міняючи всі чотири карти, дістану туза. Куди ви прете з королем? Я вашого короля — по вусах без апеляції.

В той час як тут короля били тузом, далеко на фронті королі побивали один одного своїми підданими.

* * *

В штабному вагоні, де сиділи офіцери маршового батальйону, з самого початку відправки панувала дивна тиша. Більшість офіцерів заглибилися в читання невеликої книжки в полотняній оправі з написом: «Die Sünden der Väter. Novelle von Ludwig Ganghofer»¹.

І всі одночасно читали сторінку 161. Командир батальйону капітан Загнер стояв біля вікна і тримав цю саму книжку, також розгорнену на сторінці 161.

Він дивився на краєвид і розмірковував, як би це найзрозуміліше пояснити усім, що треба робити з тією книжкою. Все це було суворо секретно.

А офіцери тим часом роздумували над тим, що полковник Шредер таки зовсім з'їхав з глузду. Він вже давно був трохи «того», але ніхто не передбачав, що його так нагло візьме. Перед відходом поїзда Шредер наказав скликати офіцерів на останню нараду, де і повідомив їх, що кожен одержить по одній книжці «Die Sünden der Väter» Людвіга Гангофера* і що ці книжки він уже наказав відправити до батальйонної канцелярії.

¹ Гріхи батьків. Роман Людвіга Гангофера (нім.).

Приватный
детектив
пан Штендлер

пан Штендлер

пан Земек і
пані Гротова

пак Штендлер і
пакі Гротова
in flagranti

Приватний
детектив
пан Стах

Приватні
детективи

— Панове, — промовив полковник надзвичайно таємничим тоном, — ніколи не забувайте сторінки 161.

І от, заглибившись у зміст цієї сторінки, вони зовсім нічого не добрали. На цій сторінці якась Марта підійшла до письмового столу, взяла звідтіля якусь роль і вголос розмірковувала, що глядачі мусять співчувати героєві. Потім на цій же сторінці з'явився якийсь Альберт. Він безперервно жартував, намагався говорити дотепно, але без зв'язку з попередньою невідомою дією це звучало так по-дурному, що надпоручник Лукаш від люті аж перекусив мундштук.

— Збожеволів дідок, — думали всі. — Йому вже кінець. Тепер його переведуть у військове міністерство.

Грунтовно обміркувавши все, капітан Загнер відійшов од вікна. Великого педагогічного таланту він не мав і тому витратив багато часу, поки склав план доповіді про значення сто шістдесят першої сторінки.

Починаючи промову, він звернувся до офіцерів зі словами: «Meine Herren»¹, як це робив дідуган полковник, хоч раніше, до від'їзду, говорив їм «Kameraden»². — Also, meine Herren, — і Загнер почав доповідати, що вчора ввечері одержав від полковника інструкцію щодо сторінки 161 в книжці «Die Sünden der Väter» Людвіга Гангофера. — Also, meine Herren, — продовжував він урочисто, — перед нами зовсім секретна інформація щодо нової системи шифрування польових депеш.

Кадет Біглер витягнув блокнот і олівець і промовив надзвичайно запобігливим тоном:

— Я готовий, пане капітане!

Всі глянули на цього дурня, ретельність якого у волонтерській школі межувала з ідіотизмом. В армію він пішов добровільно і при першій нагоді, коли командир школи однокласників знайомився із сімейним станом своїх слухачів, доповів, що його предки писалися у минулому Бюглер фон Льюйтгольд і на їхньому гербі було зображення крила чорногозу з риб'ячим хвостом.

З того часу це і прилипло до кадета як назвисько — «Чорногозуве крило з риб'ячим хвостом». Біглер з самого початку був усім антипатичний, і на кожному кроці з нього глумилися, тим більш, що той герб аж ніяк не гармоніював зі скромною

¹ Мої панове (нім.).

² Товариші (нім.).

професією його батька, який чесно торгував заячими і кролячими шкурами. Біглера люто висміювали, хоч цей романтичний ентузіаст сумлінно намагався перетравити всю військову науку і вибитися на перше місце своєю наполегливістю. Він не тільки зубрив те, що вимагалось за програмою, а чим далі, тим більш забивав собі голову вивченням праць про воєнне мистецтво та історію воєн.

Він завжди заводив про це розмову, поки йому не втирали носа і не садили на своє місце. В колі офіцерів він прирівнював себе до вищих військових чинів.

— Sie, Kadett¹, — сказав капітан Загнер. — Поки я не дозволю вам говорити — мовчіть. Вас ніхто ні про що не питає. Ви просто на диво мудрий вояка. Я вам подаю зовсім секретні інформації, а ви записуєте їх у свій блокнот. Якщо загубите його, вас чекає польовий суд.

Кадет Біглер мав ще одну погану звичку: завжди намагався всілякими відмовками переконати кожного в тому, що він, мовляв, робить добре.

— Голошу послушно, пане капітане, — відповів він, — якби блокнот випадково й загубився, то однаково ніхто нічого не розчовпає із моєї писанини, бо я стенографую, і моїх скорочень ніхто не розбере. Я користуюся англійською системою стенографії.

Всі зневажливо глянули на нього, а капітан Загнер махнув рукою і продовжував:

— Я вже згадував про новий спосіб шифрування депеш на фронті. Можливо, ви й не зрозуміли, чому з цілого роману Людвіга Гантгофера «Die Sünden der Väter» була вибрана саме стор. 161. Це, панове, ключ до нової шифрувальної системи, впровадженої на основі останнього розпорядження штабу корпусу армії, до якого ми належимо. Як вам відомо, існує багато методів шифрування важливих польових інформацій. Найновіший, який ми вживаємо, це додатковий цифровий метод. А тому відпадають вручені вам штабом іще минулого тижня шифри і ключі до них.

— Система ерцгерцога Альбрехта, — пробурмотів собі під ніс наполегливий кадет Біглер, — 8922 R, запозичена з Гронфельда.

— Нова система дуже проста, — лунав по вагону капітанів голос. — Я особисто дістав від пана полковника другий том і

¹ Ви, кадете (нім.).

інформацію. Ми, наприклад, маємо дістати наказ «Auf der Kote 228 Maschinengewehrfeuer linksrichten»¹. В цьому випадку одержуємо таку телеграму: «Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha — dich — das — ängstlich — dann — wir — Martha — wir — den — wir — Dank — wohl — Regiekollegium — Ende — wir — versprochen — wir — gebessert — versprochen — wirklich — denke — Idee — ganz — herrscht — Stimme — letzten»².

Отже, надзвичайно просто, без зайвих комбінацій. Зі штабу по телефону у батальйон, з батальйону по телефону у роту. Командир, доставши цю шифровану депешу, розв'яже її ось як: візьмемо книжку «Die Sünden der Väter», розгорнемо події на стор. 161 і починаємо зверху на попередній 160 сторінці шукати слово «Sache». Прошу, панове! Перший раз слово «Sache» знаходимо на сторінці 160, по порядку речень воно є 52 словом. Отже, на протилежній сторінці 161 відраховуємо 52 букви згори. Зверніть увагу, що це «А». Наступне слово у депеші «mit». На сторінці 160 по порядку речень це сьоме слово, воно відповідає сьомій букві на сторінці 161, букві «и». Далі йде «uns», це — будь ласка, уважно слідкуйте за мною, — 88 слово. Воно відповідає 88-й букві на протилежній 161 сторінці, або інакше — букві «f». Ми таким чином склали слово «auf». І так продовжуємо, аж поки розшифруємо наказ: «На височині 228 направити кулеметний вогонь уліво». Надзвичайно хитро придумано, панове. Все дуже просто і разом з тим неможливо розшифрувати без ключа — 161 сторінки книги Людвіга Гангофера «Die Sünden der Väter».

Всі мовчки переглядали злощасні сторінки і серйозно над ними замислилися. Якусь хвилину панувала тиша, аж нараз кадет Бірлер стурбовано вигукнув:

— Herr Hauptmann, ich melde gehorsam. Jesus Maria! Es stimmt nicht³.

І справді, це було щось дуже загадкове.

Як усі не намагалися, ніхто, крім капітана Загнера, не знайшов на сторінці 160 потрібних слів, а на протилежній, 161, сторінці, якою починався ключ, відповідних букв.

— Meine Herren! — почав заникуватися капітан Загнер, коли переконався, що розпачливий вигук кадета Бірлера відповідає

¹ На горбку 228 вогонь кулеметів направити вліво (нім.).

² Незв'язані слова, вирвані з тексту, без жодного змісту (нім.).

³ Пане капітане, наслідуюся доповісти. Ісусе Маріє, не збігається (нім.).

дійсності. — Що ж це таке трапилося? В моєму Гангтоферові «Die Sünden der Väter» є, а у вашому немає?

— Дозвольте, пане капітане, — знову промовив кадет Біглер, — наслідуюся звернути вашу увагу на те, що роман Людвіга Гангтофера у двох томах. Будь ласка, погляньте на титульну сторінку і переконаєтеся, що це роман у двох томах. У нас перший том, а у вас — другий, — продовжував скрупульозний кадет Біглер. — Адже ясно, як Божий день, що наші 160 і 161 сторінки не відповідають вашим. У нас зовсім інший текст. Перше слово розшифрованої телеграми повинно бути «auf», а у нас вийшло «Neu»¹.

Тепер усім стало ясно, що Біглер не такий уже й дурень.

— Я одержав другий том у штабі бригади, — сказав капітан Загнер. — Очевидно, тут сталася якась помилка. Пан полковник замовив для вас перший том. Здається, — продовжував він так, немовби для нього все було ясно і зрозуміло ще до того, як він почав свою доповідь про надзвичайно простий спосіб шифрування, — в штабі бригади щось переплутали. Полк не повідомили, що йдеться про другий том, і тому так вийшло.

Кадет Біглер тим часом переможно поглядав на всіх. Поручник Дуб пошепки сказав надпоручникові Лукашеві, що «Чорногузове крило з риб'ячим хвостом» здорово проїхалося по Загнерові, краще вже й не можна.

— Дивний випадок, панове, — знову заговорив капітан Загнер, зав'язуючи розмову, щоб якось порушити неприємну тишу. — В бригадній канцелярії сидять обмежені люди.

— Дозволю собі зауважити, — ще раз вискочив невтомний кадет Біглер, йому знову захотілося похвалитися своєю мудрістю, — подібні речі строго секретного характеру не повинні б з дивізії надходити через канцелярію бригади. Інформації, що стосуються найбільш секретних справ армійського корпусу, треба передавати строго секретним циркуляром лише командирам дивізій, бригад і полків. Я знаю системи шифрів, якими користувалися під час воєн за Сардинію і Савойю, під час англо-французької облоги Севастополя, в час боксерського повстання в Китаї* і за останньої російсько-японської війни. Всі системи передавались...

— Нас це турбує, як торішній сніг, кадете Біглере, — сказав капітан Загнер з виразом невдоволення і презирства. —

¹ Сіно (нім.).

Безсумнівно одне: система, про яку ми говорили і яку я вам тут пояснював, це не тільки одна з найкращих, але, можемо сміливо сказати, одна з неперевірених. Хай тепер зашмарканці з усіх відділів контррозвідницьких штабів не тратять дарма сили. Вони здохнуть, а не прочитають нашого шифру. Це щось зовсім нове. Таких шифрів ще ніколи не було.

Наполегливий кадет Біглер багатозначно кашлянув.

— Дозволю собі, пане капітане, — сказав він, — звернути вашу увагу на книжку Керікгоффа про військове шифрування. Цю книжку кожен може замовити у видавництві «Військового наукового словника». Там, пане капітане, докладнісінько описано метод, про який ви нам розповідали. Винахідником його є полковник Кірхер, він служив за Наполеона I в саксонських військах. Метод шифрування словами — це метод Кірхера, пане капітане. Кожне слово телеграми розшифровується на протилежній сторінці ключа. Метод був удосконалений поручником Фляйснером у його книжці «Handbuch der militärischen Kryptographie»¹, яку кожен може собі купити у видавництві Військової академії у Вінер-Нойштадті. Будь ласка, пане капітане. — Кадет Біглер сгнуг до валізочки, витяг звідти книжку, про яку щойно говорив, і продовжував:

— Фляйснер подає цей же приклад. Ви всі можете в цьому переконалися. Ось він:

Телеграма. Auf der Kote, 228 Maschinengewehrfeuer links-richten.

Ключ. Ludwig Ganghofer: «Die Sünden der Väter». Zweiter Band.

А тепер прошу, погляньте далі: Шифр: Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha... і так далі. Точнісінько, як ми чули хвилину тому.

Хто міг заперечити? Шмаркاته «Чорногузове крило з риб'ячим хвостом» говорило правду.

В штабі армії хтось з панів генералів polegши собі роботу. Відкрив книгу Фляйснера про військове шифрування, і справа готова.

Під час цієї розмови надпоручник Лукаш намагався подолати якесь дивне душевне хвилювання. Кусав губи, хотів щось сказати, але врешті почав говорити зовсім не те, що збирався.

— Не треба сприймати це так трагічно, — сказав він якось на диво нерішуче, — за час нашого перебування в таборі у Бруку

¹ Підручник військової криптографії (нім.).

над Літавою вже змінилося кілька систем шифрування депеш. Поки ми приїдемо на фронт, туди надішлють нові системи, але, я думаю, на фронті не буде коли бавитися розв'язуванням таких криптограм. Поки хтось із нас розв'язував би подібний шифрований візрець, від роти, батальйону або бригади не залишилось би і сліду. Практичного значення це не має.

Капітан Загнер дуже нерадо притакнув головою.

— На практиці, — зазначив він, — принаймні з мого досвіду із сербського фронту, ніхто не мав часу розв'язувати шифри. Не скажу, щоб шифри не мали значення під час тривалого перебування в окопах, коли закопуємось у землю і чекаємо. А що шифри міняються, це також правда.

Капітан Загнер відступав по усій лінії.

— У нас тепер в стосунках між штабом і фронтом чим далі, тим менше вживається шифр, і в цьому здебільшого винні наші польові телефони. Вони не точні і невиразно передають, особливо під час артилерійського вогню, поодинокі звуки. Ви попросту нічого не чуєте, і це викликає зайвий хаос. — Він замовк.

— На фронті немає нічого гіршого, як сум'яття, панове, — додав він пророчим тоном і знову замовк.

— За хвилю, — сказав він, дивлячись крізь вікно, — ми в Рабі, meine Herren! Солдати дістануть тут по 150 грамів угорської ковбаси. Півгодини відпочинку.

Загнер подивився на маршрут:

— В 4.12 від'їжджаємо, в 3.58 всі повинні бути у вагонах. Виходити ротами: одинадцята і так далі. Zugweise, Direction Verplegsmagazin №6¹. Контроль при виданні продуктів покладається на кадета Біглера.

Всі поглянули на кадета Біглера, немов попереджуючи:

— Доведеться тобі, молокососе, витримати бій.

Але старанний кадет Біглер витягнув уже з валізочки аркушик паперу, лінійку, розграфив папір, поділивши аркуш по маршових ротах, і почав розпитувати командирів рот, скільки у них людей.

Та жоден з них не знав цього напам'ять, вони могли подати Біглеру потрібні цифри тільки згідно з неясними записками у своїх блокнотах.

Капітан Загнер з розпачу почав читати злочасну книгу «Гріхи батьків», а коли поїзд зупинився на вокзалі в Рабі, він захопив книжечку і зауважив:

¹ Взводами. Напряма: склад №6 (нім.).

— А цей Людвіг Ганггофер непогано пише.

Надпоручник Лукаш перший вилетів із штабного вагона і попрямував до Швейка.

* * *

Швейк і його друзі вже давно кинули грати в карти, а денщик надпоручника Лукаша Балоун так зголоднів, що почав бунтуватися проти військового начальства і ремствувати, йому, мовляв, добре відомо, як пани офіцери набивають собі кендюхи.

— Тепер гірше, ніж за панщини, — просторікував він. — Раніше в армії було не так. — Його дідусь, який живе в нього дома на ласкавому хлібі, розповідав, що під час війни 66-го року офіцери ділилися з солдатами і курками, і шматком хліба. Наріканням Балоуна не було кінця, аж нарешті Швейк визнав за потрібне похвалити військовий порядок у теперішній війні.

— Ти, видно, маєш якогось молодого дідуса, — сказав він чемно, коли приїхали до Рабу. — Твій дідусь пам'ятає лише війну в 66-му році, а ось дідусь мого знайомого, на прізвище Роновський, служив в Італії ще за панщини. Відслужив там 12 років і повернувся додому капралом. Але жодної роботи для нього не знайшлося, то його, цього дідуса, взяв його ж таки батько до себе на службу. І трапилося так, що поїхали вони на панщину викорчувувати пні, а один такий пень, як нам оповідав той дідусь, що служив у свого татуня, був такий здоровенний, що не можна було його й з місця зрушити. От дід і каже: «Залишім цю потвору тут, якого біса надриватися». А лісник почув це, давай кричати та ціпком розмахувати, мовляв, викорчувати пень і баста! Дідусь Роновського тільки і сказав йому: «Ти, смаркачу, я старий відставний вояка». За тиждень він дістав повістку і мусив знову відправитися до Італії на військову службу. Пробув дідусь там ще десять років, а додому писав, що він того лісника, коли повернеться, бацне по голові сокирою. Але, на щастя, той лісник раніше задер ноги.

Несподівано в дверях вагона з'явився надпоручник Лукаш.

— Швейку, ідіть-но сюди, — сказав він. — Облиште ці ідіотські патякання, а краще ходіть, поясните мені одну справу.

— Вже йду, мельдую послухно, пане оберлейтенанте.

Надпоручник Лукаш повів Швейка зі собою, дивлячись на нього якимось чудернацьким поглядом.

У надпоручника Лукаша під час доповіді капітана Загнера, яка завершилася такою невдачею, проявився певний детективний хист: розв'язувати загадки, хоч у цьому випадку не треба було вдаватися до якихось спеціальних розумових комбінацій, бо за день до від'їзду Швейк йому доповів: «Пане оберлейтенанте, в батальйоні є якісь книжки для панів офіцерів. Я їх приніс з полкової канцелярії».

Тому, коли вони перейшли другу колію і зупинились біля погаслого паротяга, що чекав уже тиждень на якийсь поїзд з амуніцією, Лукаш з ходу запитав:

— Швейку, як це, власне, було тоді з тими книжками?

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, це дуже довга історія, а ви завжди зволите хвилюватися, коли я докладно розповідаю. Пам'ятаєте, ви, подержи інструкцію про воєнну позику, хотіли мені дати потиличника за те, що я розповідав вам про одну книжку, де було написано, як раніше, в час війни, люди платили за вікна: за кожне вікно по 20 гелерів, і за кожну гуску стільки ж.

— Так ми з вами, Швейку, до кінця не дійдемо, — перервав Швейка надпоручник, продовжуючи допит, при якому він вирішив, що секретна суть цієї справи повинна безперечно залишитися в таємниці від Швейка, аби тому гульцяєві і в носі не попахло, про що йдеться.

— Ви знаєте Гангофера?

— А що він за цяця? — чемно запитав Швейк.

— Це німецький письменник, ви, бевзю, — відповів надпоручник Лукаш.

— Йй-бо, пане оберлейтенанте, — сказав Швейк з виразом мученика, — я з жодними німецькими письменниками особисто не знайомий. Я знав особисто лише одного чеського письменника, Ладіслава Гаєка з Домажліц. Він був редактором «Світу тварин», і я йому продав звичайнісінького сірка за чистокровного шпіца. Це був дуже веселий і добрий пан. Ходив до одного шинку і завжди там читав свої оповідання, та такі смутні, що всі аж реготалися. А той Гаєк ридав і платив за всіх присутніх. І ми мусили йому приспівувати:

*Домажлицька брама
Дуже гарна стала.
Хто цю браму малював,
Той дівчаток пригортав,
Та його давно немає,
Вже в землі відпочиває.*

— Ви, Швейку, не в театрі. Верещить, як оперний співак, — злякано засичав надпоручник Лукаш, коли Швейк проспівав останній рядок. — Я вас не про це питаю: я хотів тільки знати, чи ви зауважили, що ці книжки, про які ви мені згадували, написав Гангофер. Так що ж, власне, сталося з тими книжками? — вибухнув люттю надпоручник.

— З тими, що я приніс з полкової канцелярії до батальйону? — замислено спитав Швейк. — Їх дійсно написав той, про якого ви мене питали, чи я, пане оберлейтенанте, не знайомий з ним. Я дістав телефонограму безпосередньо з полкової канцелярії. Вони, видно, хотіли ці книжки відіслати до батальйонної канцелярії, але там нікого не було, навіть чергового, бо перед від'їздом на фронт усі мусили бути в кантині, адже ніхто не знає, чи доведеться там сидіти ще коли-небудь. І вони там, як вам кажу, пане оберлейтенанте, сиділи, сиділи і пили. По телефону ніде — ні там, ні в інших маршових ротах не змогли нікого зловити. Отже, пам'ятаючи, що ви мені як ординарцеві наказали чергувати біля телефону, поки нам не приділять телефоніста Ходоунського, я сидів і чекав, аж поки і на мене прийшла черга. В полковій канцелярії лаялися, мовляв, нікуди не можна додзвонитися, а одержано телефонограму, щоб маршова батальйонна канцелярія забрала в полковій канцелярії якісь книжки для панів офіцерів з маршового батальйону. А оскільки я, пане оберлейтенанте, знаю, що на війні треба діяти швидко, то я й протелефонував до полкової канцелярії, мовляв, я сам ці книжки заберу і віднесу до батальйонної канцелярії. Дали мені там тих книжок цілий лантух, ледь-ледь я його доволік до нашої ротної канцелярії. Там я ці книжки проглянув. І ось тоді у мене зродилася своя думка. Рахунковий фельдфебель з полкової канцелярії мені казав, нібито згідно з телефонограмою до полку в батальйоні знають, що їм з цих книжок належить вибрати, який саме том, бо всі ці книжки, треба вам знати, були в двох томах. Перший том окремо, другий том окремо. Я ще ніколи так щиро не сміявся, як тоді, бо в житті я перечитав уже багато книжок, але ще ніколи не починав читати з другого тому. А той мені ще раз повторив: «Ось тут перші томи, а тут другі. Який том панове офіцери повинні читати, вони вже знають». Я вирішив, що вони трохи не в собі, бо коли читати книгу спочатку, то треба починати з першого тому, ми ж не євреї і не читаємо задом наперед. А до того ж ще такий роман, який я приніс, про «Die Sünden der Väter». Я, можна сказати, вмію

і по-німецьки. Потім я у вас питав, пане оберлейтенанте, по телефону, коли ви повернулися з казино, а я вам доповідав про ці книжки, чи, бува, на війні не пішло все догори ногами і чи не читаються тепер книги у зворотному порядку, спершу другий, а пізніше перший том. А ви мені сказали, нібито я п'яне теля, якщо не знаю, що в отченаші спочатку іде «отче наш», а потім «амінь».

— Вам недобре, пане оберлейтенанте, — співчутливо спитав Швейк, коли зблідлий надпоручник Лукаш ухопився за сходинок, що вела до котла погаслого локомотива.

На блідому обличчі надпоручника не було жодного виразу люті. Воно було радше розпачливо безнадійне.

— Далі, далі, Швейку, це все байдуже, мені вже краще...

— Отож кажу, — звучав на порожніх колях м'який Швейків голос, — і я був такої ж думки. Одного разу я купив криваву історію про Рожа Шаваня з Баконського лісу, а там бракувало першої частини, і я мусив здогадуватися про те, що було спочатку, бо навіть і в такій розбійницькій історії без першої частини не обійтися. Тому мені було цілком ясно, що це, власне, було б зайвим, коли б панове офіцери почали читати спершу другий том, а потім вже перший, та як по-дурному виглядало б з мого боку, якби передав я у батальйон те, що мені говорили в полковій канцелярії: мовляв, пани офіцери самі знають, який том їм треба читати. Мені взагалі, пане оберлейтенанте, ця вся історія з книжками видавалася страшно дивовижною і загадковою. Я знав, що панове офіцери взагалі мало читають, а коли шумить воєнна буря...

— Залиште, Швейку, при собі ці ваші вар'яції, — простогнав надпоручник Лукаш.

— Адже я, пане оберлейтенанте, одразу ж тоді запитав вас по телефону, чи не бажаєте обидва томи зразу. А ви мені відповіли точнісінько, як тепер, щоб я ці вар'яції залишив при собі, мовляв, нам тільки і бракувало, що тягатися з якимись там книжками. То я й подумав: якщо ваша думка така, то й решта панів офіцерів мусить, певне, так само на це дивитися. Я порадився з цього питання з нашим Ванеком, адже той має вже фронтний досвід. Спочатку він говорив, нібито кожен з панів офіцерів думав, що війна це якась забавка, і віз зі собою на фронт цілу бібліотеку, мов на дачу. Офіцери діставали від ерцгерцогинь в подарунках на фронт навіть повні зібрання творів різних поетів, так що денщики гнулися під ними у дугу і проклинали день, коли вони народилися.

Ванек говорив, буцімто такі книжки щодо використання їх для куріння взагалі на фронті не мали жодного вжитку, бо були друковані на дуже гарному грубому папері, а в сортирі людина собі такими віршами обдряпувала, пробачте на слові, пане оберлейтенанте, усю задницю. На читання не залишалось часу, бо весь час треба було тікати і все кидати. Потім уже виробився такий звичай, що, як тільки заграмить перша гармата, денщик одразу ж викидав геть усі книжки для читання. Після того, що я почув, мені хотілося, пане оберлейтенанте, ще раз почути вашу думку, і коли я вас запитав по телефону, що зробити з тими книжками, ви сказали, коли вже якийсь біс влізе до моєї пришелепуватої маківки, то я не відчеплюся доти, аж доки не дістану гарненько по пиці.

Так ото я, пане оберлейтенанте, і відніс до батальйонної канцелярії лише перші томи з того роману, а другий том залишив тимчасово у нашій ротній канцелярії. Я мав непоганий намір: хай, думаю, панове офіцери прочитають перший том, а тоді їм видадуть другий, як роблять в бібліотеках. Та раптово прийшов наказ їхати і телефонограма цілому батальйону: усі зайві речі здавати до полкового складу. То я ще запитав пана Ванека, чи вважає він другий том роману зайвим. А він мені сказав, що після сумного досвіду в Сербії, Галичині та Угорщині жодних книжок для розваги на фронт не возять. Корисними є лише скриньки в містах, куди воякам складають прочитані газети, вони мають іще якийсь сенс, бо у газетний папір добре завивати тютюн або сіно, яке солдати курять в окопах. У батальйоні вже роздали перші томи роману, а другі ми віднесли до складу. — Швейк замовк, але за хвилю додав:

— Скільки всякої всячини у тому складі, пане оберлейтенанте. Там навіть є циліндр будейовіцького костельного регента, в якому він з'явився до полку після мобілізації.

— От що я вам, Швейку, скажу, — тяжко зітхнувши, промовив надпоручник Лукаш. — Ви взагалі не уявляєте собі наслідків своїх починань. Мені вже самому гидко називати вас ідіотом. Для вашого ідіотизму взагалі немає слова. Коли я вам скажу: ідіоте, то це ще для вас дуже ласкаве ім'я. Ви вступнули щось жахливе. Всі найстрашніші злочини, вчинені вами, відколи я вас знаю, в порівнянні з цим останнім просто ангельська музика. Якби ви, Швейку, знали, що ви накоїли... Але ви про це ніколи не довідаєтеся... А якщо, можливо, колись зайде розмова про ці книжки, то хай вас Бог боронить

ляпнути, що я говорив вам по телефону про другий том... Якщо колись почнуть говорити, як це, власне, сталося з першим і другим томами, то ви й вухом не поворухніть. Ви ні про що не знаєте, нічого не чули, нічого не пам'ятаєте. І борони вас Боже заплутати мене до чогось. Пам'ятайте тоді...

Надпоручник Лукаш говорив таким тоном, немов у нього була гарячка. А ту мить, коли він замовк, Швейк використав для невинного запитання:

— Насмілююсь прохати, пане оберлейтенанте, пробачення, але чому я ніколи не довідаюся, що я таке страшне вступив? Я, пане оберлейтенанте, насмілювався про це запитати лише для того, щоб у майбутньому уберегтися від подібної історії, бо ми, як кажуть, вчимося на своїх помилках. Ось, наприклад, сталевар Адамець з Даньковки, який помилково випив соляну кислоту...

Швейк не докінчив, бо надпоручник Лукаш перервав його приклад з життя словами:

— Ви дурний бовдуре! Я вам нічого не збираюся пояснювати. Лізьте знову у вагон і скажіть Балоунові, щоб він, коли приїдемо до Будапешта, приніс мені у штабний вагон якусь булку і той печінковий паштет, що схований у станіолі насподі у валізі. А Ванекові скажіть, що він дурний мул. Я тричі його просив дати мені точні відомості про кількість людей. Сьогодні це мені було конче потрібно, але я мав тільки старі відомості з минулого тижня.

— Згідно з наказом, пане оберлейтенанте, — гаркнув Швейк і, не кваплячись, почвалав до свого вагона.

Надпоручник Лукаш, ідучи поміж коліями, сам собі докоряв: «Все ж таки треба було йому зацідити пару разів у пику, а я розмовляю з ним, як з якимось рівним собі».

Швейк поважно вліз до свого вагона. Він відчував повагу до своєї особи. Адже не кожного дня вдається вступити щось таке жажливе, що навіть сам не смієш довідатися про це.

* * *

— Пане фельдфебелю, — сказав Швейк, коли вже сидів на своєму місці. — Пан оберлейтенант Лукаш, як мені здається, сьогодні, мабуть, у дуже доброму настрої. Він наказав мені передати вам, що ви мул, бо пан оберлейтенант уже тричі просив вас подати йому точні відомості про кількість людей.

— Господи Боже, — розсердився Ванек. — Ох і натру ж я пики тим взводним. Хіба ж я винен, що кожен ледащо-взводний робить, що йому заманеться, і не надсилає відомостей про кількість людей у взводі. Не з пальця ж мені їх висмоктувати? Ось які порядки в нашій роті. Таке може статися тільки в одинадцятій маршовій. Я передчував це, я так і знав. Ані хвилини не сумнівався, що у нас непорядки. Одного дня в кухні бракує чотири порції, другого — знову-таки три зайві. Хоча б ці гультяї принаймні дали мені знати, хто лежить у лазареті. Ще минулого місяця в списках у мене значився Нікодем, і лише при виплаті грошей я довідався, що той Нікодем задер ноги ще в Будейовіцах у лазареті від скоротечних сухот. А для нього регулярно відпускалося постачання. Ми навіть для нього одержали уніформу, але бозна-куди вона поділася. А потім ще пан надпоручник каже мені, нібито я мул. Він сам не вміє як слід доглядати за порядком у своїй роті.

Фельдфебель Ванек схвильовано ходив по вагону.

— Якби я був командиром роти, у мене всі ходили б як по нитці. Я б усе точно знав про кожного солдата. Взводні мусили б мене двічі на день інформувати про кількість людей. Та ба, коли наші старшини ні до чого не здатні. І гірший за усіх взводний Зіка. Все йому смішки та жарти. Я його, скажімо, повідомляю, що Коларжіка з його роти відкомандировано до обозу, а він знову другого дня подає мені ту ж саму кількість людей, немовби Коларжік і далі вилежувався собі в його взводі. І таке повторюється день у день, а потім я ще й мул... Такими манерами, пане надпоручнику, не здобудете друзів. Ротний фельдфебель це вам не якийсь ефрейтор, яким кожний може підтерти собі...

Балоун, який прислухався, роззявивши рота, вимовив замість Ванека те вишукане слівце, яке той мав сказати, бажаючи, мабуть, тим самим також втрутитися в розмову.

— А ви до цього рила не пхайте, — розлютився рахунковий фельдфебель.

— Слухай, Балоуне, — згадав Швейк, — пан оберлейтенант наказав тобі, як тільки приїдемо до Пешта, принести йому у вагон якусь булочку і печінковий паштет, схований у станіолі насподі надпоручникової валізи.

Велетень Балоун одразу ж знітився, розпачливо опустил свої довгі, як у шимпанзе, руки, зігнув хребет і в такій позі сидів досить довго.

— Немає його вже, — сказав він тихим розпачливим голосом, дивлячись на брудну підлогу вагона.

— Немає, — повторив він уривчисто, — я думав... я його перед від'їздом розгорнув, я його понюхав... чи він не зіпсувався. Я його покуштував, — вигукнув він з таким щирим розпачем, що всім усе стало ясно.

— Ви його зжерли разом зі станіолем, — сказав фельдфебель Ванек і зупинився перед Балоуном дуже вдоволений: йому вже не потрібно було доводити, що лише він мул, як казав надпоручник. Адже ясно, що причина коливання кількісного складу «Х» має свої глибші корені в інших мулах. Тепер розмова, на превелике задоволення Ванека, точилася навколо ненажерливого Балоуна, навколо нової трагічної події. Ванекові закортіло сказати Балоунові щось неприємно повчальне, але його випередив кухар-окультист Юрайда. Відклавши свого улюблену книжку — переклад староіндійських сутр «Прагна-Параміта» — він звернувся до пришибленого Балоуна, який зовсім знітився під тягарем долі:

— Ви, Балоуне, повинні стежити за своєю поведінкою, аби не втратити довір'я до себе самого і до своєї долі. Ви не повинні приписувати на свій рахунок того, що є заслугою інших. Кожного разу, коли перед вами стане проблема, подібна тій, яку ви зжерли, завжди запитайте самого себе: «В якому співвідношенні до мене знаходиться печінковий паштет?»

Швейк вважав за потрібне доповнити це зауваження практичним прикладом:

— Ти мені, Балоуне, сам недавно розповідав, що у вас будуть колоти і коптити свиню і що як тільки ми будемо вже на місці і ти довідаєшся номер польової пошти, тобі зараз же вишлють кавалок шинки. Уяви собі тепер, що цю шинку польова пошта приставила до нашої роти, а ми обидва з паном фельдфебелем урізали з неї по шматочку. І це нам так сподобалося, що ми відрізали ще по шматочку, аж поки б з тією шинкою не сталося так, як з одним моїм знайомим листоношею — Козлом. Він хворів на костоїду, і йому спочатку відрізали ногу до кісточки, потім до коліна, далі стегно, і якби він був вчасно не помер, його б стругали, як поламаний олівець. Уяви собі тепер, Балоуне, що ми б ум'яли твою шинку так, як ти умелигав панові оберлейтенанту печінковий паштет.

Велетень Балоун засмучено поглянув на всіх.

— Лише завдяки моїм старанням і моїм заслугам, — сказав фельдфебель-рахівник Балоунові, — ви залишилися денщиком у пана оберлейтенанта. Бо вас хотіли перевести у санітари, і носили б ви поранених з поля бою. Під Дуклею наші санітари

відправлялися тричі підряд за одним пораненим хорунжим, який був поранений у живіт перед дротяними перешкодами, і всі вони там залишилися — всі дістали кулі в голови. Лише четвертій парі санітарів пощастило його винести з-під вогню, але поки його доставили на перев'язочний пункт, хорунжий переставився.

Балоун не втримався і голосно захлипав.

— І як тобі не соромно, — зневажливо сказав Швейк. — Отакий з тебе вояка?

— Коли ж я не створений для війни, — забідкався Балоун, — правда, я ненажера ненажерливий, але це тому, що мене вирвали з пристойного життя. Це у нас таке вже з діда-прадіда. Небіжчик татуньо в Протівіні побився в корчмі об заклад, що з'їсть за одним присідом п'ятдесят сардельок та дві буханки хліба, і виграв. А я одного разу на заклад з'їв чотири гуски і дві миски кнедлів з капустою. Дома не раз було по обіді заманеться мені чимось закусити, ото йду до комори, віржу шматок м'яса, пошлю по дзбанок пива і змахну кіля два вудженіни. Був у нас старий наймит Вомеля, так той завжди мене повчав, аби я не дуже цим пишався і трохи скромніше їв, бо він, мовляв, пам'ятає, як його дідусь давно колись оповідав про одного такого ненажеру. Вибухнула, каже, якась війна, і вісім років підряд нічого не родило. Люди пекли хліб із соломи і лляної макухи, а коли могли до молока надробити трохи сиру, бо не було хліба, то це вже було велике свято. І цей ненажера-селянин на самому початку голоду за тиждень вмер, бо його шлунок не звик до такої біди...

Балоун підвів своє засмучене обличчя:

— Але я сподіваюсь, що Господь Бог хоч і карає людей, але все ж таки їх не залишить.

— Господь Бог створив ненажер і безсумнівно буде про них піклуватися, — зауважив Швейк. — Тебе вже раз прив'язували, а тепер ти безсумнівно заслуговуєш, щоб тебе послали на передову лінію. Коли я був денщиком у пана оберлейтенанта, то він у всьому на мене покладався. Йому ніколи й на думку не спадало, щоб я міг щось у нього зжерти. Коли видавали зверх норми, він мені завжди говорив: «Залиште це собі, Швейку» або «Я без цього можу жити, дайте-но сюди шматочок, а з рештою робіть, що хочете».

А коли ми жили в Празі, пан оберлейтенант іноді мене посилав по обід до ресторану, та аби він не подумав, що я половину зжер, я сам із своїх останніх грошей, коли мені порція здавалася малою, купував ще одну, щоб пан оберлейте-

**Господь Бог створив
ненажер і безсумнівно
буде про них піклуватися.**

Йозеф Швейк

нант найвся і нічого поганого про мене не подумав. Але одного разу він про це довідався. Я завжди приносив йому з ресторану меню, а він уже там собі сам щось вибирав. Цього дня вибрав фаршироване голуб'ятко. Мені дали половинку, а я подумав, що пан оберлейтенант міг би запідозрити, чи не з'їв я, бува, другу половину сам. То я за свої гроші купив йому ще одну порцію. Було того стільки, що пан оберлейтенант Шеба, який в той день шукав, де б пообідати, і прибулдився саме на обід у гості до мого надпоручника, також по-справжньому найвся. Напхався і каже: «Ти мені не патякай, що це одна порція. У цілому світі ти на меню не дістанеш цілого начиненого голуба. Якщо стрельну сьогодні якісь грошенята, то пошлю до того твого ресторану по обід. Скажи щиро, це подвійна порція?» Оберлейтенант покликав мене за свідка, що дав мені гроші лише на одну-однісіньку порцію, бо ж він не знав, що сьогодні у нього будуть гості. Я підтвердив це. «Ось бачиш, — сказав мій оберлейтенант. — Але це ще нічого. Передминулого разу Швейк приніс мені на обід аж два гусячі стегна. Можеш собі уявити: юшка з локшиною, волове м'ясо з анчоусовою підливою, два гусячі стегна, кнедлів і капусти аж під саму стелю та ще й налисники».

— Ц-ц, ну й ну-у-у! Бодай тебе раз та ще раз, — облизнувся Балоун. Швейк продовжував:

— Отут-то я й попався. Пан оберлейтенант Шеба на другий день дійсно послав свого денщика по обід до цього нашого ресторану, а той йому приніс на друге маленьку купку плову з курки, щось дві ложечки, ну, немовби півторамісячне дитячко викакалося в пелюшки. Тут пан оберлейтенант Шеба і налетів на нього: «Ти половину зжер!» А той присягається, що не винен. Пан оберлейтенант Шеба мазнув його по пиці і поставив йому мене за взірць: він, мовляв, он які порції

носить пану оберлейтенанту Лукашу. Наступного дня невинно побитий вояка пішов знову по обід у ресторан, про все розпитав і переказав своєму панові, а той в свою чергу моєму оберлейтенантові. Сиджу я надвечір за газетою і читаю повідомлення ворожих штабів із фронту. Аж тут, гульк, входить мій пан оберлейтенант весь блідий і прямо як скочить до мене, щоб я йому розповів, скільки подвійних порцій я брав для нього в ресторані за свій рахунок; йому, каже, все відомо, отже, ніякі заперечування мені не допоможуть. Він, мовляв, вже давно знає, що я йолоп, але щоб я був божевільний, то це йому на думку не спадало. Він, мовляв, через ту ганьбу, яку я йому наробив, з насолодою застрелив би спочатку мене, а потім себе. «Пане оберлейтенанте, — сказав я йому, — коли ви мене брали в денщики, то першого ж дня сказали, ніби в кожного денщика дві жмені до чужої кишені. А так як в тому ресторані дійсно давали дуже маленькі порції, то ви б справді могли подумати, що і я такий же негідник, як усі, і зжираю ваш обід».

— Господи милосердний, — прошепотів Балоун, нахилився за валізкою надпоручника Лукаша і сховався з нею далі у вагон.

— Тоді надпоручник Лукаш, — продовжував Швейк, — почав вивертати усі кишені, але нічого там не знайшовши, сягнув до камізельки і витяг звідти свій срібний годинник. Він був надзвичайно зворушений. «Швейку, коли я дістану платню, будь ласка, підрахуйте, скільки я вам винен... А цей годинник залиште собі як подарунок і більше не дурійте». Одного разу притиснула нас така біда, що я мусив цей годинник віднести до ломбарду...

— Що ви там робите, Балоуне? — спитав раптом фельдфебель Ванек. Замість відповіді нещасний Балоун заперхав. Він-бо відчинив валізку надпоручника Лукаша і запихався його останньою булкою...

* * *

Повз станцію, не зупиняючись, пройшов інший військовий поїзд, набитий «дойчмайстрами», яких посилали на сербський фронт. Вони ще не отямалися від того ентузіазму, що спалахнув у них при прощанні з Віднем, і безугавно верещали:

*Принц Євгеній *, славний лицар,
Щоб радів австрійський цісар,
Добуватиме Белград,*

*Міст уже понтонний ставить,
Завтра військо переправить,
Скаже бити із гармат.*

Якийсь капрал з хвацько підкрученими вусами, обпершись ліктями на солдатів, які, сидючи в дверях, колисали ногами біса, висунувся з вагона. Капрал диригував і гулював на все горло:

*Міст готовий, час рушати,
Під фортецю пруть гармати,
Разом з військом за Дунай.
Стали наші під Земліном,
Серби тут усі загинуть...*

Несподівано він втратив рівновагу, вилетів з вагона, з усього розгону вдарився животом об важіль стрілки і повис на ньому.

А поїзд летів все далі й далі, а в задніх вагонах співали вже іншої:

*Граф Радецький знов дав слово
Ворогів цісарських знову
Із Ломбардії мести,
По Вероні походжає,
На нові полки чекає,
Все гаразд — уже прийшли!*

Нашпилений на безглузду стрілку, войовничий капрал був мертвий. Біля нього на варті з багнетом вже стояв якийсь молоденький солдатик з гарнізону станції, який сприймав свою роль дуже поважно. Він виструнчився біля стрілки з таким тріумфуючим виглядом, немовби капрал на стрілці — його подвиг. Вартовий був маляр, і тому коли солдати з ешелону батальйону 91-го полку бігли дивитися на капрала, солдатик кричав на всю станцію:

— Nem szabad, nem szabad! Komision militär, nem szabad!¹

— Цей вже звільнився, — сказав бравий вояка Швейк, який і собі затесався між цікавими. — А це має свою вигоду, хоча він і дістав шматок заліза у живіт, та принаймні всі знають, де його поховали. Це якраз на залізниці, і ніхто не мусить шукати його могили по всіх бойовищах.

— Настромився саме враз, — із знанням справи додав Швейк, обходячи капрала з усіх боків, — всі кишки залишилися в штанях.

¹ Не вільно, не вільно! Військова комісія, забороняється! (*суміш нім. і маляр.*).

— Nem szabad, nem szabad, — кричав молоденький мадярський солдатик. — Komision militär bahnhof, nem szabad!

За Швейком несподівано почувся суворий голос:

— Що ви тут робите?

Перед ним стояв кадет Біглер. Швейк козирнув.

— Мельдую послухно, оглядаємо небіжчика, пане кадете.

— А що ви за агітацію тут розвели? Що вам тут взагалі треба?

— Мельдую послухно, пане кадете, — з гідністю і спокійно відповів Швейк, — я ще ніколи не вів жодної «заагітації».

Кілька солдатів за спиною кадета засміялися, а наперед виступив фельдфебель Ванек.

— Пане кадете, — пояснив він, — пан оберлейтенант послав сюди ординарця Швейка, аби він доповів йому, що трапилося. Я тільки-но із штабного вагону, там вас шукає батальйонний ординарець Матушич за наказом пана батальйонного коменданта. Вам належить негайно з'явитись до пана капітана Загнера.

За хвилину прозвучав сигнал на посадку, і всі порозходилися по своїх вагонах.

Ванек, ідучи за Швейком, сказав:

— Коли збирається багато людей, то ви, Швейку, тримайте при собі свої премудрості. Могло б вам це вилізти боком. Цей капрал — з дойчмаїстрів, і хтось міг би сказати, буцімто ви з цієї пригоди радієте. Адже Біглер страшний чехожер.

— Таж я нічого не сказав, — відповів Швейк тоном, який виключав усякий сумнів. — Хіба тільки те, що той капрал настромився саме враз і що всі кишки залишилися у нього в штанях... Він міг...

— Годі, Швейку, перестаньмо про це говорити, — і фельдфебель-рахівник Ванек сплюнув.

— Та, зрештою, це все одно, — не вгамовувався Швейк, — де за найяснішого нашого цісаря вилізуть кишки з живота, чи тут, чи там. Він свій обов'язок виконав... Він міг...

— Погляньте, Швейку, — перепинив його Ванек, — батальйонний ординарець Матушич знову пре до штабного вагону. Дивуюся, як він ще не заповоров носом на рейках.

Кілька хвилин тому між капітаном Загнером і наполегливим кадетом Біглером відбулася дуже гостра розмова.

— Я здивований, кадете Біглере, — сказав капітан Загнер, — чому ви мені зараз же не доповіли, що нікому не видадуть обіцяних 150 грамів тієї угорської ковбаси. А тепер я сам мушу ходити і особисто дізнаватися, чому солдати і офіцери повертаються зі

складу. Пани офіцери теж добрі, немовби наказ не був наказом. Я ж сказав ясно: «До складу взводами по ротах». Це значило: якщо ви на складі нічого не дістали, то і повертатися треба взводами і по ротах. Я вам, кадете Біглере, дав наказ підтримати порядок, але ви, як бачу, не дуже себе обтяжували. Зраділи, що не треба рахувати порцій ковбаси, і спокійнісінько пішли подивитися, як я це з вікна бачив, на проштрикнутого капрала з дойчмайстрів. А коли я вас потім наказав викликати, то ви вважали за необхідне дати волю вашій кадетській фантазії, мовляв, ви йшли переконатися, чи не провадиться там біля проштрикнутого капрала якась агітація...

— Голошу послухно, ординарець 11-ї роти, Швейк...

— Дайте мені спокій із вашим Швейком, — гримнув капітан Загнер. — Не думайте, кадете Біглере, що ви будете робити тут якісь інтриги проти надпоручника Лукаша. Ми послали туди Швейка... Ви на мене так дивитесь, немов я до вас чіпляюся... Так, я до вас чіпляюся, кадете Біглере... Якщо ви не вмієте шанувати свого начальника і намагаєтеся його компрометувати, то я з вами так порахуюся, що ви, кадете Біглере, надовго запам'ятаєте станцію Раб... Вихвалитися своїми теоретичними знаннями... Постривайте, хай тільки приїдемо на фронт. Отам ви покажете, на що ви здатні, коли доведеться йти в офіцерську розвідку через дротяні перешкоди. А ваш рапорт? Навіть цього я від вас не чув, коли ви увійшли... Ані теоретично, кадете Біглере...

— Голошу послухно, пане капітане¹, що замість ста п'ятдесяти грамів угорської ковбаси військо дістало по дві поштові листівки. Будь ласка, пане капітане...

Кадет Біглер подав командирові батальйону дві поштові картки, які видавала дирекція військового архіву у Відні, де начальником був генерал піхоти Войнович. На одному боці була карикатура російського солдата — селянина з кошлатою бородою, в обіймах смерті. Під карикатурою був текст: «Der Tag, an dem das perfide Rußland krepieren wird, wird ein Tag der Erlösung für unsere ganze Monarchie sein»². Друга картка походила з німецької імперії. Це був подарунок австро-угорським солдатам. Зверху було надруковано: «Viribus unitis»³, а під цим картинка, сер Едвард Грей* на шибениці,

¹ Всі розмови поміж офіцерами звичайно ведуться по-німецьки (*прим. автора*).

² День, коли здохне лицемірна Росія, буде днем спасіння цілої нашої монархії (*нім.*).

³ Об'єднаними силами (*лат.*).

а внизу під ним весело козирають австрійський і німецький солдати.

Під малюнками віршик, взятий із книжки Грейнца «Залізний кулак». Це були веселі куплети про наших ворогів. Німецькі газети писали, що Грейнцові вірші — це удари нагайкою, в яких міститься справжній нестримний гумор і незрівнянний дотеп. Текст під шибеницею в перекладі:

ГРЕЙ

*На шибениці, так аж гей,
Повисне, певно, Едвард Грей,
І справді вже настав той час,
Та тільки клопіт є у нас;
Не хоче юду брать земля,
Дуб не дає свого гілля.
З французької республіки осіку
Ми привезем на цю паскудну піку!*

Капітан Загнер ще навіть не прочитав тих віршів «нестримного гумору і незрівнянного дотепу», коли до штабного вагону влетів батальйонний ординарець Матушич.

Капітан Загнер посилав його до центрального телеграфу військового командування станції довідатись, чи немає випадково якихось розпоряджень, і той приніс телеграму з бригади. Жодним шифровим ключем не треба було користуватися. Телеграма була не шифрована і звучала просто: «Rasch abkochen, dann Vormarsch nach Sokal»².

Капітан Загнер стурбовано покрутив головою.

— Голошу послušно, — сказав Матушич, — комендант станції просить вас до себе на розмову. Там є ще одна телеграма.

Згодом поміж військовим комендантом станції і капітаном Загнером відбулася дуже секретна розмова.

Перша телеграма: «Швидко приготувати обід, а потім маршем на Сокаль» — викликала збентеження: адже батальйон знаходиться на станції Раб. І все ж таки її треба було віддати за призначенням. Адреса маршбатальйону 91-го полку, копія — маршовому батальйону 75-го полку, який був ще позаду. Підпис правильний: «Командуючий бригадою Ріттер фон Герберт».

— Дуже секретно, пане капітане, — таємниче сказав військовий комендант станції. — З вашої дивізії одержано

² Швидко приготувати обід, і потім маршем на Сокаль (нім.).

засекречену телеграму. Комендант вашої бригади збожеволів. Його відвезли до Відня, після того як він розіслав кілька дюжин подібних телеграм на всі боки. В Будапешті ви, напевно, одержите подібну телеграму. Всі його телеграми треба, безперечно, анулювати. Але ми ще досі не отримали жодної вказівки з цього питання. Маю, кажу, тільки наказ з дивізії, щоб нешифрованих телеграм не приймати до уваги. Але вручати їх я мушу, тому що у цій справі я не одержав від своїх інстанцій жодної вказівки. Через свої інстанції я робив запити в комендатурі корпусу армії, і проти мене розпочали слідство... Я кадровий офіцер старої саперної служби, брав участь у будівництві нашої стратегічної лінії в Галичині...

— Пане капітане, — сказав він за хвилину, — нас, старих, вони б раді сплавити на фронт. Сьогодні у військовому міністерстві цих цивільних інженерів-залізничників, що склали іспити на волонтерів, як собак нерізаних... Азрештою, ви за чверть години знову поїдете далі... Пам'ятаю, як одного разу в кадетській школі в Празі я, ваш старий товариш, допомагав вам вилізти на бруси. Тоді нас обох залишили без відпустки. Ви билися з німцями в класі. Разом з вами вчився Лукаш. Ви, здається, були найкращими друзями. Коли ми дістали цю телеграму із списками офіцерів маршового батальйону, які проїжджають станцію, я все ясно пригадав... Так, час минає... Кадет Лукаш був мені дуже симпатичний...

На капітана Загнера уся ця розмова справила дуже неприємне враження. Він дуже добре знав того, з ким розмовляв; комендант в кадетській школі керував антиавстрійською опозицією, та подібні благі помисли витовкла з них потім жага зробити кар'єру. Найбільш неприємним була згадка про надпоручника Лукаша, якого всюди з невідомих приводів обходили.

— Надпоручник Лукаш — дуже добрий офіцер, — підкреслено сказав капітан Загнер. — Коли відходить поїзд?

Комендант станції глянув на годинник.

— За шість хвилин.

— Іду, — заспішив Загнер.

— Я думав, що ви мені, Загнере, щось скажете.

— Also, nazdar,¹ — відповів Загнер і вийшов з приміщення комендатури станції.

¹ Отже, до побачення. (Автор підкреслює, що капітан починає з німецького also, а закінчує чеським nazdar).

Повернувшись до штабного вагону, капітан Загнер знайшов усіх офіцерів на своїх місцях. Грали групами у чапари (*frische viere*), не грав лише кадет Біглер.

Він перелистував початі рукописи про війнні випадки, бо хотів відзначитися не лише на полі бою, але й на літературній ниві як літописець війнних подій. Володар дивних крил і «риб'ячого хвоста» хотів бути визначним війнним письменником. Його літературні спроби починалися багатообіцяючими заголовками. В них, щоправда, відбивався мілітаризм цього часу, але теми не були ще опрацьовані, і на чвертках паперу було позначено тільки назви праць, які мали народитися. «Образи солдатів великої війни», «Хто почав війну?», «Політика Австро-Угорщини і виникнення світової війни», «Війнні нотатки», «Австро-Угорщина і світова війна», «Уроки історії», «Популярна лекція про виникнення війни», «Війнно-політичні міркування», «Славний день Австро-Угорщини», «Слов'янський імперіалізм і світова війна», «Війнні документи», «Документи до історії світової війни», «Щоденник про світову війну», «Щоденний огляд світової війни», «Перша світова війна», «Наша династія у світовій війні», «Народи Австро-Угорської монархії під зброєю», «Боротьба за світову владу», «Мій досвід із світової війни», «Хроніка мого війнного походу», «Як воюють вороги Австро-Угорщини», «Хто переможе?», «Наші офіцери і наші солдати», «Славні вчинки моїх солдатів», «З доби великої війни», «У вогні битви», «Книга австро-угорських героїв», «Залізна бригада», «Збірник моїх листів з фронту», «Герої нашого маршбatalйону», «Довідник для солдатів-фронтівиків», «Дні боїв і дні перемог», «Що я бачив і пережив на фронті», «В окопах», «Офіцер розповідає...», «З синами Австро-Угорщини вперед», «Ворожі літаки і наша піхота», «Після бою», «Наші артилеристи — вірні сини батьківщини», «Хоч би і всі чорти йшли проти нас», «Війна оборонна і війна агресивна», «Кров і залізо», «Перемога або смерть», «Наші герої в полоні».

Коли капітан Загнер підійшов до кадета Біглера і, проглянувши його рукописи, запитав, для чого він все це пише і які має щодо цього плани, кадет Біглер відповів з щирим натхненням, що кожен напис означає заголовок книжки, яку він напише. Скільки заголовків, стільки книг.

— Я бажав би, щоб на випадок моєї смерті в бою по мені залишилася пам'ятка, пане капітане. Взірцем для мене є

німецький професор Удо Крафт. Він народився 1870 року, і тепер, в час світової війни, добровільно зголосився на фронт і загинув 22 серпня 1914 року в Анлуа. Перед смертю видав книжку: «Самовиховання для смерті за кайзера».

Капітан Загнер підвів кадета Біглера до вікна.

— Покажіть, що там у вас ще є, кадете Біглере. Мене страшно цікавить така ваша діяльність, — не приховуючи іронії, сказав капітан Загнер. — Який це зошит ви сховали за пазуху?

— То дрібниця, пане капітане, — зашарівшись, як дитина, відповів кадет Біглер. — Будь ласка, переконайтеся.

Зошит мав заголовок:

*Схеми визначних і славних боїв австро-угорської армії,
накреслені на основі історичних дослідів
царсько-королівським офіцером Адольфом Біглером.
Зауваження і пояснення подав
царсько-королівський офіцер Адольф Біглер.*

Схеми були страшно примітивні.

Вони починались битвою під Ньордлінґеном* 6 вересня 1634 р. Потім ішли: битва під Зентою* 11 вересня 1697 р., під Кальдієро* 31 жовтня 1805 р., під Асперном 22 травня 1809 р., битва народів під Ляйпцігом 1813 р., під Санта-Лючією* в травні 1848 р. і бої під Трутновом* 27 червня 1866 р. Останньою була схема здобуття Сараєва* 19 серпня 1878 року. В схемах і кресленнях плани цих боїв нічим не різнилися одне від одного. Кадет Біглер всюди понакреслював прямокутники. Одні з них чисті, а ворожі заштриховані. По обидва боки центр, ліве крило і праве крило. Трохи позаду резерви, там і тут стрілки. Битва під Ньордлінґеном так само, як і битва під Сараєвом, мала вигляд розташування гравців на початку будь-якого футбольного матчу, а стрілки ніби визначали, в який бік та або інша сторона мала послати м'яч.

Це одразу ж впало в око капітанові Загнеру, і той спитав:

— Кадете Біглере, ви граєте у футбол?

Біглер зашарівся ще більше і нервово закліпав очима. Це робило враження, ніби він ось-ось заплаче.

Капітан Загнер, посміхаючись, перегортав далі сторінки зошита і затримався на ремарці до схеми битви під Трутновом, під час прусько-австрійської війни.

Кадет Біглер писав: «Битва біля Трутнова не повинна була відбутися, бо гориста місцевість перешкоджала розгортанню

військ дивізії генерала Маццукеллі, якій загрожували численні пруські війська, розташовані на висотах навколо лівого крила дивізії».

— На вашу думку, битва під Трутновом, — сказав з усміхом капітан Загнер, повертаючи зошит кадету Біглерові, — могла відбутися лише в тому разі, якщо б Трутнов був на рівнині, ви, будейовіцький Бенедеку*. Кадете Біглере, це дуже гарно з вашого боку, що ви за такий короткий час свого перебування у рядах цісарських військ намагалися проникнути до таємниць стратегії, та тільки у вас це вийшло так, як у хлопчаків, які граються у війну і дають собі титули генералів. Ви так швидко підвищили себе в чині, аж серце радіє! Цісарсько-королівський офіцер Адольф Біглер! Поки доїдемо до Пешта, ви вже будете фельдмаршал, а ще передучора ви десь там дома у татуня важили коров'ячі шкури, цісарсько-королівський лейтенанте Адольфе Біглере... Чоловіче, таж вам ще далеко до офіцера. Ви кадет і висите в повітрі між єфрейтором і унтерофіцером. Ви так віддалені від можливості називатися офіцером, як той єфрейтор, що в якомусь шинку вимагає величати себе «паном штабним фельдфебелем».

— Слухай, Лукашу, — звернувся капітан до надпоручника, — кадет Біглер у твоїй роті. Ти цього хлопця підтягни. Він підписується як офіцер, то хай і заслужить цей чин у бою. Коли почнеться ураганний вогонь і ми підемо в наступ, хай він із людьми свого взводу перетинає дротяні перешкоди. Der gute Junge¹. А propos², тобі передає привіт Зікан. Він комендант станції в Рабі.

Кадет Біглер побачив, що розмова скінчилась, козирнув і, почервонівши по самі вуха, побіг по вагону, аж поки не опинився у самому кінці коридора.

Як сновида, відчинив двері вбиральні і, поглядаючи на німецько-мадярський напис: «користуватися вбиральнею дозволено тільки під час їзди», заскиглив, захлипав і почав тихо плакати. Потім спустив штани... Згодом, утираючи сльози, використав зошит з титулом «Схеми визначних і славних боїв австро-угорської армії, упорядковані цісарсько-королівським офіцером Адольфом Біглером». Обеззечений зошит зник у дірі і, впавши на колію, зашарудів між рейками під військовим ешеленом.

¹ Милий хлопець (нім.).

² До речі (франц.).

Кадет Біглер промив під умивальником у вбиральні по червонілі очі і вийшов у коридор, твердо вирішивши бути сильним, диявольськи сильним. Зранку в нього боліли голова і живіт.

Він пройшов повз заднє купе, де батальйонний ординарець Матушич грав із Батцером, денщиком командира батальйону, у віденську гру «шнопс» (66).

Дивлячись у відчинені двері купе, він кашлянув. Вони озирнулися і грали далі.

— Ви не знаєте, що треба робити? — спитав кадет Біглер.

— Я не міг, *mi' is' d'Trump' ausganga*¹, — відповів слуга капітана Загнера Батцер страшною німецькою мовою жителів околиць Кашперських гір.

— Мені треба було грати, пане кадет, дзвінками, — продовжував він, — старшими дзвінками, а після цього зараз же вийти зеленим королем... Ось що я повинен був зробити...

Кадет Біглер, не сказавши більше ні слова, запхався у свій куток. Коли пізніше до нього підійшов хорунжий Плешнер, щоб почастувати коньяком з фляги, яку він виграв у карти, він здивувався, побачивши, що кадет Біглер наполегливо читає книгу професора Удо Крафта «Самовиховання для смерті за кайзера».

Поки приїхали до Пешта, кадет Біглер так сп'янів, що вихилився з вікна вагона і безугодно вигукував на увесь безлюдний простір: «*Frisch drauf. Im Gottes Namen frisch drauf!*»².

Потім за наказом капітана Загнера батальйонний ординарець Матушич втягнув Біглера до купе і з допомогою капітанового слуги Батцера поклав його на лавку.

Кадетові Біглеру приснився такий сон.

СОН КАДЕТА БІГЛЕРА ПЕРЕД БУДАПЕШТОМ.

Він — майор, має вже *signum laudis*³ і залізний хрест.

Він їде оглянути ділянку підлеглої йому бригади, але ніяк не може збагнути, чому і досі залишається майором, хоч вже командує цілою бригадою. Він підозрює, що йому мали дати чин генерал-майора, але «генерал» десь загубився через перевантаження польової пошти.

¹ У мене вийшли козири (нім.).

² Бадьоро вперед! В ім'я Бога — бадьоро вперед! (нім.).

³ Найвища відзнака в австрійській армії.

В душі він сміявся з того, що колись у поїзді, який їхав на фронт, капітан Загнер загрожував послати його, Біглера, перерізувати дротяні загородження. Зрештою, капітана Загнера вже давно за його рапортом дивізійне начальство перевело разом з надпоручником Лукашем до іншого полку, до іншої дивізії і до іншого корпусу армії.

Хтось йому розповідав, що обидва, тікаючи, ганебно загинули десь у драговинні.

Коли він їхав автомобілем на фронт, інспектувати ділянку своєї бригади, йому було все ясно. Його, власне, послав генеральний штаб армії.

Обабіч марширували солдати і співали пісню, яку він ви- читав у збірнику австрійських військових пісень: «Es gilt»¹.

*Halt' euch brav, ihr tapf'ren Brüder,
werft den Feind nur herzhaf't nieder,
laßt des Kaisers Fahne weh'n...*²

Місцевість нагадує малюнки з «Wiener Illustrierte Zeitung»³. Праворуч від стодоли було видно артилерію, вона стріляла по ворожих траншеях біля битого шляху, по якому він їхав автомобілем. Ліворуч стоїть будинок, з якого стріляють, в той час як ворог прикладами гвинтівок намагається вигатити двері. Біля шляху горить ворожий літак. На обрії майорить кавалерія і палає село. Потім з'явилися траншеї маршового батальйону на невеличкій височині, з якої по ворогах строчать кулемети. А далі вздовж дороги тягнуться ворожі окопи. Шофер везе його тим шляхом у бік ворога.

Він горлає у телефонну трубку до шофера:

— Ти що, не бачиш, куди ми їдемо? Там же ворог.

Але шофер спокійно відповідає:

— Пане генерале, це єдина порядна дорога. І в доброму стані. На інших дорогах гума не витримала б.

Чим ближче до ворожих позицій, тим сильнішим стає вогонь. З обох боків гранати виривають з корінням дерева зі сливкової алеї і кидають їх вгору, понад придорожні рови.

Але шофер спокійно відповідає в трубку:

— Це прекрасний шлях, пане генерале. По ньому їхати, як по маслу. Якщо ми звернемо в поле, у нас трісне шина. По-

¹ Йдеться про те (нім.).

² Твердо й міцно, браття, стійте,
Ворога на прах розбийте,
Хай цісарський сяє стяг! (нім.).

³ «Віденська ілюстрована газета» (нім.).

гляньте, пане генерале, — знову кричить шофер. — Цей шлях так міцно збудований, що навіть 30,5-сантиметрові мортири нам нічого не зроблять. Шлях, як тік. А на тих кам'янистих польових дорогах гума б у нас не витримала. Так чи інакше, пане генерале, повернутися ми не можемо.

Бззз-дзум! — чує Біглер, і автомобіль робить величезний стрибок.

— А чи ж я вам не казав, пане генерале, — кричить шофер в трубку, — що цей шлях до біса добре збудований. Перед самим носом у нас зараз вибухнула одна 38-сантиметрівка, і не залишилося жодної вибоїни. Шлях, як тік. Але тільки-но заїдемо на поле — гумі кінець. Тепер по нас стріляють з відстані чотирьох кілометрів.

— Та куди ж ми їдемо?

— Це ще побачимо, — відповідає шофер. — Поки буде такий шлях, я можу ручитися, що нічого не станеться.

Літ, страшенний літ, і автомобіль зупиняється.

— Пане генерале, — кричить шофер, — у вас є штабна мапа?

Генерал Біглер засвічує електричний ліхтарик. Бачить, штабна мапа в нього на колінах. І водночас це морська мапа Гельголандського узбережжя 1864, з австрійсько-пруської війни проти Данії за Шлезвіг.

— Тут перехрестя, — каже шофер, — обидві дороги, перетинаючись, ведуть до ворожих позицій. Але мені йдеться про пристойне шосе, щоб наша гума, пане генерале, не потерпіла... Я відповідаю за штабний автомобіль...

Раптом вибух. Оглушливий вибух, і зорі стають великі, як колеса.

Молоко Чумацького шляху густе, як сметана.

Він, Біглер, летить у всесвіт на сидінні біля шофера. Увесь автомобіль аж по саме сидіння відтягтий як ножицями. З автомобіля залишився лише бойовий, готовий до атаки передок.

— Це щастя, — каже шофер, — що ви мені через плече показували мапу, ви перелетіли до мене, а решта вибухнула. Це була 42-сантиметрівка... Я зараз же здогадався, тільки ми дійшли до перехрестя, що битий шлях і ламаної копійки не вартий. Після 38-сантиметрівки це могла бути тільки 42-сантиметрівка*. Адже нічого іншого до цих пір не виробляють, пане генерале.

— Куди керуєте?

— Летимо на небо, пане генерале, і мусимо обминати комету. Вони гірші, ніж 42-сантиметрівки.

— Тепер під нами Марс, — сказав шофер після довгої паузи.

Біглер знову відчув себе спокійним.

— А ви знаєте, — запитав він, — історію битви народів під Ляйпцігом? 14 жовтня 1813 року фельдмаршал князь Шварценберг йшов на Ліберковіце, 16 жовтня відбувся бій за Лінденау, бої вів генерал Мервельдт, австрійські війська ввійшли потім у Вахав, а 19 жовтня впав Ляйпціг.

— Пане генерале, — раптом сказав дуже серйозно шофер. — Ми саме біля небесних воріт, злазьте, пане генерале! Ніяк не можна проїхати небесною брамою, тут велика тиснява. Самі вояки.

— Переїдьте кого-небудь, — гукає він шоферові, — тоді поступляться.

І, нахилившись із автомобіля, кричить:

— Achtung, sie Schweinbande!¹ Ото тварюки. Бачать генерала і не можуть зробити рівняння вправо.

Шофер спокійно його втихомирює:

— Важка справа, пане генерале, більшість має відірвані голови.

Генерал Біглер лише тепер помічає, що ті, які товпляться біля небесних воріт, самі інваліди. Вони втратили на війні деякі частини свого тіла, але несуть їх з собою у наплічниках. Голови, руки, ноги. Якийсь праведний артилерист, що пхався до небесної брами у подертій шинелі, ніс у мішку увесь свій живіт разом з нижніми кінцівками. З мішка якогось іншого праведного запасного дивилась на генерала Біглера половина задниці, яку солдат втратив під Львовом.

— Це заради порядку, — зауважив шофер, проїжджаючи крізь густий натовп. — Вони, мабуть, повинні пройти небесну лікарську комісію.

Через небесну браму пускали тільки за паролем, і генерал Біглер його відразу згадав: «Für Gott und Kaiser»¹.

Автомобіль в'їхав у рай.

— Пане генерале, — звернувся до Біглера якийсь офіцер-ангел з крилами, коли вони проїжджали повз казарми для рекрутів-ангелів. — Ви мусите зголоситися до головного штабу.

¹ Увага, ви, свиняча голото! (нім.).

Їхали далі повз якийсь учбовий плац, де аж кишіло рекрутами-ангелами. Їх вчили кричати «алілуйя».

Проїхали повз групу, де рудий капрал-ангел ухопив одного вайлуватого рекрута-ангела у свої руки, молотив його кулаком у живіт і верещав: «Відкрий ширше своє рило, свинюко вифлеємська. То це так волають «алілуйя»? Немовби в тебе у пельці застряв кнедлик. Я б радий був знати, який віл тебе, тварюко, пустив у рай. Спробуй-но ще раз... «Гла-гле-глу-я»? Що ж ти собі думаєш, тварюко, що і у нас в раю будеш гугнявити! Спробуй ще раз, кедре ливанський».

Поїхали далі, а за ними ще довго лунав переляканий вереск гугнявого ангела-рекрута: «Гла-гле-глу-я» і крик ангела-капрала: «А-лі-лу-йя». «А-лі-лу-йя, ти, йорданська корово!»

Потім вони побачили величну заграву над великою спорудою, як та мар'янська казарма в Чеських Будейовіцях, а над нею два літаки, один ліворуч, а другий праворуч, а посередині між ними натягнуте величезне полотно з таким же величезним написом:

K. u K. Gottes Hauptquartier².

Генерала Біглера висадили з автомобіля два ангели в уніформі польової жандармерії, взяли його за комір і потаскали на другий поверх приміщення.

— Поводьтеся чемно перед Господом Богом, — сказали йому нагорі перед одними дверима і увіпхнули його всередину.

Посеред кімнати, де на стінах висіли портрети Франца Йосифа і Вільгельма, спадкоємця трону Карла Франца Йосифа*, генерала Віктора Данкеля*, ерцгерцога Фрідріха* і шефа генерального штабу Конрада з Гессендорфа, стояв Господь Бог.

— Кадете Біглере, — сказав Господь Бог з притиском, — ви мене не впізнаєте? Я ваш колишній капітан Загнер з одинадцяті маршової роти.

Біглер задубів.

— Кадете Біглере, — знову заговорив Господь Бог, — яким правом ви присвоїли собі титул генерал-майора? Яким правом ви, кадете Біглере, швендяли у штабному автомобілі по битому шляху між ворожими позиціями?

— Голошу слухняно...

¹ За Бога й цісаря (нім.).

² Цісарсько-королівська штаб-квартира (нім.).

— Рота на замок, кадете Біглере, коли з вами говорить Господь Бог.

— Голошу послухно, — знову починає, затинаячись, Біглер.

— Отже, ви не зволите заткнути пельку, — кричить на нього Господь Бог, відчиняє двері і гукає: — Два ангели сюди!

Входять два ангели з рушницями через ліве крило. Біглер у них пізнає Матушича і Батцера.

Із уст Господа Бога звучить:

— Киньте його у лятрину!

І кадет Біглер летить кудись у жахливий сморід.

* * *

Напроти сплячого кадета Біглера сиділи Матушич з денщиком капітана Заґнера Батцером і безперестанку грали в «66».

— Stink awer d'Kerl wie a'Stockfisch¹, — кинув Батцер, з цікавістю спостерігаючи, що сплячий кадет Біглер дуже підозріло крутиться, — muß d'Hosen voll ha'n².

— То може трапитися з кожним, — філософськи сказав Матушич. — Облиш його, не тобі ж його переодягати. Краще роздай карти.

Над Будапештом вже було видно заграву, а через Дунай перестрибував промінь прожектора.

Кадетові Біглерові вже знову снилося щось інше, бо він буркотів: — Sagen Sie meiner tapferen Armee, daß sie sich in meinem Herzen ein unvergängliches Denkmal der Liebe und Dankbarkeit errichtet hat³. — А через те, що він при цих словах знову почав крутитися, сморід знову вдарив Батцерові у ніс, і він, сплюнувши, зауважив:

— Stinkt wie a' Haizlputza, wie a' bescheißena Haizlputza⁴.

А кадет Біглер крутився все неспокійніше і неспокійніше. Його новий сон був надзвичайно фантастичний. Він захищає місто Лінц, у війні за австрійську спадщину.

Йому привиділись редути і укріплення навколо міста. Його головний штаб армії перетворився раптом у величезний лазарет. Всюди лежали недужі і трималися за живіт. Під

¹ Але той хлоп смердить, як тріска (нім. діал.).

² Певно, в нього повні штани (нім. діал.).

³ Скажіть моїй відважній армії, що вона в моєму серці спорудила вічний пам'ятник любові і вдячності (нім.).

⁴ Смердить, як прибиральник сортирів, як обісраний прибиральник сортирів (нім. діал.).

палісадами міста Лінца ідуть сюди й туди французькі драгуни Наполеона I.

А він, комендант міста, стоїть над тим усім, також тримаючись за живіт, і кричить якомусь французькому парламентареві: «Передайте своєму цісарю, що я не здамся...»

Потім біль в животі раптом вщух, і він кидається з батальйоном через палісади за місто, вперед до слави і перемоги, і бачить, як надпоручник Лукаш своїми грудьми ловить удар шаблі французького драгуна, щоб відвести його від Біглера, захисника оточеного Лінца.

Надпоручник Лукаш умирає біля його ніг з вигуком: «Ein Mann, wie Sie, Herr Oberst, ist nötiger als ein nichtsnutziger Oberleutnant»².

Оборонці Лінца, зворушені, відвертаються від умираючого, але тут зненацька летить картеч і вдаряє Біглера у сідницю.

Біглер механічно сягає рукою назад до штанів і відчуває, як щось липке мажеться по руці. Він кричить:

«Санітари! Санітари!» — і падає з коня...

Батцер і Матушич підняли кадета Біглера з підлоги, куди він звалився з лавки, і знову поклали на місце.

Потім Матушич пішов до капітана Загнера і доповів, що з кадетом Біглером діються дивовижні речі.

— Мабуть, це не після коньяку, — сказав він, — це більше скидається на холеру. Кадет Біглер пив на всіх станціях воду. В Мошоні я бачив, як він...

— Ну, холера так швидко не розвивається, Матушичу. Скажіть пану докторові, він у сусідньому купе, хай подивиться на нього.

До батальйону був призначений військовий лікар, старий медик і член корпорації буршів Вельфер. Він вмів пити, фехтувати і притому знав медицину, як свою власну кишеню. Скінчив медичні факультети в різних університетських містах Австро-Угорщини, практику відбув у найрізноманітніших лікарнях, але докторату не захищав попросту з тієї причини, що в духівниці, яку залишив його дядько своїм спадкоємцем, була умова, щоб студентові медицини Фрідріхові Вельферу виплачувати річну стипендію до того часу, поки Фрідріх Вельфер не дістане лікарського диплома.

Ця стипендія була майже у чотири рази більша, ніж платня шпитального асистента у лікарні. Тому MUC² Фрідріх

² Така людина як ви, пане полковнику, куди потрібніша, ніж якийсь нікчемний оберлейтенант (нім.).

² Medicinal Universalis Candidatus (лат.). Кандидат всіх медичних наук.

Вельфер чесно намагався віддалити присвоєння йому ступеня доктора медичних наук до якнайдалшого часу.

Спадкоємці зі шкіри вискакували, називали його прише-лепою, робили спроби накинути йому багату наречену, аби тільки його позбутися. Але він, МUC Фрідріх Вельфер, член, мабуть, дванадцяти товариств буршів*, ще більше їх розлютив: видав кілька збірок дуже добрих віршів у Відні, в Ляйпцігу, в Берліні. Друкувався у тижневику «Simplicissimus»* і спокійно вчився далі: йому не свербіло.

Але прийшла війна і підступно напала ззаду на МUC Фрідріха Вельфера.

Поета, автора збірок «Lachende Lieder», «Krug und Wissenschaft» і «Märchen und Parabeln»¹, безцеремонно потягнули на війну, а один спадкоємець з військового міністерства доклав усіх зусиль, аби безтурботний Фрідріх Вельфер захистив «воєнний докторат». Зробив його письмово. Дістав цілу низку питань, на які повинен був відповісти, але він на всі відповів стереотипно: «Lecken Sie mir Arsch»². За три дні полковник його повідомив, що Фрідріх Вельфер дістав диплом доктора медичних наук. Він давно вже дозрів, щоб дістати ступінь доктора, і головний штабний лікар призначає його до додаткового лазарету. Від його поведінки тепер залежатиме швидке просування по службі, і хоч він, як це відомо, в різних університетських містах мав поєдинки з офіцерами, то тепер, під час війни, такі речі забуваються.

Автор збірки поезій «Дзбанок і наука», зціпивши уста, пішов служити.

Після ствердження кількох випадків, що він ставився до солдатів-пацієнтів надзвичайно ліберально, розтягуючи, скільки можна було, їхнє перебування в лазареті, наперекір гаслу дня: «Вилежуватись і здихати в лазареті або вилежуватись і здихати в окопах — все одно здихати», доктора Вельфера послали з одинадцятим маршбатальйоном на фронт.

Кадрові офіцери в полку дивились на нього, як на щось неповноцінне, меншевартісне. Офіцери запасу також не звертали на нього уваги. Не приятелювали з ним, щоб не поглиблювати прірви між собою і кадровиками.

Капітан Загнер, зрозуміло, вважав себе чимсь незрівнянно вищим від цього колишнього МUC, який порубав шаблею в часи свого довготривалого навчання кількох офіцерів. Коли доктор Вельфер — «військовий доктор» — пройшов

¹ «Пісні, що сміються», «Дзбанок і наука», «Казки і притчі» (нім.).

² Поцілуйте мене в дупу (нім.).

повз Загнера, той навіть не глянув на нього і далі говорив з надпоручником Лукашем про щось зовсім не важливе. Аби щось сказати, він раптом заговорив про вирощування гарбузів біля Будапешта. А надпоручник Лукаш при цьому згадав, як він на третьому році навчання в кадетському корпусі з кількома товаришами «з цивільних» їздив на Словаччину. Там їм довелося побувати в одного євангелічного пастора, словака. Той їм подав до свинячої печені січений, як капуста, гарбуз, а потім, наливши вина, сказав:

*Гарбуз, свиня
потребує вина,*

а він, Лукаш, страшно образився¹.

— В цьому Будапешті ми побачимо небагато, — сказав капітан Загнер, — везуть нас якимось в об'їзд. Згідно з маршрутом, ми тут стоятимемо лише дві години.

— Думаю, що будуть переформовувати вагони, — відповів надпоручник Лукаш, — а нас приймуть на сортувальну станцію «Transport-Militär-Bahnhof».

До них підійшов «військовий доктор» Вельфер.

— Нічого страшного, — сказав усміхаючись. — Панове, які мають претензії з часом стати офіцерами армії і які ще в Бруцькому клубі нахвалялися своїми стратегічно-історичними знаннями, мали б дістати попередження, що небезпечно одним махом з'їсти цілий пакунок солодошів, які їм матуся посилає на фронт. Кадет Біглер, з моменту виїзду з Брука, проковтнув, як він мені признався, тридцять трубочок з кремом, але на всіх вокзалах пив тільки переварену воду. Це нагадує мені, пане капітане, вірш Шіллера «Wer sagt von...»²

— Слухайте, докторе, — перепинив його капітан Загнер. — Тут йдеться не про Шіллера. Що з кадетом Біглером?

«Військовий доктор» Вельфер усміхнувся.

— Кандидат на офіцерський чин, ваш кадет Біглер, обісрався. Це не холера і не дизентерія, а звичайнісінький собі розлад шлунка. Ваш пан кандидат на офіцерський чин випив більше, ніж варто було, коньяку і наробив у штани. Але, мабуть, він обробився б і без коньяку, бо зжерти стільки трубочок з кремом, які йому надіслали з дому!.. Це — дитина... В клубі, як я пам'ятаю, пив завжди лише чвертку вина. Він абстинент...

Доктор Вельфер сплюнув.

¹ Розмова капітана Загнера з надпоручником Лукашем велася по-чеськи (прим. автора).

² Хто каже про... (нім.).

— Купував собі лінцські тістечка.
— Отже, нічого серйозного? — перепитав капітан Загнер. — Але коли б це рознеслося...

Надпоручник Лукаш встав і сказав Загнерові:

— Спасибі за такого командира взводу.

— Я допоміг йому підвестися на ноги, — сказав Вельфер, безнастанно усміхаючись, — хай пан командир батальйону дасть дальші розпорядження... Тобто, я відішлю кадета Біглера в лазарет... видам посвідку, що у нього дизентерія. Тяжкий випадок дизентерії. Ізоляція... Кадета Біглера покладуть до інфекційного барака...

— Я не сумніваюся, — продовжував Вельфер з цією ж самою непристойною усмішкою, — що так краще. Бо одна справа кадет, хворий на червінку, а інша — обкаляний кадет.

Капітан Загнер звернувся до свого приятеля Лукаша чисто офіційним тоном:

— Пане надпоручнику, кадет Біглер з вашої роти захворів на дизентерію і залишиться під лікарським доглядом у Будапешті.

Капітанові Загнеру здалося, що Вельфер притамовує сміх, але, коли він на нього поглянув, «військовий доктор» мав на диво байдужий вираз обличчя.

— Отже, все в порядку, пане капітане, — відповів Вельфер спокійно, — кандидат на офіцерський... — Він махнув рукою: — При дизентерії кожен може накласти у штани.

І так сталося, що відважного кадета Біглера відвезли у військову ізоляційну лікарню в Уй-Буда.

Його закаляні штани загубилися у вирі світової війни. Мрії про великі перемоги були замкнені в одній з лазаретних палат ізоляційних бараків.

Коли кадет Біглер довідався, що в нього червінка, він захопився. «Поранений чи хворий — яка тут різниця. Адже це сталося за найяснішого монарха, при виконанні своїх обов'язків».

В лазареті з ним трапилася невеличка неприємність. Всі місця для хворих на червінку були зайняті, і кадета Біглера перевели в холерний барак.

Коли кадета Біглера викупали і всунули йому під пахву термометр, мадярський штабний лікар покрутив головою: «37°»! Найгірший симптом при холері — великий спад температури, хворий стає апатичним.

Кадет Біглер і справді не проявляв ніякого хвилювання. Він був надзвичайно спокійним і повторював про себе, що так чи інакше, а він страждає за найяснішого цісаря.

Штабний лікар наказав всунути термометр кадетові Біглерові у пряму кишку.

— Остання стадія холери, — вирішив штабний лікар, — ознаки скорого кінця. Крайнє ослаблення, хворий втрачає відчуття оточення, а його свідомість потьмарена. Він усміхається в передсмертних корчах.

Кадет Біглер під час цієї маніпуляції дійсно по-мученицьки усміхався і вдавав з себе героя, коли йому запихали термометр у пряму кишку. Він навіть не поворухнувся.

— Наявні ознаки повільного вмирання, — подумав штабний лікар. — Пасивність...

Для впевненості лікар спитав мадярського санітара-унтер-офіцера, чи не було у кадета Біглера блювоти і проносу у ванні.

Діставши заперечну відповідь, він уважно поглянув на Біглера. Коли при холері припиняється пронос і рвоти, це знову ж таки, як і попередні симптоми, ясна картина того, що для хворого настають останні години життя.

Кадет Біглер, якого витягли з теплої ванни і зовсім голого поклали на ліжко, змерз, як собака, аж зубами видзвонював. На тілі у нього висипала гусяча шкіра.

— Бачите, — сказав штабний лікар по-мадярському, — його морозить, ноги і руки холодні. Це кінець.

Нахилившись над кадетом Біглером, спитав по-німецьки:

— Also wie geht's?¹

— S-s-se-hr-gu-gu-tt², — задріботів кадет Біглер, — eine D-deck-ke³.

— Свідомість частково затьмарена, а частково прояснюється, — сказав знову по-мадярськи штабний лікар. — Тіло дуже сухе, губи і нігті повинні б були почорніти... Це третій випадок, коли хворий вмирає від холери, а нігті і губи не чорніють...

Він знову нахилився над кадетом Біглером і продовжував по-мадярськи: — Тон серця заглух.

— Ei-ei-ne-ne De-de-de-deck-ke-ke, — знову задзвонив зубами кадет Біглер.

— Це його останні слова, — сказав штабний лікар санітарному підстаршині по-мадярськи. — Завтра його поховаємо разом з майором Кохом. Зараз він знепритомніє. Його документи в канцелярії?

¹ Як почувате себе? (нім.).

² Дуже добре (нім.).

³ Ковдру (нім.).

— Напевно, там, — спокійно відповів санітар-унтерофіцер.
— Ei-ei-ne-ne De-de-deck-ke-ke, — бажаючи, дзвонив їм услід зубами кадет Біглер.

В палаті, де стояло шістнадцять ліжок, лежало тільки п'ятеро людей, один з них — небіжчик. Він вмер дві години тому й був прикритий простирадлом. Небіжчик мав те ж саме прізвище, що і вчений, який відкрив холерну бацилу. Це був капітан Кох. Саме про нього говорив штабний лікар, що його завтра поховать разом з кадетом Біглером.

Кадет Біглер підвівся на ліжку і вперше побачив, як вмирають від холери за найяснішого цісаря. З чотирьох, що залишилися живими, два вмирали, задихалися й синіли, причому щось кричали, але не можна було розібрати, якою мовою. Це скидалося на харчання.

Двоє інших з дуже бурхливою реакцією, що свідчила про одужання, нагадували людей в тифозній гарячці: вони вигукували щось незрозуміле і викидали з-під ковдри схудлі ноги. Над ними стояв бородатий санітар, що розмовляв на штірійському діалекті (як розпізнав кадет Біглер) і втихомирював їх:

— В мене також була холера, моє золоте панство, але я не бив ногами по ковдрі. Тепер вже з вами все в порядку, дістанете відпустку і...

— Не кидайся, — гаркнув він на одного, який так шпурнув ковдру, що вона полетіла йому аж на голову. — Це у нас заборонено робити. Маєш гарячку, то й радій, принаймні не повезуть тебе звідсіля з музикою. Ви вже обидва видрапалися.

Він поглянув навколо себе.

— Ось ті двоє вже померли. Ми так і сподівалися, — сказав він доброзичливо, — отож радійте, що вас це минуло. Треба йти за простирадлами.

За хвилину він повернувся і прикрив простирадлами померлих. У них були зовсім чорні губи, і нігті на руках, які вони в передсмертній агонії тримали на задубілих членах, також почорніли. Санітар витяг руки з-під ковдри і намагався зашхати язики назад у рот, потім упав навколішки біля постелі і почав молитися:

— Heilige Maria, Mutter Gottes¹. — При цьому старий санітар із Штірії дивився на своїх пацієнтів, які видужували, бо їхня гарячка свідчила про повернення до життя.

¹ Свята Маріє, Мати Божа (нім.).

— Heilige Maria, Mutter Gottes, — побожно повторював санітар, коли зненацька якийсь голий чоловік поплескав його по плечу.

Це був кадет Біглер.

— Слухайте, — сказав він, — я... купався... Власне, мене купали. Дайте мені ковдру... Мені холодно.

— Це надзвичайний випадок, — сказав півгодини пізніше штабний лікар кадетові Біглеру, який лежав під ковдрою. — Ви, пане кадете, одужуєте. Завтра переведемо вас в запасний лазарет до Тарнова. Ви — носій холерних бацил... Ми зробили в науці такий крок вперед, що це вже можна встановити. Ви з 91-го полку...

— Тринадцятий маршовий батальйон, — відповів за кадета Біглера санітар-унтерофіцер, — Одинадцята рота.

— Пишіть, — наказав штабний лікар. — Кадет Біглер, 13 маршовий батальйон, 11 маршова рота, 91 полк, направляється на лікарський догляд до холерних бараків у Тарнов. Носій холерних бацил...

Ось так кадет Біглер, натхненний вояка, перетворився у носія холерних бацил

© Фрідріх Вельфер

© поручник Дуб

У БУДАПЕШТІ

У Будапешті на військовому вокзалі Матушич приніс капітану Загнерові телеграму, яку надіслав нещасний командир бригади, відправлений до санаторію. Вона була не шифрована і мала такий самий зміст, що й попередня.

«Швидко приготувати обід і потім маршем на Сокаль». До цього ще було додано: «Обоз захувати до східної групи. Розвідка касується. 13 маршовому батальйону збудувати міст через ріку Буг. Детальні подробиці в газетах».

Капітан Загнер негайно вирушив до коменданта вокзалу. Комендант, невеличкий на зріст, товстенький офіцер, привітно зустрів його.

— Ну, накоїв же ваш бригадний генерал, хай йому грець, — промовив він, регочучи на все горло. — Але ми зобов'язані вручити вам цю нісенітницю, бо з дивізії ще не надійшло розпорядження щодо телеграм бідолахи генерала. Вчора тут проїздив 14-й маршовий батальйон 75-го полку, і командир батальйону дістав телеграму: видати його людям по 6 крон як особливу нагороду за Перемишль, і водночас прийшов ще наказ, аби кожен солдат відрахував з тих 6 крон 2 крони на воєнну позику... За точними відомостями, вашого бригадного генерала розбив параліч.

— Пане майоре, — сказав капітан Загнер комендантові військового вокзалу. — Згідно з полковим наказом і з

маршрутом ми їдемо до Гедельо*. Тут команді належить одержати по 150 грамів ементальського сиру. На останній зупинці солдати мали дістати по 150 грамів угорської ковбаси, але нічого не одержали.

— Мабуть, і тут нічого з цього не вийде, — відповів майор, приємно, як і раніше, усміхаючись. — Про такий наказ для полків з Чехії — мені нічого не відомо. А втім, це не моя справа, зверніться до управління з постачання.

— Коли ми, пане майоре, від'їжджаємо?

— Попереду стоїть поїзд з важкою артилерією для Галичини. Ми його пустимо за годину, пане капітане. На третій колії стоїть санітарний поїзд. Він від'їздить через двадцять п'ять хвилин після артилерії. На дванадцятій колії — поїзд з амуніцією. Він відправляється через десять хвилин після санітарного, а за двадцять хвилин після нього відправимо ваш поїзд. Безумовно, якщо не буде ніяких змін, — додав він, так посміхаючись, що зовсім спротивив капітану Загнерові.

— Пробачте, пане майоре, ви сказали, що не знаєте про жоден наказ щодо видачі ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру полкам з Чехії, чи не можете ви мені це пояснити?

— Це секретне розпорядження, — відповів, все ще посміхаючись, комендант військового вокзалу в Будапешті.

— Ну, і сів же я маком, — подумав капітан Загнер, виходячи з приміщення комендатури. — На якого біса я наказав надпоручникові Лукашеві зібрати усіх командирів, узяти людей і йти з ними та солдатами до відділу постачання по ці сто п'ятдесят грамів ементальського сиру на душу?

Тільки-но командир 11-ї роти надпоручник Лукаш, згідно з розпорядженням капітана Загнера, збирався наказати батальйону вирушати до складу по ті сто п'ятдесят грамів ементальського сиру, як перед ним з'явився Швейк з нещасним Балоуном.

Балоун увесь аж тремтів.

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, — як завжди чемно сказав Швейк, — справа, про яку йдеться, дуже важлива. Я б вас просив, пане оберлейтенанте, поладнати цю справу десь на боці, як висловився один мій приятель Шпатіна із Згоржа, коли був дружною на весіллі і раптово в костелі йому захотілося...

— У чому, власне, справа, Швейку, — перепинив його надпоручник Лукаш, який вже затужив за Швейком, як і Швейк за ним. — Давайте відійдемо трохи далі.

Балоун ішов позаду них і не переставав тремтіти. Цей велетень зовсім втратив душевну рівновагу і вимахував у безнадійному розпачі руками.

— Ну, так говоріть, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, коли відійшли трохи вбік.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — почав Швейк, — воно завжди краще признатися самому, бо шила в мішку не сховаєш! Ви, пане оберлейтенанте, дали певний наказ, щоб Балоун, коли приїдемо до Будапешта, приніс вам отой печінковий паштет і булочку.

— Дістав ти такий наказ чи ні? — звернувся Швейк до Балоуна.

Балоун почав ще більше вимахувати руками, немов боронився від наступаючого ворога.

— Цей наказ, — сказав Швейк, — на жаль, не міг бути, пане оберлейтенанте, виконаний. Ваш печінковий паштет я зжер... Так, зжер, — повторив Швейк, тицьнувши знавіснілого Балоуна, — бо я думав, що печінковий паштет може попсуватися. Мені кілька разів доводилося читати в газетах, як цілі родини отруювалися печінковим паштетом. Одного разу це сталося на Здеразі, вдруге — в Бєроуні, раз у Таборі, потім у Младій Болєславі, а раз у Пржибрамі. Всі отруєні померли. Печінковий паштет страшенно погань...

Балоун, тремтячи, відійшов убік, засунув палець в горлянку і раз по раз почав блювати.

— Що з вами, Балоуне?

— Блю-блю-ю, е-е, пане обер... е-е, обер-лейте-нант, е-е, — використовуючи перерви, простогнав нещасний Балоун. — Це я-я його зжер, е-е, поже-е-е-р-р-р, е-е, я-е-е, са-е-е, і-е.

З пельки нещасного Балоуна вилітали й кусні станіолевої обгортки з паштету.

— Як бачите, пане оберлейтенанте, — сказав Швейк, не втрачаючи душевної рівноваги, — кожен зжертий паштет вилізе наверх, як олія на воду. Я хотів узяти провину на себе, а він, дурнуватий, сам себе прозрадив. Балоун взагалі непогана людина, але зжере все, що йому довірять. Я знав одного такого типа. Він працював розсильним в банку. Йому довіряли тисячі: один раз навіть, коли він одержував гроші в іншому банку, йому дали помилково на тисячу крон більше, і він тут же повернув їх, але боронь Боже було доручити йому купити на п'ятнадцять крейцарів копченого м'яса, обов'язково по дорозі половину зжере. Такий вже був ненажера, що, коли

його службовці посиляли за ліверними ковбасами, він їх по дорозі розпорював цизориком, а діри заліплював англійським пластирем, який йому обходився для п'ятьох ліверних ковбасок дорожче, ніж коштувала б ціла ліверна ковбаска.

Надпоручник Лукаш зітхнув і відійшов.

— Чи не зволите дати якісь накази, пане оберлейтенанте, — гукнув йому вслід Швейк, тоді як нещасний Балоун безперервно пхав собі пальця в горлянку.

Надпоручник Лукаш махнув рукою і попрямував до продовольчого складу. Йому спало на думку, що коли вже солдати поїдають печінкові паштети своїх офіцерів, то Австрія виграти війну не може.

Тим часом Швейк перевів Балоуна на інший бік залізничної колії. По дорозі він втішав його, мовляв, вони разом подивляться на місто і принесуть звідти пану надпоручникові дебреценських ковбасок. Швейкове уявлення про головне місто угорського королівства, цілком природно, обмежувалось уявленням саме про ці ковбасні вироби.

— Та ми ж поїзд прогавимо, — заскиглив Балоун, який був так само ненажерливий, як і надзвичайно скупий.

— Коли їдуть на фронт, — заявив Швейк, — то ніколи не спізнюються, бо кожен поїзд, який їде на фронт, спочатку добре подумає, чи варто привозити на кінцеву станцію лише половину людей. А врешті, я тебе добре розумію, Балоуне. Ти за крейцар залюбки гнав би через Карпати вошу на мотузці.

Але вони не встигли нікуди піти, бо пролунала команда «по вагонах». Солдати окремих рот знов поверталися до своїх вагонів з порожніми руками. Замість 150 грамів ементальського сиру, який їм тут мали роздати, кожен дістав коробочку сірників і одну поштову листівку, видану комітетом у справі охорони воєнних могил Австрії (Відень, ХІХ/4, вулиця Канізія). Замість ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру кожен мав у руці західногалицьке військове кладовище в Седлиську з пам'ятником нещасним воякам крайової оборони. Його вирізбив волонтер фельдфебель Шольц, який ухилився таким чином від фронту.

Біля штабного вагону панувало надзвичайне збудження. Офіцери маршового батальйону зійшлися навколо капітана Загнера, який їм схвилювано щось розказував. Він саме повернувся від коменданта вокзалу і тримав у руці справжню дуже секретну довжелезного змісту телеграму із штабу бригади з інструкціями і вказівками, як поводитися у тій новій ситуації, в якій опинилася Австрія 23 травня 1915 року.

ЗДЕРАЗ

БЕРОУН

ТАБОР

Млада
БОЛЕСЛАВА

ПрЖибрам

Бригадне командування сповіщало, що Італія оголосила Австро-Угорщині війну.

Ще в Бруку над Літавою в офіцерському клубі дуже часто за обідами і вечереями на ситий шлунок говорилося про дивовижну поведінку і ставлення Італії, але взагалі ніхто не чекав, що здійсняться пророчі слова цього ідіота кадета Біглера. Якось за вечерею він відсунув тарілку з макаронами і заявив: «Цього добра наїмся аж під брамою Верони».

Капітан Загнер, вивчивши інструкції, одержані з бригади, наказав сурмити тривогу.

Коли зійшлися всі солдати маршового батальйону, їх вишикували в каре, і капітан Загнер прочитав їм надзвичайно піднесеним тоном переданий телеграфом наказ по бригаді.

«Із безприкладної жадою італійський король знехтував братерські зобов'язання, хоч повинен був дотримуватися їх як союзник нашої монархії. У цій війні його обов'язком було стати пліч-о-пліч наших героїських військ, але зрадливий італійський король від самого її початку грав роль замаскованого саботажника, поведився двозначно, причому таємно домовлявся з нашими ворогами. Ця зрада завершилася в ніч з 22 на 23 травня оголошенням війни нашій монархії. Наш головнокомандувач переконаний — наші мужні і славні війська нищівним ударом дадуть гідну відповідь нікчемному ворогові, і зрадник переконається, як, почавши ганебну і зрадливу війну, він сам себе знищив. Ми непохитно віримо, що з Божою допомогою незабаром настане день, коли італійські рівнини знову побачать переможців з-під Санта-Лючії, Віченци*, Новари*, Кустоцци. Ми хочемо перемогти, ми мусимо перемогти і ми безперечно переможемо!»

Потім слідувало звичайне «dreimal hoch»¹, і батальйон, трохи збентежений, знову сів у поїзд. Замість ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру на голови солдатів звалилася війна з Італією.

* * *

У вагоні, де сиділи Швейк, фельдфебель Ванек, телефоніст Ходоунський, Балоун і кухар Юрайда, точилася цікава розмова про вступ Італії у війну.

— На Таборській вулиці в Празі був теж такий випадок, — почав Швейк, — там жив один купець, на прізвище Горжейший,

¹ Тричі: Хай живе! (нім.).

а трохи далі від нього напроти мав свою крамницю купець Пошмоурний. А між ними обома мав свою крамницю дрібний торговець Гавласа. Так от, спало якось на думку купцеві Горжейшому об'єднатися з крамарем Гавласою проти купця Пошмоурного, і почав з ним домовлятися, щоб об'єднати свої крамниці під одною фірмою: «Горжейший і Гавласа». Але дрібний торговець Гавласа пішов до купця Пошмоурного і каже, що Горжейший дає йому дванадцять соток за всю його крамницю з дрібним товаром і хоче, щоб він, Гавласа, разом з ним торгував. Але якщо він, Пошмоурний, дасть йому вісімнадцять соток, то він охоче укладе з ним союз проти Горжейшого. Так і домовились. Гавласа ще якийсь час крутився навколо Горжейшого, вдаючи, нібито він найліпший його друг. А коли заходила мова про те, коли ж вони нарешті об'єднаються, відповідав: «Так, це не за горами. Я тільки чекаю, коли повернуться з дач клієнти». А коли ці клієнти приїхали, воно й насправді все було готове. Одного разу вранці Горжейший пішов відчиняти крамницю і бачить над крамницею свого конкурента велику вивіску з назвою фірми: «Пошмоурний і Гавласа», написану величезними літерами.

— У нас, — докинув пришепелуватий Балоун, — теж був раз такий випадок: я хотів купити в сусідньому селі ялівку, навіть вже домовився, та вотицький різник вихопив її у мене з-під носа.

— Отже, коли спалахнула нова війна, — продовжував Швейк, — коли у нас на одного ворога побільшало, коли знову виник новий фронт, то, будь ласка, поведіться з амуніцією ощадніше. «Чим більше дітей в родині, тим більше різок ламається», говорив бувало дідусь Хованець з Мотолі, який за невеличку плату від батьків періщив сусідських дітей.

— Я тільки боюся, — висловив свої побоювання Балоун, тремтячи усім тілом, — що через цю Італію нам зменшать порції.

Фельдфебель Ванек замислився і серйозно сказав:

— Все можливе, бо тепер наша перемога трохи відтягнеться.

— Тепер би нам здався новий Радецький, — додав Швейк. — Той добре знав ту країну, знав, де слабке місце тальянів і що треба штурмувати та з котрого боку. Воно ж справа нелегка — влізти кудись. Влізти кожен дурень зуміє, але вибратися звідтіля — оце справді військове мистецтво. Коли вже людина кудись влізе, то вона повинна знати, що навколо діється, щоб не

опинитися перед якоюсь баюрою, яку називаємо катастрофою. Ось, наприклад, у нашому будинку, ще на старій квартирі, якось на горіщі спіймали одного типа, з тих, що руками дивиться, а очима лапає, але той гультай, коли ліз туди, помітив, що муляри саме ремонтують задню ліфтову клітку. Так він вирвався у них з рук, проштрикнув двірничку і по риштуваннях спустився вниз у клітку, але звідтіля вже не міг видряпатися. От так і наш татуньо Радецький; той знав усі ходи та переходи в Італії, його ніхто не міг зацапати. В одній книжці від початку до кінця описувано, як він чухрав з-під Санта-Лючії, як чорт від кукуріка, і як він, тому що тальянці також дали дмухача, лише на другий день відкрив, що перемиг, власне, він, бо італійців навіть у бінокль не було видно. Тоді він повернувся і зайняв покинуту Санта-Лючію. Саме за це він і одержав звання фельдмаршала.

— Нема чого казати. Чудова країна ця Італія, — втрутився в розмову кухар Юрайда. — Я був раз у Венеції і знаю, що тальян кожного називає свинею. Коли він розхвилюється, у нього кожний «porco maladetto»¹. І папа римський у нього «porco», і «madonna mia e porca», «рапа е порсо».

Фельдфебель-рахівник Ванек, навпаки, дуже прихильно висловився про Італію. Він у Кралупах у своїй аптекарській крамниці виробляв цитриновий сік, який виготовляється із гнилих цитрин, а найдешевші і найгниліші цитрини він завжди купував в Італії. Тепер вже кінець постачанням цитрин з Італії до Кралуп. Нема сумніву, війна з Італією принесе різні несподіванки, бо Австрія схоче помститися.

— Це легко сказати — помститися, — усміхнувся Швейк. — Хтось собі думає, що помститься, а на кінець заплатить той, кого така людина вибрала знаряддям своєї помсти. На Виноградах, де я кілька років мешкав, жив на нижньому поверсі двірник, а у нього на квартирі був один дрібний службовець з якогось банку. Цей службовець завжди ходив до кнайпи на Крамерієвій вулиці. Трапилось так, що він посварився там з одним паном, який мав на Виноградах лабораторію для аналізу сечі. Той пан узагалі ні про що інше не думав і не говорив, він майже завжди носив при собі пляшечки з сечею і кожному пхав їх під ніс, аби кожен вимочився і також дав свою сечу на перевірку. Від аналізу, мовляв, залежить щастя людини, його сім'ї. До того ж це дешево: якихось шість крон. Всі, хто ходив до шинку, а також шинкар і його жінка, дали на аналіз сечу. Лише цей дрібний службовець тримався, хоча той пан завжди,

¹ Проклята свиня (італ.).

коли він ішов до пісуару, ліз слідом за ним і завжди дбайливо говорив: «Не знаю, не знаю, пане Скорковський, але мені ваша сеча дуже не подобається. Вимочіться у пляшечку, поки ще не пізно». Врешті-решт умовив його. Це коштувало дрібному службовцеві шість крон. Ох, і намуляв же йому той пан з цим своїм аналізом. Та хіба тільки йому? Усім добре дошкували, не виключаючи і шинкаря, якому, до речі, псував торгівлю, бо, віддаючи кожен аналіз, завжди додавав, що це дуже серйозний випадок у його практиці, що пити нічого не можна, крім води, курити не можна, женитися не можна, а їсти можна лише самі овочі. Отже, той службовець, як і всі інші, дихав на нього важким духом і обрав знаряддям своєї помсти двірника, бо знав його як загонистого скаженюку. Ось одного разу він і каже панові, що робив аналізи, буцімто двірник вже досить довгий час почуває себе не зовсім здоровим і просить його, аби він завтра вранці о сьомій годині прийшов до нього по сечу на аналіз. Той і поперся туди. Двірник ще спав, а той пан збудив його і каже по-дружньому: «Моє шанування, пане Малєку, бажаю вам доброго ранку. Ось, пане, пляшечка, будьте ласкаві, вимочіться і заплатіть мені шість крон». Хай Господь боронить, що тут почалось! Двірник вискочив у підштанках з ліжка, як схопить того пана за горло, як гепне ним об шафу, аж бідолаха застрягнув усередині. Двірник витягнув його, ухопив биківець та у самих підштанках погнав його вниз вулицею Челаковського, а той біг і скавулів, немов той собака, що йому на хвіст наступили. На Гавлічковій вулиці пан скочив до трамвая, а двірника злапав поліцай. Але поліцаєві теж перепало. Позаяк двірник був у самих підштанках і все у нього вилазило, то через таке прилюдне неподобство його кинули до поліцейської тарадайки і відвезли в поліцію, а він ще й по дорозі ревів, як той тур: «Я вам, халамидники, ще не так покажу, як мені аналізувати сечу». Він просидів шість місяців за прилюдне насильство і за образу поліції, а потім ще після проголошення вироку образив монарший дім. Можливо, нещасний сидить і досі, а тому я й кажу: коли хтось хоче когось помститися, то це відгукнеться зовсім невинній людині.

Тим часом Балоун напружено і наполегливо про щось думав. А наприкінці з острахом запитав фельдфебеля Ванєка:

— Пробачте, пане рахівнику, так ви думаєте, що через цю війну з Італією ми одержуватимемо менші порції?

— Це ясно, як Божий день, — відповів Ванєк.

— Мати Божа! — вигукнув Балоун, схилив голову на долоні і тихо сидів у своєму куточку.

Ось так закінчилися в цьому вагоні дебати про Італію.

* * *

Розмова у штабному вагоні про нову воєнну ситуацію, що склалася через втручання Італії у війну, була б напевно дуже нудна, бо тут не було славнозвісного військового теоретика кадета Біглера, але його заступив поручник Дуб з третьої роти.

Поручник Дуб до війни викладав чеську мову і вже у той час усюди, де тільки можна було, усіма силами намагався виявити своє вірнопідданство. В письмових працях давав своїм учням теми з історії Габсбурзького роду. В молодших класах учнів страшили цісарем Максиміліаном, який заліз на скелю, а злізти з неї не зміг. Йосиф II — Орач, Фердинанд — Добрий*. У старших класах такі теми звичайно були складнішими, як, наприклад, завдання для учнів 7-го класу: «Цісар Франц Йосиф I — меценат науки і мистецтва». Через цей твір один семикласник був виключений з гімназії без права вступу в будь-які середні навчальні заклади Австро-Угорської монархії, бо він написав, що найгарнішим вчинком австрійського монарха було закладення мосту цісаря Франца Йосифа I в Празі*.

Поручник Дуб дуже дбав, щоб усі його учні в день народження цісаря та в день інших подібних цісарських свят з відданістю співали австрійський гімн. В товаристві його не любили, бо не було сумніву, що він доносив на своїх колег. В місті, де працював Дуб, він був одним із членів «трійці» найбільших дурнів і обмежених мулів, до якої входили, крім нього, окружний староста і директор гімназії. В цьому вузькому колі він навчився політикувати в рамках, дозволених в Австро-Угорській монархії. Ось і тепер він почав мудрувати і тоном задубілого викладача гімназії проголосив:

— Взагалі, виступ Італії мене зовсім не здивував. Я цього чекав ще три місяці тому. Немає сумніву, що останнім часом, внаслідок переможної війни з Туреччиною за Тріполі*, Італія задерла носа. Крім цього, вона надто вірить у свій флот, багато сподівається від настроїв населення наших приморських країн і Південного Тіролю. Ще перед війною я говорив з нашим окружним старостою про те, що наш уряд недооцінює ірредентистський рух на Півдні*. Він цілком зі мною погоджувався, бо кожна далекоглядна людина, якій дорога цілісність

нашої імперії, мусила вже давно передбачити, куди може за-
вести нас надто ліберальне ставлення до таких елементів. Добре пам'ятаю, як два роки тому я у розмові з паном окружним старостою заявив, що Італія (це було під час Балканської війни і афер нашого консула Прохазки) чекає найближчої нагоди, щоб підступно напасти на нас. І ось нате! — вигукнув він таким тоном, немовби усі з ним сперечалися, хоч присутні кадрові офіцери під час його патякання мовчали та думали про себе, коли цей цивільний базіка кине голою задницею їжаків бити.

— Це правда, — продовжував Дуб, трохи заспокоївшись, — в більшості випадків навіть в шкільних письмових творах ми не брали до уваги ні нашого минулого ставлення до Італії, ні славних днів перемог наших армій, як, наприклад, в році тисяча вісімсот сорок восьмому, так і в році тисяча вісімсот шістдесят шостому. Про них згадується у сьогоднішньому наказі по бригаді. Однак щодо мене, то я завжди сумлінно виконував свій обов'язок і ще перед закінченням навчального року, майже, так би мовити, на самому початку війни, дав своїм учням стилістичне завдання:

«Unsere Helden in Italien von Vicenza bis zur Custoza, oder...» — і дурень поручник Дуб додав: «...Blut und Leben für Habsburg! Für ein Österreich, ganz, einig, groß!»¹ Він замовк, чекаючи, мабуть, коли всі інші у штабному вагоні почнуть говорити про новостворену ситуацію і він ще раз доведе, що вже п'ять років тому він передбачав, як одного дня Італія поставиться до свого союзника. Але зовсім розчарувався, бо капітан Загнер, якому батальйонний ординарець Матушич приніс з вокзалу вечірнє видання «Pester Lloyd», сказав, продивляючись газету:

— Дивіться, ота сама Вайнерова, яку ми бачили у Бруку на гастролях, учора грала тут на сцені Малого театру.

На цьому припинилися дебати про Італію у штабному вагоні.

* * *

Батальйонний ординарець Матушич і денщик капітана Загнера Батцер, які теж їхали у штабному вагоні, дивилися на війну з Італією з позицій чисто практичних: свого часу, ще в роки кадрової служби, вони обидва брали участь у маневрах в Південному Тіролі.

¹ Наші герої в Італії від Віченци аж до Кустоци, або... Кров і життя за Габсбургів! За Австрію, єдину, неподільну і велику! (нім.).

— Важко нам буде видиратися на ті гори, — сказав Батцер. — Капітан Загнер має цілий віз чемоданів. Хоч я сам із гір, але це не те, що взяти рушницю під плащ і йти вишукувати якогось зайця в маєтку князя Шварценберга.

— Якщо нас дійсно кинуть на південь в Італію, мені також не дуже-то посміхається гасати з наказами по горах і льодовиках. А щодо їжі, то там, на півдні, сама полента і олія, — сумно сказав Матушич.

— А чому б їм, власне, і не пхнути нас у ті гори, — розхвилювався Батцер. — Наш полк вже був і в Сербії, і в Карпатах. Я вже досить натягався з чемоданами пана капітана по горах, двічі вже як припекло, губив їх — раз у Сербії, другий раз у Карпатах. Можливо, таке мене чекає втретє на італійському кордоні, а що тамошній харч... — Він сплюнув і присунувся ближче до Матушича: — Знаєш, у нас в Кашперських горах роблять такі малесенькі кнедлі із сирої картоплі. Їх варять, потім ще вмочають у яйце, гарненько посипають тертими сухариками, а потім смажать на салі.

Останнє слово він промовив якимось таємничим урочистим голосом.

— Але найліпше за все кнедлики з квашеною капустою, — додав він меланхолійно, — куди до них тим дурним макаронам. На цьому і тут закінчилася розмова про Італію...

.....
Поїзд стояв на вокзалі уже понад дві години, і тому в інших вагонах всі в один голос твердили, що його, мабуть, обернуть і пошлють до Італії. Про це свідчили й інші факти. З ешелоном робили дуже дивні речі. Усіх солдатів знову повиганяли з вагонів, з'явилася санітарна інспекція з дезинфекційною командою і старанно покропила всі вагони лізолом, що було сприйнято з великим невдоволенням, особливо в тих вагонах, де везли запаси хліба.

Але наказ є наказ. Санітарна комісія розпорядилася зробити дезинфекцію по всіх вагонах ешелону номер 728 і тому спокійнісінько покропила лізолом гори хліба і мішки з рисом. Уже з цього було видно, що діється щось особливе.

Потім усіх загнали до вагонів, а за півгодини знову вигнали, бо ешелон прийшов інспектувати якийсь старенький генерал. Швейкові зразу ж спало на думку відповідне назвисько для старого пана. Стоячи позаду шеренги, він прошепотів фельдфебелеві Ванекові: «Ото здохлятинка».

А старий генерал у супроводі капітана Загнера пройшовся перед шеренгою і, зупинившись перед одним молодим

солдатом, щоб якимось підбадьорити усіх, запитав, звідки він, скільки йому років і чи має годинника. Хоч солдат і мав годинника, але він сподівався дістати від старого пана ще одного і тому відповів, що годинника в нього немає. На це старенький здохлятинка-генерал придуркувато усміхнувся, так само, як це бувало робив цісар Франц Йосиф, коли звертався в містах до старост, і сказав:

— Гаразд, гаразд, — потім зробив честь капралові, що стояв поблизу, спитавши, чи здорова його жінка.

— Голошу слухняно, — гаркнув капрал, — я нежонатий, — на що генерал, прихильно усміхаючись, також сказав: — Гаразд, гаразд.

Потім здитинілий генерал попросив капітана Загнера продемонструвати, як солдати розподіляються, коли здвоують шеренги. За хвилину вже лунало: «Перший — другий, перший — другий, перший — другий!»

Це генерал-здохлятинка дуже любив. Він навіть вдома ставив перед себе двох денщиків, а ті мусили самі рахувати: «Перший — другий, перший — другий...»

Таких генералів Австрія мала тьму-тьмущу.

Коли огляд щасливо скінчився, генерал не пошкодував похвал для капітана Загнера, а солдатам дозволили погуляти на території вокзалу, бо прийшло повідомлення, що ешелон рушить тільки за три години. Солдати, прогулюючись по перону, лупали на всі боки очима і ловили гав. На вокзалі було чимало людей, і то тут, то там декому з вояків вдавалося вижебрати цигарку.

Це було яскравим доказом того, як вщухло те захоплення, що на початку війни виливалося у гучні вітання ешелонів на вокзалах: тепер солдатам доводилось жебракувати.

До капітана Загнера прийшла делегація від «Союзу вітання героїв» в складі двох страшенно вимучених дам, немов їх чорти сім миль на аркані тягали. Вони передали подарунок для ешелону, а саме: двадцять коробочок ароматних таблеток для освіження рота — реклама однієї будапештської фабрики цукерок. Таблетки були гарно укладені в красиві бляшані коробочки, на кришках яких був намальований угорський гонвед, що тиснув руку австрійському ополченцеві, а над ними сяюча корона святого Стефана. Навколо йшов німецький і мадярський напис: «Für Kaiser, Gott und Vaterland»¹.

¹ За цісаря, Бога і батьківщину (нім.).

Фабрика цукерок була така лояльна, що на перше місце поставила цісаря, а вже за ним Господа Бога.

Кожна коробочка містила вісімдесят таблеток, так що на трьох вояків припадало приблизно п'ять таблеток. Крім цього, літні виснажені дами принесли великий пакунок надрукованих листівок з двома молитвами, написаними будапештським архієпископом Гезою* із Сатмар-Будафала. Молитви, повні найстрашніших прокльонів на адресу всіх ворогів, були написані німецькою і мадярською мовами так пристрасно, що на кінці їм бракувало лише міцного мадярського: «*Baszom a Krisztusmárját*»¹.

На думку шановного архієпископа, добрий Господь Бог повинен був посікти росіян, англійців, сербів, французів і японців на капусту і зробити з них гуляш з паприкою. Велелюбний Господь Бог повинен був купатися в крові ворогів і вирізати їх всіх, як це колись зробив жорстокий Ірод з немовлятами.

Преосвященний архієпископ будапештський вжив у своїх молитвах, наприклад, такі милі речення: «Хай Бог благословить ваші багнети, щоб вони глибоко вп'ялися в животи ваших ворогів. Хай найсправедливіший Бог спрямовує артилерійський вогонь на голови ворожих штабів. Дай, милосердний Боже, щоб усі вороги захлинулися в своїй крові з ран, які ви їм завдасте». Тому треба ще раз відзначити, що в кінці тих молитовок бракувало тільки «*Baszom a Krisztusmárját*».

Передавши все це, дами висловили капітанові Загнеру своє жагуче бажання бути присутніми при роздаванні подарунків. Одна з них навіть наважилась виголосити промову до солдатів, яких вона називала не інакше як «*Unsere braven Feldgrauen*»².

Обидві зробили дуже ображену міну, коли капітан Загнер відхилив їхнє прохання. Тим часом гостинці командировали до вагона, в якому містився склад. Шановні дами пройшли рядами солдатів, а одна з них не знехтувала нагодою поплескати по щоці бородатого солдата Шимека з Будейовіц. Шимек, не знаючи нічого про достойну місію цих дам, по-своєму розтлумачив таке поводження і після їхнього відходу промовив до своїх товаришів:

— Ну й нахабні ж курви. Бодай ця мавпа була хоч з фасаду гарна, а то чистісінько чорногуз: ніжки, немов ті дві тички,

¹ Груба, непристойна, цинічна мадярська лайка.

² Наші браві сірі польові мундири (*нім.*).

сама як з хреста знята, і вона ще, стара кочерга, до солдатів залицяється.

На вокзалі була шаламатня. Події з італійцями викликали тут справжню паніку, два ешелони з артилерією було затримано і відправлено до Штірії. Був тут також ешелон боснійців. З невідомих причин він стояв уже два дні, усіма загублений і забутий. Боснійці вже два дні не діставали нічого з кухні і ходили жебракувати хліб у Новий Пешт. Навколо тільки й чути було схвильовані розмови кинутих напризволяще боснійців. Вони розлючено жестикулювали і безнастанно матюкалися: — *Jebem ti boga, jebem ti dušu, jebem ti majku.*

Незабаром маршовий батальйон дев'яного першого полку знову зігнали до купи, і солдати впакувалися у свої вагони. Однак за хвилину батальйонний ординарець Матушич повернувся з вокзальної комендатури із звісткою, що вони поїдуть аж за три години. Тільки-но зібраних солдатів знову випустили з вагонів.

Перед самим відходом поїзда до штабного вагона ускочив дуже схвильований поручник Дуб і почав домагатися, щоб капітан Загнер негайно наказав заарештувати Швейка.

Поручник Дуб, старий, відомий донощик у місті, де він вчителював, дуже радо пускався у розмови з вояками, намагаючись збагнути, що солдати думають, і водночас шукаючи нагоди повчити їх і пояснити, чому і за що вони воюють.

Під час свого обходу він побачив за вокзальною будовою біля ліхтаря Швейка. Той стояв і з цікавістю розглядав афішу якоїсь добродійної військової лотереї. На афіші наглядно було показано, як австрійський солдат багнетом пришпилює до муру оторопілого бородатого козака.

Поручник Дуб поклепав Швейка по плечу і спитав, як це йому подобається.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, — відповів Швейк, — це дурне. Я вже бачив багато ідіотських афіш, але такої нісенітничі мені ще не доводилося бачити.

— А що вам тут не подобається? — запитав поручник Дуб.

— Мені, пане лейтенанте, не подобається, як той вояка поводить з довіреною йому зброєю. Таж він може зламати багнет об мур, а потім це взагалі зовсім ні до чого і його можуть покарати, бо росіянин підвів руки вгору і піддається: його взято у полон, а з полоненими треба добре поводитися. Говоріть що хочете, а вони також люди.

Тут поручник Дуб вирішив витягнути із Швейка якомога більше і спитав:

— Так, значить, вам шкода цього росіянина, правда?

— Мені, пане лейтенанте, шкода обох. Росіянина тому, що його прохромали, а нашого за те, що його за це заарештують. Він, пане лейтенанте, як Бог свят поламає багнет, адже мур кам'яний, а сталь — вона крихка. У нас, пане лейтенанте, ще до війни, коли я відбував військову службу, був у роті один лейтенант. Навіть наш старший фельдфебель-юшкоїд не вмів так гарно висловлюватися, як той пан лейтенант. На учбовому плацу він нам було говорить: «Коли почуєш «habacht», мусиш вибалушувати баньки, як той кіт, що сере у січку». Але взагалі він був непоганою людиною. Раз на Різдво в голові у нього замакітрилось: купив для роти цілий віз кокосових горіхів. Відтоді я вже знаю, які багнети крихкі. Половина роти поламала на тих горіхах багнети, і наш полковник наказав усю роту замкнути. Три місяці ми не сміли і кроку з казарми ступити, а пан лейтенант мав домашній арешт...

Поручник Дуб люто поглянув у безтурботне обличчя бравого вояки Швейка і злісно спитав:

— Ви мене знаєте?

— Знаю, пане лейтенанте.

Поручник Дуб витріщив очі і затупцював на місці:

— А я вам кажу, що ви мене ще не знаєте.

Швейк безтурботно, спокійно, немовби при рапорті, знову повторив:

— Я вас знаю, пане лейтенанте. Ви, мельдую послушно, з нашого маршового батальйону.

— Ви мене ще не знаєте, — лементував поручник Дуб. — Ви, можливо, знаєте мене з доброго боку, але, чекайте, ви мене тепер пізнаєте і з поганого боку, і не думайте собі, що я такий хороший, як здаюся, я кожного примушу заплакати. Так знаєте мене, чи не знаєте мене?

— Знаю, пане лейтенанте.

— А я вам востаннє кажу, що ви мене, осле, не знаєте. Маєте братів?

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, маю одного.

Поручник Дуб скаженів, дивлячись на спокійне, безтурботне Швейкове обличчя. Він розпалився, як оса, і, не володіючи собою більше, вигукнув:

— Отже, ваш брат, мабуть, така ж тварюка, як і ви. Чим він був?

— Учителем гімназії, пане лейтенанте. Він також був на військовій службі і склав офіцерський іспит.

Поручник Дуб глянув на Швейка, немовби збираючись його проколоти наскрізь. Швейк з гідністю витримав розлючений погляд поручника Дуба, і незабаром їхня розмова закінчилася словом «abtreten!».

Кожен пішов своєю дорогою і кожен думав про своє. Поручник Дуб думав, як він розповість про все капітанові і той накаже заарештувати Швейка. А Швейк зробив такий висновок: він вже бачив багато пришепелуватих офіцерів, але цей поручник Дуб справді неабияке дурило.

Поручник Дуб, який саме сьогодні вирішив, що йому належить виховувати солдатів, знайшов за вокзалом нові жертви. Це були двоє вояків з того ж дев'яносто першого полку, але з іншої роти. Вони ламаною німецькою мовою домовлялися у п'ятні з двома повіями, які цілими табунами швендяли навколо вокзалу. Швейк вже здалеку зовсім виразно почув різкий голос поручника Дуба:

— Ви мене знаєте?!

— А я вам кажу, що ви мене не знаєте... Але постривайте, ви ще мене пізнаєте...

— Можливо, ви мене знаєте з доброго боку!..

— А я вам кажу, ви мене ще пізнаєте з поганого боку!..

— Я вас примушу заплакати, осли!

— Маєте братів?

— Це, певно, така ж сама тварюка, як і ви!.. Чим були? В обози?.. Ну, добре... Пам'ятайте, що ви солдати... Ви чехи?.. А знаєте, що Палацький сказав, що коли б не було Австрії, то ми б її мусили створити... Abtreten!

Але загалом обхід поручника Дуба не мав позитивного результату. Він, здається, затримав ще три групи солдатів, однак його виховні наміри «примусити заплакати» потерпіли повний крах. Це був матеріал, який везли на фронт. По очах кожного солдата зокрема поручник Дуб читав, що всі вони думають про нього дуже погано. Це образило його пиху, і тому він перед відходом поїзда домагався від капітана Загнера заарештувати Швейка. Обґрунтовуючи необхідність ізоляції бравого вояки Швейка, він вказував на підозріло нахабну його поведінку, причому щирі відповіді Швейка на останнє запитання назвав злосливими натяками. Якщо так триватиме далі, то офіцерський корпус втратить усяку повагу в очах солдатів, в чому, певне, ніхто з панів офіцерів не сумнівається.

Він сам ще перед війною говорив з паном окружним старостою, що кожен начальник повинен підтримувати свій авторитет в очах своїх підлеглих. Пан окружний староста був такої ж думки. Особливо тепер, на війні, чим більше наближаємося до ворога, тим більше треба тримати солдатів у страху. Отож він і домагається, щоб Швейка дисциплінарно покарали.

Капітан Загнер, як і кожен кадровий офіцер, ненавидів офіцерів запасу із різних цивільних професій і звернув увагу поручника Дуба на те, що подібні заяви можуть мати місце тільки у формі рапортів, а не здійснюватися базарним способом, немовби тут йдеться про ціни на картоплю. Щодо самого Швейка, то перша інстанція, якій він підлягає, є пан надпоручник Лукаш. Подібні справи вирішуються тільки по інстанції. Від роти справа надходить до батальйону, і це, очевидно, пану надпоручникові відомо. Якщо Швейк дійсно щось зробив, то спочатку він мусить піти на ротний рапорт, а на випадок апеляції — до батальйонного рапорту. Однак, якщо пан надпоручник Лукаш не заперечує і вважає розповідь пана поручника Дуба офіційною заявою про необхідність покарання, то він, Загнер, нічого не має проти того, аби Швейка затримати і допитати.

Надпоручник Лукаш не заперечував, але зауважив, що із Швейкових розповідей йому добре відомо, що Швейків брат насправді був учителем у гімназії і офіцером запасу.

Поручник Дуб завагався і сказав, що він мав на увазі покарання лише в ширшому розумінні цього слова і що, можливо, той Швейк просто не вміє правильно висловлювати свою думку, а тому його відповіді роблять враження нахабства, злоби і неповаги до начальства. Крім того, увесь вигляд Швейка свідчить про його недоумкуватість.

Таким чином над головою Швейка пролетіла грізна буря, але грім не вдарив.

У вагоні, де знаходилась канцелярія і батальйонний склад, фельдфебель-рахівник маршового батальйону Баутанцель дуже милостиво видав двом батальйонним писарчукам по пригорщі ароматних таблеток з тих коробочок, які мали поділити між солдатами батальйону. У цьому не було нічого дивного: з усім, що призначалося для солдатів, в батальйонній канцелярії робились ті ж самі шахрайські маніпуляції, як і з цими нещасними таблетками.

Під час війни це стало загальним явищем: якщо десь інспекційна ревізія і не виявляла крадіжок, однак кожного

фельдфебеля-рахівника у всіляких канцеляріях підозрювали, ніби він також порушує кошториси, але з допомогою шахрайських махінацій вміє ховати кінці у воду. Оскільки нічого ліпшого, що можна було б украсти, не було, писарчуки запихалися солдатськими цукерками, аби насолодитися бодай хоч цією поганню, а Баутанцель нарікав на важкі обставини, що склалися під час цієї дороги:

— Я вже відкалатав з маршовими батальйонами два походи, але такої нужденної дороги, як ця, ми ще не мали. Таж тоді, Господи, до приїзду у Пряшів*, у нас були гори всього, чого тільки душа забажає. Я сховав десять тисяч «мемфісок», два круги ементальського сиру, триста коробок консервів. Коли ми вирушили на Бардіїв* в окопи, а росіяни від Мушіни відрізали зв'язок з Пряшевом, закипіло геддлюваннячко — дай Боже здоров'я. З усього, що я мав, десяту долю віддав, аби замилити очі маршбатальйонові, мовляв, це я заощадив, а решту продав в обозі. Був у нас тоді майор Сойка — свиня, яких світ не бачив. Узагалі з нього був такий герой, як з рака жеребець. Він охоче швендяв у нас біля обозу, бо там, угорі, свистіли кулі і рвалися шрапнелі. Приходив до нас ніби для того, щоб переконатися, чи добре варять для солдатів батальйону, і, звичайно, з'являвся униз завжди якраз тоді, коли надходили відомості, що росіяни знову щось готують. Сам увесь тремтить, мусив спочатку на кухні хильнути рому і лише тоді починав перевірку польових кухонь, які стояли навколо обозу, бо вгору на позиції не можна було пройти, і обід носили туди вночі. У таких умовах про жодну офіцерську кухню не можна було й говорити. Єдину дорогу, яка ще вільно зв'язувала нас із тилом, тримали німці з райху. Вони затримували все, що нам надсиляли з тилу кращого, і зжерали самі, а для нас залишалося те, що крізь пальці протекло. Ми всі в обозі залишилися без офіцерської кухні. За весь той час мені вдалося заощадити для нашої канцелярії тільки одне-однісіньке порося. Я дав його закоптити, а щоб майор Сойка цього не пронюхав, ми сховали порося в артилеристів, годину дороги від нас, де я мав одного знайомого феєрверкера. Так ось той майор, прийшовши до нас, почав, як завжди, куштувати в кухні юшку. Щоправда, м'ясо варилось рідко, лише коли пощастить здобути із великими труднощами свиней або худючих корів десь на околицях. До того ж нам ще й пруссаки робили велику конкуренцію, бо при реквізиції платили удвічі більше, ніж ми, за худобу. Поки ми стояли під Бардієвом, я на закупівлі худоби заощадив щось

понад дванадцять сот крон, бо в більшості випадків замість грошей ми давали посвідки із гербовою печаткою батальйону. Особливо в останні часи, коли довідалися, що росіяни знаходяться на сході від нас в Радвані, а на заході — в Подоліні. Нема гірше працювати з таким народом, як тамтешній: ні читати, ні писати не вміють, а підписуються трьома хрестиками. Наше інтендантство дуже добре про це знало, так що коли ми посилали туди за грішми, я не міг додавати як виправдовуючі документи фальшиві квитанції, ніби я виплатив їм гроші. Такі речі можна було робити тільки там, де народ більш освічений і вміє підписуватися. А потім, як я вже сказав, пруссаки платили більше, ніж ми, і платили готівкою. Отже, коли ми кудись приходили, люди на нас дивилися, як на розбійників. До того ж інтендантство видало наказ, що посвідки, підписані хрестиками, передаються польовим ревізорам. А цими жевжиками з контролю у нас аж кишіло. Приходить такий «контролер», нажереться у нас, нап'ється, а на другий день на нас і заявить. Цей майор Сойка безнастанно нишпорив по наших кухнях і, їй-богу, хоч вірте, хоч ні, одного разу витягнув з котла м'ясо, розраховане на всю четверту роту. Почав із свинячої голови і заявив, що вона не доварена, і звелів її ще якусь хвилину поварити. Правду кажучи, м'яса тоді варилося небагато. На цілу роту припадало приблизно дванадцять старих справжніх порцій м'яса, але він все це ум'яв, потім покуштував юшку і зчинив галас, мовляв, це вода, і що це за порядки, коли юшка з м'яса, а м'яса нема. Наказав заправити її маслом і кинути туди мої власні макарони, які я заощадив за весь останній час. Але не так мене це обурило, як те, що на заправку ляпнулось два кіля вершкового масла, яке я заощадив ще тоді, коли працювала офіцерська кухня. Я тримав його на полиці під ліжком. Він побачив та як заверещить: «Чие це масло?» Я йому тоді й сказав, що згідно з розкладкою у останньому наказі по дивізії на кожного солдата припадає додатково п'ятнадцять грамів масла або двадцять один грам смальцю. Але оскільки жирів на таку кількість людей не вистачає, то ми тримаємо запаси масла, аж поки не можна буде поліпшити харчування солдатів встановленою кількістю жиру. Майор Сойка дуже розсердився і почав кричати, що я, мабуть, чекаю, коли прийдуть росіяни і заберуть останні два кіля масла: «Щоб мені зараз же кинули це масло у юшку, якщо вже юшка без м'яса!» Отак я і втратив увесь свій запас. Цей майор, вірте мені, коли з'являвся, завжди приносив мені нещастя. В нього незабаром

виробився такий нюх, що він умів одразу ж винишпорити усі мої запаси. Одного разу я на солдатах заощадив волову печінку. Ми хотіли її стушити для себе. Раптом він поліз під ліжко і витягнув її звідти та ще й розкричався на мене. А я йому пояснюю, що цю печінку треба закопати, бо ще зранку один коваль з артилерії, з закінченою ветеринарною освітою, встановив її непридатність. Майор взяв з собою одного солдата з обозу, і вони почали на горі під скелями варити у казані ту печінку. І це, так би мовити, вирішило його долю. Росіяни помітили вогонь і як бабахнули по майорові та його казанку з вісімнадцятки. Потім ми ходили туди подивитися, що від них залишилося, але ніхто не міг розрізнити, де на скелях валяється волова печінка, а де печінка пана майора...

* * *

Потім знову прийшла вістка, що ешелон вирушить аж за чотири години. Бо, як говорили, шлях на Гатван* геть забитий поїздами з пораненими. Поширилася чутка, буцімто на вокзалі біля Егера санітарний поїзд з хворими і пораненими налетів на ешелон, який віз артилерію. З Будапешта туди вже ніби послали поїзд на допомогу.

За хвилину вже працювала фантазія усього батальйону. Патякали про 200 забитих і поранених, про те, що ця катастрофа підстроєна навмисне, аби замазати шахрайства з постачанням для хворих. Це стало поштовхом для гострої критики недостатнього постачання батальйону та злочинства у канцеляріях і на складах.

Більшість була тієї думки, що батальйонний фельдфель-рахівник Баутанцель ділиться усім з офіцерами.

У штабному вагоні капітан Загнер повідомив, що згідно з маршрутом вони вже, власне, повинні бути на галицькому кордоні. В Егері, мовляв, вони мали дістати для батальйону на три дні хліб і консерви, але до Егера ще десять годин їзди. Крім того, у зв'язку із наступом за Львовом накопичилося стільки поїздів з пораненими, що, згідно з телеграмою, жодного бухання хліба ані коробки консервів дістати неможливо. Загнер одержав наказ: замість хліба і консервів виплатити солдатам по 6 крон 72 гелери. Ці гроші вони отримають при видачі платні за дев'ять днів, якщо, безперечно, капітан Загнер до цього часу дістане гроші з бригади. В касі є тільки щось з 12000 крон.

— Але ж це свинство з боку полку, — сказав надпоручник Лукаш, — пустити нас, як жебраків по світу.

Хорунжий Вольф і надпоручник Коларж почали шепотітися про те, що полковник Шредер за останні три тижні надіслав на свій особистий рахунок у Віденський банк 16000 крон.

Надпоручник Коларж потім розповідав, як накопичують гроші. Вкраде хтось у полку 6000 крон і запхає їх до своєї власної кишені, а для усіх кухонь цілком логічно дається наказ скоротити порцію гороху на солдата на 3 грами у день. За місяць це дає 90 грамів на людину, а в кожній ротній кухні заощаджується гороху понад 16 кілограмів. Ну, а в звіті кухар мусить показати, що увесь горох витрачено.

Надпоручник Коларж у загальних рисах розповів Вольфові про інші випадки, які він спостерігав. Такими фактами була сповнена до краю діяльність усієї військової адміністрації, починаючи від фельдфебеля-рахівника в якійсь нещасній роті і кінчаючи хом'яком у генеральських погонах, який робив собі запаси на післявоєнну зиму.

Війна вимагала відваги і у крадіжках. Іntenданнти дивились один на одного з любов'ю, немовби хотіли сказати: «Ми єдине тіло і єдина душа, крадемо, друже, шахруємо, брате, але нічого не зробиш, проти течії не попливеш. Якщо ти не візьмеш — візьме інший та ще й скаже про тебе, що ти не крадеш тому, бо вже накрався по самі вуха».

До вагона увійшов пан з червоно-золотими лампасами. Це знову був один з тих генералів, що їздили по всіх залізницях як інспектори.

— Сідайте, панове, — ввічливо запросив він, радіючи, що знову наскочив на якийсь ешелон, навіть не підозрюючи про його перебування тут.

Капітан Загнер хотів відрепортувати, але генерал тільки махнув рукою.

— У вашому ешелоні не порядок, у вашому ешелоні ще не сплять. У вашому ешелоні вже повинні спати. У ешелонах, коли вони стоять на вокзалі, належить лягати спати о дев'ятій годині, так, як і в казармах.

Генерал говорив лаконічно:

— Перед дев'ятью годинами треба повести людей у лятрини за вокзалом, а потім — спати, бо інакше солдати вночі запаскудять колію. Розумієте, пане капітане? Повторіть! Або не повторюйте, а зробіть так, як я бажаю. Засурмити тривогу, вигнати людей до лятрин, засурмити вечірню зорю і спати. Контролювати, хто не спить. Карати! Отак. Це все? Вечерю роздавати о шостій годині.

Потім почав закидати, як той пес хвостом на всі боки. Заговорив про давноминулі справи, про те, чого ніколи не було, а якщо й було, то, так би мовити, за рогом у тридесятому царстві. Одним словом, він стояв тут, як примара із царства четвертого виміру.

— Вечерю роздавати о шостій годині, — продовжував генерал, поглядаючи на годинник, який показував десять хвилин по одинадцятій вечора. — Um halb neune Alarm, Latrinscheißen, dann schlafen gehen¹. На вечерю о шостій годині — гуляш з картоплею замість 150 грамів ементальського сиру.

Потім слідував наказ — перевірити бойову готовність. Отже, капітан Загнер знову наказав засурмити тривогу, а інспекційний генерал, спостерігаючи, як шикується батальйон, проходжувався з офіцерами і безугавно повторював одне й те ж, немов усі були якісь ідіоти і не в силі були відразу його зрозуміти. При цьому він не зводив очей зі стрілки годинника:

— Also, sehen sie, um halb neune scheißen, und nach einer halben Stunde schlafen. Das genügt vollkommen². У цю перехідну пору солдати звичайно випорожнюються рідким. Найголовніше, підкреслюю, це — сон. Сон надає сили для дальших походів. Поки люди в поїзді — вони мусять відпочивати. Якщо у вагонах недостатньо місця, то солдати сплять позмінно. Одна третина солдатів у вагонах зручно вмощується і спить від дев'ятої години до півночі, а всі інші стоять і дивляться на них. Потім ті, що виспалися, звільняють місце другій третині, яка спить від півночі до третьої години ранку. Третя зміна спить від третьої до шостої, потім рання зоря, уся команда іде умиватися. Під час їзди з вагонів не ви-ска-ку-ва-ти! Поставити патрулі, щоб солдати під час їзди не ви-стри-бува-ли. Якщо солдатові зломить ногу ворог... — Генерал поклепав себе по нозі: — Це дуже похвальна річ, але покалічити себе зістрибуванням з вагонів на повному ході — це кари гідне.

— Отже, це ваш батальйон? — звернувся він до капітана Загнера, розглядаючи заспані постаті вояків, з яких дехто не міг утриматися і, вирваний зі сну, позіхав на свіжому нічному повітрі.

— Це, пане капітане, батальйон роззяв. Солдати вже о дев'ятій мусять спати.

¹ О пів на дев'яту — тривога, випорожнювання у лятринах (сортирах) і йти спати (нім.).

² Отже, зволите бачити, о пів на дев'яту випорожнюватися, а за півгодини спати. Більшого не вимагається (нім.).

Генерал зупинився перед одинадцятою ротою, де на лівому крилі стояв Швейк і позіхав так, немов збирався проковтнути увесь світ. При цьому він манірно прикривав рукою рот, і з-під неї долиняло таке мукання, що надпоручник Лукаш тремтів, як би генерал не звернув на це уваги. Йому спало на думку, що Швейк позіхає навмисне.

А генерал, немовби відгадавши побоювання Лукаша, обернувся до Швейка і підійшов до нього:

— Böhm oder Deutscher?

— Böhm, melde gehorsam, Herr Generalmajor!¹

— Добже, — сказав генерал, який був поляком і вмів трохи по-чеськи. — Ти реवेश, як корова до сіна. Мовчи, стуль писк, не мукай. Ти був у лятрині?

— Ще не був, мельдую послушно, пане генерал-майоре.

— Чому ж ти не пішов срати з іншими менжами?²

— Мельдую послушно, пане генерал-майоре, на маневрах біля Пісека пан полковник Вахтль говорив нам, коли солдати під час відпочинку побігли у жито, що солдат повинен думати не тільки про Scheisserei³, а й про геройські вчинки. А врешті, мельдую послушно, що б ми, власне, там робили? Нам нема чого з себе видушувати. Згідно з маршрутом, ми повинні були ще на кількох станціях дістати вечерю і нічого не дістали. З порожнім шлунком у лятрину не пхайся.

Швейк, пояснивши простими словами пану генералові загальну ситуацію, дивився на нього так довірливо, що генерал відчув потребу всіляко допомогти їм. Коли вже дається наказ іти у лятрину організованим маршем, то цей наказ повинен бути також і внутрішньо, фізіологічно обґрунтований.

— Пошліть їх спати до вагонів, — наказав генерал капітанові Загнеру. — Як могло статися, що вони не дістали вечері? Всі ешелони, які проїжджають цією станцією, повинні дістати вечерю. Тут харчувальний пункт. Інакше не може бути, бо є певний план.

Генерал промовив це дуже впевнено, і це значило, оскільки вже одинадцята година ночі, а вечеря мала бути о шостій годині, як він вже раніше зазначив, то не залишається нічого іншого, як затримати поїзд на усю ніч і ще на день аж до шостої години вечора, аби люди дістали гуляш із картоплею.

¹ Чех чи німець?

— Чех, мельдую послушно, пане генерал-майоре (нім.).

² Чоловіками (пол.).

³ Срання (нім.).

— Немає нічого гіршого, — сказав генерал незвичайно серйозно, — як під час транспортування військ забувати про їхнє харчування. Мій обов'язок — з'ясувати в канцелярії вокзальної команди, як це, власне, могло статися. Бо, панове, іноді винні тут і самі командири ешелонів. При ревізії станції Суботіште на південно-боснійській лінії я встановив, що шість ешелонів не дістали вечері, бо командири ешелонів забули своєчасно потурбуватися про це. Шість разів на станції варили гуляш із картоплею, але ніхто його не вимагав. І цей гуляш виливали на одну купу. Це, панове, була гора картоплі з гуляшем, а на три станції далі — солдати з ешелонів, які проїхали повз купу гуляшу, жебрали на вокзалі шматок хліба. Тут, як бачите, була винна не військова адміністрація! — Генерал рвучко махнув рукою: — Командири ешелонів не виконали своїх обов'язків! Ходімо до канцелярії!

Офіцери йшли за ним і думали, чому це всі генерали дурні, як старі чоботи.

В комендатурі виявилось, що дійсно про гуляш ніхто нічого не знає. Правда, сьогодні його мали варити для всіх ешелонів, які проїздитимуть, але пізніше прийшов наказ вокзальній комендатурі — з коштів, приділених їм на харчування маршових батальйонів, відрахувати по 72 гелери на кожного солдата, так що кожен переїжджий ешелон має на своєму рахунку цю суму, яку він одержить від інтендантства додатково при видачі солдатської платні. Щодо хліба, то на станції Ватіан* солдати дістануть по півбуханця.

Комендант харчувального пункту не побоявся і сказав просто у вічі генералу, що накази міняються щогодини. Інколи буває так: приготують обід для ешелонів, але несподівано приходить санітарний поїзд, пред'являє наказ вищих інстанцій і кінець — ешелон стоїть перед проблемою порожніх казанів.

Генерал, притакуючи, кивав головою і зазначив, що становище безумовно покращало, на початку війни було набагато гірше. Всього відразу зробити неможливо, для цього потрібен досвід, практика. Теорія власне й гальмує практику. Чим довше триватиме війна, тим більше буде порядку.

— Можу вам навести конкретний приклад, — сказав генерал, дуже задоволений, що він зробив таке мудре відкриття: — Два дні тому ешелони, які проїжджали станцію Гатван, не дістали хліба, а ось ви його завтра дістанете. А тепер ходімо до вокзального ресторану.

У ресторані пан генерал знову почав розмову про лятрини і про те, як це негарно виглядає, коли всюди по шляху стоять кактуси. При цьому він їв біфштекс, а всім здавалося, ніби він наминає один з тих кактусів.

Генерал приділяв стільки уваги лятринам, начебто від них залежала перемога Австро-Угорської монархії.

Враховуючи нову ситуацію, яка створилася через Італію, генерал заявив, що саме на лятринах нашої армії ґрунтується її незаперечна перевага в італійській кампанії.

Перемога Австрії поставала із лятрин.

Для пана генерала все було таке просте! Шлях до воєнної слави йшов за рецептом: о шостій годині вечора солдати дістануть гуляш з картоплею, о пів на дев'яту військо випорожниться, а о дев'ятій усі ідуть спати. Перед таким військом ніякий ворог не встоїть і тікатиме, як чорт від посвяченої води.

Генерал-майор замислився, запалив сигарету «Операс» і довго-довго дивився у стелю. Пригадував, що б такого сказати, коли він вже тут, і чим ще повчити офіцерів ешелону.

— Ядро вашого батальйону цілком здорове, — раптом почав він, коли всі вирішили, що він і далі мовчки дивитиметься на стелю і мовчатиме. — Ваша частина в повному порядку. Той солдат, з яким я розмовляв, своєю щирістю і військовою поведінкою дає право сподіватися, що весь батальйон боротиметься до останньої краплі крові.

Генерал замовк і знову витріщився на стелю, спершись на поруччя крісла. А незабаром, не змінивши пози, продовжував, причому єдиний поручник Дуб, із вродженого рабства, вибалушився услід за ним на стелю:

— Ваш батальйон однак потребує, аби його вчинки не припали порохом забуття. Батальйони нашої бригади вже мають свою історію, і ваш батальйон мусить її продовжувати. Вам конче потрібна така людина, яка б робила точні записи і вела літопис батальйону. У нього мусять сходитися всі нитки. Він повинен знати, що саме кожна рота батальйону виконала. Це мусить бути інтелігентна людина, не дурень і не корова яка-небудь. Пане капітане, ви мусите когось з батальйону призначити батальйонним літописцем.

Потім він глянув на стінний годинник, стрілки якого нагадували усьому заспаному товариству, що вже час розходитися.

У генерала на колії стояв свій інспекційний поїзд, і він попросив офіцерів провести його до спального вагона.

Комендант вокзалу тяжко зітхнув. Генерал забув заплатити за біфштекс і пляшку вина, і знову за це відповідатиме капітанова кишеня. Таких відвідин на день буває кілька. Вже на це полетіли два вагони сіна, які він поставив у тупик і які продав, як продають жито на пні, військовим постачальникам — фірмі Левенштайн. Військова казна знову купила у цієї фірми ці два вагони, але комендант про всякий випадок залишив їх у тупику. Можливо доведеться ще раз перепродати їх фірмі Левенштайн!

Зате всі військові інспекції, які проїздили через головну станцію в Будапешті, говорили, що там у коменданта вокзалу можна добре поїсти і випити.

* * *

Вранці ешелон ще стояв на вокзалі. Відсурмили зорю, солдати вмивалися з казанків біля водопровідної помпи. Генерал із своїм поїздом ще не виїхав і особисто пішов перевіряти лятрини, куди, на радість панові генерал-майору, ходили згідно з сьогоднішнім наказом капітана Загнера солдати «Schwarmweise unter Kommando der Schwarmkommandanten»¹. Але щоб також радів і поручник Дуб, капітан Загнер повідомив його, що сьогодні він призначається черговим.

Отже, поручник Дуб був нині відповідальним за лятрини.

Лятрина — два довгі рови — вмщала два взводи роти.

Вояки гарненько сиділи один біля одного навпочіпки над ровами, як ластівки на телеграфних дротах перед відльотом до Африки.

В кожного із спущених штанів стирчали голі коліна, у кожного навколо ший висів ремінь, немовби вони всі мали намір повіситися і чекали тільки наказу.

У всьому було видно залізну військову дисципліну і організованість. На лівому крилі сидів Швейк, який теж туди приплентався, і з цікавістю перечитував клаптик паперу, вирваного бозна з якого роману Ружени Ясенської*:

*...дальшим пансіоні, на жаль, дами
ем невпевнені, дійсно, можливо, більше
рев більшості заглиблені в себе втрав
г меню до своїх кімнат або
оригінальній забаві. А якщо загубили т
ішла інша людина і тільки туга на ст*

¹ Взводами під командою окремих командирів (нім.).

*ся поліпшувала, або не хотіла так успішно
цювати, як би вони самі хотіли
нічого не було для молодого Кржічка.*

Швейк відвів очі від клаптика паперу, мимохіть подивився вбік і отетерів. Там при повній параді стояв вчорашній пан генерал-майор із своїм ад'ютантом, а біля них поручник Дуб, який їм наполегливо щось пояснював.

Швейк озирнувся навколо. Всі й далі сиділи спокійно над ровом, лише унтерофіцери неначе закам'яніли і не рухалися.

Швейк відчув важливість ситуації. Він вистрибнув так, як був, зі спущеними штанами і ремнем навколо шиї. В останню хвилину використавши клаптик паперу, загорланив:

— Einstellen! Auf! Habacht! Rechts schaut!¹ — і козирнув.

Два взводи із спущеними штанами і ремнями навколо шиї підвелися над ямою.

Генерал-майор привітно усміхнувся і сказав:

— Ruht! Weiter machen!¹

Капрал Малек перший подав приклад своєму взводі, знову зайнявши попередню позицію. Тільки Швейк стояв, козируючи, бо з одного боку до нього наближався розлючений поручник Дуб, а з другого — генерал-майор, який ласкаво посміхався.

— Вас я віджел³ вночі, — сказав генерал-майор, дивлячись на чудернацьку фігуру Швейка. Схвильований поручник Дуб звернувся до генерал-майора:

— Ich melde gehorsam, Herr Generalmajor, der Mann ist blödsinnig und als Idiot bekannt, saghafter Dummkopf.

— Was sagen Sie, Herr Leutnant!⁴ — раптом верескнув генерал-майор на поручника Дуба, доводячи протилежне:

— Солдат знає, що треба робити, коли бачить начальника, а ось унтерофіцери — ті начальства не бачать й ігнорують його, це точнісінько як на фронті: у момент небезпеки простий солдат переймає команду. А власне, саме пан поручник Дуб повинен був дати команду, яку замість нього дав цей солдат: Einstellen! Auf! Habacht! Rechts schaut!

¹ Припинити! Встати! Струнко! Вправо рівняйся! (нім.).

² Вільно! Продовжуйте! (нім.).

³ Бачив (чеське слово, вимовлене на польський лад).

⁴ Насмілююсь доповісти, пане генерал-майоре, цей солдат пришелепуватий і відомий ідіот, дурний, як чобіт. — Що ви сказали, пане лейтенанте? (нім.).

— Ти вже підтер собі арш? — запитав генерал-майор Швейка.

— Мельдую послушно, пане генерал-майоре, все в порядку!

— Wiencej šrač nie bendzeš?¹

— Я вже, мельдую послушно, пане генерал-майоре. З тим вже фертик.

— То підтягни штани і знову стань habacht!

Генерал-майор вимовив «habacht» трохи голосніше, найближчі вояки почали підводитись.

Генерал-майор по-дружньому помахав їм рукою і ніжним батьківським тоном сказав:

— Aber nein, ruht, ruht, nur weiter machen².

Швейк уже в повній формі стояв перед генерал-майором, який виголосив до нього коротку промову по-німецьки:

— Пошана до начальства, знання статуту і присутність духу — це головне на війні. А коли до цього приєднується ще й відвага, то нема ворога, якого б ми мали боятися.

І, звертаючись до поручника Дуба, генерал сказав, тицьнувши Швейка пальцем в живіт: — Зазначте собі: цього солдата після прибуття на фронт негайно підвищити в чині і при найближчій нагоді представити до нагороди бронзовою медаллю за точне виконання служби і за знання... Wissen Sie doch, was ich schon meine?³ Abtreten!

Генерал-майор відійшов від лятрини, а поручник Дуб, голосно, щоб генерал-майор його почув, наказав:

— Erster Schwarm auf. Doppelreihen... Zweiter Schwarm...⁴

Швейк тим часом почимчикував до свого вагона і, йдучи повз поручника Дуба, хвацько козирнув йому, але поручник все ж таки grimнув:

— Herstellt!⁵

Швейк мусив ще раз козирнути і знову почув:

— Ти мене знаєш? Ти мене не знаєш? Ти знаєш мене з доброго боку, але коли ти мене пізнаєш з поганого боку, ти ще в мене заплачеш!

Швейк підійшов до свого вагона. По дорозі він згадав, що в Карліні в казармах також був один лейтенант Худавий.

¹ Більше срати не будеш? (польська фраза, записана в оригіналі з-чеська).

² Та ні, вільно, вільно, продовжуйте (нім.).

³ Ви ж знаєте, що я думаю (нім.).

⁴ Перший взвод, другий взвод встати. Ряди подвоїти (нім.).

⁵ Ще раз! (нім.).

Той коли розлютиться, висловлювався трохи інакше: «Хлопці, скільки б разів ви мене не зустрічали, пам'ятайте, що я супроти вас — свиня і свинею залишуся доти, доки ви будете в моїй роті!»

Коли Швейк проходив повз штабний вагон, його покликав надпоручник Лукаш і наказав передати Балоуніві, аби той поспішив з кавою, а згущене молоко знову гарненько закрив, щоб воно не зіпсувалося. Балоун саме варив на маленькій спиртівці у вагоні рахункового фельдфебеля Ванека каву для надпоручника Лукаша. Швейк, зайшовши виконати доручення надпоручника, побачив, що під час його відсутності увесь вагон почав пити каву.

Бляшанки з кавою і згущеним молоком надпоручника Лукаша були вже напівпорожні, а Балоун, сьорбаючи каву просто з казанка, порпався ложечкою в молочних консервах, щоб присмачити собі каву.

Кухар-окультист Юрайда і фельдфебель-рахівник Ванек запевняли один одного, що вони все повернуть пану надпоручникові Лукашу, як тільки надійдуть кавові і молочні консерви.

Швейкові також запропонували каву, але він відмовився і сказав Балоуніві:

— Саме тепер прийшов наказ із штабу армії, що кожен денщик, який зловживає довір'ям свого офіцера і розтринькує його молочні і кавові консерви, повинен бути негайно, за 24 години повішений. Це маю передати тобі від пана оберлейтенанта, який бажає, аби ти в цю ж мить з'явився до нього з кавою.

Наляканий Балоун вирвав з рук телеграфіста Ходоунського каву, яку щойно йому налив, і поставив її гріти, потім додав до неї консервованого молока і почухрав з усім цим до штабного вагона.

Вирячивши очі, він подав надпоручникові Лукашу каву, причому в голові промайнула думка, що надпоручник Лукаш вже, певно, знає по його очах, як він господарював з його консервами.

— Я спізнився, — затинаючись, промовив Балоун, — бо ніяк не міг їх відкрити.

— А може, ти розлив консервоване молоко? — спитав надпоручник Лукаш, куштуючи каву. — А може, ти жер його ложкою, як юшку? Ти знаєш, що на тебе чекає?

Балоун зітхнув і забідкався:

— В мене троє дітей, голошу слухняно, пане оберлейтенанте.

— Дивись, Балоуне. Ще раз тебе застерігаю, ані за цапову душу загинеш через оту свою ненажерливість. Швейк тобі нічого не казав?

— Мене можуть повісити за 24 години, — сумно відповів Балоун, трясучись усім тілом.

— Та не тремти, ти, дурню, — усміхаючись, сказав надпоручник Лукаш. — Краще виправся. Не будь таким ненажерою і скажи Швейкові, щоб він пошукав на вокзалі або де-небудь поблизу щось смаченьке на обід. Дай йому цю десятку. Тебе не пошлю, бо ходитимеш, аж поки свій кендюх не напхаєш. Ти ще не зжер мої сардинки? Кажеш, ні? Ану, принеси їх і покажи мені.

Балоун передав Швейкові, що пан оберлейтенант посилає йому десятку, аби він, Швейк, пошукав щось смаченьке на вокзалі, і, зітхаючи, витягнув з надпоручникової валізи коробочку сардинок, яку і поніс, вкрай засмучений, для огляду надпоручникові.

Він, бідака, так тішився, що надпоручник Лукаш, можливо, вже й забув про ці сардинки, а тепер усьому кінець. Надпоручник залишить їх у себе у вагоні, і він, Балоун, безповоротно їх втратить. Балоун почував себе так, немовби його обібрали. — Ось тут, голошу слухняно, пане оберлейтенанте, ваші сардинки, — сказав він з гіркотою, віддаючи коробку власникові. — Відкрити їх?

— Гаразд, Балоуне, не треба відкривати, віднеси на місце. Я хотів лише переконатися, чи не заглядав ти у коробку? Мені здалося, коли ти приніс каву, що в тебе масний рот, начебто від олії. Швейк уже пішов?

— Голошу слухняно, пане оберлейтенанте, він вже відправився, — радісно доповів Балоун. — Швейк сказав, що пан оберлейтенант будуть задоволені і що панові оберлейтенанту усі будуть заздрити. Він пішов кудись з вокзалу, мовляв, знає тут одне місце аж ген за Ракошпалотою.* Якщо, не дай Бог, поїзд від'їде без нього, він примажеться до автоколони і дожене нас на автомобілі. Нам нема чого за нього турбуватися, він, мовляв, знає свій обов'язок і в разі потреби навіть готовий найняти за власний рахунок візника і їхати слідом за ешелоном аж до самої Галичини. Він не заперечуватиме, коли пізніше в нього вирахують за все це із зарплатні. Хай тільки пан оберлейтенант за нього не турбується.

— Йди геть! — сумно промовив надпоручник Лукаш.

З комендатури повідомили, що ешелон рушить аж пополюдні о другій годині у напрямку Гедельо — Асод і що офіцери на вокзалах діставатимуть по дві літри червоного вина та по фляжці коньяку. Говорили, буцімто знайдено якусь загублену посылку для Червоного Хреста. Але як би там не було, дарунок звалився наче з неба, і в штабному вагоні повеселішало. Коньяк мав «три зірочки», а вино — марки «Гумпольдскірхен»*.

Лише надпоручник Лукаш був не в настрої. Вже минула година, а Швейк, як у воду впав. Потім минуло ще півгодини, і ось з канцелярії вокзальної комендатури вийшла дивна процесія, яка прямувала до штабного вагона.

Попереду виступав Швейк достойно і урочисто, як перші християни-мученики, коли їх вели на арену. По обидва боки йшли мадярські гонведи з примкнутими багнетами. На лівому фланзі — унтерофіцер з вокзальної комендатури, а за ними якась жінка в червоній рясній спідниці і дядько з підбитим оком у високих чоботях, в округлому капелюшку. Він ніс живу переполохану курку, яка несамовито кудкудакала.

Все це поперлюся до штабного вагона, але унтерофіцер по-мадярськи гаркнув на дядька з куркою і на його жінку, щоб вони залишилися внизу.

Побачивши надпоручника Лукаша, Швейк почав багатозначно підморгувати йому.

Унтерофіцер хотів говорити з командиром 11-ї маршової роти. Надпоручник Лукаш взяв у нього протокол із штампом вокзальної комендатури і, збліднувши, прочитав: «Командирові 11-ї маршової роти Н-ського маршового батальйону 91-го піхотного полку для дальшого виконання.

З цим припроваджується піхотинець Йозеф Швейк, згідно з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти Н-ського маршового батальйону 91-го піхотного полку, за злочинний грабунок, вчинений над подружжям Іштван, що мешкають в Іштарча, в районі вокзальної комендатури. Підстави: Піхотинець Йозеф Швейк, зловивши в районі вокзальної комендатури курку, яка бігала за домом подружжя Іштван в Іштарча і яка належала подружжю Іштван (в оригіналі було утворено на вічну славу нове німецьке слово «Istvangatten»¹). Затриманий власником курки, який хотів відібрати її у нього, вчинив опір, вдаривши власника Іштвана куркою по правому оці. Вищезазначений Швейк був затриманий викликаним

¹ Іштванподружжя (нім.).

патрулем і відправлений до своєї частини, причому курка була повернена власникові..

Підпис чергового офіцера».

Коли надпоручник Лукаш підписував підтвердження про прийняття Швейка, в нього тремтіли коліна.

Швейк стояв близько і бачив, що надпоручник Лукаш забув поставити дату.

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, — промовив Швейк, — сьогодні двадцять четверте. Вчора було двадцять третє травня, учора Італія оголосила нам війну. Я тільки-но був на околиці міста, там ні про що інше й не говорять.

Гонведи з унтером пішли, і внизу залишилися тільки по-дружжя Іштван, які весь час намагались продертися до вагона.

— Коли б ви, пане оберлейтенанте, мали при собі ще п'ятірку, то ми б могли цю курку купити. Він, злодюга, хоче за неї 15 золотих, враховуючи до цього і десятку за своє підбите око, — розповідав Швейк спокійним тоном. — Але я думаю, пане оберлейтенанте, що 10 золотих за таке ідіотське око трохи забагато. В шинку «У старої пані» токареві Матееві за 20 золотих скособочили щелепу і вибили шість зубів цеглою. А тоді гроші мали більшу вартість, ніж тепер. Сам кат Вольш-легер вішає за 4 золотих.

— Йди сюди, — кивнув Швейк на дядька з підбитим оком і куркою, — а ти, бабо, залишися там.

Дядько вступив до вагона.

— Він трохи вміє по-німецьки, — зауважив Швейк. — Тямить, коли лаються, та і сам уміє досить добре по-німецьки матюкатися.

— Also, zehn Gulden, — звернувся до дядька. — Fünf Gulden Henne, fünf Auge. Öt forint, бачиш, kikiriki, öt forint kukuk, igen?¹ Тут штабний вагон, розумієш, плутяго? Дай сюди курку!

Швейк сунув здивованому дядькові в руку десятку, взяв в нього курку, скрутив їй карк і в одну мить випхав дядька з вагона. Потім потиснув йому по-дружньому руку і сказав:

— Jó napot, barátom, adieu², чимчикуй до своєї баби, бо зіпхну тебе вниз.

— Ось бачите, пане оберлейтенанте, все можна полагодити по-доброму, — сказав Швейк надпоручникові Лукашу. —

¹ Суміш мадярської і німецької мови. Приблизно: «Отже десять золотих... 5 курка, а 5 — око, так?»

² Добридень, камараде, до побачення (*мад. і франц.*).

Найкраще, коли такі справи обходяться без скандалю і великих церемоній. Тепер ми з Балоуном зваримо вам таку курячу юшку, що її буде чути аж до Семигорода.

Надпоручник Лукаш не витримав, вибив нещасну курку із Швейкових рук і загорлав на нього:

— Знаєте, Швейку, що чекає солдата, який під час війни грабує мирне населення?

— Чесна смерть від олова і пороху, — урочисто відповів Швейк.

— Ви, звичайно, заслуговуєте на мотузку, Швейку, бо ви перший почали грабувати. Ви негідник! Я просто вже не знаю, як вас назвати. Ви забули про свою присягу. В мене від цього голова обертом іде.

Швейк допитливо глянув на надпоручника Лукаша і швидко відповів:

— Мельдую послухно, я не забув про присягу, яку весь військовий люд має виконувати. Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, я чесно присягав нашому найяснішому князю і панові Францу Йосифові Першому, що буду служити йому вірно і послухно, а також слухати генералів його величності і взагалі всіх своїх начальників і командирів. Буду їх шанувати і охороняти, їхні розпорядження і накази за всіх умов виконувати; проти всякого ворога, хто б він не був і де цього зажадає воля його цісарської королівської величності — на воді, під водою, на землі, в повітрі, вдень і вночі, в битвах, атаках, в бою і в усяких інших починаннях, одним словом, на кожному місці...

Швейк підняв із підлоги курку і продовжував, виструнчившись та дивлячись надпоручникові Лукашу в очі:

— Кожної хвилини і при всякій нагоді битися відважно і хоробро; своєї армії, батальйонів, знамен і гармат ніколи не кидати, з ворогом ніколи ні в які порозуміння не входити, завжди поводитись так, як цього вимагають військові закони і як належить поводити себе доблесному воякові. Чесно буду жити і з честю вмирати, хай допоможе мені у цьому Господь. Амінь! А тієї курки, мельдую послухно, я не крав і нікого не грабував, а поведився порядно, пам'ятаючи про свою присягу.

— Ти кинеш цю курку чи ні, тварюко? — заверещав надпоручник Лукаш, вдаривши Швейка паперами по руці, в якій він тримав небіжку. — Подивися на цей протокол. Бачиш тут чорним по білому: цим припроваджується піхотинець Йозеф

Швейк, згідно з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти... за злочинний грабунок... А тепер ти, мародере, гієно нещасна, будеш мені говорити... ні, я все ж таки коли-небудь тебе вб'ю — вб'ю, розумієш? Ну, відповідай, ти, ідіоте, бандите, як ти міг так низько впасти?

— Мельдую послухно, — привітно сказав Швейк, — тут якесь непорозуміння. Коли я дістав ваш наказ роздобути десь або купити на обід щось ласе, то почав міркувати, яка лакомина найсмачніша. За вокзалом узагалі нічого, крім кінської ковбаси та сушеного осячого м'яса, не було. Я, мельдую послухно, пане оберлейтенанте, все добре зважив. На фронті людині треба мати щось дуже поживне, щоб можна було краще зносити воєнні злигодні. Я хотів зробити вам горизонтальну¹ радість. Я надумав, пане оберлейтенанте, зварити вам юшку з курки.

— Юшку з курки, — повторив за ним надпоручник, схопившись у відчай за голову.

— Так, мельдую послухно, пане оберлейтенанте, юшку з курки. Я й цибулю купив, і п'ятдесят грамів локшини. Ось тут, будь ласка, все. В цій кишені — цибуля, а в цій локшина. Сіль є в канцелярії, перець також. Лишилося тільки купити курку. Ото я й пішов за вокзал до Ішатарчі. Це, власне, село, куди йому там до міста, хоч на першій вулиці і написано Ішатарча Варош². Пройшов я однією вулицею з палісадниками, другою, третьою, четвертою, п'ятою, шостою, сьомою, восьмою, дев'ятою, десятою, одинадцятою, аж до кінця тринадцятої вулиці, де за останнім будиночком починалися луки. Там гуляли курки. Я підійшов до них і вибрав найбільшу та найважчу — будь ласка, погляньте, пане оберлейтенанте, саме сало, навіть і оглядати не треба, з першого погляду видно, що їй напевно підсипали як слід зернятка. Ото я її взяв на очах у всіх, вони мені там щось по-мадярськи гелготять, а я тримаю її за ноги і питаю то по-чеськи, то по-німецьки, кому належить ця курка, я, мовляв, бажаю її купити. Коли нараз з крайнього будинку вибігає чоловік, за ним жінка. Чоловік почав мене лаяти, спершу по-мадярськи, а потім по-німецьки, буцімто я в нього серед білого дня вкрав курку. Я сказав, хай він на мене не кричить, бо мене послали купити курку. Я розповів йому, в чому справа. А курка, яку я тримав за ноги, раптом почала бити крилами. Оскільки я її тримав зовсім легенько, то вона смикнула мою руку вгору і хотіла сісти своєю панові на ніс. А дядько

¹ Швейк хотів ужити слова «горентні» — величезну.

² Місто Ішатарча.

почав репетувати, що я буцімто тріснув його тією куркою по піці. А ця жінка без упину щось виойкувала і гукала до курки: «Ціп, ціп, ціп, ціп». Тут якісь ідіоти, які не знали, про що йдеться, привели патруль гонведів, і я сам запропонував їм піти зі мною до комендатури вокзалу, аби моя невинність випливла, як олія на поверхню води. Але з паном лейтенантом, який там чергував, не можна було дійти до згоди, хоч я його й просив запитати вас, чи правда, що ви мене послали купити якусь лакоминку. Він іще й вилаяв мене і наказав замкнути пащеку, бо, мовляв, по моїх очах видно, що за мною гілляка з доброю мотузкою плаче. Він, мабуть, був у дуже поганому настрої, коли вже сказав, що начебто таким мордастим може бути лише солдат, який грабує і краде. На станції, каже, є вже багато таких скарг. Наприклад, передучора десь недалеко від вокзалу зник у когось індик. А коли я йому на те сказав, що ми в цей час були в Рабі, він відповів, що він на такі виправдання плювати хотів, отож і відіслали мене до вас. Іще там на мене розкричався один фрайтер, якого я не помітив, чи я, мовляв, не знаю, хто переді мною стоїть. Я відповів, що ефрейтор, а якщо б він був егерем, то був би начальником патруля, а в артилерії — оберканоніром.

— Швейку, — сказав за хвилину надпоручник Лукаш. — Ви вже мали стільки надзвичайних випадків і пригод і стільки, як ви говорите, «помилки» і «непорозуміння», що від усіх цих неприємностей вас може врятувати колись лише міцний мотуз з усіма військовими почестями в каре. Розумієте?

— Так, мельдую послушно, пане оберлейтенанте. Каре з так званого замкненого батальйону складається з чотирьох, а у виняткових випадках з трьох або п'яти сотень. Накажете, пане оберлейтенанте, кинути до тієї курячої юшки більше локшини, щоб була густіша?

— Швейку, я наказую, щоб ви негайно зникли разом з вашою куркою, бо інакше я розіб'ю її об вашу макітру, ви, ідіоте нещасний!

— Згідно з наказом, пане оберлейтенанте, але мельдую послушно — селери я не знайшов, моркви теж! Вкину карто...

Швейк не договорив «плі», бо вилетів разом з куркою із штабного вагона. Надпоручник Лукаш одним духом випив чарку коньяку.

Швейк козирнув під вікнами вагона і попрямував до себе.

Балоун після щасливо закінченої душевної боротьби саме збирався відкрити коробочку з сардинками надпоручника, коли з'явився Швейк із куркою. Це викликало природне збудження у всіх присутніх у вагоні. Всі подивилися на нього, немов запитуючи: «Де це ти вкрав?»

— Купив для пана оберлейтенанта, — відповів Швейк, витягаючи з кишені цибулю і локшину. — Я хотів зварити йому юшку, але він відмовився і подарував її мені.

— А вона, бува, не дохла? — недовіжливо спитав фельд-фебель-рахівник Ванек.

— Я власноручно скрутив їй карк, — відповів Швейк, витягаючи з кишені ніж.

Балоун вдячно і водночас з пошаною глянув на Швейка і почав мовчки лаштувати надпоручникову спиртівку. Потім узяв казанки і побіг по воду.

До Швейка, що скубав курку, підійшов телеграфіст Ходоунський і запропонував допомогти йому, при цьому він конфіденційно прошепотів Швейкові на вухо:

— Це далеко звідси? Треба перелазити на подвір'я чи просто на вулиці?

— Я її купив.

— Кому це говориш? Отакий ти товариш? Ми добре бачили, як тебе вели.

Проте телеграфіст дуже наполегливо і собі взявся скубити курку. До великих урочистих приготувань приєднався і кухар-окультист Юрайда: нарізав до юшки картоплю і цибулю.

Пір'я, яке вони викинули з вагона, привернуло увагу поручника Дуба, який робив обхід. Він гукнув, аби показався той, хто скубе курку. І в дверях негайно з'явилося вдоволене Швейкове обличчя.

— Це що? — загорлав поручник Дуб, підіймаючи з землі відрізану курячу голову.

— Це, мельдую послушно, — сказав Швейк, — куряча голова з породи чорних італійок. Ці кури, пане лейтенанте, дуже добре несуться, щось понад 260 яєць на рік. Будь ласка, подивіться, який багатий у неї яєчник. — Швейк тримав перед носом поручника Дуба кишки й інші курячі тельбухи.

Дуб сплюнув і відійшов, але за хвилину повернувся:

— Для кого ця курка?

— Для нас, мельдую послушно, пане лейтенанте. Погляньте, скільки на ній сала.

Відходячи, поручник Дуб пробуркотів:

— Під Філіппами зустрінемося*.

— Що він тобі сказав? — звернувся до Швейка Юрайда.

— Нічого. Ми призначили побачення у якогось Філіппа.

Ці великі пани здебільшого педерасти.

Кухар-окултист заявив, що лише естети — гомосексуалісти; це впливає вже з самої суті естетизму.

Фельдфебель-рахівник Ванек розповів про зґвалтування дітей педагогами в іспанських монастирях.

А коли вода в казанку почала закипати, Швейк згадав, як одному вихователеві віддали колись під опіку колонію безпритульних віденських дітей, а той вихователь усіх їх безчестив.

— Що ж поробиш, це — пристрасть. Але найгірше, коли це знаходить на бабів. У Празі жили свого часу дві самотні дамочки, розведені, бо вони були хвойди, на прізвище Моуркова і Шоускова. Одного разу увечері, коли в алеї біля Розток цвіли черешні, вони зловили старого імпотентного столітнього катеринщика, зтягнули його до розтоцького гаю і давай його гвалтувати. Господи, що вони з ним виробляли! Там у Жижкові жив один професор, на прізвище Аксаміт. Він у тому гаю робив розкопки, шукав могили із скарлюченими мерцями і вже декілька таких кістяків знайшов і викопав. Отож ті дамочки і втягнули катеринщика до одної з розкопаних могил і там його безчестили. На другий день приходить туди професор Аксаміт і бачить: в могилі щось лежить. Він зрадів, але це лише був замучений і на смерть замордований двома розведеними дамочками катеринщик, а навколо нього валялися тріски. На п'ятий день катеринщик помер, а ті потвори до того знахабніли, що прийшли на похорон. Це вже розбещеність! Ти вже посолив? — звернувся Швейк до Балоуна, який, використавши загальну зацікавленість до Швейкового оповідання, щось ховав до свого наплічника. — Ану, що ти там робиш? Балоуне, Балоуне! — серйозно дорікав Швейк приятелю. — Що ти збираєшся робити з цією курячою ніжкою? Ви лишень погляньте: поцупив у нас курячу ніжку, щоб її пізніше потайки зварити. Знаєш, Балоуне, що ти зробив? Ти знаєш, як карають у війську того, хто на фронті обікрав товариша? Його прив'язують до жерла гармати, і він розлітається, як картеч. Тепер вже пізно зітхати. Як тільки-но зустрінемо десь на фронті артилерію, ти зголосишся до найближчого старшого феєрверкера. А поки що як покарання робитимеш вправи. Вилазь із вагона.

Злощасний Балоун виліз, а Швейк, сидючи в дверях вагона, командував: — *Habt Acht! Ruht! Habt Acht! Rechts schaut! Habt Acht!*¹ Дивись знову прямо! *Ruht!*² Тепер будеш робити вправи на місці. *Rechts um!*³ Бовдуре! Таж ви чиста корова! Ваші роги повинні з'явитися там, де ви раніше мали праве плече. *Herstellt! Rechts um! Links um! Halbrechts*⁴. Не так! дурний воле! *Herstellt! Halbrechts*⁵ Ось, бачиш, муле, вже виходить!.. *Halblinks! Links um! Links! Front!*⁶ Фронт, ідіоте! Ти не знаєш, що таке фронт? *Grad aus! Kehrt euch! Kniet! Nieder! Setzen! Auf! Setzen! Nieder! Auf! Nieder! Auf! Setzen! Auf! Ruht!*⁷

— Так бачиш, Балоуне, це корисно для здоров'я! Принаймні, поліпшиться травлення.

Навколо, голосно сміючись, почали збиратися солдати.

— Уступіться, будь ласка, — вигукнув Швейк, — він зараз маршируватиме. Отже, Балоуне, начувайся, щоб я тебе не примушував герштелювати⁸, я не люблю мучити людей. Отже: *Direktion Bahnhof!*⁹ Дивись, куди я показую. *Marschieren marsch! Glied halt!*¹⁰ Стій! Сто чортів твоєї бабі, поки я не замкнув тебе! *Glied halt!*¹¹ Нарешті я тебе, ідіоте, зупинив! *Kurzer Schritt!*¹² Ти не знаєш, що таке *Kurzer Schritt*? Я тобі покажу, аж посинієш. *Voller Schritt! Wechselt Schritt! Ohne Schritt*¹³. Ти, буйволе, коли я скажу *ohne Schritt*, мусиш перекидати ратцями на місці.

Навколо стояли принаймні вже дві роти!

Балоун упрів і сам себе не тямив, а Швейк командував далі:

— *Gleicher Schritt! Glied rückwärts marsch! Glied halt! Laufschrift! Glied marsch! Schritt! Glied halt! Ruht! Habt Acht! Direktion Bahnhof! Laufschrift marsch! Halt! Kehrt euch! Di-*

¹ Струнко, вільно! Струнко! Направо рівняйсь! Струнко! (нім.).

² Вільно! (нім.).

³ Направо! (нім.).

⁴ Відставити! Направо! Наліво! Півоборота на-пра-во! (нім.).

⁵ Відставити! Півоборот направо-о! (нім.).

⁶ Півоборот налі-во! Наліво! Наліво! Заходите шеренгою! Шеренгою! (нім.).

⁷ Прямо! Кругом! На коліно! Лягай! Сядь! Встань! Сядь! (нім.).

⁸ Герштелювати — тут примусити робити ще раз (німецьке слово, яке Швейк вимовляє із слов'янським закінченням). (Прим. перекл.).

⁹ Напрямок вокзал! (нім.).

¹⁰ Кроком руш! Відділення, стій! (нім.).

¹¹ Відділення, стій! (нім.).

¹² Короткий крок! (нім.).

¹³ Повний крок! Змінити крок! Вільний крок! (нім.).

Ці великі пани здебільшого педерасти.

Йозеф Швейк

reaktion Wagon! Laufschrift marsch! Kurzer Schritt! Glied halt! Ruht!¹ Тепер хвилинку відпочинеш, а потім почнемо знову. При добрій волі все можна зробити!

— Що це тут діється? — почувся голос поручника Дуба, який підбіг до натовпу вкрай стривожений.

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, ми трохи займаємось маршировкою, щоб не забути стройових вправ і даремно не гайнувати дорогоцінного часу.

— Вилізайте з вагона! — наказав поручник Дуб. — Я вже дійсно маю цього по саме горло. Ходімо зі мною до пана батальйонного командира.

Коли Швейк опинився в штабному вагоні, надпоручник Лукаш вийшов через протилежні двері з вагона і подався на перон.

Поручник Дуб доповів капітанові Загнеру, який був саме в дуже доброму настрої, бо «Гумпольдскірхен» виявилось справді прекрасним вином, про злочинні, як він висловився, витівки бравого вояки Швейка.

— Отже, ви не хочете даремно гайнувати дорогоцінного часу? — засміявся значливо Загнер. — Матушич, ідіть-но сюди!

Батальйонний ординарець дістав наказ викликати фельдфебеля 12-ї роти Насакла, який мав репутацію найбільшого тирана, і принести Швейкові гвинтівку.

— Цей солдат, — сказав капітан Загнер фельдфебелеві Насаклу, — не хоче гайнувати дорогоцінного часу. Підіть за вагон і годину повправляйтеся з ним в гвинтівочних прийо-

¹ Рівний крок! В ногу! Відділення, назад руш! Відділення, стій! Бігом! Відділення, кроком руш! Крок! Відділення, стій! Вільно! Струнко! Напрямок вокзал! Бігом руш! Стій! Повернись! Напрямок вагон! Бігом руш! Короткий крок! Відділення стій! Вільно! (нім.).

мах. Але без милосердя, без відпочинку. Головне швидко — одну вправу за другою. Setzt ab, an, setzt ab!¹

— Ось, побачите, Швейку, не будете нудитися, — пообіцяв він на прощання. А за хвилину за вагоном уже лунала різка команда і урочисто котилася поміж коліями. Фельдфебель Насакло, який перед тим грав у двадцять одне і тримав банк, горлав на весь Божий світ: «Beim Fuß! Schultert! Beim Fuß! Schultert!»²

Потім на хвилину все втихло, і почувся спокійний і розважливий голос Швейка:

— У свій час я вивчав це на дійсній військовій службі. По команді «beim Fuß» гвинтівка повинна стояти біля правої ноги так, щоб кінчик приклада був на прямій лінії з носком. Права рука вільно випростана і тримає гвинтівку так, що великий палець лежить на стволі, а інші стискають приклад. По команді «Schultert!» карабін вільно висить на ремені на правому плечі, дулом догори, а цівка відхилена трохи назад...

— Досить розводити теревені! — гримнув фельдфебель Насакло, і знову розляглася команда: — Habt Acht! Rechts schaut! Бісова печінка, як ви це робите!..

— У мене «schultert», і при «rechts schaut» моя права рука ковзає по ремені вниз і стискає шийку приклада, а голову я повертаю вправо. По команді ж «Habt Acht» берусь знову правою рукою за ремінь, а моя голова просто поперед себе дивиться на вас.

І знову пролунав фельдфебелів голос:

— In die Balanz! Beim Fuß! In die Balanz! Schultert! Bajonett auf! Bajonett ab! Fällt das Bajonett! Zum Gebet! Vom Gebet! Kniet nieder zum Gebet! Laden! Schiessen! Schiessen halbrechts! Ziel! Stabswagen! Distanz 200 Schritt... Fertig! An! Feuer! An! Feuer! Setz ab! Aufsatz normal! Patronen versorgen! Ruht!³

Фельдфебель почав крутити цигарку. Швейк тим часом розглядав номер на гвинтівці і раптом вигукнув:

— Чотири тисячі двісті шістдесят вісім! Такий самий номер мав один локомотив на станції у Печках; він стояв на 16-ій ко-

¹ Напоготів, на приціл, напоготів! (нім.).

² До ноги! На плече! До ноги! На плече! (нім.).

³ На переваги! До ноги! На переваги! На плече! Примкнути багнети! Зняти багнети! Багнет у піхви! На молитву! З молитви! Навколішки до молитви! Набити! Стріляти! Стріляти впівоборота! Ціль! Штабний вагон! Відстань 200 кроків. Приготуватись! Взяти на приціл! Вогонь! Відставити! Приціл нормальний! Патрони готуй! Вільно! (нім.).

лії. Цей локомотив мали відтягнути до депо в Лиси над Лабою на ремонт, але це було не так легко, бо у старшого машиніста, пане фельдфебелю, якому доручили справу, була дуже погана пам'ять на числа. Тоді начальник дистанції покликав його до себе у канцелярію і говорить: «На 16-ій колії стоїть локомотив номер 4268. Я знаю, що ви погано запам'ятовуєте числа, а запиши вам якесь число на папері, то ви цей папір також загубите. Отже, якщо ви такий слабкий на пам'ять, вважайте на те, що я вам скажу. Слухайте уважно: запам'ятати яке-небудь число дуже легко. Локомотив, який треба відтягнути до депо в Лиси над Лабою, має номер 4268. Отже, вважайте. Перше число — четвірка, друге — двійка. Тепер ви вже пам'ятаєте сорок два, тобто два рази по два — чотири, це перше число, чотири, ділене на два — два, отже, поруч виходить чотири і два. А тепер не бійтеся — скільки буде два рази по чотири? Вісім, правда ж? То закарбуйте собі на носі, що вісьмірка з номера 4268 є остання в ряді. Після того, як ви запам'ятали, що перше число чотири, друге два, а четверте вісім, треба якось умудритись та запам'ятати ту саму шістку, яка стоїть перед вісьміркою, а це дуже просто. Перше число чотири, друге два, чотири і два — шість. Тепер ви вже знаєте напевно, що друге число скраю — шістка, і цей порядок чисел вже ніколи не вискочить у вас з голови. Вам врізалося в пам'ять число 4268. Але ви можете дійти до цього висновку ще простішим способом...»

Фельдфебель перестав курити, вирячився на Швейка і лише пробелькотів:

— Карре ab!¹

Швейк поважно продовжував:

— Отже, він почав пояснювати йому той простіший спосіб, як запам'ятати номер локомотива 4268: «Вісім мінус два — шість. Тепер ви вже знаєте 68, а шість мінус два — чотири, отже вам відомо 4 і 68, а коли до цього додати двійку — вийде 4 — 2 — 6 — 8. Не набагато важче зробити це трохи інакше, за допомогою множення і ділення, і ми дійдемо того ж самого результату. Пам'ятайте, — говорив начальник дистанції, — що два рази сорок два дорівнюється вісімдесят чотирьом. Рік має дванадцять місяців, отже, відніміть 12 від 84 і залишиться вам 72, відніміть від цього числа ще 12 місяців, це дасть 60. Отже, маємо зовсім певну шістку, а нуль закреслимо. Таким чином, маємо 42, 68, 4. А якщо закреслити нуль і цю четвірку скраю, то зовсім легко дістанемо знову ж таки 4268. Оце і є

¹ Зняти шапку! (нім.).

номер локомотива, який належить відправити у депо в Лиси над Лабою. Так само, як я вже сказав, це легко встановити і за допомогою ділення. Вираховуємо коефіцієнт згідно з митним тарифом!» Вам погано, пане фельдфебелю! Якщо бажаєте, то я почну хоч би з «General de charge! Fertig! Hoch an! Feuer!»¹ До чорта! Пан капітан не повинен був посилати вас на сонце. Я збігаю за ношами.

Прийшов лікар і констатував, що це або сонячний удар, або гостре запалення мозкової оболонки.

Коли фельдфебель отямився, Швейк стояв біля нього і говорив:

— Так щоб вам це до кінця розповісти. Думаєте, пане фельдфебелю, той машиніст це запам'ятав? Він переплутав і помножив все на три, бо згадав Божу трійцю, а локомотива не знайшов. Він там ще й досі стоїть на шістнадцятій колії.

Фельдфебель знову заплющив очі.

Повернувшись до свого вагона, Швейк на запитання, де він так довго був, відповів: — Хто іншого вчить laufschrift, той сам робить стократ schultert².

В кутку вагона тремтів Балоун. Під час відсутності Швейка, коли вже частина курки зварилася, він з'їв половину Швейкової порції.

* * *

Перед відходом ешелон наздогнав змішаний військовий поїзд, що складався із різних військових частин. Це були вояки, що спізнилися, або солдати із лазаретів, які наздоганяли свої частини, а також інші підозрілі типи, які поверталися з відряджень або з тюрем.

З цього поїзда зійшов також волонтер Марек, якого в свій час обвинувачували у бунті, бо він не хотів чистити клозетів. Але дивізійний суд його звільнив, слідство проти нього було припинено, і волонтер опинився тепер в штабному вагоні, щоб зголоситися до командира батальйону. Волонтер досі не належав до жодної частини, бо його переводили з однієї тюрми до іншої.

Коли капітан Загнер побачив волонтера і прийняв від нього папери з секретною приміткою: «Politisch verdächtig. Vorsicht»³, він не дуже зрадів, та, на щастя, капітан згадав того

¹ Готуйсь стріляти залпами! Готовий! Приціл вгору! Вогонь! (нім.).

² Бігом марш. На плече (нім.).

³ Політично неблагонадійний. Обережно (нім.).

«клозетного генерала», який так оригінально рекомендував поповнити особовий склад батальйонним літописцем.

— Ви дуже недбайлива людина, волонtere, — сказав капітан Загнер. — У волонтерській школі ви були справжньою карою Божою. Замість того, щоб намагатися відзначитися і заслужити якийсь чин, відповідно з вашою освітою, ви блукали з тюрми до тюрми. Ви соромите полк, волонtere. Але ви зможете виправити свою помилку, коли сумлінно будете виконувати свої обов'язки і опинитеся знову в рядах зразкових вояків. Щиро віддайте свої сили батальйонові. Ми востаннє випробуємо вас. Ви інтелігентна молода людина і безумовно вмієте писати і стилізувати. Я ось що вам скажу. Кожен батальйон на фронті потребує когось, хто б вів хронологічний запис усіх воєнних подій, безпосередньо зв'язаних з діями батальйону на полі бою. Треба описати всі переможні походи, всі визначні героїчні хвилини, в яких батальйон буде брати участь і в яких відіграє головну і передову роль, систематично підготовляючи матеріали до історії армії. Ви мене розумієте?

— Голошу слухняно, пане капітане, розумію. Йдеться, як я зрозумів, про епізоди з життя всіх частин. Батальйон має свою історію. Полк на основі літописів своїх батальйонів пише історію полку. Полки творять історію бригади. Історія бригад — історію дивізії і так далі. Я зроблю все, що в моїх силах, пане капітане!

Волонтер Марек приклав руку до серця.

— Буду записувати з щирою любов'ю всі славні дати нашого батальйону, особливо тепер, коли наступ у повному розпалі й коли і для нашого батальйону почнуться гарячі дні і він вкриє своїми геройськими синами побойовище. Я сумлінно відзначатиму розвиток усіх подій, які мають відбутися, аби сторінки історії нашого батальйону були сповнені лаврів.

— Ви будете знаходитися при штабі батальйону, волонtere, відзначатимете, кого представлено до нагороди, і будете записувати — звичайно, згідно з нашими вказівками, ті походи, які особливо яскраво показали б надзвичайний запал і залізну дисципліну батальйону. Це не так легко, волонtere, але я сподіваюсь, що ви володієте достатньою спостережливістю і, діставши від мене певні директиви, відзначите наш батальйон серед інших частин. Я надсилаю до полку телеграму про призначення вас батальйонним історіографом. Зголосіться до фельдфебеля Ванека з 11-ї маршової роти і скажіть, хай він влаштує вас у своєму вагоні. Там найбільше вільних місць, і перекажіть Ванеку, аби він негайно прийшов до

мене. Звичайно, вас зарахуємо до штабу батальйону. Це буде оформлено наказом.

* * *

Кухар-окультист спав. Балоун, не перестаючи, тремтів, бо він вже причастився до сардинок надпоручника. Фельдфебель-рахівник Ванек пішов до капітана Загнера, а телеграфіст Ходоунський потайки роздобув десь на вокзалі пляшку ялівцівки, випив її і, розчулившись, заспівав:

*Поки жив я в снах і мріях,
Вірною земля здавалась,
Віру я в душі лелівав,
А в очах любов палала.
Та за мить я взнав, що, власне,
Вся земля це зрада всяка —
Віра і любов погасли —
Я проснувся і заплакав.*

Потім підвівся, підійшов до столу фельдфебеля-рахівника Ванека і написав на шматку паперу великими літерами:

«Цим уклінно прохаю підвищити мене в чині і призначити батальйонним сурмачем.

Телеграфіст Ходоунський».

* * *

Капітан Загнер розмовляв з рахунковим фельдфебелем Ванеком дуже коротко. Він лише звернув його увагу на те, що батальйонний історик волонтер Марек тимчасово перебуватиме в одному вагоні із Швейком.

— Можу вам лише сказати, що цей Марек, теє, як його, трохи підозрілий, «politisch verdächtig». Боже мій! Зараз у цьому немає нічого дивного: про кого так не говорять. Але це тільки здогадки. Думаю, ви мене розумієте? Я вас тільки попереджаю, коли б він почав там щось таке... ну, ви мене розумієте, одразу ж його перепиніть, аби я не мав якихось неприємностей. Просто скажете йому, хай припинить базікання, і на тому справа скінчиться. Це не значить, що вам треба бігати з усякими там дрібницями до мене. Поговоріть з ним по-дружньому. Такі товариські зауваження завжди впливають краще, ніж якісь дурні доноси. Одним словом, я не хочу нічого чути, бо... розумієте, такі речі можуть заплямувати увесь батальйон.

Отже, повернувшись до вагона, Ванек відвів волонтера Марека вбік і сказав йому:

— Чоловіче, ви підозрілий, але це не має значення, тільки не говоріть зайвого в присутності телеграфіста Ходоунського.

Ледве він встиг це сказати, як приперся Ходоунський, упав в обійми фельдфебеля-рахівника і захлипав п'яним голосом, що мало означати спів:

*Як настали дні, мов злидні,
І як душу жах тривожив,
На твоєму серці ріднім
Я пролив гарячі сльози.
Твої очі заясніли
Сяйвом двох зірок чудових,
З губ твоїх слова злетіли:
— Кинути тебе? Ніколи!*

— Ми ніколи одне одного не покинемо, — проквилев Ходоунський. — Тільки-но щось почую по телефону, зараз же скажу вам. Плювати мені на присягу.

Балоун в кутку злякано перехрестився і почав голосно молитися:

— Мати Божа, не відкидай моєї молитви, а милостиво її вислухай. Ради Христа небесного, допоможи мені нещасному, який волає до тебе із живою вірою, твердою надією і гарячою любов'ю в цій долині сліз і скорботи. О царице небесна! Заступися за мене, аби я до кінця життя свого залишився під Божою опікою, під твоєю охороною.

Благословенна Діва Марія дійсно промовила за нього добре слово, бо за хвилину волонтер витягнув із свого бувалого наплічника кілька коробочок сардинок і кожному дав по одній.

Балоун сміливо відчинив валізку надпоручника Лукаша і поклав туди сардинки, що немов з неба впали.

Однак коли незабаром усі відкрили коробочки і з насолодою почали їсти, на Балоуна знову найшла спокуса, він витягнув із валізки сардинки, відчинив їх і жадібно умилював.

І ось тут благословенна і найсолодша Діва Марія від нього відвернулася, бо саме коли він допивав з бляшанки олію, перед вагоном з'явився батальйонний ординарець Матушич і загорлав:

— Балоуне, принеси своєму оберлейтенантові сардинки.

— Ну й буде мордобиття, — сказав фельдфебель Ванек.

— З порожніми руками ти краще туди й не потикайся, — порадив Швейк. — Візьми з собою принаймні хоч п'ять порожніх бляшанок.

— Що ви, власне, зробили, що вас так Бог карає? — запитав волонтер. — На вашому минулому, певно, тяжіє якийсь великий гріх. Чи не вчинили ви святотатства, з'ївши у свого парафіяльного отця шинку з комина? А може, видудлили з його пивниці церковне вино? Чого доброго, ви ще хлопцем лазили по грушки до попівського саду?

Балоун, сповнений безнадійності, журливо махнув рукою. Його несамопитий вигляд змученої людини начебто промовляв: «Коли вже настане кінець моїм стражданням?»

— Ось воно що, — здогадався волонтер, немов почувши зойк нещасного Балоуна. — Ви, друже, втратили зв'язок з Господом Богом. Ви не вмієте вблагати Господа Бога, аби він якнайшвидше забрав вас з цього світу.

А Швейк додав:

— Балоун все ще ніяк не може наважитися віддати своє військо життя, свої солдатські переконання, свої слова та вчинки, свою солдатську смерть на ласку «материного серця всевишнього Бога», як не раз говорив мій фельдкурат Кац, коли бувало нажлуктається і з п'яних очей штовхне на вулиці якогось солдата.

Балоун заявив, що вже й на шеляг не вірить Господу Богу, бо скільки він даремне молився, щоб всевишній послав йому більше сили терпіти і якимось тої його шлунок звужив.

— Моя ненажерливість виникла не з війни, — почав він нарікати. — Вона мучить мене вже здавна. Через неї, цю саму ненажерливість, жінка ходила з дітьми на прощу до Клокот.

— Знаю, — сказав Швейк, — це біля Табора. Вони там мають багату Діву Марію з фальшивими діамантами. Якимось їй хотів обікрасти один паламар звідкілясь із Словаччини. Дуже побожний чоловік був. Він приїхав до Клокот і вирішив, що воно йому краще вдасться, коли спочатку очиститься від усіх старих гріхів. На сповіді він покався, що хоче завтра обікрасти Діву Марію. Але не встиг і оком моргнути, не то що прочитати 300 разів отченаш, таку епітимію наклав на нього парафіяльний отець, щоб він тим часом не втік, як вже паламарі тягли його на жандармський пост.

Кухар-окультист почав сперечатися з телеграфістом Ходунським, чи не було це зрадливим порушенням таємниці сповіді, яке волає до неба про помсту, чи варто було взагалі затівати справу, якщо йшлося про фальшиві діаманти. Нарешті

Юрайда довів Ходоунському, що це була карма, тобто наперед визначена доля з далекого незнамого минулого, коли той злощасний паламар із Словаччини був ще головною на якійсь іншій планеті. Так само, вже давно, коли парафіяльний отець з Клокот був ще якимось ящуром або нині вже вимерлим сумчастим ссавцем, доля вирішила, що він мусить порушити таємницю сповіді, хоч з юридичного погляду канонічне право дозволяє давати відпущення гріхів навіть тоді, коли йдеться про монастирський маєток.

До усього цього Швейк додав таке мудре зауваження:

— Ваша правда. Жодна людина не знає, що вона буде вичворювати за кілька мільйонів років, і тому ні від чого не сміє відрікатися. Оберлейтенант Кваснічка — ми тоді служили в Карліні в додатковій команді запасних — завжди говорив на навчаннях: «Не думайте собі, панове гівняристи і панове кнуристи, що для вас військова служба скінчиться на цьому світі. Ми ще й по смерті побачимося, і я зроблю вам таке чистилище, що ви з того очманієте, свиняча бандо».

Тим часом Балоун, який у цілковитому розпачі думав, що говорять тільки про нього і кожне слово стосується його поведінки, продовжував свою прилюдну сповідь:

— Навіть Клокоти не допомогли проти моєї ненажерливості. Повернеться жінка з дітьми з прощі і почне перелічувати курей. Глядь — бракує однієї або двох. Але я не міг встати, хоч і знав, що вони несуть яйця і потрібні в господарстві. Тільки-но вийду надвір, гляну на них, раптово відчуваю в шлунку прірву. Та за годинку мені вже краще, але від курки самі кістки залишилися. Одного разу наші відправилися до Клокот помолитися, щоб татуньо, тобто я, вдома нічого не зжер і не заподіяв нової шкоди. А я собі походжаю по дворі, і раптом впав мені в око індик. Я мало що не заплатив за нього життям. Стала мені впоперек горла кістка з його стегна, і якби не учень, такий собі маленький хлопчик, — він мені ту кістку витягнув, — я б сьогодні не сидів тут з вами і цієї б світової війни не дочекався. Та що тут говорити! Той мій хлопчина-учень такий пухкенький, товстунчик. Жвавий та моторний....

Швейк підійшов до Балоуна:

— Покажи-но язик.

Балоун висолопив язика, після чого Швейк звернувся до присутніх у вагоні:

— Я так і знав: він зжер і свого учня. Признайся, коли ти його зжер? Тоді, коли ваші знову пішли до Клокот, так?

Балоун у розпачі благально зчепив руки і заволав:

— Залиште мене, друзі! До всіх моїх нещасть ще й такі речі чути від своїх товаришів!

— Ми вас за це не засуджуємо, — сказав волонтер. — Навпаки, видно, що з вас буде добрий вояка. Коли французи в час наполеонівських воєн облягали Мадрид, іспанський комендант фортеці, щоб з голоду не віддати її ворогові, з'їв без солі свого ад'ютанта. Це вже дійсно жертва, бо посолений ад'ютант був би набагато стравніший. Пане рахунковий, як прізвище нашого батальйонного ад'ютанта? Ціглер? Та це ж якийсь недоїдок. Ним би не нагодував і одної маршроти.

— Дивіться, дивіться, — сказав фельдфебель Ванек. — У Балоуна в руці чотки.

І дійсно, Балоун в своєму великому горі шукав порятунку в намистинках виробництва фірми «Моріц Левенштайн» у Відні.

— Вони також з Клокот, — сказав смутно Балоун. — Поки мені їх принесли, наклали головою двоє гусенят. Оце було м'ясо, самий м'якуш!

За хвилину прийшов наказ по усьому ешелону — за чверть години вирушати. Але ніхто цьому не повірив, і трапилось так, що, не дивлячись на всі застережливі заходи, дехто відстав... Коли поїзд рушив, бракувало 18 солдатів і фельдфебеля Насакла з 12-ї маршроти. Поїзд вже давно зник за Іштарчою, а фельдфебель сварився в неглибокому яру, в акаційному гайку за вокзалом з якоюсь повією, що вимагала від нього п'ять крон, тоді як він пропонував їй в нагороду за виконану службу крону або пару ляпанців. Врешті-решт ці ляпанці таки вирівняли рахунок, та ще з такою силою, що на її крик почали збігатися з вокзалу люди.

• Я ЗРОБИВ ВАМ ТАКЕ
• ЧИСТИЙШЕ, ЩО ВИ!
З ТОГО ОЧІКАЇТЕ,
СВИНЯЧА БАНДО!

© оберлейтенант Кваснічка

МАЮ ТАКОЖ
ГОРІЯКУ, ААСКАВНІ
ПАНЕ СОДЯТЕ.

© один єврей

З ГАТВАНА НА КОРДОН ГАЛИЧИНИ

Під час залізничної подорожі батальйону, який мав ще йти пішки від Лаборця* через Східну Галичину на фронт і там добувати військову славу, у вагоні, де сиділи волонтер і Швейк, знову провадилися дивні розмови, більш-менш протидержавного змісту; те ж саме, тільки в менших масштабах, діялося повсюди. Ба навіть і в штабному вагоні панувало якесь невдоволення, бо у Фюзешабоні* з полку надійшов наказ про зменшення порції вина офіцерам на одну восьму літра. Звичайно, при цьому не забули і про солдатів — їм зменшили пайок саго на десять грамів. Це було тим більш загадковим, що ніхто ніколи в армії саго і в очі не бачив.

Все ж таки треба було повідомити про це фельдфебеля-рахівника Баутанцеля. Той з цього приводу страшенно образився і відчув себе обкраденим. Він уголос висловлював своє обурення, бо саго, мовляв, дуже рідкісна річ і за кілограм він міг би дістати принаймні вісім крон.

У Фюзешабоні виявилось, що одна рота загубила польову кухню, а саме на цій станції мали, нарешті, варити гуляш з картоплею, що на нього покладав такі надії клозетний генерал.

Як встановлено слідством, ця злочасна польова кухня взагалі не виїжджала з Брука і, мабуть, до цього часу стоїть десь там, за баракком 186.

Як з'ясувалося потім, кухонний персонал тієї польової кухні був напередодні замкнений на гауптвахті за бешкету-

вання в місті і зумів залишитися там на той час, поки його маршова рота переїздила через Угорщину.

Маршову роту, що залишилась без кухні, приєднали до іншої польової кухні. Це, зрозуміло, не обійшлося без суперечок, бо між солдатами з обох рот, призначеними чистити картоплю, почалися контрверзії: ті і ті говорили, що вони не такі дурні, аби робити на інших. Нарешті виявилось, що, власне, уся ця історія з гуляшем і картоплею була тільки маневром, солдатів тренували на той випадок, коли б, припустимо, на фронті на передовій варився гуляш, і раптом — наказ: «Alles zugrück»¹. Готовий гуляш в ту ж мить виливають з казанів і ніхто його навіть ані понюхав.

Це була своєрідна підготовка, правда, не дуже-то й трагічна, але все ж таки повчальна. Бо, коли мали той гуляш роздавати, прийшов наказ «По вагонах!», і ешелон повезли далі на Мішкольц*. Але й там гуляшу не роздавали, бо на другій колії стояв поїзд з російськими полоненими, а тому солдатів не випускали з вагонів. Зате їм залишали вільне поле для фантазії, що гуляш роздаватимуть аж тоді, коли вони зійдуть у Галичині з поїзда. Тоді однак визнають гуляш не придатним до вживання і вилюють його.

Отже, гуляш повезли на Тісалок, Зомбор*, і коли вже ніхто не чекав, ешелон зупинився у Новому Місті під Шіатором*, де під котлами знову розпалили вогонь, розігріли гуляш і, нарешті, роздали.

Станція була переповнена людьми. Спочатку мали відправити два поїзди з амуніцією, за ними два ешелони артилерії і поїзд з понтонними загонами. Взагалі, можна сказати, тут зібралися поїзди з військами всіх можливих видів зброї.

За вокзалом гонведи-гусари «обробляли» двох польських євреїв, відібрали у них кошик з горілкою і замість плати, будучи в доброму настрої, періщили їх по пиці. На це, очевидно, мали дозвіл начальства, бо поблизу стояв їхній ротмістр і мило усміхався, поглядаючи на цю сцену. В той час за складом інші гонведи-гусари залізли під спідниці чорнооких доньок побитих євреїв.

На станції стояв також поїзд, в якому везли на фронт літаки. Поруч, на другій колії, стояли платформи, навантажені рештками того, що колись було літаками і гарматами, але тепер являли собою лише купи брухту: підбиті літаки, розірвані дула

¹ Всі назад (нім.).

гармат. Тоді, коли все міцне і нове їхало туди, в гори, ці рештки слави поверталися в тил для ремонту і реконструкції.

Поручник Дуб, затесавшись поміж солдатами, які зібралися навколо розбитих гармат і літаків, пояснював, звичайно, що це воєнні трофеї. Але раптом він помітив, що недалеко від нього в центрі іншої групи солдатів стоїть Швейк і щось розповідає. Наблизившись, він почув самовпевнений голос Швейка:

— З якого боку не глянь — це все ж таки воєнні трофеї. Воно, правда, на перший погляд декому буде трохи дивно, коли прочитає на лафеті К. u К. Artilleriedivision¹, але це напевно тому, що та гармата спочатку потрапила до рук росіян, і нам довелося її знову відбивати, а такі трофеї набагато цінніші, бо... бо, — продовжував Швейк у захваті, коли вздрів поручника Дуба, — ми нічого не повинні лишати в руках ворогів. Воно так, як з Перемишлем або з тим солдатом, у якого під час бою ворог вирвав польову фляжку. Це було ще за наполеонівських воєн. Отож, солдат уночі пішов до ворожого табору і приніс свою фляжку назад, причому ще заробив на цьому, бо якраз на ніч ворогам роздали горілку.

Поручник Дуб тільки й сказав:

— Ви, Швейку, краще забирайтесь геть, щоб я вас тут удруге не бачив!

— Згідно з наказом, пане лейтенанте. — І Швейк пішов до інших вагонів, доповнивши свою промову такими словами, що коли б поручник Дуб їх почув, він би напевно зі злості вистрибнув із мундира, хоч це були зовсім невинні слова з Біблії:

— Ще трохи і будете мене бачити, і знову ще трохи, і вже мене не побачите.

Поручник Дуб був настільки дурний, що коли Швейк пішов геть, знову звернув увагу солдатів на підбитий австрійський літак, на металевому крилі якого було чітко означено «Wiener Neustadt»².

— Цей російський літак ми підбили біля Львова, — сказав поручник Дуб.

Ці слова почув надпоручник Лукаш, що проходив поблизу, підійшов до юрби і голосно додав:

— При цьому обидва російські пілоти згоріли.

¹ Цісарсько-королівський артилерійський дивізіон (нім.).

² Вінер-Нойштадт (місто в Австрії).

Потім, не промовивши ані слова, покрокував далі, вилаявши про себе поручника Дуба тварюкою.

Пройшовши повз кілька вагонів, Лукаш побачив Швейка і вирішив його обминати, бо по виразу Швейкового обличчя було видно, що в нього багато зібралося на серці і він аж гопки плигає — хоче все це викласти надпоручникові.

Швейк попрямував просто до нього:

— Ich melde gehorsam, Kompanieordnanz!¹ Швейк просить дальших наказів. Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, я вже шукав вас у штабному вагоні.

— Слухайте, Швейку, — прошипів надпоручник Лукаш. — Ви знаєте, хто ви такий? Ви вже, мабуть, забули, як я вас назвав?

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, я такого не міг забути, бо я не якийсь там волонтер Железний... Ще задовго до війни ми стояли в Карлінських казармах, і був у нас полковник, чи то Флідлер фон Бумеранг, чи якийсь інший «ранг».

Надпоручник Лукаш мимохіть посміхнувся з цього «ранг», а Швейк розповідав далі:

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, той наш полковник був на зріст удвічі менший за вас, носив баки, як князь Лобковіц, словом, скидався на мавпу. А коли було розхвилюється — стрибає вище свого росту. Ми за це прозвали його «гумовим дідком». Це сталося саме перед якимсь 1 травня. Ми були тоді в повній готовності. Напередодні ввечері він звернувся до нас на подвір'ї з великою промовою і сказав: завтра ми всі залишимося в казармах і ані кроку звідти не ступимо, щоб з найвищого наказу, в разі потреби, перестріляти усю ту соціалістичну банду. Тому той, хто спізниться і не повернеться сьогодні у казарми, а аж тільки наступного дня, зрадник батьківщини, бо такий п'яниця під час масових залпів не вцілить ні одної людини, а ще, трясця його матері, почне бахкати в повітря. Отже, той волонтер Железний повернувся до казарми і говорить: «Гумовий дідок і справді подав непогану ідею. Адже цілком вірно: якщо завтра нікого до казарми не пустять, то найкраще зовсім не приходити», — і він, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, це здійснив, як склянку вина випив. Ну, а полковник Флідлер, дай йому Боже царство небесне, був така паскудна bestia, що на другий день нишпорив по Празі і шукав, хто з нашого полку відважився вилізти з казарми. Десь біля Прашної брами щасливо напорівся на Железного і тут

¹ Голошу слухняно, ротний ординарець... (нім.).

же накинувся на нього: «Я топі там, я тепе провчу. Я топі це тфічі осолочу!» Словом, наговорив йому сім мішків гречаної вовни і поволік за собою до казарм, а по дорозі городив всілякі паскудні речі, загрожував йому і раз по раз питав, як його прізвище. «Шелесний, Шелесний, ти програф, я ратий, що тепе піймати, я топі показати den ersten Mai¹, ти пути моїм, я тепе самкнути, файн самкнути!» А Железному вже було все одно. Коли вони проходили через Поржіч* біля Розваржілів*, Железний скочив до якоїсь брами і зник з полковникових очей, позбавивши гумового дідка приємності посадити його до тюрми. Цей номер так розлютив полковника, що той зі злості забув прізвище своєї жертви і, повернувшись до казарми, аж підстрибував до стелі, добре хоч стеля була низька. Черговий по батальйону дивувався, чому це дідок раптом заговорив ламаною чеською мовою: «Мідяний самкнути, Мідяний не самкнути. Олоф'яний самкнути, Цинкофий самкнути!» І тут почалися страждання «дідуса». Він почав мучити людей день у день, допитуючись, чи вже зловили Мідяного, Олоф'яного і Цинкофого. Нарешті наказав вистроїти увесь полк, але історія Железного була вже всім добре відома, і хтось перевів його до лазарету, бо він, мовляв, зубний технік. Аж раз одному з нашого полку пощастило проштрикнути в кнайпі «У Буцеків» драгуна, який мостився до його дівчини. Вишикували нас в каре. Тут мусили бути всі, навіть хворі. Хто вже зовсім на ладан дихав, тих підтримували під руки. Отож, не було іншої ради, мусив і Железний вийти разом з іншими на подвір'я. Там нам і прочитали полковий наказ приблизно такого змісту, що драгуни, мовляв, також солдати і проштрикувати їх забороняється, бо вони наші кріскамаради². Якийсь волонтер перекладав наказ, а полковник дивився на всі боки, як тигра. Спершу пройшовся перед фронтом, потім посунув до задніх рядів, обійшов каре і раптово впізнав Железного, бо той був хлопець — гора, так що, пане оберлейтенанте, це було дуже комічно, коли той куций дідок волік його на середину. Волонтер одразу ж замовк, а наш полковник почав вистрибувати перед Железним, як роз'юшений собака навколо кобили, та гавкати:

— Ти фід мене не фисмикнутися. Ти фід мене не йти, нікуди не фтекти. Ти тепер снову говорити, що ти Шелесний, а я фурт³

¹ Першого травня (нім.).

² Військові друзі (нім.).

³ Безперервно. (нім.).

говорити Мідяний, Цинкофій, Олоф'яний, а він Шелесний, а він, цей шибеник, Шелесний, я тепе навчу Олоф'яний, Цинкофій, Мідяний. Ти, тварюко, ти, свине, ти Шелесний! — Потім вліпив йому місяць арешту. Але раптом за 14 днів в нього розболілися зуби, і тут він згадав, що Железний — зубний технік. Наказав привести його з гауптвахти до лазарету і звелів рвати зуб. Железний смикав йому той зуб з півгодини так, що дідка, мабуть, разів з три відливали водою, але зате дідок присмирнів і простив Железному 14 днів, які тому залишалося відсидіти. Це завжди так буває, пане оберлейтенанте, коли начальник забуде прізвище свого підлеглого. А підлеглий ніколи не сміє забувати прізвища свого начальника, як нам, бувало, говорив цей самий пан полковник. Ми, мовляв, навіть через багато років не забудемо, що колись був у нас полковник Флідлер. Чи не була це трохи задовга історія, пане оберлейтенанте?

— Знаєте, Швейку, — відповів надпоручник Лукаш, — чим більше я вас слухаю, тим більше переконуюсь, що ви взагалі не маєте ніякої пошани до своїх начальників. Солдат ще і через багато років повинен про своїх начальників говорити тільки добре.

Було видно, що надпоручника Лукаша це починало бавити.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — наче виправдуючись, перебив його Швейк, — таж той пан полковник Флідлер вже давно на тому світі, але якщо ви, пане оберлейтенанте, бажаєте, то я буду його тільки хвалити. Він, пане оберлейтенанте, був справжній ангел для вояків. Такий добрий, просто викапаний святий Мартін, який роздавав мартінські гуси бідним і голодним. Він ділився своїм офіцерським обідом з першим зустрічним вояком, а коли нам усім уже приїлися кнедлі з повидлом, дав наказ приготувати на обід тушковану картоплю із свинячим м'ясом. А під час маневрів ставав такий добрий, немов сім баб над ним пошептало. Коли ми прийшли до Нижніх Краловіц, він звелів нам випити усе пиво у нижньокраловіцькій броварні за його рахунок, а на свої іменини або день народження наказував для цілого полку готувати зайців у сметані і кнедлики з булок. Він був такий Божий, що одного разу, пане оберлейтенанте...

Надпоручник Лукаш злегка потріпав Швейка за вухо і сказав дружнім тоном: — Ну-ну, йди вже, потворо, і залиш його в спокою.

— Zum Befehl, Herr Oberleutnant!¹. — Швейк пішов до свого вагона. В той час біля одного з вагонів батальйонного ешелону, де були замкнені телефонні прилади і дротів, відбулася така сцена. Там, за наказом капітана Загнера, стояв на посту солдат, бо все мусило бути, як на фронті. Отже, зважаючи на цінність вантажу, обабіч вагонів розставили пости і дали їм «Feldruf» і «Losung»².

Цього дня пароль був «Карре»³, а відзив — «Гатван». Вартовий, що стояв біля телефонної апаратури, був поляк з Коломиї, який випадково потрапив до 91-го полку.

Зрозуміло, він не мав жодного поняття, що таке «Карре», але маючи якісь здібності до мнемотехніки, все ж таки запам'ятав, що слово починається з літери «к». Коли черговий по батальйону поручник Дуб, наближаючись до вагона, спитав у вартового пароль, той впевнено відповів: «Kaffee»⁴. Це, звичайно, було дуже природно, бо поляк з Коломиї ще й досі згадував ранішню і вечірню каву в бруцькому таборі.

Вартовий ще кілька разів прокричав «Kaffee», а поручник Дуб мовчки йшов просто на нього. Тоді солдат, пам'ятаючи про свою присягу і про те, що він на посту, грізно вигукнув: «Halt!»⁵ А коли поручник Дуб зробив в його напрямку ще два кроки і знову спитав гасло, поляк націлився на нього з гвинтівки і, не знаючи добре німецької мови, загорлав мішаною польсько-німецькою мовою: «Benže šajsn, benže šajsn»⁶.

Поручник Дуб зрозумів і почав задкувати вигукуючи: «Wachtkommandant, Wachtkommandant!»⁷

З'явився чотар Єлінек, що ставив поляка на варту, і спитав пароль, потім те ж саме зробив поручник Дуб, але поляк з Коломиї на всі запитання розпачливо викрикував на весь вокзал: «Kaffee! kaffee!» З усіх ешелонів почали вистрибувати з казанками солдати. Зчинилася тривога, яка скінчилася тим, що обеззброєного чесного солдата відвели до арештантського вагона.

Але поручник Дуб мав певне підозріння щодо Швейка. Він бачив, як той з казанком перший вилазив з вагона, і Дуб

¹ Згідно з наказом, пане оберлейтенанте! (нім.).

² Пароль і відповідь (нім.).

³ Шапка (нім.).

⁴ Кава (нім.).

⁵ Стій! (нім.).

⁶ Замість буду стріляти (schliessen) солдат сказав спотвореною польсько-німецькою мовою «буду срати».

⁷ Караульний командир (нім.).

міг поклястися усіма святими, що чув, як Швейк вигукнув: «Вилазь з казанками! Вилазь з казанками!»

Десь опівночі поїзд рушив на Ладовці — Требішов, де вранці його привітав союз ветеранів, переплутавши цей маршовий батальйон з маршбатальйоном чотирнадцятого гонведського мадярського полку, який проїхав станцію ще вночі. Ветерани, видно, були під градусом і своїм ревом: «Isten áld meg a királyt»¹ — розбудили увесь ешелон. Кілька більш свідомих солдатів висунулися з вагонів і відповіли їм: «Поцілуйте нас в дупу! Éljen!»² Тут ветерани ревнули так, аж у вокзальному будинку задзвеніли шибки: «Éljen! Éljen a tizenegyedik regiment!»³

За п'ять хвилин поїзд рушив далі на Гуменне. Тепер виразно було видно сліди боїв, які велися під час наступу росіян на долину Тиси. Обабіч тягнулися примітивні окопи, тут і там було видно спалені хутори, а біля них нашвидку збудовані халупи, які означали, що хазяїни знову повернулися додому.

Опівдні прибули на станцію Гуменне. На вокзалі, де теж було видно сліди боїв, почали готуватися до обіду, а солдати тим часом мали змогу на власні очі переконатися, як уряд після відступу росіян поведився з місцевим населенням, спорідненим мовою і релігією з росіянами.

На пероні стояла група арештованих угорських русинів, оточена угорськими жандармами. Тут було кілька попів, учителів і селян з різних околиць. Руки їм скрутили мотузом і парами прив'язали одне до одного. У більшості були розбиті носи, а голови в гулях. Це їх так розмалювали жандарми під час арешту.

Трохи далі бавився мадярський жандарм. Він прив'язав священикові до лівої ноги шнур і, тримаючи другий кінець в руці, примушував нещасного танцювати чардаш, загрожуючи прикладом, причому так шарпав мотуз, що піп заривався носом у землю. Він не міг підвестися, бо мав зв'язані за спиною руки, і робив розпачливі спроби перевернутися на спину, щоб якось підвестися з землі. Жандарм з цього так щиро сміявся, аж слюзи в нього текли з очей. Коли священик нарешті підводився, він шарпав за мотуз, і бідолаха знову орав носом землю. Цю розвагу припинив жандармський офіцер, який

¹ Хай Бог береже короля! (*угор.*).

² Слава! (*угор.*).

³ Слава! Хай живе чотирнадцятий полк (*угор.*).

наказав, поки прибуде поїзд, відвести арештованих за вокзал до порожньої шопи, аби ніхто не бачив, як їх б'ють.

Цей епізод обговорювали в штабному вагоні, і треба сказати, що більшість засуджувала таку жорстокість. Хорунжий Краус висловив думку, що коли вони дійсно зрадники, то їх треба повісити, а не знущатися з них. Поручник Дуб, навпаки, цілком схвалював подібні сцени. Він зараз же пов'язав це з сараєвським замахом і пояснював, нібито мадярські жандарми на станції Гуменне мстяться за смерть ерцгерцога Франца Фердинанда і його дружини. Щоб якось обґрунтувати свої слова, він послався на журнал «Чотирилисник», який видавав Шімачек. Мовляв, ще перед війною, в липневому номері журналу писалося, що цей замах, цей безприкладний сараєвський злочин надовго залишить в людських серцях незагоєну рану, тим більш болючу, бо цим злочином позбавлено життя не лише представника виконавчої державної влади, але й його вірної і коханої дружини. Вбивством цих двох людей було зруйновано щасливе і гідне наслідування родинне життя, а їх всіма обожнювані діти залишилися сиротами.

— Мабуть, жандарми у Гуменному теж передплачували Шімачеків «Чотирилисник» і читали ту зворушливу статтю, — пробурмотів під ніс надпоручник Лукаш. Взагалі йому раптом усе стало таким противним, огидним, що він відчув потребу напитися і розвіяти свою меланхолію. Він вийшов з вагона і пішов шукати Швейка.

— Слухайте, Швейку, — звернувся він до нього, — ви не знаєте, де б роздобути пляшку коньяку? Мені якось погано.

— Це, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, від зміни клімату. Можливо, на полі бою вам стане ще гірше. Чим більше людина віддаляється від своєї основної військової бази, тим нудніше їй стає. Страшніцький садівник Йозеф Календа також одного разу віддалився від рідного дому. Йшов він зі Страшніц* на Виногради і по дорозі заглянув у шинок «На зупинці». Спочатку все йшло добре, але як тільки він прийшов на Корунну вулицю під водонапірну станцію, то почав атакувати підряд всі кнайпи по Корунній аж до самого костелу святої Людмили. Тут йому світ уже став як позичений. Але він не дав себе залякати, бо напередодні увечері в Страшніцах у шинку «Біля реміза» побився об заклад з одним водієм трамвая, що за три тижні зробить пішки подорож навколо світу. І от він щораз більше й більше віддалявся від свого дому, аж поки не присурганився до «Чорного бровара» на Карловій площі. Звідтіля він пішов на Малу Страну до кнайпи біля костелу

святого Томи, далі заглянув до ресторану «У Монтагів», потім посунув ще вище до шинку «У Брантського короля», зупинився у «Чудовому краєвиді», а звідти почвалав до кнайпи біля Страговського монастиря. Але тут вже зміна клімату перестала йому йти на здоров'я, хоч землі хапайся. Нарешті він доплентався до Лоретанської площі, і тут його охопила така туга за батьківщиною, що він шелеп на землю і давай качатися по тротуарі та лементувати: «Люди добрі, далі я вже ані кроку. Начхати мені, — вибачайте на слові, пане оберлейтенанте, — на цю подорож навколо світу». Але якщо ви бажаєте, пане оберлейтенанте, то я вам якийсь коньяк роздобуду, тільки боюся, щоб ви без мене не поїхали.

Надпоручник Лукаш запевнив його, що раніше як за дві години поїзд не рушить і що коньяк у пляшках продають з-під поли зараз же за вокзалом. Капітан Загнер ніби посилав Матушича, і той йому вже приніс за 15 крон пляшку зовсім пристойного коньяку. Він дав Швейкові 15 крон і наказав нікому не говорити, що це для надпоручника Лукаша або що це він його посилав, бо, власне, ця справа заборонена.

— Будьте певні, пане оберлейтенанте, — сказав Швейк. — Все буде в порядку. Я дуже люблю все заборонене і завжди вплутуюсь до чогось забороненого, хоч і сам потім не знаю, як це сталося. Одного разу в карлінських казармах нам заборонили...

— *Keht euch, marschieren marsch!*¹ — перебив його надпоручник Лукаш.

Швейк пішов за вокзал, повторюючи по дорозі всі завдання своєї експедиції: коньяк повинен бути добрий, отже, він його спочатку мусить покуштувати. Але коньяк — справа заборонена, тому треба бути обережним.

Тільки-но він завернув за перон, як знову напорівся на поручника Дуба.

— Ти чого тут вештаєшся? — запитав він Швейка. — Знаєш мене?

— Мельдую послухно, — козирнув Швейк, — мені б не хотілося пізнати вас з того гіршого боку.

Поручника Дуба вжахнула ця відповідь, але Швейк стояв спокійно і, не віднімаючи руки від козирка, продовжував:

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, я хочу вас пізнати лише з доброго боку, щоб ви мене не довели до плачу, як це ви нещодавно говорили.

¹ Кругом, кроком руш! (нім.).

У поручника Дуба від такого нечуваного нахабства запаморочилася голова, і від обурення він спромігся лише люто вигукнути:

— Забирайся геть, падлюко, ми з тобою ще поговоримо!

Швейк відійшов за перон, а поручник Дуб, опам'ятавшись, задріботів за ним назирці. За вокзалом, зараз же біля шляху, стояв ряд кошів, перевернутих догори дном, на яких зверху лежали плоскі плетінки з усілякими на вигляд невинними ласощами, немов ці солодкі речі були призначені для шкільної молоді десь на прогулянці. Там лежали тягучки, вафельні трубочки, купа кислих карамельок. Тут і там на плетінках притулилися скибочки чорного хліба з кружальцями ковбаси, безсумнівно, кінського походження. Однак під кошами були приховані різні спиртні напої: пляшки коньяку, рому, горобинівки та інших лікерів і горілок.

Зараз за придорожнім рівчаком стояла ятка, і, власне, тут, у ятці, і відбувалася вся торгівля недозволеними напоями.

Солдати спершу домовлялися біля кошів, а пейсатий єврей витягав з-під невинного на вигляд коша пляшку горілки і ніс її під лапсердаком до дерев'яної ятки, де солдат непомітно ховав її кудись в штани або за пазуху.

Отже, туди й націлився Швейк, а поручник Дуб від вокзалу стежив за ним з наполегливістю справжнього детектива.

Швейк зупинився біля першого коша. Спочатку він взяв цукерки, заплатив і поклав їх у кишеню, при цьому пейсатий пан прошепотів йому: «Schnaps hab' ich auch, gnädiger Herr Soldat»¹.

Переговори швидко закінчилися, Швейк увійшов до ятки, але гроші заплатив тільки тоді, коли пан з пейсами відкоркував пляшку, а Швейк трохи хильнув. Коньяк йому сподобався, і, встромивши пляшку за пазуху, він покрокував на вокзал.

— Ти де був, гулятяю? — перетяв йому дорогу поручник Дуб.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, я ходив купувати цукерки. — Швейк запхав руку в кишеню і витягнув жменю брудних запорошених цукерок. — Якщо пан лейтенант не погребують... я їх вже покуштував, непогані. Мають такий особливий приємний смак, немов повидло, пане лейтенанте.

Під мундиром окреслювались округлі контури пляшки.

Поручник Дуб поклепав Швейкові по грудях:

— Що ти несеш, мерзотнику? Покажи!

¹ Маю також горілку, ласкавий пане солдате (*нім.*).

Швейк витягнув пляшку з жовтуватим вмістом і зовсім виразною етикеткою «Cognac»¹.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, — відповів Швейк сміливо, — я у порожню пляшку з-під коньяку накачав трохи питної води. В мене від того вчорашнього гуляшу страшна спрага. Тільки вода там, у тій криниці, як бачите, пане лейтенант, трохи жовта. Це певно якась вода з залізом. Така вода дуже корисна для здоров'я.

— Коли ти, Швейку, вже так хочеш пити, — промовив поручник Дуб з диявольською посмішкою, бажаючи якнайбільше продовжити сцену, яка, на його думку, мала завершитися цілковитою поразкою Швейка, — то напийся, але добре напийся. Випий все одним махом.

Поручник Дуб уявляв собі наперед, як Швейк зробить кілька ковтків і більше не зможе і як він, поручник Дуб, переможно скаже: «Подай і мені пляшку, трохи нап'юся, бо теж маю спрагу». І як цей негідник Швейк у грізну для нього хвилину скосоротить свою пику. Потім він подасть рапорт і так далі.

Швейк відкрив пляшку, приклав її до уст, і напій ковток за ковтком зник у його горлянці. Поручник Дуб скам'янів. Швейк на його очах, не зморгнувши оком, все випив, а порожню пляшку кинув по той бік шляху в ставок, сплюнув і сказав, немовби випив скляночку мінеральної води:

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, ця вода справді мала присмак заліза. В Камику над Влтавою один шинкар робив для своїх клієнтів залізну воду дуже просто: кидав до криниці старі підкови.

— Я тобі покажу старі підкови! Ходім, покажеш мені криницю, звідки ти взяв цю воду!

— Це недалеко звідси, пане лейтенанте, зараз же за тією дерев'яною яткою.

— Йди вперед, халамиднику, я подивлюся, як ти тримаєш крок!

«Це справді неймовірно, — подумав поручник Дуб. — З вигляду цього підлого хлопа нічого не впізнаєш».

Швейк ішов, здавшись на волю Божу, але щось йому підказувало, що там мусить бути якась криниця. Отже, він зовсім не здивувався, коли дійсно опинився біля неї. До того ж і помпа була ціла. Вони підійшли до криниці. Швейк почав качати, і з помпи потекла жовтувата рідина.

¹ Коньяк.

— Ось і залізна вода, пане лейтенанте, — заявив він з тріумфом.

До них підійшов наляканий єврей з пейсами, і Швейк наказав йому по-німецькому принести склянку, бо пан лейтенант хочуть пити.

Поручник Дуб так з цього усього отетерів, що зопалу випив цілу склянку води, після якої у нього в роті лишився присмак кінської сечі і гноївки. Зовсім ошелешений від пережитого, він дав пейсатому євреєві за цю склянку води п'ять крон і, звертаючись до Швейка, сказав:

— Ти чого вилупив очі, забирайся додому.

За п'ять хвилин Швейк з'явився в штабному вагоні у надпоручника Лукаша, таємничими знаками виманив його з вагона і надворі проінформував:

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, за п'ять, а найбільше за десять хвилин я буду п'яний, як швець, і спатиму в своєму вагоні. Я б вас просив, щоб ви мене принаймні три години, пане оберлейтенанте, не кликали і не давали жодних розпоряджень, поки я не просплюся. Все в порядку, але мене зловив пан лейтенант Дуб, я йому сказав, що це вода, і мусив на його очах видудлити цілу пляшку коньяку, аби довести, що це дійсно вода. Все в порядку, я нічого не зрадив, як ви бажали, і був обережний, але тепер, мельдую послухно, пане оберлейтенанте, я відчуваю, як в мене відбирає ноги. Звичайно, мельдую послухно, пане оберлейтенанте, я звик пити, бо з паном фельдкуратором Кацом...

— Згинь, bestie! — вигукнув надпоручник Лукаш, але без всякого гніву, зате поручник Дуб став йому ще на п'ятдесят відсотків менше симпатичним, ніж раніше.

Швейк обережно вліз до свого вагона і, вмощуючись на своїй шинелі, звернувся до фельдфебеля-рахівника і до інших:

— Яюсь один випився і просив, щоб його не будили...

Сказавши це, повалився набік і захропів.

Алкогольна пара, яку він видихав, незабаром сповнила увесь вагон так, що кухар-окультист Юрайда, втягуючи ніздрями повітря, заявив:

— Чортового батька. Тут відгонить коньяком.

Біля складаного стола сидів волонтер Марек, який нарешті після усіх злигоднів добився звання батальйонного літописця. Тепер про запас комбінував геройські вчинки батальйону, і було видно, що цей погляд у майбутнє неабияк його тішить.

Фельдфебель-рахівник Ванек з цікавістю слідкував, як волонтер наполегливо пише і при цьому регоче, аж за живіт хапається. Він підвівся і нахилився до волонтера, який почав йому пояснювати:

— Дуже весело писати історію батальйону про запас. Головна справа розгортати події систематично. У всьому мусить бути система.

— Систематична система, — зауважив фельдфебель-рахівник Ванек, скептично посміхаючись.

— Так, — сказав недбало волонтер, — систематизована систематична система при написанні історії батальйону. Ми не можемо відразу одержати велику перемогу. Це все мусить іти поволі, згідно з певним планом. Наш батальйон не може виграти з одного маху світову війну... *Nihil nisi bene*¹. Найголовніше для кожного сумлінного історика, такого, як я, — скласти заздалегідь план наших перемог. Наприклад, я тут змальовую, як наш батальйон — це, можливо, станеться за два місяці — майже перейде російські кордони, міцно укріплені, скажімо, донськими полками ворога, в той час, коли кілька ворожих дивізій обходять наші окопи. На перший погляд здається, що нашому батальйонові ось-ось жаба цицьки дасть і нас розмолотять у дрізки або посічуть на капусту. Аж тут раптово капітан Загнер дає такий наказ по нашому батальйону: «Бог не хоче, щоб ми тут загинули, дивіться, куди я буду тікати, то й ви за мною». І наш батальйон драпоне світ за очі. Але ворожа дивізія, яка нас вже обійшла, бачить, що ми, власне, женемося за нею. Вона в страшній паніці починає тікати і без жодного пострілу попадає до рук резервів нашої армії. Отже, саме цим епізодом і почнеться вся історія нашого батальйону. З незначної події, кажучи по-пророчому, пане Ванеку, розвинуться дуже важливі наслідки. Наш батальйон йде від перемоги до перемоги. Буде дуже цікавим, як він нападе на заспаного ворога, до чого, звичайно, потрібно мати стиль «Ілюстрованого воєнного кореспондента», який виходив у Вілемека під час російсько-японської війни. Наш батальйон нападе на табір сплячих ворогів. Кожний наш вояка намітить собі одного ворога і з усієї сили всадить йому багнет у груди. Майстерно нагострений багнет іде, як у масло, лише тут і там тріскає ребро, лише тут і там сплячі вороги тріпочуться усім тілом, на мить вибалують перелякані, здивовані, але вже зовсім невидючі очі, захарчать і стріпнуть ногами. У ворогів

¹ Нічого — тільки добре (*лат.*).

на устах виступає кривава піна. На цьому справа скінчиться, і перемога буде на нашому боці. Або ще краще. Це буде приблизно так місяців за три. Наш батальйон візьме в полон російського царя, але про це, пане Ванеку, розповімо трохи пізніше. Тим часом я мушу наготовити про запас невеличкі епізоди. Вони мають свідчити про безприкладне героїство. Треба буде придумати зовсім нові військові терміни, один я вже вигадав. Писатиму про самопожертвену рішучість нашого війська, нашіптованого осколками гранат. Вибухом ворожої міни одному з наших чотарів, скажімо, 12-ї або 13-ї роти, відірве голову.

— Аргорос¹, — сказав волонтер, плеснувши себе по лобі, — я мало не забув, пане рахунковий, або, по-цивільному кажучи, пане Ванеку. Ви мусите приставити мені список усіх унтер-офіцерів. Назвіть мені якого-небудь фельдфебеля з 12-ї роти. Гоуска? Добре. Отже, тому Гоускові міною відірве голову. Голова відлетить, але тіло зробить ще кілька кроків, націлиться і зіб'є ворожий літак. Зрозуміло, що ці перемоги мусять бути відсвятковані в родинному колі у Шенбрунні. Австрія має дуже багато батальйонів, але найкращий з них саме наш, так що лише заради нього влаштується невелике інтимне свято цісарського дому. Як бачите, з моїх записів я уявляю собі це так: насамперед ерцгерцогська родина Марії Валерії* переселиться заради цього з Валлзее до Шенбрунна. Потім урочистість буде чисто інтимного характеру і відбуватиметься в залі біля цісарської спальні, яка буде освітлена білими свічками, бо, як відомо, при цісарському дворі не люблять електричних лампочок через можливе коротке замикання. А цього наш старенький монарх боїться. О шостій годині вечора почнеться свято на честь і славу нашого батальйону. На цю пору приведуть онуків його величності до зали, яка, власне, належить до покоїв небіжки цісареві. Тепер питання, хто буде присутній крім цісарської сім'ї. Там мусить бути і буде присутній генеральний ад'ютант цісаря граф Паар. А тому, що на таких родинних і інтимних бенкетах часом комусь робиться погано, я не хочу цим сказати, що граф Паар блюватиме від перепою, але бажано, щоб там був присутній особистий лікар придворний радник доктор Керцель. Заради порядку, щоб чого доброго придворні лакеї не дозволили собі якихось непристойних витівок стосовно придворних дам, присутніх на бенкеті, з'явиться обергофмейстер барон Леде-

¹ До речі (франц.).

рер, камергер граф Белегарде і старша придворна дама графиня Бомбель, яка грає між придворними дамами ту ж саму роль, що і «мадам» у борделі «У Шугів». Коли зійдеться високодостойне панство, про це повідомлять цісаря, а він з'явиться в супроводі своїх онуків, сяде за стіл і піднесе тост на честь нашого маршбатальйону. Після нього візьме слово ерцгерцогиня Марія Валерія, яка з особливою вдячністю згадає насамперед про вас, пане рахунковий. Звичайно, згідно з моїми записами, наш батальйон потерпить важкі і болючі втрати, бо батальйон без загиблих у бою — це не батальйон. Треба буде ще підготувати нову статтю про наших загиблих. Історію батальйону не можна складати лише на основі сухих фактів про перемоги, які я вже наперед накреслив понад сорок дві. Ви, наприклад, пане Ванеку, поляжете біля невеликої річки, а ось Балоун, який так дивно на нас витріщує очі, загине зовсім іншою смертю, не від кулі, не від шрапнелі, не від гранати. На нього з ворожого літака накинуть ласо і задушать саме в ту хвилину, коли він пожератиме обід свого оберлейтенанта Лукаша.

Балоун відступив, розпачливо змахнув руками і пригнічено докинув:

— А що ж я вдію, коли я вже такий народився. Коли я ще був на військовій службі, то тричі приходив по обід до кухні, аж поки мене не замкнули. Якось я тричі підряд дістав грудинку, а потім через неї відсидів цілий місяць. Господи! Хай збудеться твоя воля.

— Не бійтеся, Балоуне, — потішав його волонтер. — В історії батальйону не буде згадки про те, що ви загинули по дорозі з офіцерської кухні до окопів — саме у той момент, як допалися до чужого обіду. Ви увійдете в історію разом із усіма солдатами нашого батальйону, що загинули за славу нашої монархії, як, наприклад, фельдфебель-рахівник Ванек.

— А яку смерть ви мені призначаєте, Мареку?

— Не дуже поспішайте, пане рахунковий. Хіба вам уже за спину капає?

Волонтер замислився:

— Ви з Кралуп, коли не помиляюся? Отже, пишіть додому до Кралуп, що ви зникнете безвісти, але пишіть якось так, янгольськими голосами, щоб хто, бува, не здогадався. Або, може, ви бажаєте бути тяжко пораним і лежати за дротяними загорожами? Уявіть собі, лежите ви гарненько з переламаною ногою цілий день. Вночі ворог прожектором освітлює наші позиції і помічає вас; гадаючи, що ви розвідник, починає гатити по вас гранатами та шрапнеллю. Ви зробили величезну

послугу нашому війську, бо ворог витратив на вас одного стільки боєприпасів, що їх вистачило б на цілий батальйон. І після всіх тих вибухів тлінні останки вашого тіла вільно пливуть над землею, розрізаючи своїм обертальним рухом повітря. Вони співають пісню великої перемоги. Словом, кожен свого дочекається і кожний з нашого батальйону відзначиться, так що славні сторінки нашої історії будуть насичені перемогами. Хоч я б і не хотів передавати куті меду, але нема іншої ради. Все це треба зробити сумлінно і заздалегідь, щоб і по нас залишилася якась пам'ятка. Бо десь там у вересні з нашого батальйону не залишиться вже нічого, крім славних сторінок історії. Вони промовлятимуть до серця всіх австрійців і незаперечно доведуть, що всі ті, хто вже не побачить свого дому, боролися відважно, як леви. І знаєте, пане Ванеку, я вже склав кінець цього некролога. «Честь і слава полеглим у бою! Їхня любов до монархії — найсвятіша любов, бо вона завершилася смертю. Хай кожен вимовляє їхні імена, як, наприклад, ім'я Ванек, з пошаною. А ті, хто найболючіше відчули втрату батьків родини, хай з гордістю обітруть сльози, бо полегли в бою — герої нашого батальйону».

Телефоніст Ходоунський і кухар Юрайда з великою цікавістю прислухалися до промови волонтера про майбутню історію батальйону.

— Підійдіть, будь ласка, ближче, панове, — сказав волонтер, перегортаючи свої записи. — Ось сторінка 15: «Телефоніст Ходоунський поліг 3 вересня водночас з батальйонним кухарем Юрайдою». Слухайте далі: «Безприкладне геройство. Перший — беззмінно сидячи день і ніч біля апарата, ризикуючи життям, рятує телефонний дріт у своєму бліндажі. Другий — помітивши, що назріває смертельна небезпека, бо ворог намагається обійти нас усіх з флангу, кидається з казанком гарячої юшки на ворога і сіє жах в його ошпарених ряхах. Смерть обох велична. Першого розірвала міна, другий — задушився від отруйних газів, які йому підсунули під ніс, коли герой вже не мав чим боронитися. Обидва гинуть з вигуками: «Es lebe unser Batalionskommandant!»¹ Головному командуванню не залишається нічого іншого, як щодня у формі наказу виносити нам подяку, щоб і інші частини нашої армії знали про відвагу нашого батальйону і брали з нас приклад. Можу вам прочитати виписку з наказу по армії, який був прочитаний по всіх частинах. Він дуже подібний до наказу

¹ Хай живе наш батальйонний командир! (нім.).

ерцгерцога Карла, коли той стояв зі своїм військом у році 1805 перед Падуюю, де другого ж дня йому добре натерли пискот. Отже, слухайте, що будуть читати про наш батальйон, як про героїську частину — приклад і зразок для усіх військ: «Я вірю, що вся армія наслідуватиме взірець героїзму вищевказаного батальйону і, особливо, засвоїть його відвагу і віру у свої сили, його непохитність у час небезпеки, його безприкладне героїство, любов і довір'я до своїх начальників, словом, всі чесноти, якими відзначився цей батальйон і які ведуть його до гідних подиву подвигів на благо і перемогу нашої імперії. Хай же всі наслідують його приклад!»

З кутка, де лежав Швейк, почулося голосне позіхання, а вслід за ним слова, сказані уві сні: — Ваша правда, пані Мюлерова: всі люди подібні одне до одного. В Кралупах ставив артезіанські криниці якийсь пан Ярош. Він і годинникар Лейганц з Пардубіц були подібні між собою, як дві краплі води, і знову-таки той Лейганц був викапаний їчинський Піскор, а всі троє були подібні до невідомого самогубця, якого знайшли повішеним і зовсім уже зітлілим в одному ставку біля Індржихового Градця, просто біля залізниці, де він, мабуть, кинувся під поїзд. — Знову солодке позіхання, і всі почули далі: — Усім іншим присудили заплатити великий штраф, а завтра, пані Мюлерова, зваріть мені локшину. — Швейк перевернувся на другий бік і захропів, а між кухарем-окультистом Юрайдою і волонтером почались дебати про вгадування майбутнього.

Окультист Юрайда вважав, що хоч на перший погляд здається і дурницею писати жартома про те, що скоїться в майбутньому, але нема сумніву, що така забава дуже часто вміщає в собі пророчі факти, коли душевний зір людини під впливом таємничих сил зриває заслону невідомого майбутнього. Від тієї хвилини з язика Юрайди не сходили ці «заслони». У кожному другому реченні він згадував цю заслону майбутнього, аж поки нарешті не переключився на регенерацію, тобто на відновлювання людського тіла, приплів до цього здатність інфузорій відроджуватися і скінчив заявою, що кожен може відірвати ящірці хвіст і той в неї знову наросте.

Телефоніст Ходоунський до цього додав, що було б не життя, а мед, коли б людина мала ті ж самі властивості, що і ящірка. Ось, наприклад, на війні: відірве, скажімо, комусь голову або іншу частину тіла. Військове відомство дуже б радо вітало це, тоді в армії не було б жодних інвалідів. Один такий австрійський вояка, у якого безперервно відростали б ноги, руки, голови, був би напевно цінніший за цілу бригаду.

Волонтер заявив, що на сьогодні, завдяки дуже розвиненій военній техніці, з великим успіхом можна було б розкряти ворога хоч би й на три поперечні частини. Існує закон відновлення окремих частин тіла деяких інфузорій. Кожен відділений шматочок відновлюється, дістає нові органи і росте самостійно, як ось стрибунець. В аналогічному випадку, після кожної битви австрійське військо, яке брало участь в бою, збільшувалося б утричі, вдсятеро, з кожної ноги розвивався б новий, свіжий піхотинець.

— Якщо б вас оце почув Швейк, — зауважив фельдфель-рахівник Ванек, — він би одразу ж навів нам який-небудь приклад.

Швейк негайно зреагував на своє ім'я і промимрив:

— Hier!¹ — Та виявивши таким способом свою військову дисциплінованість, він захропів знову.

В прочинених дверях вагона з'явилася голова поручника Дуба.

— Швейк тут? — спитав.

— Спить, голову слухняно, пане лейтенанте, — відповів волонтер.

— Якщо я питаю Швейка, ви, волонтере, повинні зараз же скочити і покликати його.

— Не можна, пане лейтенанте, він спить.

— То збудіть його! Я дивуюся, волонтере, як це вам одразу ж не спало на гадку. Ви повинні виявляти більше послужливості стосовно своїх начальників. Ви мене ще не знаєте, але ви мене ще пізнаєте.

Волонтер почав будити Швейка.

— Швейку, горить, вставай!

— Коли горіли Одколекові млини, — забуркотів Швейк, перекидаючись на інший бік, — приїхали пожежники аж з Височан...

— Як зволите ласкаво бачити, — сказав спокійно волонтер поручникові Дубові, — я його буджу, а він ні бум, ні дзень.

Поручник Дуб розлютився:

— Як ваше прізвище, волонтере?

— Марек.

— Ага, так ви той волонтер Марек, який не вилазив з арешту, чи не так?

— Так точно, пане лейтенанте, я, так би мовити, пройшов однорічний курс в криміналі і був реабілітований, а саме: після

¹ Тут (нім.).

звільнення з дивізійного суду, де виявилася моя невинність, мене призначено батальйонним істориком і мені залишили чин волонтера.

— Довго ви ним не будете, — сатанів поручник Дуб, увесь червоний, як варений рак. Колір обличчя в нього мінявся так швидко, що складалося враження, нібито хтось бив його по щоках. — Я вже прикладу до цього свою руку!

— Дуже прошу, пане лейтенанте, записати мене до рапорту, — серйозно сказав волонтер.

— Ви зі мною не жартуйте, — гаркнув поручник Дуб, — я вам покажу рапорт. Ми ще зустрінемося. Вам це здорово відгукнеться, бо ви мене пізнаєте, коли ще дотепер не знаєте.

Розгніваний поручник Дуб відійшов від вагона, забувши від хвилювання про Швейка, хоч ще хвилину тому мав намір покликати його і наказати: «Ану, дихни на мене!» Це мав бути останній засіб піймати Швейка на недозволеному вживанні алкоголю. Але тепер вже було пізно, бо коли за півгодини поручник Дуб схаменувся і знову повернувся до вагона, солдатам роздали чорну каву з ромом.

Швейк уже піднявся і на голос поручника Дуба, як серна, вистрибнув з вагона.

— Дихни на мене! — вереснув поручник Дуб.

Швейк видихнув на нього увесь запас своїх легенів, немов гарячий вітер поніс у поле запахи гуральні.

— Чим від тебе, драбуго, тхне?

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, від мене тхне ромом.

— Отже, бачиш, лебедику, — переможно вигукнув поручник Дуб. — Нарешті я тебе нактив.

— Так, пане лейтенанте, — сказав Швейк без найменшого занепокоєння. — Саме хвилину тому ми дістали ром до кави, і я випив спочатку ром. Якщо однак, пане лейтенанте, є якесь нове розпорядження і треба пити спочатку каву, а потім ром, прошу пробачити, більше це не повториться.

— А чого ти так хропів, коли я півгодини тому підходив до вагона? Таж тебе не могли збудити.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, я цілу ніч не спав, бо згадував ті часи, коли ми були на маневрах біля Веспрема*. Перший і Другий армійські корпуси, що удавали з себе ворога, йшли через Штірію і Західну Угорщину і оточили наш Четвертий корпус, що був розквартирований у Відні і його околицях, де у нас скрізь були укріплення, але вони нас обійшли і пробралися аж на міст, який наводили сапери з правого боку

Дунаю. Ми готувалися до наступу, а нам на допомогу мали прийти війська з півночі, а потім з півдня від Осієка. Тоді зачитували наказ, що нам на допомогу йде Третій армійський корпус, аби нас не розбили між озером Балатон і Пресбургом, коли ми наступатимемо проти Другого армійського корпусу. Та нічого з того не вийшло. Ми мали вже ось-ось перемогти, але просурмили відбій, і виграли ті з білими пов'язками*.

Поручник Дуб не промовив ні слова і збентежено, хитаючи головою, пішов геть, але зараз же знову повернувся від штабного вагона і гукнув Швейкові:

— Закарбуйте собі всі: прийде час, і ви будете переді мною скавчати.

На більше він не був спроможний і знову попрямував до штабного вагона, де капітан Загнер саме допитував одного бідолаха з 12-ї роти, якого затримав фельдфебель Стрнад. Цей солдат почав уже тепер дбати про свою безпеку в окопах і звідкись зі станції приволік оббиті бляхою дверцята від свинячої кучі. Солдат стояв виструнчившись, з вибалушеними від переляку очима і виправдувався: він, мовляв, хотів взяти ці дверцята зі собою до траншей як охорону проти шрапнелі, попросту хотів убезпечитися.

Скориставшись з нагоди, поручник Дуб проголосив довгу промову про те, як треба поводитись солдатів, у чому полягають його обов'язки стосовно батьківщини і монарха — верховного головнокомандуючого і найвищого військового повелителя. Якщо в батальйоні знаходяться подібні елементи, їх треба виполоти, покарати і позбавити волі. Це базікання було таке гидке, що капітан Загнер поплескав винного по плечу і сказав йому:

— Біс з вами! Якщо ви дійсно накоїли це з дурного розуму, то вдруге цього не робіть. Адже це дурниці. Дверцята поставте на місце, звідки ви їх взяли, і йдіть під три чорти!

Поручник Дуб прикусив губу і вирішив, що, власне, тільки від нього залежить все спасіння підірваної дисципліни в батальйоні. Тому він ще раз обійшов усю територію вокзалу і біля одного складу, де великими літерами по-мадярськи і по-німецьки було написано: «Курити заборонено», надибав на якогось солдата, який сидів там і спокійно читав газету, закрившись нею так, що не було видно його петличок.

Дуб гаркнув на нього: «Струнко!»

Це був солдат з мадярського полку, що стояв у Гуменному в резерві. Поручник Дуб струсонув його, мадярський солдат

підвівся і, не вважаючи навіть потрібним козирнути, встромив газету в кишеню і рушив у напрямку шосе. Поручник Дуб, як привид, пішов слідом за ним, але мадярський солдат прискочив крок і, обернувшись, насмішкувато підвів вгору руки: хай, мовляв, офіцер ні на хвилину не сумнівається, він вміє встановити його приналежність до одного з чеських полків. Потім мадяр побіг і загубився між хатами по той бік шосе.

Поручник Дуб, щоб якось показати, ніби він ніяк не причетний до цієї сцени, з гідністю увійшов до маленької крамнички біля шосе, збентежено вказав рукою на велику котушку чорних ниток, заплатив і, сунувши її в кишеню, повернувся до штабного вагона. Тут він наказав батальйонному ординарцеві покликати свого денщика Кунерта і, віддаючи йому нитки, вимовив:

— Про все доводиться самому дбати. Я знаю, що ви про нитки й не згадали.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, у нас їх ціла дюжина.

— Ану, покажіть. Та негайно! Ви думаєте, я вам вірю?

Коли Кунерт повернувся з цілою коробкою білих і чорних катушок, поручник Дуб сказав:

— Ти, йолопе, придивися як слід до тих ниток, що ти приніс, і до моєї великої катушки! Бачиш, які твої нитки тонкі, як легко вони рвуться, а тепер поглянь на мої: скільки треба сили, щоб їх перервати. На фронті нам не потрібно жодного мотлоху, на фронті все мусить бути якнайкраще. Отже, візьми всі нитки і чекай моїх наказів, та пам'ятай, нічого не роби самостійно, на свій розум, а коли щось купуватимеш, завжди питайся мене. І не бажав би я тобі мене пізнати. Ти мене ще не знаєш з поганого боку.

Коли Кунерт вийшов, поручник Дуб звернувся до надпоручника Лукаша:

— Мій денщик дуже інтелігентна людина. Інколи зробить якусь помилку, але взагалі дуже добре все розуміє. Головна риса його характеру — це безсумнівна чесність: я у Бруку дістав з села від мого швагра посилку з кількома смаженими молодими гусками, і, ви повірите, він навіть не доторкнувся до них, а оскільки я сам не міг їх швидко з'їсти, то вони засмерділися. Але він їх волів не чіпати. Ось що значить дисципліна. Офіцер мусить виховувати солдатів.

Надпоручник Лукаш, намагаючись показати, що не слухає базікання цього йолопа, відвернувся до вікна і промовив:

— Так, сьогодні середа.

Тоді поручник Дуб, відчувачи потребу взагалі поговорити, звернувся до капітана Загнера і сказав фамільярним товариським тоном:

— Слухайте, капітане Загнере, що ви думаєте про...

— Пардон, один момент, — сказав капітан Загнер і вийшов з вагона.

* * *

Тим часом Швейк розмовляв з Кунертом про його пана.

— Де ти був увесь час, чом тебе не було видно? — спитав Швейк.

— Хіба не знаєш? — сказав Кунерт. — З моїм старим пришепкою спокою нема. Він щохвилини кличе мене до себе і питає про справи, до яких мені немає ніякого діла. Наприклад, питався мене також, чи приятелюю я з тобою. Я йому відповів, що ми дуже рідко бачимось.

— Дуже гарно з його боку питати про мене. Я його дуже люблю, твого пана лейтенанта. Він такий милий, добросердечний, солдатам просто батько рідний, — серйозно сказав Швейк.

— Го-го, ти помиляєшся, — заперечив Кунерт. — Це така свиня, якої світ не бачив. А дурний, як куряче гузно. Остобісів мені, як гірка редька. Весь час присікується і присікується.

— Та невже! — дивувався Швейк. — А я думав, що це така порядна людина. Ти якось дивно говориш про свого лейтенанта, та ви, денщики, мабуть, такими вродилися. Хоча б взяти, наприклад, денщика майора Венцеля. Той про свого пана інакше не скаже, як «кавалок ідіотського йолопа», а денщик полковника Шредера називає свого пана «засцяною потворою і смердючим тхором». Це, бач, від того, що кожен денщик вчиться від свого пана. Коли б сам пан не лаявся, то й денщик не дозволяв би собі цього. Коли я служив у Будейовіцах, був у нас один лейтенант Прохазка, так той не дуже лаявся: тільки було і скаже своєму денщиківі: «Ти, чарівна корово». Іншої лайки денщик Гібман від нього не чув. Гібман так звик до цього, що коли відслужив своє і повернувся додому, то і до татуня, і до мамуні, і до сестер інакше не звертався, лише: «Ти, чарівна корово». Звернувся так і до своєї нареченої. Та від нього відмовилася та ще й подала до суду за образу честі, бо він це сказав не тільки їй, але і татуньові її, і мамуні привселюдно на якихось там танцюльках. Не простила

йому і на суді, заявивши, що якби він назвав її «коровою» десь у куточку, то, можливо б, вона і погодилась на мирову, але так — це сором на всю Європу. Між нами кажучи, Кунерте, я б такого про твого лейтенанта ніколи не подумав. Коли я з ним уперше розмовляв, він справив на мене таке симпатичне враження, немов свіжокопчена сарделька. А коли я говорив з ним удруге, він видався мені дуже начитаним і якимось таким неземним... А звідки ти, власне? Прямо з Будейовіц? Хвалю, коли хто-небудь прямо звідки-небудь. А де ти там живеш? Під аркадою? Це добре. Там бодай влітку прохолодно. Маєш родину? Жінка і троє дітей? Та ти ж щасливий, приятелю! Принаймні буде кому тебе оплакувати, як говорив було на проповідях мій фельдкурт Кац. І воно таки правда, бо я якось у Бруку чув розмову одного полковника з запасним. Обидва їхали до Сербії. Він говорив, що солдат, який залишає вдома родину і гине на полі бою, рве всі родинні зв'язки. Стривай, у нього це вийшло так: «Коли є мертвий, він мертвий для роти, ротинний зв'язок фше нема, то фін ein Held¹ са те, що сфій шиття hat geepfert² за феликий ротина, за Vaterland³». Ти живеш на п'ятому поверсі?

— На першому.

— Так, так, дійсно, тепер я згадав, у Будейовіцах немає жодного п'ятиповерхового будинку. Вже йдеш? Ага, твій пан офіцер стоїть перед штабним вагоном і дивиться сюди. Коли б він тебе спитав, чи я випадково про нього нічого не говорив, то скажи йому, не приховуючи, що я про нього говорив, і не забудь йому переказати, як гарно я про нього згадував. Адже рідко можна зустріти такого офіцера, який би так по-дружньому і по-батьківськи ставився до вояків, як він. Не забудь повідомити його, що він мені видається дуже начитаним, і скажи також, що він дуже інтелігентний⁴. Крім того, розповіси йому, що я вчив тебе бути порядним і виконувати всі його найдрібніші бажання. Запам'ятав?

Швейк вліз до вагона, а Кунерт з нитками пішов до свого барлогу.

За чверть години поїхали далі на Нову Чабину крізь випалені села Брестів і Великий Радвань. Видно було, що тут велися жорстокі бої.

¹ Герой (нім.).

² Пожертвував (нім.).

³ За батьківщину (нім.).

⁴ Швейк навмисне перекручує слово.

Схили Карпат і підніжжя були розриті окопами. Вони тягнулися з улоговини до улоговини, вздовж залізничної колії з новими шпалами. Обабіч дороги виднілися великі вирви від снарядів.

Місцями через потоки, які вливалися до Лаборця (залізниця йшла вздовж його верхньої течії), було видно нові мости і обгорілі бруси старих.

Уся Межилаборецька долина була розорана і розкопана, немовби тут працювали армії гігантських кротів. Шосе за річкою було розрите і розбите, а поля біля нього столочені лавиною військ, що прокотилася тут.

Повені і дощі залишили по краях вирв пошматоване лахміття австрійських мундирів.

За Новою Чабиною на старій обгорілій сосні між сплетеним гіллям висів чобіт якогось австрійського піхотинця з кавалком литки.

Навколо стояли оголені ліси без глици, без листя, дерева без верховіть; хутори були зруйновані — все це наслідок шаленого артилерійського вогню.

Поїзд їхав поволі, по свіжих насипах, так що увесь батальйон міг докладно ознайомитися з принадами війни і, дивлячись на військові кладовища з хрестами, що біліли на полонинках і по спустошених схилах гір, поступово, але певно підготуватися до поля слави, яке увінчається заболоченим австрійським кашкетом, що теліпається на білому хресті.

Німці з-під Кашперських гір, які сиділи в задніх вагонах і ще при в'їзді на станцію Міловіци гаркали своє «Wann ich kumm, wann ich wieda kumm...»¹, від Гуменного принишкли, бо зрозуміли, що багато з тих, чії шапки висять на могилах, також співали про те, як буде гарно, коли вони знову повернуться і назавжди залишаться вдома зі своєю коханою...

В Межилаборці поїзд зупинився за розбитим спаленим вокзалом, із закопчених стін якого стирчали покручені залізні балки.

Новий довгий дерев'яний барак замість спаленого вокзалу, поставлений нашвидкуруч, поспіль був обліплений плакатами всіма мовами: «Підписуйтеся на австрійську воєнну позику».

В іншому такому ж бараці містився пункт Червоного Хреста, звідки разом з гладким військовим лікарем вийшли дві сестрички-жалібниці. Вони розгонисто сміялися з цього

¹ Коли я повернусь, коли я знову повернусь (нім. діал.).

військового лікаря, який, щоб їх розвеселити, наслідував різні звірячі голоси і невдало рохкав.

Під залізничним насипом у долині потоку лежала розбита польова кухня.

Вказуючи на неї, Швейк звернувся до Балоуна:

— Поглянь, Балоуне, що нас незабаром чекає. Саме мали роздавати обід, і раптом прилетів снаряд і он як потрощив кухню.

— Жах який! — зітхнув Балоун. — Я ніколи не думав, що потраплю в таку ситуацію. А все через мою гординю. Від пихи я вже й пупа не чув на череві. Адже я, тварюка, минулої зими купив собі в Будейовіцах шкіряні рукавиці. Вже мені негоже було носити на своїх селянських пазурах старі плетені рукавиці, які носив мій небіжчик тато. Я все скиглив за тими шкіряними, міськими. Батько горох варений жер, аж за вухами лящало, а я гороху ні на зуб. Тільки птицю і птицю. Вже й на свинячу печеню крутив носом, і жінка мусила готувати її, прости мене Боже, на пиві.

Балоун в цілковитому розпачі почав свою генеральну сповідь:

— Я хулив святих угодників і угодниць, а в корчмі на Мальші, у Нижньому Загаю побив капелана. В Господа Бога я ще вірив — цього не зрікаюся, але щодо святого Йосифа, то я мав сумнів. Усіх святих терпів у хаті, лише образ святого Йосифа виніс. І ось тепер Господь покарав мене за всі мої прогрішення і розпусту. А скільки я нагрішив у тому млині! Скільки разів я лаяв свого татуня і відмовляв йому в належному, коли він пішов на відпочинок, а жінку свою мучив.

Швейк замислився:

— Ви мельник, правда? То вам належало б знати, що Божі млини мелють поволі, але до кінця. Адже через вас, певно, і вибухнула світова війна.

Волонтер встрав у розмову:

— Тією хулою, Балоуне, і тим, що ви не визнавали всіх угодників і угодниць, ви собі здорово нашкодили, бо треба вам знати, що наша австрійська армія вже віддавна чисто католицька і бере приклад з нашого найвищого державного полководця. Як взагалі ви наважились з отрутою ненависті в душі, супроти навіть деяких святих і угодників йти у бій, коли військове міністерство завело в гарнізонних командах єзуїтські проповіді для панів офіцерів і коли на Паску ми бачили урочистий військовий хресний хід? Ви мене, Балоуне,

розумієте? Вам ясно, що ви, власне, виступаєте проти традиційного духу нашої славної армії? Або з тим святим Йосифом, образ якого, за вашими словами, ви викинули зі своєї світлиці. Адже він, Балоуне, і є покровителем усіх тих, хто хоче викрутитися з війни. Він же ж був тесляр. А знаєте прислів'я: «Погляньмо, де тесляр залишив шпарку». Скільки людей пішло з цим гаслом у полон, не знайшовши іншого виходу. Оточені з усіх боків, вони рятували себе не тільки з позицій свого егоїзму, але як членів армії, щоб потім, повернувшись з полону, мати можливість сказати найяснішому цісарю: «Ми тут і чекаємо на далішні накази!» Ви розумієте, Балоуне, що я цим хочу сказати?

— Не розумію, — зітхнув Балоун. — Я маю тупу макітру, і мені треба все повторювати разів з десять.

— А може, трохи поступишся? — спитав Швейк. — То я тобі поясню ще раз. Ти, значить, чув, що маєш поводитись згідно з духом нашої армії, що повинен вірити в святого Йосифа, а коли вороги оточать тебе, дивитися, де тесляр залишив шпарку, щоб врятувати себе для найяснішого цісаря і для нових воєн. Тепер ти вже, мабуть, зрозумів і добре зробиш, коли висповідатися перед нами трохи докладніше у своїх аморальних вчинках, які ти наробив у млині. Але боронь Боже розповідати щось подібне до того анекдоту про наймичку, яка пішла сповідатися до отця духовного, і коли вже всі гріхи виклала, засоромилася і призналася, що кожна ніч робить аморальні речі. Зрозуміло, святий отець, почувши таке, облизнувся і сказав: «Ну-ну, не соромся, мила дочко, я ж заступник Бога; розкажи мені докладенько про ті свої аморальні штучки». Тут вона з сорому розплакалася, бо, мовляв, допускалася страшних речей. Він почав її знову переконувати, мовляв, він же її отець духовний, і нарешті, аж тремтячи уся, вона розповіла, що кожного вечора роздягалася і лізла до ліжка. І знову не можна було з неї слова витягнути. Вона ще більше розревілася. А він за своє: «Не соромся, людина від свого народження гріховна посудина, але Боже милосердя нескінченне!» Тут вона вже наважилася і, плачучи, розповіла: «Коли я роздягнена лягала до ліжка, я завжди виколювала бруд поміж пальців на ногах та ще й нюхала його». Ось вся її аморальність. Але ти, Балоуне, сподіваюсь, не такі речі в млині робив, і тому розповіси нам щось цікавіше про справжню аморальність.

Балоун, як виявилось з його слів, творив аморальні речі із селянками, а аморальність полягала в тому, що він підмішував

їм гірших сортів у муку і в своїй простоті душевній називав це аморальністю. Найбільше був розчарований телеграфіст Ходоунський. Він все допитувався, чи дійсно у млині в нього нічого не було з селянками на мішках муки. На це Балоун відповів, вимахуючи руками:

— Я на це був надто дурний.

Солдатів сповістили, що обідати вони будуть за Палотою на Лупківському перевалі. І дійсно, батальйонний фельдфебель-рахівник з ротними кухарями і поручником Цайтгамлем, який займався господарськими справами батальйону, пішли до села Межилаборець, а з ними відкомандирували патруль з чотирьох солдатів.

За півгодини вони повернулися з трьома зв'язаними свиньми і з ридаючою родиною русина, в якого реквізували цих свиней. З ними йшов гладкий військовий лікар з бараку Червоного Хреста, який щось наполегливо пояснював поручникові Цайтгамлеві, а той знижував плечима.

Перед штабним вагоном суперечка досягла кульмінаційної точки, бо військовий лікар почав доводити капітанові Загнерові, що ці свині призначені для лазарету Червоного Хреста. Селянин, звичайно, не хотів нічого знати і вимагав, щоб йому повернули свиней, мовляв, це його останнє добро, і він ніяк не може віддати їх за ту ціну, яку йому запропонували.

При цьому він тицяв затиснені в кулаку гроші, які він дістав за свиней, капітанові Загнерові, а селянка тримала капітана за другу руку і цілувала її з покірною, властивою для цього краю.

Капітан Загнер зовсім розгубився, і йому ледве вдалося відштовхнути стару селянку. Але це не допомогло. Замість неї прийшли молоді сили, які в свою чергу теж почали смоктати йому руки.

Поручник Цайтгамль заявив тоном комерсанта:

— Цей нахаба має ще 12 свиней, і йому заплатили зовсім правильно, згідно з останнім дивізійним наказом номер 12420, частина господарська. Згідно з § 16 цього наказу, свиней треба купувати в місцях, не зачеплених війною, не дорожче двох крон 16 гелерів за один кілограм живої ваги. В місцях, зруйнованих війною, додається на один кілограм живої ваги 36 гелерів. Отже, за один кілограм належить платити дві крони 52 гелери. Примітки: якщо буде виявлено, що в місцях, зруйнованих війною, уціліли господарства з повним складом поголів'я свиней, то їх можна відправляти

для постачання проїжджих військових частин; платити ж за реквізовану свинину належить, як в місцях, не зачеплених війною, з особливою доплатою в 12 гелерів за один кілограм живої ваги. Якщо ситуація не зовсім ясна, треба тут же на місці скласти комісію в складі власника худоби, командира проїжджої військової частини і офіцера або рахункового фельдфебеля (якщо йдеться про менші частини), якому доручено господарство.

Це все поручник Цайтгамль прочитав з копії дивізійного наказу, яку він весь час носив із собою і вивчив майже напам'ять.

— У прифронтовій смузі оплата за один кілограм моркви підвищується на 15,3 гелера, а за каляфйори для *Offiziersmenageküchenabteilung*¹ треба платити одну крону сімдесят п'ять гелерів за один кілограм.

Ті, хто писав у Відні цей наказ, уявляли собі прифронтову територію як землю, що потопає в моркві і каляфйорах.

Поручник Цайтгамль, звичайно, прочитав це схвильованому селянинові по-німецьки і запитав його також по-німецьки, чи він це зрозумів. А коли той заперечливо похитав головою, гаркнув на нього:

— Отже, ти хочеш комісію?

Той зрозумів слово «комісія» і кивнув головою. Між тим свиней його вже поволікли до польових кухонь на страту. Селянина обступили виділені для реквізиції солдати з багнетами, і комісія вирушила до нього на хутір, щоб там визначити, чи має він дістати 2 крони 52 гелери за кілограм, чи тільки 2 крони і 28 гелерів.

Не встигли вони вийти на дорогу, що вела до села, як від польових кухонь тричі розляглося передсмертне верещання свиней. Селянин зрозумів, що все скінчено, і розпачливо вигукнув:

— Давайте мені за кожну свиню по 2 ринських².

Чотири солдати оточили його щільніше, а вся родина загородила дорогу капітанові Загнерові і поручникові Цайтгамлеві, впавши перед ними навколішки у пилюку посеред шляху. Мати з двома доньками обіймали коліна обох, називали їх благодійниками, аж поки селянин не гримнув на них і не

¹ Відділ кухні офіцерського харчування (*нім.*).

² Місцеве українське населення мало свої назви для означення австрійської валюти: гелер — сотик, гульден (золотий) — ринський і т. д. 1 ринський дорівнював 2 кронам.

загорлав на українському діалекті угорських русинів, щоб вони встали. Хай, мовляв, солдати подавляться цими свинями.

На цьому комісія припинила свою діяльність. Але селянин раптом збунтувався і почав погрожувати кулаком. Тоді один із солдатів так садонув його прикладом, що той аж перекинувся. І вся родина, хрестячись, кинулась тікати на чолі з батьком.

Через десять хвилин батальйонний фельдфебель-рахівник разом з батальйонним ординарцем Матушичем ласували в своєму вагоні свинячим мозком і, напихаючи пельку, раз у раз уїдливо зверталися до писарів:

— І ви б жерли, правда? Але що маєте діяти, хлопці, це тільки для старшин. Куховарам — нирки і печінка, мозок і підгорлиця для панів рахункових, а молодшим писарям лише подвійна солдатська порція м'яса.

Капітан Загнер вже дав наказ щодо офіцерської кухні: «Печеня зі свинини з кмином, вибрати для цього найкраще м'ясо, але не дуже жирне». Ось чому, коли на Лупківському перевалі роздавали солдатам обід, кожен з них виявив у своєму казанку по два малесеньких шматочки м'яса, а той, хто народився під нещасливою планидою, знайшов лише шматочок шкурки.

На кухні панував звичайний військовий деспотизм: той, хто стояв близько до керівної банди, користувався привілеями. Денщики з'явилися на Лупківському перевалі з масними губами. В усіх ординарців черева стали, як камінь. Діялися речі, що волали до неба.

Волонтер Марек вчинив біля кухні скандал, бо хотів бути справедливим. Коли куховар з зауваженням: «Це для нашого історика», поклав йому в казанок з юшкою порядний кусень вареного філе, Марек заявив, що на війні всі солдати рівні. Це викликало загальне схвалення і дало привід вилаяти куховарів.

Волонтер кинув шматок м'яса назад, підкреслюючи цим, що він відмовляється від жодних привілеїв. Однак на кухні не зрозуміли і вирішили, що батальйонний історик невдоволений своєю порцією, а тому кухар шепнув йому стиха, щоб він прийшов пізніше, коли вже роздадуть обід — він, мовляв, відріже йому кавалок шинки.

У писарів теж блищали морди, від санітарів віяло блаженством, а поруч цієї Божої благодаті лежали неприбрані рештки останніх боїв: розкидані обойми, порожні бляшанки з-під консервів, клапті російських і німецьких мундирів, частини

розбитих возів, закривавлені довгі смуги марлевих пов'язок і вата.

В старій сосні біля колишнього вокзалу, від якого залишилася тільки купа руїн, застрягла невибухла граната. Всюди валялися осколки снарядів, а десь поблизу, очевидно, були солдатські могили, бо страшенно відгонило трупним смородом.

Оскільки тут проходили і розташовувалися табором війська, повсюди було видно купки людських екскрементів міжнародного походження — представників усіх народів Австрії, Німеччини і Росії. Екскременти солдатів всіх національностей і віросповідань лежали поруч або мирно нашаровувалися одне на одне без жодних суперечок та бійок.

Напівзруйнована водонапірна вежа, дерев'яна будка залізничного сторожа і взагалі все, що мало якісь стіни, було продірявлене кулями, як решето.

Враження від радостей війни доповнювалося стовпами диму, що підіймався над пагорбами, немовби там горіло ціле село або здійснювались великі воєнні операції. А насправді там палили холерні і дезинтерійні бараки, на радість панам, які брали участь в обладнанні цього лазарету під протекторатом ерцгерцогині Марії і при цьому крали і напихали собі кишень, виставляючи фальшиві рахунки за побудову неіснуючих холерних і дезинтерійних бараків.

Тепер одна група бараків віддувалася за всі інші, а в смороді палаючих сінників підносилося до неба все злодійство великокняжого протекторату.

За вокзалом на скелі німці з райху встигли поставити пам'ятник полеглим бранденбуржцям з написом: «Den Helden von Lupkaraß»¹ з великим німецьким одноголовим орлом, вилитим з бронзи, причому на п'єдесталі було ясно зазначено, що цей орел зроблений з російських гармат, здобутих при звільненні Карпат німецькими полками.

В такій дивній і ще не зовсім звичайній атмосфері батальйон відпочивав по обіді у вагонах, а капітан Загнер з батальйонним ад'ютантом все ще не могли домовитися за допомогою шифрованих телеграм з базою бригади, куди далі має прямувати батальйон. Денеші були настільки туманні, що з них можна було вирішити, нібито ешелонові зовсім не належало їхати на Лупківський перевал, а треба було рухатись зовсім в

¹ Героям Лупківського перевалу (нім.).

² Угорська назва Ужгорода.

іншому напрямі від Нового Міста під Шіатором, бо в телеграмах згадувалися міста Чоп, Унгвар², Кіш-Березна, Ужок*.

За 10 хвилин виявилось, що там у бригаді штабний офіцер — якийсь бовдур: надсилає шифроване запитання, чи це говорить 8 маршбatalьйон 75 полку (військовий шифр 3). Бригадного бовдура дуже здивувала відповідь, що йдеться про сьомий маршовий батальйон 91 полку, який запитує, хто дав наказ їхати через Мукачів по воєнній залізниці на Стрий тоді, як їхній маршрут через Лупківський перевал на Сянок до Галичини.

Бовдур страшенно дивується, що йому телеграфують з Лупківського перевалу, і посилає шифровку: «Маршрут не змінений, на Лупківський перевал — Сянок, до дальших наказів».

Після повернення капітана Загнера в штабному вагоні розгортаються дебати про наявне безладдя і чути певні натяки, мовляв, коли б не було німців з райху, уся східна військова група була б як без голови.

Поручник Дуб намагається захистити безладдя австрійського штабу і патакає про те, що ця територія була спустошена недавніми боями і залізничну колію не можна було привести до належного порядку.

Всі офіцери дивляться на нього співчутливо, немовби хочуть сказати: «Цей пан не винен, що він такий придуркуватий». Не зустрівши заперечень, поручник Дуб розбазікався про надзвичайне враження, яке на нього справила ця зруйнована війною країна. Це, мовляв, свідчить про силу залізного кулака нашої армії. Йому знову ніхто не відповів, і він повторив: «Так, немає жодного сумніву: росіяни тут відступали в цілковитій паніці».

Капітан Загнер вирішує, що коли вони сидітимуть в окопах і ситуація буде найбільш небезпечною, він при першій нагоді пошле поручника Дуба як офіцера-розвідника за дротяні перешкоди для рекогносцировки ворожих позицій і, виглядаючи разом з надпоручником Лукашем з вікна вагона, пошепки каже йому:

— І понаносив дідько сюди на нашу голову всяку цивільну шваль. Чим більший інтелігент, тим більша скотина.

Здається, поручник Дуб ніколи не замовкне. Він розповідає офіцерам все, що читав у газетах про карпатські бої і про боротьбу за карпатські перевали під час австрійсько-німецького наступу на Сяні*.

Оповідас про це так, немов він не тільки брав участь у тих боях, але навіть особисто керував усіма операціями.

Особливо мерзотно звучать його речення приблизно такого змісту:

— Потім ми пішли на Буковське, щоб закріпити за собою лінію Буковське — Динів, підтримуючи зв'язок з бардіївською групою біля Великої Полянки, де ми розбили ворожу самарську дивізію.

Надпоручник Лукаш вже не міг витримати і зауважив на адресу поручника Дуба:

— Про що ти, мабуть, говорив ще перед війною зі своїм окружним старостою.

Поручник Дуб вороже зиркнув на надпоручника Лукаша і вийшов з вагона.

Військовий ешелон стояв на насипі, а в долині за кілька метрів під укосом лежали різні предмети, кинуті відступаючими російськими солдатами, які, очевидно, бігли цим ровом. Тут валялися заржавілі чайники, якісь горщики, патронташі, і всуміш з ними лежали сувої кільчастого дроту і закривавлені смужки марлевих бинтів і вата. В одному місці над ровом стояла група солдатів, і поручник Дуб одразу ж помітив серед них Швейка, який щось розповідав.

Він пішов туди.

— Що тут сталося? — почувся суворий голос поручника Дуба, який зупинився прямо перед Швейком.

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, — відповів Швейк за всіх, — ми дивимося.

— А куди ж ви дивитесь? — розкричався поручник Дуб.

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, ми дивимося вниз, у рів.

— А хто вам дозволив?

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, це бажання нашого pana полковника Шредера з Брука. Коли ми від'їздили на фронт, він у своїй прощальній промові сказав, щоб ми, коли будемо проходити місця бойовищ, звертали увагу на те, як розгортався бій, щоб мати якусь користь для себе. І ось тут, пане лейтенанте, у цьому кюветі, ми бачимо, скільки речей доводиться кидати воякові, коли він на п'яти плює. Ми бачимо, мельдую послухно, пане лейтенанте, як це нерозумно, коли солдат тягне за собою всілякі непотрібні причандали. Це його тільки зайво обтяжує, і він передчасно втомлюється. Коли він тягне на собі такий тягар, йому важко воювати.

У поручника Дуба раптово зблиснула надія, що ось нарешті він зможе спровадити Швейка під воєнно-польовий суд за антимілітаристичну, протидержавну пропаганду, і тому швидко спитав:

— Отже, ви гадаєте, що солдат повинен кидати патрони або багнети, щоб вони валялися десь у вирві, як онде там?

— О, ні, аж ніяк, мельдую послушно, пане лейтенанте, — відповів Швейк, приємно посміхаючись. — Будьте ласкаві поглянути туди вниз на той кинутий нічний горщик.

І дійсно, під насипом на купі глиняних черепків нахабно валявся горщик з відбитою емаллю і роз'їдений іржею. Всі ці предмети, уже не придатні для домашнього господарства, складались тут начальником вокзалу, напевно, як матеріал для дискусій археологів майбутніх сторіч, які, надивавшись на це скопище, зовсім помакітряться, а діти у школах будуть вивчати вік емальованих нічних горщиків.

Поручник Дуб задивився на цей предмет, і йому залишалося тільки констатувати, що це справді один з тих інвалідів, які свою юність провели під ліжком.

На всіх це справило величезне враження; оскільки поручник Дуб мовчав, обізвався Швейк:

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, одного разу ось із таким горщиком трапилася сміхотворна пригода на Подебрадському курорті. Про це оповідали у нас в шинку на Виноградах. Саме тоді в Подебрадах почали видавати журнальчик «Незалежність», який очолював подебрадський аптекар. А редактором зробили якогось Ладіслава Гаєка з Домажліц. Той пан аптекар, щоб не збрехати, був великий дивак. Він збирав старі горщики та інші дрібні речі і просто-таки зібрав цілий музей. Одного разу той Гаєк Домажліцький запросив у гості до подебрадського курорту свого приятеля, який також писав до газет. Ну, вони обидва добре нажлукталися, бо вже цілий тиждень не бачились. І той йому обіцяв, що за частування напише «філітон» до «Незалежності», тобто до цього незалежного журналу, від якого він залежав. І написав «філітон» про одного колекціонера, який у піску на березі Лаби знайшов старий емальований нічний горщик, і, гадаючи, що це шолом святого Вацлава, наробив з ним такого галасу, що подивитися на той шолом прибув єпископ Бриних з Градця з процесією і з корогами. Подебрадський аптекар вирішив, що це натяк на нього, і подав на Гаєка в суд.

Поручник Дуб з насолодою скинув би Швейка туди вниз, але оволодів собою і загорлав на всіх:

— Годі вам тут гав ловити. Ви мене ще не знаєте, але горе вам, якщо мене пізнаєте. А ви, Швейку, залишитесь тут, — загрозово сказав Дуб, коли Швейк намірився з іншими йти до вагона.

Вони залишилися віч-на-віч. Поручник Дуб обмірковував, що б йому такого страшного сказати, але Швейк випередив його:

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, добре, якби така погода протрималася. Вдень не дуже гаряче, а вночі теж вельми приємно, так що це найзручніша пора воювати.

Поручник Дуб витягнув револьвер і спитав:

— Знаєш, що це таке?

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, знаю. Пан оберлейтенант Лукаш має якраз такий самий.

— Так ти, голого, запам'ятай! — поважно і з гідністю сказав поручник Дуб, засовуючи назад револьвер, — що з тобою могло б трапитися щось дуже неприємне, коли б ти продовжував свою пропаганду.

Поручник Дуб обернувся і пішов, повторюючи про себе:

— Це я йому дуже добре сказав: пропаганду. Так, пропаганду!

Перш ніж влізти до свого вагона, Швейк ще хвилину прогулювався, буркочучи собі під ніс:

— Куди ж мені його зарахувати?

І чим далі, тим ясніше у свідомості Швейка вимальовувалась назва «півпердун».

У військовому лексиконі слово «пердун» віддавна дуже охоче вживалося, і цією почесною назвою нарікали головним чином полковників або літніх капітанів і майорів. Це було вищим ступенем уживаного назвиська «паршивий дідок». Без цього епітета слово дідок було б ласкавою назвою старого полковника або майора, який багато горлав, але любив своїх вояків і боронив їх в суперечках з іншими полками, особливо, коли йшлося про чужі патрулі, які витягали його солдатів з шиночків, якщо вони не мали дозволу швендяти о цій порі поза казармами. «Дідок» піклувався про своїх солдатів: обід, наприклад, мусив бути добрий. Однак він обов'язково мав якогось коника: причепиться до чогось, і нема на нього впицу. Тому його й називали «дідком».

Але коли дідок безпричинно присікувався і до вояків, і до унтерів, придумував для них нічні військові вправи і подібні речі, його називали «паршивим» дідком. З «паршивого»

дідка як вищий ступінь злобної причепливості та ідіотизму розвинулося слово «пердун». Це слово втілювало в собі все. Але між цивільним «пердуном» і військовим «пердуном» була велика різниця. Перший, цивільний — теж начальник, і його в установах загалом так називають і прислугуючий персонал, і дрібні службовці. Це філістер-бюрократ, який присікується до того, що, скажімо, чорнило недостатньо висушене бібулою, і таке інше. Це взагалі тип пришепелюватого дурня в людському суспільстві, мул, який вдає з себе дуже мудрого, хизується, буцімто все розуміє, все може пояснити, і до того ж на всіх ображається.

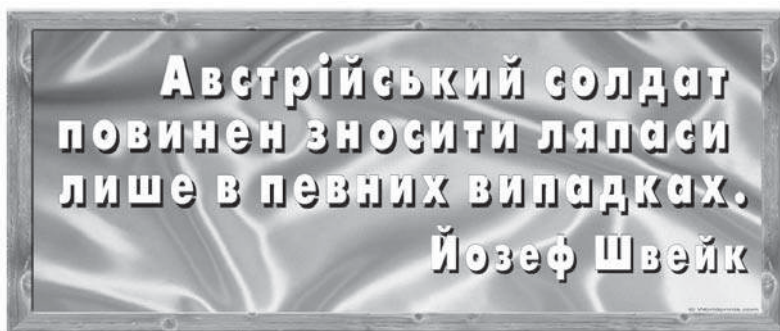
Хто був в армії, звичайно, розуміє, яка різниця між таким цивільним типом і «пердуном» в мундирі. Тут це слово означало дідка, який був справді паршивим, ліз усюди, як оса, а проте пасував перед кожною перешкодою, солдатів не любив і безуспішно з ними боровся. Не умів здобути собі авторитету, який мав «дідок» і навіть «паршивий дідок».

В деяких військових частинах, як, наприклад, в Тріденті, замість «пердун» говорилося «наш старий смердюх».

У всіх випадках йшлося про літню особу, і якщо Швейк у думках назвав поручника Дуба «півпердуном», то він зовсім логічно встановив це, бо і за віком, і за чином, і взагалі за всіма іншими прикметами поручникові Дубові до «пердуна» бракувало 50%.

Повертаючись з цими думками до свого вагона, Швейк зустрів денщика Кунерта з опухлим обличчям. Він бубонів щось незрозуміле, нібито щойно налетів на свого пана поручника Дуба, який ні сіло ні впало натовк йому пику, бо, мовляв, він пересвідчився на фактах, що Кунерт підтримує зв'язок із Швейком.

— У такому разі, — спокійно сказав Швейк, — підемо до рапорту. Австрійський солдат повинен зносити ляпаси лише в певних випадках, але той твій пан перейшов усі межі, як говорив старий Євген Савойський: «Доци аж звідси». Тепер ти мусиш іти до рапорту, а якщо не підеш, то я тобі також наб'ю морду, аби ти знав, що таке дисципліна в армії. В Карлінських казармах був свого часу один лейтенант на прізвище Гауснер. Він мав денщика і теж лупив його по пиці та ще й ногами копав. Одного разу він цьому денщикові так набив пику, що той зовсім з цього отетерів і пішов до рапорту. А на рапорті все переплутав і заявив, нібито його били ногами. Ну, його пан довів, що він бреше, бо в той день він його не копав, а лише

натур йому пику. І, безумовно, цього злощасного денщика за брехливу скаргу замкнули на три тижні.

— Але це справи не міняє, — продовжував Швейк. — Це зовсім так як нам завжди говорив медик Гоубічка. Він говорив, що однаково, кого різатимуть у моргу, чи людину, яка повісилася, чи людину, яка отруїлася. Я їду з тобою. Пара ляпанців на війні мають велике значення.

Кунерт до краю замакітрився і дозволив Швейкові завести себе до штабного вагона.

Поручник Дуб, вихилившись з вікна, верескнув:

— А вам, голото, чого тут треба?

— Тримай себе достойно, — напучував Швейк Кунерта, підштовхуючи його до вагона. В коридорі з'явився надпоручник Лукаш, а за ним капітан Загнер.

Надпоручник Лукаш, який вже пережив стільки неприємностей через Швейка, дуже здивувався, бо обличчя Швейка втратило свою добродушність і не мало знайомого усім безтурботного виразу. Скоріше навпаки, воно виявляло, що сталися нові неприємні події.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — сказав Швейк, — справа йде про рапорт.

— Тільки знову не дурій, Швейку, з мене вже досить.

— Прошу пробачити, — сказав Швейк, — я ординарець нашої роти, а ви, мельдую послухно, зволите бути командиром одинадцятої роти. Я знаю, що це, може, й дивно, але я знаю також, що пан лейтенант Дуб підлягає вам.

— Ви, Швейку, зовсім здуріли, — перебив його надпоручник Лукаш. — Ви п'яний і краще зробіте, коли підете геть звідси! Розумієш ти, дурню, ідіоте.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — сказав Швейк, підштовхуючи вперед Кунерта, — це зовсім так само,

як одного разу в Празі випробовували захисні рами, щоб нікого не переїхало трамваем. Для цього сам пан винахідник своїм життям пожертвував, а потім місто мусило платити його вдові відшкодування.

Капітан Загнер, не знаючи, що сказати, притакував, хитаючи при цьому головою, а надпоручник Лукаш робив розпачливу міну.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, всі справи мусять розв'язуватися при рапорті, — невблаганно продовжував Швейк. — Ви ще в Бруку мені казали, пане оберлейтенанте, що коли я вже став ротним ординарцем, то в мене, крім наказів, є й інші обов'язки. Я, як ви казали, повинен інформувати про все, що діється в роті. На основі цього розпорядження, наслідуюсь доповісти вам, пане оберлейтенанте, що пан лейтенант Дуб ані за цапову душу надавав по пиці своєму денщикаві. Я про це, мельдую послухно, пане оберлейтенанте, можливо б, і не говорив, але коли вже пан лейтенант Дуб підлягає вам, то я вирішив, що я мушу про це рапортувати.

— Дивна справа, — сказав капітан Загнер. — Чому ви, Швейку, весь час підштовхуєте до нас цього Кунерта?

— Мельдую послухно, пане батальйонний командире, все мусить іти шляхом рапорту. Він дурний, йому пан лейтенант Дуб натовк пику, а він сам не наважується іти до рапорту. Звольте, либонь, пане капітане, поглянути, як під ним жижки тремтять. Він ні живий ні мертвий, через те, що мусить іти до рапорту. Не будь мене, він би до цього рапорту, можливо, і взагалі не дістався б, як той Куделя з Битоухова, який під час дійсної служби доти збирався до рапорту, аж поки його не перевели у флот, де він дослужився до корнета, але на якомусь острові на Тихому океані його проголосили дезертиром. Потім він там оженився і мав навіть бесіду з мандрівником Гавласою, що ніяк не міг відрізнити його від туземців. Це взагалі дуже сумно, коли хтось мусить через якусь там пару ідіотських ляпанців іти до рапорту. Він узагалі не хотів сюди іти, казав, що не піде. Він стільки дістав тих ляпанців, що вже й не знає, про котрий з них йдеться. Він сам ніколи б не прийшов сюди і взагалі не хотів іти до рапорту. Він дозволить мастирити себе і надалі. Мельдую послухно, пане капітане, подивіться на нього. Він з переляку увесь обісрався, як та курка. Але з іншого боку, він повинен був негайно поскаржитися, бо дістав пару разів по зубах, але він не відважився, бо знав, що краще бути, як писав один поет, «скромною фіалкою». Адже він служить у пана лейтенанта Дуба.

Підштовхуючи Кунерта поперед себе, Швейк сказав йому:

— Та не тремти ж, як та осика.

Капітан Загнер спитав Кунерта, як, власне, до цього дійшло.

Однак Кунерт, увесь трясучись, попрохав, аби про все запитали пана лейтенанта. Взагалі пан лейтенант Дуб по пиці його не бив.

Іуда Кунерт, не перестаючи тремтіти, заявив навіть, що Швейк все вигадав.

Цій смутній події поклав край сам поручник Дуб, який раптово з'явився і загорлав на Кунерта:

— Ти, певно, хочеш дістати ще кілька ляпанців?

Отже, справа була зовсім ясна, і капітан Загнер прямо заявив поручникові Дубові:

— Кунерт від сьогодні прикріплюється до батальйонної кухні, а щодо нового денщика, то звернися до фельдфебеля-рахівника Ванека.

Поручник Дуб козирнув і, виходячи, лише докинув Швейкові:

— Даю голову на відсіч, що вас не мине зашморг.

Коли Дуб вийшов, Швейк зворушливо і по-дружньому звернувся до надпоручника Лукаша:

— У Мніховому Градішті був теж такий самий пан. Він таке саме сказав іншому панові, а той йому відповів: «Зустрінемося під шибеницею».

— Ну й ідіот же ви, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, — але не смійте за своєю звичкою відповісти мені «Мельдую послушно, я дійсно ідіот».

— *Erapant!*¹ — вигукнув капітан Загнер, вихиляючись з вікна. Він радий був би в цю ж мить сховатися назад, але не встиг, бо кара Божа вже звершилася: під вікном стояв поручник Дуб.

Поручник Дуб висловив свій жаль з того приводу, що капітан Загнер пішов, не вислухавши його думок стосовно наступу на Східному фронті.

— Щоб зрозуміти як слід цей колосальний наступ, — вигукував поручник Дуб до вікна, — ми повинні уявити собі, як розгортався наступ в кінці квітня. Ми мусили прорвати російський фронт і вибрали для цього прориву найвигідніше місце між Карпатами і Віслою.

¹ Ну й диво! (*франц.*).

— Я з тобою про це не сперечаюся, — сухо відповів капітан Загнер і відійшов від вікна.

Коли за півгодини поїзд знову рушив далі на Сянок*, капітан Загнер простягнувся на лаві і вдав, що спить, аби поручник Дуб не присікувався до нього із своїми висновками щодо наступу.

У вагоні, де їхав Швейк, бракувало Балоуна. Він випросив дозвіл обтерти хлібом казан, в якому варили гуляш, і тому їхав сьогодні у вагоні, де везли польові кухні, в дуже незручному положенні: тільки-но поїзд рушив, Балоун влетів головою в казан, звідки тільки ноги його стирчали.

Але незабаром він пристосувався до нового становища, і з казана знову долинали таке плямкання, немовби їжак полював на тарганів, а трохи пізніше почувся благальний голос Балоуна:

— Прошу вас, братіки, заради Бога святого, киньте мені сюди ще шматок хліба, тут ще багато підливи.

Ця іділія тривала до найближчої станції, куди 11-а рота приїхала з казаном, що вилискував, як та бляха.

— Хай вам Бог заплатить, друзі, — сердечно дякував Балоун. — Відколи я в армії, це вперше мені усміхнулося щастя.

Йому й справді пощастило. На Лупківському перевалі Балоун дістав подвійну порцію гуляшу. Крім того, надпоручник Лукаш, вдоволений з того, що Балоун приніс з офіцерської кухні недоторкнтий обід, залишив йому добру половину. Балоун тепер був зовсім щасливий. Він чебрирав ногами, звисивши їх з вагона, і раптом уся військова служба здалася йому чимось теплим і родинним.

Ротний кухар почав його дурити, мовляв, у Сяноку їм зварять вечерю і ще один обід в рахунок тих вечерь і обідів, яких вояки не діставали протягом усієї поїздки. Балоун лише притакував головою і шепотів:

— Побачите, друзі, Господь Бог нас не покине.

Всі щиро сміялися, а кухар, присівши на польову кухню, заспівав:

*Жупайдія, жупайдас,
Не покине пан біг нас:
Хоч і кине у багно,
Та не дасть піти на дно,
І з лісів густих аж страх
Випроводить нас на шлях.
Жупайдія, жупайдас,
Не покине пан біг нас!*

За станцією Щавне у видолинках знову почали з'являтися невеликі військові кладовища. З поїзда було видно цегляний хрест з безголовим Ісусом Христом, який позбувся голови при бомбардуванні залізничної колії.

Поїзд прискорював швидкість і мчав униз долиною до Сянока. Обабіч до самого обрію тягнулися численні зруйновані села.

Біля Кулашної внизу, в річці, лежав розбитий поїзд Червоного Хреста.

Балоун витріщив очі, його особливо вразили розкидані внизу частини локомотива. Комин угруз в залізничний насип і стирчав звідти, наче дуло двадцятьвісімки.

Це видовище привернуло увагу усього вагону, де їхав Швейк. Більш за всіх розхвилювався кухар Юрайда:

— Та невже ж вільно стріляти по вагонах Червоного Хреста?

— Не вільно, але припускається, — відповів Швейк. — Примірялися добре, а потім кожен зможе відбрехатися, що це було вночі і Червоного Хреста не помітили. Та взагалі на світі багато чого не вільно робити, але ж роблять. Головне, спробувати зробити те, чого не можна робити. Під час цісарських маневрів у Пісеку прийшов наказ, що під час походу забороняється зв'язувати вояків у козли. Але наш капітан додумався, як це все ж таки зробити, бо наказ дійсно був ні в тин, ні у ворота. Адже кожному зрозуміло, що зв'язаний у козли вояка не зможе марширувати. І він, власне, не порушуючи цього наказу, розумно його обійшов, він попросту розпорядився зв'язаних у козли солдатів кидати на обозні вози. Таким чином вони марширували далі. Або, наприклад, такий випадок, що стався на нашій вулиці п'ять або шість років тому. В одному будинку на другому поверсі мешкав пан Карлік, а поверхом вище — якийсь студент консерваторії Мікеш, дуже порядна людина. Він страх як любив жінок і почав, між іншим, бігати за донькою цього пана Карліка, який мав транспортну контору, цукерню, а також десь на Моравії палітурну майстерню під чужим прізвищем. Коли пан Карлік довідався, що студент консерваторії бігає за його донькою, завітав до нього на квартиру і сказав: «Ви, сякий-такий голодранцю, і мріяти не смійте, щоб одружитися з моєю дочкою. Я вам її не дам». «Добре, — відповів йому пан Мікеш, — ні, так ні, що маю робити, не буду ж я вішатися?» За два місяці знов приходить до нього пан Карлік разом із жінкою, і обоє в один

голос репетують: «Негіднику, ви збезчестили нашу доньку!» «Звичайно, — відповів він, — я, вельможна пані, дозволив собі її скурвити». Тоді пан Карлік почав на нього кричати, що було вже зовсім не до речі. Він, мовляв, його попереджував, що не дозволить такому лайдакові одружуватись з його донькою, але той йому відповів, мовляв, правильно, він і так її не візьме, а про те, що він може з нею робити, тоді не було й мови. Про це тоді і не говорили, а щодо одруження, то він слова дотримає, хай не турбуються, він її не візьме, в нього твердий характер, а не такий, куди вітер віє. Він, мовляв, завжди дотримує слова і коли вже щось сказав, то це для нього закон. А якщо його будуть переслідувати, то він анітрішечки не боїться, бо в нього совість чиста. Ще небіжка мамуня на смертельній постелі заклинала його, щоб ніколи в житті не посмів брехати, і він, мовляв, їй пообіцяв і навіть подав руку, а така присяга непорушна. В його родині, каже, узагалі ніхто ніколи не брехав, він і в школі завжди мав найкращі оцінки з поведінки. Так ото бачите на цьому прикладі: хоч дещо не вільно робити, але все ж таки можна. Шляхи можуть бути різні, але всі хай прагнуть до єдиної мети¹.

— Любі друзі, — сказав волонтер, який наполегливо записував свої враження. — Нема лиха без добра. Цей висаджений в повітря напівспалений і скинутий з насипу поїзд Червоного Хреста збагатить у майбутньому славному історію нашого батальйону новим героїським подвигом. Уявляю собі, що десь приблизно 16-го березня, як я вже собі відзначив, з кожної роти нашого батальйону зголоситься декілька простих солдатів під командою десятника пустити у повітря панцирний поїзд ворога, який нас обстрілює і перешкоджає переходу через ріку. Вони, переодягнені у селянський одяг, чесно виконали своє завдання. Що я бачу! — вигукнув волонтер, заглядаючи у свій зошит. — Як сюди потрапив наш пан Ванек?

— Слухайте, пане рахунковий, — звернувся він до Ванека, — який чудовий розділ в історії батальйону присвячується вам. Ви вже, здається, один раз там фігурували, але це буде набагато краще і видатніше. — Волонтер почав читати патетичним голосом: — *«Геройська смерть фельдфебеля-рахівника Ванека. Здійснити відважний подвиг — висадити ворожий панцирний поїзд — зголосився також і фельдфебель-рахівник Ванек, переодягнений, як і інші, в селянський одяг. Вибух його ошелешив, а коли він опритомнів, то побачив себе в оточенні*

¹ Перефразована цитата з поеми Яна Коллара «Дочка Слави».

ворогів, які негайно відправили його до штабу своєї дивізії. Дивлячись смерті просто у вічі, Ванек відмовився давати будь-які відомості про розташування і сили нашої армії. Через те, що він був переодягнений, його засудили як шпигуна до повішення, але, враховуючи його високий чин, цю кару змінили розстрілом. Страта відбулася тут же, біля цвинтарного муру. Відважний фельдфебель-рахівник Ванек попрохав, аби йому не зав'язували очей. На питання, чи має якесь бажання, відповів: «Передайте через парламентаря моєму батальйонові моє останнє вітання, передайте: я вмираю, переконаний, що наш батальйон і далі буде йти шляхами перемог. А ще перекажіть панові капітанові Загнерові, що згідно з останнім наказом по бригаді денна порція консервів збільшується на дві з половиною банки на одного солдата». Так помер наш фельдфебель-рахівник Ванек, викликавши своїм останнім реченням панічний переполюх у ворога, який думав, що, перешкоджаючи нам переходити через ріку, він відріже нас від бази постачання і тим заподіє нам швидко смерть від голоду, а разом з тим і деморалізацію у наших рядах. Про його спокій, з яким він дивився смерті у вічі, свідчить той факт, що Ванек перед стратою грав з ворожими штабними офіцерами у дурня. «Мій виграш передайте російському Червоному Хресту», — сказав він, стоячи перед дулами гвинтівки. Це благородство і великодушність зворушили військових представників аж до сліз».

— Пробачте, пане Ванеку, — продовжував волонтер, — що я дозволив собі розпоряджатися вашими виграними грошми. Я спочатку думав цю суму віддати австрійському Червоному Хресту, але, зрештою, з позицій гуманності це не має значення, головне, аби гроші потрапили до якоїсь гуманної установи.

— Наш небіжчик, — сказав Швейк, — міг би віддати ці гроші «юшковій установі» міста Праги, але так, мабуть, навіть краще, бо пан міський голова на них купив би собі ліверної ковбаси на сніданок.

— Ну і що ж, крадуть усюди, — сказав телефоніст Ходоунський.

— Найбільше крадуть в Червоному Хресті, — із злістю сказав кухар Юрайда. — Я мав у Бруку знайомого кухаря, який варив у лазареті для сестер-жалібниць. То він мені розповідав, як завідувача лазаретом і старші сестри відправляли додому цілі ящики малаги і шоколаду. Злодія робить завжди добра нагода. Це самовизначення людини. Кожна людина протягом

нескінченного життя переживає численні метаморфози і раз в житті, в певний період своєї діяльності на цьому світі, мусить зробитися злодієм. Особисто я вже пережив один такий період...

Кухар-окультист Юрайда витягнув зі свого наплічника пляшку коньяку.

— Бачите, — сказав він, відкорковуючи пляшку, — ось вам безперечний доказ мого твердження. Я взяв цю пляшку перед від'їздом з офіцерської кухні. Це коньяк найкращої марки і його мали використати для цукрової глазури на лінцські торти. Але йому долею було призначено, щоб я його вкрав, бо й і мені було призначено зробитися злодієм.

— А воно було б непогано, — відізвався Швейк, — коли б і нам було призначено зробитися вашими співучасниками, принаймні у мене таке передчуття.

І це визначення справді здійснилося. Пляшка переходила від уст до уст, незважаючи на протест фельдфебеля-рахівника Ванека, який переконував, що коньяк треба справедливо поділити і пити з казанків, бо на одну пляшку припадає п'ятеро людей, тобто непарне число, і може легко статися, що хтось, безперечно, вип'є з пляшки на один ковток більше, ніж інші. Швейк підтримав його:

— Це правда, і якщо пан Ванек хоче мати парне число, хай вийде із товариства, аби не було жодних неприємностей і суперечок.

Отже, Ванек відмовився від цього проекту і подав інший, великодушний: пити за таким порядком, щоб Юрайді припало ковтнути двічі. Але це викликало бурю протесту, бо Юрайда вже раз хильнув, покуштувавши коньяк, коли відкорковував пляшку.

Нарешті було прийнято проект волонтера: пити за алфавітом. Він обґрунтував свій проект тим, що прізвище людини це також певне визначення.

Пляшку доконав Ходоунський, як перший в алфавіті. Він загрозливо слідкував за Ванеком, який вираховував, що коли він останній, то матиме на один ковток більше. Це була груба математична помилка, бо в пляшці був 21 ковток¹.

Потім грали у «звичайний цвік» з трьох карт: виявилося, що волонтер при кожному рабуванні цитував окремі місця із святого писання. Рабуючи валета, він промовив:

¹ X(Ch) — одна з перших букв у чеському алфавіті. В (V) — одна з останніх.

— Господи, запиши мені цього валета і на цей рік. Да обкопаю я його і угною, да принесе він мені плоди земнії.

Коли йому закинули, що він відважився тягнути навіть вісімку, він громовим голосом заволав:

— Або котра жінка, що має десять драхм, а згубить одну драхму, не світить світильника і не вимітає храму. Вона шукає її наполегливо, аж поки не знайде. А знайшовши, скликає друзів і сусідів, кажучи: радійте зі мною, бо я рабувала вісімку, а прикупила козирного короля з тузом: так давайте сюди ці карти. Ви всі програли.

Волонтерові Мареку, дійсно, йшла карта до рук. Тоді як інші били один одного козирами, Марек всі їхні козири увесь час побивав найвищим козирем, так що його партнери один за одним програвали, а він брав ставку за ставкою, волаючи до переможених:

— І землетруси великії будуть в різних місцях, і голод, і чума, і чуда з неба великії.

Нарешті карти обридли, і вони кинули грати після того, як телефоніст Ходоунський програв свою платню на півроку вперед. Він був страшно пригнічений цим, а волонтер домагався від нього розписки в тому, що рахунковий фельдфебель Ванек повинен видати платню Ходоунського йому, Мареку.

— Ти, Ходоунський, не бійся, — підбадьорював нещасного Швейк. — Якщо ти народився в щасливу годину, то поляжеш у першому ж бою і Марек лише підітреться твоєю розпискою. Підпиши.

Цей натяк зачепив Ходоунського за живе, і він сказав упевнено:

— Мене не вб'ють, бо я телефоніст, а телефоністи завжди знаходяться у бліндажі, а дрти натягають і шукають пошкодження завжди після бою.

Волонтер зазначив, що, навпаки, саме телефоністам завжди загрожує найбільша небезпека, бо ворожа артилерія уїдається головним чином на телефоністів. Жодний бліндаж не захищає телефоністів від небезпеки; якщо б вони навіть закопалися на десять метрів під землю, то ворожа артилерія і там їх знайде. Телефоністи буцімто тануть, як літом град під час дощу. Про це свідчить той факт, що коли він покидав Брук, там саме розпочали 28-й курс для телефоністів.

Ходоунський зажурено дивився перед себе. Він ледве не плакав. Це примусило Швейка сказати йому кілька втішних слів:

— Нічого сказати, здорово ти пошився у дурні.

Ходоунський ласкаво відповів:

— Киште, тітко!

Волонтер поглянув на букву «Х» у своїх записках про історію батальйону... — Ходоунський, гм — Ходоунський. Ага, ось і він: «Телефоніст Ходоунський засипаний при вибуху міни. Він телефонує зі своєї могили до штабу: «Вмираю. Вітаю наш батальйон з перемогою».

— Цього з тебе вистачить? — спитав Швейк. — Чи, може, хочеш чимось доповнити? А пам'ятаєш того телефоніста з «Титаніка», який, коли вже пароплав ішов на дно, безперервно телефонував вниз до затопленої кухні, коли вже даватимуть обід?

— Я нічого не маю проти, — сказав волонтер. — Як хочете, передсмертні слова Ходоунського можна доповнити. Він на завершення вигукує у телефон: «Вітайте від мене нашу залізну бригаду!»

ВМИРАЮ. ВІТАЮ
НАШ БАТАЛЬЙОН
З ПЕРЕМОГОЮ!

© телефоніст Ходоунський

© літня пані

MARSCHIEREN MARSCH !'

Виявилося, що у вагоні, де містилася польова кухня одинадцятої маршової роти і де, наївшись донесхо-чу, попереджував Балоун, мали рацію, коли говорили, що у Сяноку буде ве-черя і солдатам навіть видадуть хліб за всі голодні дні. Виявилось також, що, власне, в Сяноку знаходиться

штаб «залізної бригади», до якої, згідно із своєю метрикою, належав батальйон дев'яного першого полку. Беручи до уваги, що залізничний зв'язок із Львовом і далі на північ аж ген до Великих Мостів не був перерваний, залишалось незрозумілим, чому штаб східної ділянки фронту склав таку диспозицію, за якою «залізна бригада» концентрувала маршові батальйони за сто п'ятдесят кілометрів від лінії фронту, яка в той час проходила від міста Броди до ріки Буг і вздовж неї на північ аж до Сокаля.

Це надзвичайно цікаве стратегічне питання було розв'язане дуже простим способом, коли у Сяноку капітан Загнер пішов до штабу бригади доповісти про прибуття маршового батальйону.

Черговим офіцером був ад'ютант бригади капітан Тайрле.

— Я дуже дивуюсь, — сказав капітан Тайрле, — що ви не отримали точних відомостей. Маршрут цілком певний. Про графік свого пересування ви повинні були, звичайно,

¹ Кроком руш! (нім.).

сповістити заздалегідь. Всупереч диспозиції генерального штабу ваш батальйон прибув на два дні раніше.

Капітан Загнер трохи зашарівся, але йому й на думку не спало повторити усі ті шифровані телеграми, які він діставав протягом усієї дороги.

— Ви мене дивуєте, — сказав ад'ютант Тайрле.

— Я гадаю, — встиг вимовити капітан Загнер, — що всі ми, офіцери, між собою на «ти».

— Хай буде так, — сказав капітан Тайрле. — Скажи мені, ти кадровий чи штатський? Кадровий? Це інша музика... Тепер не розбереш. Туди проїхало вже стільки тих ідіотських лейтенантів запасу! Коли ми відступали від Ліманової і Красніки, всі ці «також лейтенанти» втрачали голови, ледь побачивши козачий патруль. Ми, в штабі, не дуже-то любимо цих галапасів. Якийсь цивільний йолоп, витримавши «інтелігентку», вступає до кадрового складу або ще штатським складе офіцерський іспит, і надалі залишаючись собі на цивільній службі, а на випадок війни з нього вийде не лейтенант, а засранець.

Капітан Тайрле сплюнув і дружньо поплескав капітана Загнера по плечу:

— Ви тут затримаетесь, мабуть, днів на два. Я вам все покажу. Ну й потанцюємо ж! Тут є гарненькі курвочки «Engelhuren»¹, між ними і дочка одного генерала в минулому, жриця лесбійського кохання. Ми всі переодягнемось в жіночий одяг, тоді побачиш, які вона штучки викидає. На вигляд така сухоребра, що й на думку нічого не спаде. Але свою справу, колего, знає. Це, брате, така стерва! А зрештою, сам побачиш!

— Пардон! — зніяковіло вибачився він. — Знову мушу блювати. Це вже сьогодні втретє.

Щоб довести капітанові, як тут весело живеться, він, повернувшись, пояснив, що це наслідки вчорашнього бенкету, в якому брали участь і офіцери саперної частини.

З командиром цієї частини, який також був у чині капітана, Загнер незабаром познайомився: до канцелярії саме влетів довгань в офіцерській формі з трьома золотими зірками і, немов запаморочений, не помічаючи присутності незнайомого капітана, фамільярно звернувся до Тайрле: — Що поробляєш, свинтусе? Ну й дав ти вчора нашій графині.

Він вмовився у кріслі і, хльоскаючи себе стеком по литках, реготав на все горло.

¹ Янгольські шльондри (нім.).

— Коли згадаю, як ти наглявав їй на живіт, не можу втриматися від сміху!

— Так, — прищокнув від задоволення Тайрле, — вчора було дуже весело.

Тільки тепер він здогадався познайомити капітана Загнера з новим офіцером. Вони вийшли з канцелярії штабу бригади надвір і попрямували до кав'ярні, в яку нещодавно терміново перетворилася колишня пивничка.

Коли вони проходили через канцелярію, капітан Тайрле взяв у командира саперної частини стек і вдарив ним по довгому столі, навколо якого за цією командою виструнчилося у фронт дванадцять військових писарів. Це були одягнені в парадну форму прихильники спокійної безпечної роботи в тилу армії, з гладкими черевами. Бажаючи показати себе перед Загнером та іншим капітаном, капітан Тайрле звернувся до дванадцяти товстих апостолів «ухиляння від фронту» з такими словами:

— Не думайте собі, що я вас тримаю для відгодівлі. Свині. Менше жерти і пиячити — більше бігати. Зараз побачите ще один номер, — заявив Тайрле своїм супутникам.

Він знову вдарив стеком об стіл і спитав у дванадцятьох:

— Коли ви, підсвинки, луснете?

Всі дванадцяттеро відповіли в один голос:

— Коли накажете, пане капітане!

Сміючись із власного ідіотизму, капітан Тайрле вийшов з канцелярії.

Коли вони втрюх сиділи вже в кав'ярні, Тайрле замовив пляшку горобинівки і наказав покликати вільних у цей момент дівчат. Виявилося, що ця кав'ярня, власне, не що інше, як дім розпусти. Жодна з дівчат не була вільна, і капітан Тайрле страшенно розсердився. Він брутально вилаяв у передпокою мадам та кричав:

— Хто зараз у панночки Еллі?

Довідавшись, що вона там з якимось поручником, він розходився ще більше.

У панночки Еллі гостював пан поручник Дуб. Після того, як маршбatalьйон розмістився у призначеному для нього будинку гімназії, поручник Дуб скликав усіх своїх солдатів і в довгій промові попередив їх, що росіяни, відступаючи, всюди відкривали борделі і залишали в них персонал, заражений венеричними хворобами, спеціально для того, щоб завдати таким чином австрійській армії великих втрат. Отже, він

застерігав солдатів від ходіння до подібних закладів і обіцяв особисто обійти ці дома і перевірити, чи не порушив хто його наказу. Оскільки вони вже у прифронтовій смузі, кожен, кого він там зловить, потрапить до рук польового суду.

Поручник Дуб дійсно пішов особисто переконатися, чи не порушив хто його наказу, і, мабуть, тому вихідним пунктом своєї ревізії обрав диван у Елліній кімнатці на другому поверсі так званого «міського кафе» і дуже мило розважався на цьому дивані.

Тим часом капітан Загнер повернувся до свого батальйону. Тайрлеве товариство розійшлося: самого капітана викликали в бригаду, бо бригадний командир уже понад годину розшукував свого ад'ютанта.

З дивізії надійшли нові накази, і виникла необхідність остаточно визначити маршрут прибулого дев'яного першого полку, тому що, згідно з новою диспозицією, первісним маршрутом мав вирушити маршовий батальйон сто другого полку.

Все було дуже заплутане.

Росіяни поспішно відступали на північно-східному кінці Галичини, так що деякі австрійські частини зовсім перемішалися. В окремих місцях в розташування австрійських військ клином врізались частини німецької армії. Цей хаос збільшували прибуваючі на фронт нові маршові батальйони й інші військові частини. Те ж саме відбувалося й на прифронтовій смузі, яка й надалі вважалася тилом, як, наприклад, Сянок, куди несподівано прибули резерви німецької ганноверської дивізії під командуванням полковника з таким огидним поглядом, що командир бригади зовсім збентежився. Полковник резерву ганноверської дивізії пред'явив диспозицію свого штабу, за якою його солдатів належало розмістити в гімназії, де щойно розквартирувався батальйон дев'яного першого полку. Для розміщення свого штабу він домагався звільнення будинку краківського банку, в якому розташувався саме штаб бригади.

Бригадний командир зв'язався безпосередньо з дивізією і докладно змалював ситуацію, а потім з дивізією розмовляв ганноверець з наврочливими очима. Внаслідок цих переговорів бригада дістала наказ: «Бригаді виступити з міста о шостій годині ввечері і рухатись в напрямку Турова-Вольська — Лісковець — Стара Сіль — Самбір, де чекати дальших розпоряджень. Разом з нею виступити і маршовому батальйонові дев'яного першого полку, який створює прикриття. Виступ війська за схемою,

виробленою бригадним командиром: авангард виходить о пів на шосту на Турову; між південним і північним фланговими прикриттями віддалення три з половиною кілометри. Прикриваючий ар'єргард вступає о чверть на сьому».

З цієї причини в гімназії зчинилася метушня. Мала відбутися нарада офіцерів батальйону, але бракувало поручника Дуба. Швейк дістав наказ розшукати його.

— Сподіваюсь, — сказав йому надпоручник Лукаш, — ви легко його знайдете, адже між вами вічно якісь чвари.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, я прошу дати мені письмовий наказ з роти. І саме тому, що між нами вічно якісь чвари.

Поки надпоручник Лукаш писав на листочку із свого блокнота наказ, аби поручник Дуб негайно з'явився до гімназії на нараду, Швейк запевняв його:

— Так, пане оберлейтенанте, ви, як завжди, можете не турбуватися. Я його знайду. Солдатам заборонено ходити до борделів, отже, він напевно буде в одному з них. Йому ж необхідно переконатися, що ніхто з його взводу не хоче потрапити під польовий суд, яким він звичайно погрожує. Він сам оголосив солдатам свого взводу, що перевірить усі борделі і що вони його пізнають з поганого боку. Між іншим, я знаю, де він. Ондечки, там, якраз напроти, у цій кав'ярні. Всі наші солдати слідували, куди він насамперед піде.

Об'єднане місце розваг і міська кав'ярня, тобто установа, про яку згадував Швейк, була поділена на дві частини. Хто не бажав проходити через кав'ярню, йшов чорним ходом, де на сонці вигрівалась літня пані, яка зверталась по-німецьки, по-польськи, по-мадярськи приблизно з таким привітанням: «Заходьте, заходьте, солдатику, тут у нас гарні дівчатка».

Коли солдатик заходив, вона відводила його до якоїсь приймальні і кликала одну з панночок, яка зараз же прибігала в одній сорочці, насамперед вимагала гроші, поки солдатик відмикав багнет, гроші тут же на місці забиравала «мадам».

Офіцери проходили через кав'ярню. Ця дорога була небезпечнішою, бо вона вела через задні кімнати, де містилися панночки, призначені для офіцерства. Тут красунь наряджали в мережані сорочки, тут пили з гостями вино та лікери. Але в цих приміщеннях «мадам» нічого не дозволяла. Все інше відбувалося нагорі, в кімнатах.

В одному такому раї на дивані, повному блощиць, валявся в самих підштанках поручник Дуб. Панночка Елля розпові-

дала йому вигадану, як це звичайно в таких випадках буває, трагедію свого життя: її батько був фабрикантом, а вона вчительською гімназії в Пешті. І ось через нещасне кохання пішла по цій стежці. Зовсім поруч від поручника Дуба, на відстані простягнутої руки, на маленькому столику стояла пляшка горобинівки і чарки. Пляшка була лише наполовину порожня, а Елля і поручник Дуб уже самі не знали, що верзуть, і з того ясно випливало, що поручникові Дубу треба дуже небагато, щоб упитися, з його слів було видно, що він усе переплутав і вважав Еллю за свого денщика Кунерта. Він так і звертався до неї, погрожуючи за звичкою вигаданому Кунертові:

— Кунерте, Кунерте, ти, бестіє, ти ще мене пізнаєш з поганого боку.

Швейк мав пройти крізь ті ж самі процедури, як і всі інші солдатики, які ходили через чорний хід, але він чемно вирвався з рук якоїсь напівголої дівчини. На її лемент прибігла польська «мадам» і нахабно брехала Швейкові у вічі, мовляв, ніякого поручника серед гостей немає.

— Не дуже-то розпускайте губу на мене, вельможна пані, — чемно попрохав Швейк, солодко при цьому усміхаючись. — А то як мазну вас по пиці, аж ноги задерете. Одного разу в нас на Платнержській вулиці змолотили одну мадаму так, що й не знала, на якому вона світі. Син шукав там свого батька, якогось Вондрачека, торговця пневматичними шинами. Прізвище цієї «мадам» було Кржованова. Коли її воскресили і в приміщенні швидкої допомоги спитали, як її прізвище, вона сказала щось на звук «Х». А як ваше прізвище?

Достойна матрона зчинила страшенний галас, коли Швейк, відштовхнувши її, з поважним виглядом пішов по дерев'яних сходах на другий поверх.

Внизу з'явився сам власник дому розпусти, якийсь збіднілий польський шляхтич. Він побіг за Швейком на сходи і почав його тягнути за рукав, горлаючи по-німецьки, що солдатам нагору ходити заборонено, бо там лише для панів офіцерів, а для солдатів — унизу.

— Я прийшов сюди в інтересах цілої армії, шукаю одного пана поручника, без якого армія не може відправитися на фронт, — застеріг його Швейк. А коли присікання господаря набрали агресивного характеру, Швейк скинув його зі сходів униз і почав оглядати верхні кімнати. Всі кімнати були порожні, і лише на самому кінці коридору кімнатка

була зайнята. Коли Швейк постукав, натиснув на клямку і прочинив двері, пролунав пискливий голос Еллі: «Besetzt»¹, а слідом за ним низький голос поручника Дуба, який, можливо, бачив себе у своїй кімнаті в таборі, дозволив: «Herein»².

Швейк увійшов, наблизився до дивану і, віддаючи поручникові Дубові аркуш з блокнота, доповів, скося поглядаючи на розкидану в кутку ліжка уніформу:

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, ви, згідно з наказом, який я вам передаю, маєте одягнутися і з'явитися до наших казарм у гімназію. Там у нас має відбутися велика військова нарада.

Поручник Дуб витріщив на нього каламутні маленькі очиці, але усвідомив однак, що він не такий вже п'яний, щоб не впізнати Швейка. Йому зараз же спало на думку, що Швейка, певне, посилають йому до рапорту, і тому сказав:

— Я зараз з тобою, Швейку, розквітаюся. Побачиш-но, що буде з тобою...

— Кунерте! — звернувся він до Еллі. — Налий мені ще одну!

Він випив і, подерши письмовий наказ, розреготався:

— Це — письмове виправдування? У нас жодні такі довідки не мають значення. Ми — на війні, а не в школі. Отже — тебе — зловили — в борделі? Підійди — до мене — Швейку — ближче, я дам тобі — кілька ляпасів. У якому році — Філіпп Македонський — розбив — римлян?* Так ти — не знаєш? Ти — жеребець!

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, — невблаганно продовжував Швейк, — це найсуворіший наказ по бригаді, аби пани офіцери одягалися і йшли на батальйонну нараду. Адже ми вирушаємо, і зараз буде вирішуватись питання, яка рота піде у авангарді, яка у фланговому прикритті і яка у ар'єргарді. Це зараз вирішуватимуть, і, на мою думку, пане лейтенанте, без вас такі справи не можуть обійтись.

Ця дипломатична промова привела трохи до пам'яті поручника Дуба. Він втямив, що знаходиться не в казармах, але з обережності спитав:

— А де це я?

— Ви зволите перебувати у борделі, пане лейтенанте. Шляхи господні несповідимі!

Поручник Дуб тяжко зітхнув, зліз із дивана і почав шукати свій мундир. Швейк йому допомагав. Коли Дуб нарешті

¹ Зайнято (нім.).

² Увійдіть (нім.).

одягнувся, вони вийшли надвір, але Швейк одразу ж повернувся і не звертаючи уваги на Еллю, яка, зовсім хибно зрозумівши його повернення, через те її нещасливе кохання знову полізла на ліжко, швидко випив з пляшки рештки горобинівки і почимчикував за поручником.

По вулиці поручникові Дубу знову вдарило в голову, бо було дуже гаряче. Він безладно почав розводити теревені. Розповідав Швейкові про те, що має вдома поштову марку з Гельголанду і що одразу ж після складання іспитів на атестат зрілості вони пішли грати у більярд і не вклонилися класному наставникові. До кожного речення додавав:

— Сподіваюсь, ви мене добре розумієте.

— Звичайно, я вас повністю розумію, — стверджував Швейк, — ви говорите точнісінько так, як будеювіцький бляхар Покорний. Той, коли його люди питали: «Ви купалися цього року в Мальші?» — відповідав: «Не купався, але зате цього року буде багатий врожай слив». А коли його питали: «Ви вже їли в цьому році гриби?» — він відповідав: «Не їв, але той новий султан марокканський, кажуть, цілком пристойна людина!»

Поручник Дуб зупинився і висловив ще одне своє переко-

нання:

— Марокканський султан? Це померкла зірка, — втер піт з чола і, дивлячись затуманеними очима на Швейка, забурмотів: — Я навіть взимку так не прів. Ви з цим погоджуєтесь? Розумієте мене?

— Розумію, пане лейтенанте. У нас до кнайпи «Під чашею» ходив один старий панисько, якийсь відставний радник з Крайового комітету. Він те ж саме говорив. Він завжди запевняв, що не розуміє тієї різниці між температурою влітку і взимку. Йому, мовляв, дуже дивно, як це люди цього досі не збагнули.

На брамі гімназії Швейк покинув поручника Дуба, який, що називається, сторч і боком пішов по сходах угору до учительської, де відбувалася військова нарада, і тут же доповів капітанові Загнерові, що він п'яний, як ніч. Усю нараду просидів з похиленою головою, а під час дебатів інколи зривався з місця й вигукував:

— Ваша думка правильна, панове, але я п'яний, як дим.

План диспозиції було розроблено. Рота надпоручника Лукаша мала йти в авангарді. Поручник Дуб раптово здригнувся, підвівся і сказав:

— Ніколи не забуду, панове, нашого шкільного наставника. Многая йому літа. Многая, многая, многая літа!

Надпоручник Лукаш вирішив, що найкраще буде наказати денщиківі Кунерту покласти поручника Дуба до сусіднього фізичного кабінету, біля дверей якого стояв вартовий, щоб ніхто не докрав уже напіврозкрадені колекції мінералів. На це кожного разу бригада звертала увагу всіх нових маршових частин.

Це розпорядження виникло відтоді, як один з гонведських батальйонів, розташований в гімназії, намагався пограбувати кабінет. Особливо сподобалась гонведам колекція мінералів — строкатих кристалів і колчеданів, які вони напхали до своїх наплічників.

На військовому кладовищі на одному з білих хрестів є напис: «Ласло Ґарґань». Там спить вічним сном гонвед, який під час грабування гімназійних колекцій випив увесь денатурат з посудини, де були заспиртовані різні плазуни.

Світова війна винищувала людське покоління навіть настоянкою з гадів.

Коли вже всі розійшлися, надпоручник Лукаш наказав покликати денщика Кунерта, який відвів і поклав на диван поручника Дуба.

Поручник Дуб раптом перетворився у дитину: взяв Кунерта за руку, довго роздивлявся його долоню, запевняючи при цьому, що відгадає по ній ім'я його майбутньої дружини.

— Як ваше прізвище? Витягніть з нагрудної кишені мого мундира блокнот і олівець. Отже, ваше прізвище Кунерт; приходьте сюди за чверть години, а я залишу вам картку з прізвищем вашої майбутньої дружини.

Ледве сказавши це, він захропів, але несподівано прокинувся і почав щось черкати в своєму блокноті. Написав, вирвав списані аркуші, кинув їх на землю і, багатозначно приклавши палець до вуст, повстаним язиком пробелькотів:

— Ще ні, але за чверть години. Найкраще буде шукати папірець із зав'язаними очима.

Кунерт — це було таке Боже теля — дійсно прийшов за чверть години, а коли розгорнув папірець, прочитав карлюки поручника Дуба: «Прізвище вашої майбутньої дружини — пані Кунертова».

Коли Кунерт за хвилину показав це Швейкові, той порадив йому добре сховати цей папірець, бо, мовляв, такі документи від панів офіцерів треба шанувати. Раніше на військовій службі ніколи такого не бувало, щоб офіцер листувався із своїм денщиком і називав його при цьому паном.

Коли вже все було готове до виступу згідно з даними диспозиції, бригадний генерал, якого так мило виштовхав з приміщення ганноверський полковник, наказав зібрати весь батальйон, вишикував його, як звичайно, у каре і виголосив до нього промову. Цей муж узагалі дуже любив виголошувати промови і молів, що йому тільки слина на язик приносила, а коли вже не мав про що говорити, згадував про польову пошту.

— Солдати, — гримів він, звертаючись до вишикуваних у каре вояків. — Ми тепер наближаємось до ворожого фронту, від якого нас відділяє лише кілька днів марширування. Дотепер, під час походу, ви, солдати, не мали можливості повідомити вашим близьким, яких ви залишили, свої адреси, аби ваші рідні знали, куди вам написати, щоб потішити вас листами від ваших дорогих покинутих...

Він ніяк не міг видряпатися з цього речення і без кінця повторював: — Любі, далекі, дорогі, близькі — кохані, покинуті, — і т. д., аж нарешті видерся з цього зачарованого кола могутнім вигуком: — Для цього й існують на фронті польові пошти.

Його дальша промова справляла таке враження, немовби всі люди в сірих мундирах з великою радістю дали б себе вбити лише заради того, що на фронті влаштовано польові пошти. І якщо граната відрве комусь обидві ноги, то смерть стане для нього раєм, коли він згадає, що його польова пошта має номер сімдесят два і, можливо, там лежить лист із дому від далеких і дорогих з посилкою, в якій буде шматок сала, копчене м'ясо і домашні сухарі.

Після усієї промови, коли бригадний оркестр заграє державний гімн і на честь монарха пролунало: «Хай живе», поодинокі групи людської худоби, призначеної на убій де-там за Бугом, відправилися одна за одною у похід, згідно з одержаним наказом.

Одинадцята рота виступила о пів на шосту на Турову-Вольську. Швейк манджав позаду із штабом роти і санітарним відділом, а надпоручник Лукаш об'їжджав усю колону, щохвилини повертаючись назад поглянути, що діється в санітарному відділі, де на возі під брезентом везли у незнане майбутнє поручника Дуба на нові геройські подвиги, а також щоб скоротити собі дорогу розмовою із Швейком, який терпляче ніс свій наплічник і гвинтівку, розповідаючи фельдфебелю Ванекові про те, як свого часу приємно було марширувати на маневрах біля Великого Мезіріжця.

— Місцевість там була ну просто на диво подібна до цієї, однак ми йшли не в такому бойовому порядку, бо тоді ми навіть і не знали, що це такі запасні консерви, а якщо наш взвод коли-небудь й одержував консерви, то ми на найближчому ж нічлігу їх пожирали, а замість них у наплічники напихали цеглу. В одному селі з'явилася інспекція, перевірила наші наплічники і геть повикидала усі цеглини. Їх було стільки, що якийсь чоловік потім збудував собі з них невеличку віллу.

За хвилину Швейк карбованим кроком марширував біля надпоручника Лукаша і розповідав про польову пошту:

— Гарна була промова, нічого не скажеш. Воно, безперечно, кожному військовому дуже приємно одержати хорошого листа з дому. Але я, коли свого часу служив у війську в Будейовіцах, дістав до казарми лише одного листа: я його й досі бережу.

Швейк витягнув із забрудненої шкіряної сумки заяложеного листа і, тримаючи крок з надпоручниковим конем, який ішов легким клусом, почав читати:

«Ти підлий негідник, ти розбійник і мерзотник! Пан капрал Кржіж приїхав до Праги на урльоп¹, я з ним танцювала «У Коцанів», і він мені розповів, як ти витанцьовуєш у Будейовіцах в ресторані «Під зеленою жабою» з якоюсь дурною шльондрою і що ти мене уже зовсім покинув. Щоб ти знав, я пишу цього листа у вбиральні на дошці біля діри, і між нами кінець. Твоя колишня Божена. Щоб не забути, цей капрал добре вміє те, що треба, а також можеш бути певний, що він тобі дасть добре прикурити, я його про це просила. І ще, аби не забути, коли ти прийдеш на урльоп, то мене вже між живими не знайдеш».

— Зрозуміло, — продовжував Швейк, підтюпуючи поруч з конем, — коли я приїхав у відпустку, вона була між живими, та ще між якими живими! Я її знайшов знов «У Коцанів». Там коло неї впадали двоє солдатів з іншого полку, а один з них був такий жвавий, що при всьому чесному народі заппав їй руку під корсет, немов хотів, мільдю послушно, пане оберлейтенанте, витягти звідти пилок її невинності, як говорить Венцеслава Лужицька*, або як сказала одного разу, розридавшись, молода дівчина років шістнадцяти на уроках танцю одному гімназистові, коли він ущипнув її за плече: «Ви, пане, стерли пилок моєї невинності». Всі, звичайно, розреготалися, а її мамуня, яка за нею наглядала, відвела її в

¹ Від німецького «Urlaub» — відпустка.

коридор у «Бесіді»¹ і аж ногами затупотіла на ту свою дурну Каську. Я, пане оберлейтенанте, прийшов до такого висновку, що все ж таки сільські дівчата куди щиріші, ніж заморені міські дівульки, які ходять на всякі там уроки танців. Коли ми свого часу стояли табором в Мнішеку, я ходив танцювати до «Старого Кніна». Там і знюхався з якоюсь Карлою Веклевою, але я їй не дуже подобався. Одного разу в неділю ввечері пішов я з нею до ставка. Сіли ми на греблі і сидимо. Коли сонце стало сідати, я її запитав, чи любить вона мене. А навколо, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, рай земний: повітря тепле, птахи співають, а вона по-диявольському зареготала і відповіла: «Я тебе люблю, як кострицю в задниці. Та ти ж йолоп». А я дійсно був йолопом, та ще й яким! Я, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, до цього часу, гуляючи з нею по полях між високим збіжжям, де нас не бачила й жива душа, жодного разу навіть і не присів, а лише звертав її увагу на Божу благодать і, як останній ідіот, пояснював сільській дівчині, що це жито, а це пшениця, а он там овес.

І немов у відгук на слова Швейка про овес, десь із передніх рядів вітер доніс вже стихаючі голоси солдатів, що гуртом співали пісню, з якою чеські полки йшли проливати кров за Австрію під Сольферіно.

*А як темна ніч прийшла,
Вівсик вискочив з мішка,
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть.*

Решта зараз же підхопили:

*Дасть, дасть, як не дати
Чом би їй не дати.
Поцілунок гарний, хвацький
На палкі уста солдатські,
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть!
Дасть, дасть, як не дати,
Чом би їй не дати!*

Потім німці заспівали цієї самої пісні по-німецьки. Це була дуже стара військова пісня, яку в час наполеонівських воєн співали солдати всіма мовами. Тепер вона бадьоро звучала на запорошеному шляху до Турової-Вольської в галицькій рівнині,

¹ Клуб.

де обабіч шляху аж ген на південь до зелених пагорків поле було стоптане і знівечене кінськими копитами та подошвами сотень тисяч важких солдатських чобіт.

— Одного разу на маневрах біля Пісека ми так само витоптали поле, — промовив Швейк, роздивляючись навколо. — З нами тоді був один пан ерцгерцог. Це, мабуть, був дуже справедливий пан, бо коли він зі своїм штабом гнав верхи із стратегічних міркувань по хлібах, його ад'ютант тут же на місці оцінював заподіяну ними шкоду. Один селянин на прізвище Піха, який аж ніяк не зрадив від цих відвідин, не прийняв від державної скарбниці 18 крон відшкодування за стоптані п'ять гонів поля. Він, пане оберлейтенанте, хотів судитися і дістав за це вісімнадцять місяців. Я гадаю, пане оберлейтенанте, він, власне, повинен був радіти, що хтось з цісарського роду відвідав його на його ж власній землі. Інший більш свідомий селянин прихахулив би всіх своїх дочок у білі суконки, як на хресний хід, дав би їм у руки букетики, розставив би їх на полі і кожний наказав би вітати достойного пана, як це роблять у Індії, де піддані якогось володаря кидалися під ноги слону, аби він їх розтоптав.

— Що це ви патякаєте, Швейку, — загудів до нього з коня надпоручник Лукаш.

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, я маю на увазі того слона, який ніс на своєму хребті того монарха, про якого я читав.

— Коли б ви тільки все як слід тлумачили, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш і понісся вперед. Там уже колона розірвалась. Після відпочинку в поїзді незвичний похід у повній викладці стомив усіх: плечі боліли, і кожен намагався допомогти собі, як лише міг. Солдати перекидали гвинтівки з одного плеча на друге, більшість уже несла їх не на ременях, а на плечі, немов граблі або вила. Деякі думали, що їм буде легше, коли вони підуть ровом або межею, де земля здавалася м'якшою, ніж на загорошеному шосе.

Більшість ішли з похиленими головами, всім дуже хотілося пити, бо хоч сонце уже й сіло, але була задуха і парило, як опівдні. У польових флягах ніхто вже не мав ані краплі води. Це був перший день походу, і незвична ситуація, яка була нібито прологом до ще тяжчих митарств, з кожною хвилиною ще більше і більше втомлювала і послабляла всіх. Вже й співати кинули і лише підраховували, скільки залишилося до Турової-Вольської, де, як вони думали, буде нічліг. Деякі час від часу сідали у рівчак, а щоб це не

так впадало у вічі, розшнуровували черевики. На перший погляд здавалося, що солдат погано намотав онучі і хоче їх розправити, аби не муляли ноги у поході. Інші скорочували або уздовжували ремені на гвинтівках, або розв'язували наплічник і перекладали вміщені в ньому речі, переконуючи самі себе, що роблять це для рівномірного розподілу вантажу, щоб ремені наплічників не відтягали їм то одне, то друге плече. Коли по черзі до кожного з них наближався надпоручник Лукаш, вони підводилися і доповідали, мовляв, їм десь муляє або щось подібне, якщо звичайно кадети або чотарі, побачивши здалеку кобилу надпоручника Лукаша, не гнали їх уперед.

Надпоручник Лукаш, проїжджаючи повз роту, лагідно запропонував воякам підвестись, бо до Турової-Вольської залишилося три кілометри, а там буде відпочинок.

Тим часом поручник Дуб отямився від безперестанної тряски на санітарній двоколці. Щоправда, він не зовсім очунав, але вже міг підвестися. Він вихилився з воза і почав гукати щось до солдатів із штабу роти, які бадьоро рухались поруч нього, бо всі вони, починаючи від Балоуна і кінчаючи Ходоунським, склали свої наплічники на двоколку. Лише Швейк хвацько йшов уперед з наплічником і гвинтівкою по-драгунськи через груди. Він курих люльку і співав похідну пісню:

*Як в Яромірж ми манджали,
Той повірить, хто бувалий,
На вечерю ми попали...*

Більш ніж за п'ятсот кроків перед поручником Дубом здійснювалася по дорозі курява, з якої виринали постаті солдатів. Поручник Дуб, до якого знову повернувся увесь його запал, висунув голову з двоколки і почав верещати у хмару порошу на дорозі:

— Солдати! Ваше почесне завдання важке. Перед вами тяжкі походи, нестатки і різні незгоди. Але я уповаю на вашу витривалість і непохитну силу волі, солдати!

— Замовкни, воле дурнуватий, — заримував Швейк.

Поручник продовжував:

— Для вас, солдати, немає таких перепон, які б ви не подолали! Я вам ще раз повторюю, я вас веду не до легкої перемоги! Це буде досить твердий горішок, але ви себе покажете! Історія віків вбере вас в пишні шати.

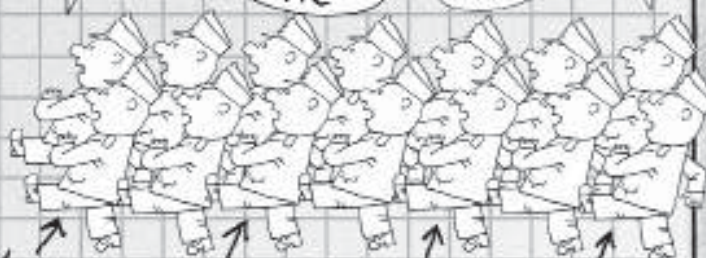
ПТАХИ, ЩО
СПІВАЮТЬ

СОНЕЧКО,
ЩО СЯЄ

ЖУПАЙДІЯ,
ЖУПАЙДАС.
НАМ УСЯКА ДІВКА
ДАСТЬ!

ДАСТЬ,
ДАСТЬ,
ЯК НЕ ДАТИ,
ЧОМ БИ ТІ НЕ ДАТИ

УСЬКІ ПОЛКИ, ЩО З ПІСНЕЮ ЙДУТЬ ПРО-
ЛИВАТИ КРОВ ЗА АВСТРІЮ.

ЛЮБИШ
МЕНЕ?

Я ТЕБЕ
ЛЮБЛЮ, ЯК
КОСТРИЦЮ В.
ЗАДНИЦІ.

ЙОЗЕФ
ШВЕЙК

КАРЛА ВЕКЛЕВА
СТАВОВ

КАЧКА

— Дивись, щоб не почав, бува, ригати, — знову заримував Швейк. Немов послуховавшись Швейка, поручник Дуб схилив вниз голову і раптом почав блювати, для чого йому навіть не треба було вихилитися з воза. Скінчивши, він ще раз вигукнув:

— Солдати, вперед! — звалився на наплічник телеграфіста Ходоунського і проспав аж до Турової-Вольської, де його нарешті поставили на ноги і за наказом надпоручника Лукаша зняли з воза. Надпоручник Лукаш мав з ним досить тривалу і досить неприємну розмову, аж поки поручник Дуб настільки опритомнів, що нарешті зміг заявити:

— Логічно розмірковуючи, я зробив дурницю, яку виправлю перед лицем ворога.

Між іншим, він не зовсім отямився, бо коли чвалав до свого взводу, грозився надпоручникові Лукашу:

— Ви мене ще не знаєте, але ви мене пізнаєте!

— Про усе, що накоїли, можете довідатись у Швейка, — додав надпоручник Лукаш.

Отже, перш ніж піти до свого взводу, поручник Дуб попрямував до Швейка, якого знайшов у товаристві Балоуна і фельдфебеля Ванека.

Балоун у захваті саме розповідав, що в себе у млині він завжди тримав пляшку пива у криниці. Пиво було таке холодне, аж зуби ломило. В млинах увечері цим пивом запивали розгуду¹, але він у своїй ненажерливості, за яку тепер карав його Господь, після розгуди завжди ще ковтав порядний шматок м'яса. Тепер, мовляв, правосуддя Боже покарало його за все теплою смердючою водою з криниці в Туровій-Вольській, до якої через холеру солдати мушили сипати цитринову кислоту, коли взводами брали воду з криниць. Балоун висловив думку, буцімто цитринову кислоту роздають для того, щоб легше було людей голодом морити. Він, правда, у Сяноку трохи під'їв, та й оберлейтенант знову залишив йому півпорції телятини, яку Балоун приніс із бригади, але все ж таки це жах, він так сподівався, що коли прибудуть на відпочинок, знову щось варитимуть. Він у це повірив, коли куховари набирали до казанів воду. Він зараз же полетів туди розвідати, що й як, але куховари відповіли йому, що поки лише дістали наказ набирати воду, а за хвилину, можливо, прийде новий наказ — її виливати.

¹ Сир з маслом і сметаною, посипаний паприкою та зеленою цибулею (чеськ., зах. укр.).

Тут несподівано підійшов поручник Дуб і, не дуже впевнений в собі, запитав:

— Розмовляєте?

— Розмовляємо, пане лейтенанте, — відповів за всіх Швейк. — У нас тут бесіда йде повним ходом. Воно взагалі найприємніша на світі річ — добра бесіда. Ось саме говоримо про цитринову кислоту... Жоден солдат не може обійтися без балачок, тоді він принаймні забуває про всі злигодні.

Поручник Дуб запросив Швейка прогулятися з ним, бо він, мовляв, хоче його про щось спитати. Коли вони вже досить відійшли убік, Дуб із сумнівом у голосі запитав:

— А ви, бува, часом не про мене говорили?

— Ніколи! Про вас ані слова, пане лейтенанте, лише про цю цитринову кислоту і про копчене м'ясо.

— Мені оберлейтенант Лукаш говорив, нібито я щось накоїв і ви про це дуже добре знаєте, Швейку.

Швейк дуже серйозно і з притиском сказав:

— Ви нічого не накоїли, пане лейтенанте. Ви тільки відвідали один дім розпусти. Але то була якась помилка. Бляхаря Пімпра з Козячої площі теж завжди розшукували, коли він вирушав до міста купувати бляху, і його теж знаходили в подібній установі, або «У Шугів», або у «Дворжаків»*. Внизу містилась кав'ярня, а нагорі — в нашому випадку — були дівчата. Ви, пане лейтенанте, очевидно, не добрали, де ви, власне, знаходитесь, бо було дуже гаряче, і якщо людина не звикла пити, то в таку спеку п'яніє навіть від звичайнісінького рому, а ви, пане лейтенанте, допалися до горобинівки. Я дістав наказ вручити вам запрошення на нараду, що мала відбутися перед нашим від'їздом, і знайшов вас у тієї дівчини нагорі. Від спеки і горобинівки ви мене навіть не впізнали і лежали собі там на дивані зовсім роздягнений. Взагалі ви там нічого не витівали, навіть не говорили: «Ви мене ще не знаєте...» Така річ може в спеку трапитися з кожним. Декому це подобається, але дехто потрапляє в таку історію, як сливка в лайно. Коли б ви були знали старого Вейводу, полірувальника з Вршовіц, так той, мельдую послушно, пане лейтенанте, вирішив ніколи не пити жодних напоїв, від яких міг би сп'яніти. Хильнув він чарку на дорогу і пішов з дому шукати безалкогольних напоїв. Спочатку завітав до шинку «На зупинці», замовив собі там чвертку вермуту і почав обережно випитувати шинкаря, що, власне, п'ють абстиненти. Він, як не беріть, правильно вважав, що для них навіть чиста вода і то страшний напій. Шинкарь йому пояснив, що абстиненти п'ють содову воду, лимонад,

молоко, але і різні безалкогольні вина, холодну часникову юшку та інші неспиртні напої. З усіх цих напоїв старого Вейводу найбільше вабили безалкогольні вина. Він запитав, чи буває безалкогольна горілка, випив ще одну чвертку і поговорив з шинкарем про те, що це, дійсно, великий гріх часто напиватися, шинкар йому на це відповів, що він все на світі стерпить, за винятком одного! — п'яної людини, яка в іншому місці впивається, а до нього приходять витверезуватися пляшкою содової води та ще крім усього їй набешкетує. «Нажлуктайся у мене, — каже шинкар, — тоді ти моя людина, а інакше я тебе і знати не хочу». Старий Вейвода допив і пішов далі, аж поки не придибав, пане лейтенанте, на Карлову площу до винарні, куди він і раніше заходив, і запитав там, чи немає в них безалкогольних вин. «Безалкогольних вин ми не маємо, пане Вейводо, — відповіли йому. — Але зате знайдеться вермут і шеррі». Старому Вейводі стало якось незручно, і він випив там по чвертці вермуту і шеррі. Поки сидів там, познайомився, пане лейтенанте, з якимось таким самим, як він, ворогом алкоголю. Слово за слово, випили ще по чвертці шеррі, а наприкінці той пан сказав, що він знає місце, де подають безалкогольні вина. «Це на Бользановій вулиці, вниз по сходах, там грає грамофон». За таку приємну інформацію старий Вейвода поставив ще цілу пляшку вермуту, а потім обидва почимчикували на Бользанову вулицю, де треба йти сходами вниз і де грає грамофон.

І дійсно, там подавали лише фруктові вина не тільки без спирту, але взагалі без алкоголю. Спочатку вони замовили по півлітри агрусового вина, потім півлітри порічкового, а коли випили ще півлітри безалкогольного агрусового вина, ноги під ними після усіх тих вермутів та шеррі почали вгинатися. Тут вони почали галасувати, аби їм принесли офіційне підтвердження, що вони дійсно п'ють тут вино без спирту. Вони, мовляв, обидва абстиненти, і якщо їм зараз же не принесуть такого підтвердження, вони усе розтrophать разом із грамофоном. Довелося поліцаєм тягти обох по тих сходах нагору на Бользанову вулицю, упхати їх до поліційної тарадайки і кинути в арештантську. Обидва, як абстиненти, засуджені за п'янство.

— Якого біса ви мені це розповідаєте? — торохнув поручник Дуб, який від тієї розповіді зовсім витверезився.

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, що хоч, власне, воно одне з другим не в'яжеться, але коли вже ми так обидва розговорилися...

Поручникові Дубові в цю хвилину спало на думку, що Швейк його знову образив, і оскільки майже витверезився, то гарикнув:

— Ти мене ще пізнаєш! Як ти стоїш?

— Мельдую послушно, погано стою, бо забув каблуки вкупі тримати. Але я зараз це зроблю. — І Швейк знову вірцево виструнчився.

Поручник Дуб роздумував, що б ще таке додати, але врешті сказав тільки:

— Дивись, щоб це мені було востаннє! — І, ніби на додаток, повторив своє старе прислів'я, трохи змінивши його:

— Ти мене ще не знаєш, але я тебе знаю.

Відходячи від Швейка, поручник Дуб з похмілля подумав: «Може б, на нього більше вплинуло, якби я був сказав: — Я тебе, чорте, вже давно знаю з поганого боку».

Потім поручник Дуб покликав свого денщика Кунерта і наказав йому роздобути дзбанок води.

Треба віддати Кунертові належне, що він довго добував у цій Туровій-Вольській і дзбанок, і воду.

Дзбанок йому пощастило вкрати у священика, а воду до дзбанка він набрав з однієї криниці, забитої дошками. Для цього йому, звичайно, довелося вирвати кілька дощок. Криниця була забита тому, що вода в ній була підозріла на тиф.

Поручник Дуб однак випив цілий дзбанок без жодних дальших наслідків, чим підтвердив прислів'я «Добрій свині все на користь».

Всі дуже помилялися, коли сподівались, що ночуватимуть в Туровій-Вольській.

Надпоручник Лукаш викликав телефоніста Ходоунського, рахункового фельдфебеля Ванека, ротного ординарця Швейка та Балоуна. Наказ був простий: всі залишають зброю в санітарній частині і негайно вирушають в дорогу на Малий Паланець, а потім вздовж потоку вниз у південно-східному напрямку — на Лісковець.

Швейк, Ванек і Ходоунський — квартир'єри. Вони мусять забезпечити нічліг для роти, яка за годину або найбільше за півтори прийде за ними. Балоун тим часом у місці, де буде ночувати він, тобто надпоручник Лукаш, мусить наказати засмажити гуску, а трьом іншим доручається пильнувати за Балоуном, щоб він не зжер половину. Крім цього, Ванек із Швейком мусять купити свиню для роти вагою відповідно

до кількості людей у роті. Вночі варитимуть гуляш. Нічліг для солдатів мусить бути пристойний, треба обминати завошивлені хати, щоб люди як слід відпочили, бо рота вже о пів на сьому ранку виступає з Лісковця через Кростенко, на Стару Сіль.

Треба знати, що батальйон вже не мав нестачі в грошах. Бригадне інтендантство в Сяноку виплатило йому авансом за майбутню бойню. В ротній касі було понад сто тисяч крон, а фельдфебель-рахівник Ванек дістав наказ по прибутті на місце (тобто вже в окопах) підрахувати і виплатити перед смертю роті за недоданий хліб та обід дійсно належну їй суму.

Поки всі четверо збиралися в дорогу, в роті з'явився місцевий священик і роздав солдатам листівки з «Люрдською піснею», в залежності від національності, кожному його рідною мовою. В нього була ціла купа цих пісень. Йому їх залишила для роздавання маршовим військовим частинам якась особа визначного військового церковного сану, що роз'їжджала з якимись повіями по спустошеній Галичині в машині.

*Де в долині струмок, де гора понад ним,
Вістку янгольський дзвін сповіщає усім.
Аве, аве, Марія!
Оповив святий дух і Бернарду малу,
На той берег спішить на квітчасту траву.
Аве!
А на скелі це що? — дивне сяйво росте, —
Ясна постать у нім і обличчя святе!
Аве!
Білий одяг, як сніг, із лілей, певне, він,
На суكونці ясній поясок із хмарин.
Аве!
Сп'яла руки, в руці білі чотки і хрест.
Таж це Діва свята, це Цариця небес!
Аве!
Ясний промінь святий на Бернарду упав,
Зчервоніла вона від небачених сяйв.
Аве!
На колінках вона молиться гаряче,
Божя Мати тоді до Бернарди рече:
Аве!
Без гріха тільки я народила колись —
Отож хочу усім помагати я скрізь —
Аве!*

*І до мене сюди лине вірний мій люд,
Помолися і ти! Спокій знайдеш ось тут!
Аве!*
*Всім народам скажи, чоловікам, жінкам,
Що це тут мій ковчег і величний мій храм!
Аве!*
*А струмок той живий, що дзюрчить і пливе
Скаже вам, що для вас в мене серце живе.
Аве!*
*Слава, слава тобі, ти, долино мала,
Мати Божа ось тут собі місце знайшла!
Аве!*
*О Маріє свята — тут печера Твоя,
Ти нам рай принесла, що Тобою сія!
Аве!*
*І від першого дня в щасті й горі-журбі
Юрби ходять сюди поклонялись Тобі!
Аве!*
*А між тими, що йдуть, між Твоїми людьми,
В дні важкі і сумні йдем до Тебе і ми!
Аве!*
*Зглянься, Мати, на нас, перед нами іди,
Там, де Божий престол, Ти веди нас туди!
Аве!*
*О Царице небес, допоможи нам усім,
Так, як мати свята, рідним дітям своїм!
Аве, аве, Марія!*

У Туровій-Вольській було багато лятрин, і всюди в них валялися папірці з «Люрдською піснею».

Капрал Нахтігаль з-під Кашперських гір роздобув у переляканого єврея пляшку горілки, зібрав кількох товаришів, і вони почали співати німецький текст «Люрдської пісні» без рефрену «Аве» на мотив пісні «Принц Євген».

Дорога зробилась нестерпно поганою, і передовий загін, який повинен був забезпечити нічліг для одинадцятої роти, вже поночі потрапив у лісочок біля річки. Цей лісочок мав привести їх до Лісковця.

Балоунові вперше в житті доводилося йти невідомо куди. Все: і темрява, і те, що їх послали вперед шукати квартири, здавалося йому надзвичайно таємничим; раптом у нього з'явилась підозра, що це не випадково.

— Камаради, — тихо зойкнув він, спотикаючись на стежці, що звивалась вздовж річки. — Вони принесли нас в жертву.

— Як то? — теж стиха визвірився на нього Швейк.

— Камаради, не кричіть так, — благаючим голосом просив Балоун. — В мене аж мороз поза шкірою бігає. Я відчуваю, вони нас почують і зараз же почнуть стріляти. Я це знаю. Вони нас послали вперед, щоб ми перевірили, чи немає поблизу ворога, а коли почують стрілянину, то одразу ж дізнаються, що далі йти не можна. Ми, камаради, фольпатруль¹, як мене вчив капрал Терна.

— То йди вперед, — сказав Швейк. — Ми підемо за тобою, а ти захищай нас своїм тілом, якщо вже вродився таким велетнем. А коли тебе підстрелять, ти нас повідомиш, аби ми вчасно могли зробити «nieder». Ну й вояка ж з тебе, кулі боїться. Кожен солдат повинен з цього тільки радіти, бо кожен солдат мусить знати: чим більше куль ворог вистріляє, тим менше залишиться в нього боєприпасів. Кожен постріл, спрямований ворожим солдатом проти тебе, зменшує його боєспроможність. До того ж, стріляючи в тебе, він дуже радіє, бо принаймні не мусить і далі тягати на собі патрони, йому і бігти легше.

Балоун тяжко зітхнув:

— Але ж у мене вдома господарство.

— Начхай на господарство, — порадив Швейк. — Ліпше віддай життя за найяснішого цісаря. Та невже тебе цьому не вчили на військовій службі?

— Там про це лише згадували, — не зрозумів дурнуватий Балоун. — Вони мене тільки ганяли по учбовому плацу, а потім я вже ніколи ні про що подібне не чув, бо зробився денщиком... Якби бодай найясніший цісар нас краще годував...

— Ну й проклятуца ж ти ненажерлива свиня! Вояків перед боєм узагалі не слід годувати. Це нам багато років тому пояснював у школі капітан Унтерґріц. Той, бува, нам завжди говорить: «Кляті чортяки, якщо б коли-небудь вибухнула війна і справа дійшла до бою, то боронь вас Боже перед боєм наїдатися. Хто наїсться і дістане кулю в живіт, тому амінь, бо вся каша і хліб після такого поранення вилізуть з кишок, і у солдата зараз же антонів вогонь. Але коли шлунок порожній, то така рана у живіт — дурниця. Так, немовби тебе оса вжала, просто приємно».

¹ Очевидно, замість форпатруль Балоун неправильно говорить фольпатруль.

— Я швидко все перетравлюю, — заспокоїв товаришів Балоун. — У мене в шлунку ніколи нічого не залишається. Я, братіку, зжеру, бувало, цілу миску кнедлів із свинячою печеною та капустою, а за півгодини більше трьох ложок з мене не вийде. Решта в мені розсмоктується. Інший, наприклад, скажімо, з'їсть лисички, а вони вийдуть з нього такими, як були, тільки сполоснути їх і знову можна подавати з кислотою підливкою. А в мене — навпаки. Нажеруся лисичок — інший би від цього луснув — а викладу потім лише трохи жовтої каші, немов дитинка наробила, решта в мене піде. В мені, брате, — конфіденційно зізнався Балоун Швейкові, — розпускаються риб'ячі кісті і сливові кісточки. Якось я навмисно підрахував. З'їв я сімдесят сливових кнедликів з кісточками, а коли приперло, пішов я за стодолу, потім розгорнув ці кісточки трісочкою, відклав убік і підрахував. Із сімдесяти кісточок в мені розпустилося більше половини.

З Балоунових уст злетіло тихе і довге зітхання:

— Моя стара робила сливові кнедлики із картопляного тіста, до якого додавала трохи сиру, щоб було поживніше. Вона більше любила кнедлики, посипані маком, ніж сиром, а я — навпаки, через це одного разу натовк її по пиці... я цінувати не вмів свого родинного щастя.

Балоун зупинився, поплямкав, облизався і сказав сумно та ніжно:

— Знаєш, друже, тепер коли немає ніяких кнедлів, мені здається, що все ж таки моя жінка мала рацію: вони з маком таки ліпші. Тоді мені завжди здавалося, нібито мак застрявав між зубами, а тепер я мрію про нього. Моя жінка зазнала зі мною дуже багато лиха. Скільки вона, бідолаха, наплакалася, коли я вимагав, щоб вона до ліверних ковбасок клала більше майорану, при цьому ніколи не обходилося без ляпанця. Одного разу вона не хотіла різати на вечерю індика, мовляв, вистачить з мене й півня. Я її, бідну, тоді так оперіщив, що аж два дні пролежала.

— Ох, приятелю, — схлипнув Балоун, — якби тепер ліверну ковбасу, хай вже без майорану, і півника... Ти любиш підливу з хрїну? Який я бувало галас зчиняв через неї. А сьогодні пив би її, як каву.

Балоун поволі забував про уявну небезпеку і в нічній тиші, спускаючись вниз на Лісковець, продовжував зворушено розповідати Швейкові про те, чого він раніше не шанував, а тепер їв би аж очі б плакали.

За ними йшли телефоніст Ходоунський і фельдфебель-рахівник Ванек.

Ходоунський пояснював Ванекові, що, на його думку, світова війна — ідіотизм. Найгірше в ній те, що коли десь урветься телефонний провід, ти змушений вночі йти лагодити його, а ще гірше те, що тепер не так, як у давніших війнах, тоді не знали жодних прожекторів, а сьогодні саме навпаки, коли ти полагаєш ти ті прокляті проводи, ворог зразу ж знаходить тебе прожектором і накриває вогнем цілої артилерії.

Внизу в селі, де мала розквартируватись рота, було темно хоч в око стрель. Собаки так розгвалтувались, що примусили експедицію зупинитися і подумати про те, як боронитися від тих bestій.

— А може, повернемо назад? — пошепки запитав Балоун.

— Балоуне, Балоуне, коли б ми про це заявили, тебе б розстріляли за боягузтво, — сказав Швейк.

Собаки немов сказалися: гавкання чулося з усіх боків, навіть з півдня, за рікою Ропою. Вони гавкали в Кростенку і в кількох інших навколишніх селах, бо Швейк верещав у нічній тиші:

— Куси, куси, куси! — згадавши, як він кричав на них, коли ще торгував собаками.

Пси не могли заспокоїтись, і фельдфебель-рахівник Ванек сказав Швейкові:

— Не верещіть на них, Швейку, бо розгавкається вся Галичина.

— Щось подібне, — відповів Швейк, — трапилося на маневрах в Таборській окрузі. Ми прийшли вночі до одного села, а пси зчинили страшний галас. Вся околиця там густо заселена, і собачий гавкіт ішов від села до села, далі й далі. Собаки в тому селі, де ми стояли табором, були вже зовсім замовкли, але, почувши здалека десь аж з-під Пельгржимова собачий гавкіт, знову підняли такий гвалт, що за хвилину гавкали підряд усі округи: Таборська, Пельгржимовська, Будейовіцька, Гумполецька, Тржебонська і Їглавська. Наш капітан — дуже нервовий дідок — не міг зносити собачого гавкоту, не спав цілу ніч, весь час вискакував надвір і питав патруля: «Хто гавкає? Чому гавкає?»

Солдати покійно доповідали, що це гавкають собаки. Це його так збентежило, що коли ми повернулися з маневрів, він тим, хто був тоді в патрулі, вліпив казармений арешт.

Після цього випадку він завжди вибирав «песячу команду» і посилав її вперед. Команда мала попереджати населення

села, де ми збиралися ночувати, що жоден пес уночі не сміє гавкнути, бо інакше буде вбитий. Я теж був у такій команді. Коли ми прийшли до одного села у Мілевській окрузі, я все переплутав і заявив старості села, що кожен власник пса, який вночі забреше, буде вбитий із стратегічних міркувань. Староста злякався, зараз же запряг коні і поїхав до головного штабу просити від усього села помилування, його туди взагалі не пустили, а вартіві мало його не застрелили. Староста повернувся додому, і поки ми прийшли до села, усім собакам за його порадою зав'язали ганчірками морди, аж три з них сказалися.

Всі погодились із Швейком, що вночі собаки бояться вогню запаленої цигарки, і увійшли в село. На нещастя, ніхто з них цигарок не палив, так що Швейкова порада не мала позитивних наслідків. Однак, як виявилось, пси брехали з радощів: вони з приємністю згадували війська, які проходили через село і завжди залишали їм щось під'їсти.

Вони ще здалека почули наближення тих створінь, після яких залишаються кості і кінська падлина.

І ось раптом Швейка оточили чотири гавкала. Вони радісно кидались на нього, задерши догори хвости.

Швейк гладив їх, поклепував по спині і розмовляв з ними у п'їтмі, як з дітьми.

— Так ось ми вже й тут, ми прийшли спатоньки до вас, бай-бай, їстоньки, ам-ам! Дамо вам кісточок, шкориночок, а вранці знову підемо далі на ворога.

В селі по хатах почали засвічувати світла, а коли квартир'єри почали калатати у двері першої хати, щоб довідатися, де живе староста, зсередини відізвався верескливий жіночий голос і чи то по-польськи, чи то по-українськи повідомив, що чоловік на війні, діти хворі на віспу, що москалі все забрали, а її чоловік, вирушаючи у похід, наказував їй нікому вночі двері не відчиняти. Лише коли посилили атаку на двері, запевняючи, що вони квартирмейстери, якась таємнича рука відчинила їм.

Увійшовши до хати, вони виявили, що саме тут живе староста, який марно намагався переконати Швейка, буцімто не він відповідав верескливим жіночим голосом, виправдувався, він, мовляв, спав на сні, а його жінка, коли її хтось раптово збудить зі сну, сама не знає, що меле. А щодо нічлігу для цілої роти, то це навряд чи — село таке маленьке, жоден солдат у ньому не вміститься. Взагалі нема де спати. І купити тут теж нічого не можна, бо москалі все забрали.

Якщо пани добродзії не погордують, то він заведе їх у Кростенко, там хутори великі. Це звідсіля лише три чверті години ходу, місця там досхочу, кожен солдат зможе накритися овечим кожухом, корів там до бісової мами, отже, кожен вояка дістане казанок молока. Вода там теж добра, пани офіцери зможуть переночувати у замку. А в Лісковці що? Злидні, парші та воші. Він сам колись мав п'ять корів, але москалі всіх забрали, і тепер, коли він сам хоче дістати молока для своїх хворих дітей, мусить ходити аж до Кростенка.

Немовби підтверджуючи правдивість його слів, десь поруч в стайні заревіли корови і почувся верескливий жіночий голос, що бажав злощасним коровам, аби їх холера покрутила.

Старосту це не збентежило, і, натягуючи високі чоботи, він продовжував:

— Одну-єдину корову має мій сусід Войцек, вона, як ви, панове добродзії, ласкаво зволили почути, щойно заревла. Але це корова хвора, тужлива. Москалі забрали в неї телятко. З того часу вона не дає молока, але господар жаліє різати її, він сподівається, що Мати Божа Ченстоховська все поправить.

Під час цієї балаканини він натягнув на себе чумарку.

— Ходімо, панове добродзії, у Кростенко, це ж три чверті години ходу, та що я, грішний, говорю, і півгодини не буде. Я знаю дорогу через потік, потім через березовий гайок, коло дуба... Село велике, і бардзо дужо моцна горілка в пропінаціях¹. Ходімо, панове добродзії. Навіщо баритися? Панам солдатам з вашого славного полку треба як слід відпочити, виспатися по-людськи. Пан цісарсько-королівський вояка, який б'ється з москалями, безумовно потребує чистого нічлігу, зручного нічлігу... А в нас? Воші, короста, віспа та холера. Вчора у нас, в нашому проклятому селі, три чоловіки почорніли від холери. Милосердний Господь Бог прокляв Лісковець...

Тут Швейк велично змахнув рукою.

— Панове добродзії! — почав він, наслідуючи старостів голос. — Читав я раз в одній книжці, що за шведських воєн, коли був даний наказ розквартируватися у такому й такому селі, а староста всіляко відбріхувався і не хотів подати їм руку допомоги, його повісили на найближчому дереві. Крім того, один польський капрал розповідав мені сьогодні у Сяноку, що коли приходять квартирмейстери, староста мусить скликати всіх радних, ті йдуть з квартир'єрами від хати до хати і просто

¹ Пропінація — корчма (польськ.).

говорять: «Тут розташуються троє, тут четверо, пани офіцери розмістяться у парохії» — і за півгодини все має бути готове.

— Пане добродію, — поважно звернувся Швейк до старости. — Де тут у вас найближче дерево?

Староста не зрозумів, що це значить по-чеськи слово стром¹, і тому Швейк пояснив йому, що це береза, дуб, грушка, яблунька, одним словом, все, що має міцне гілля. Староста знову не зрозумів, а коли почув назви деяких фруктових дерев, злякався, бо черешні вже дозрівали, і сказав, що ні про що таке не знає, у нього перед хатою росте тільки дуб.

— Добре, — сказав Швейк, зробивши рукою міжнародний знак вішання, — отже, ми тебе тут повісимо перед твоєю хатою, бо ти повинен би вже знати, що йде війна і нам наказано спати саме тут, а не в якомусь там Кростенку. Ти нам, бісова печінка, не будеш міняти наших стратегічних планів, хіба що хочеш гойдатися, як говорилося в тій книжці про шведські війни... Подібний випадок, панове, трапився раз на маневрах біля Великого Мезіржіча...

Тут Швейка перебив фельдфебель-рахівник Ванек:

— Це, Швейку, ви нам розповісте потім, — і, звертаючись до старости, сказав: — Отже, тепер алярм і квартири!

Староста почав тремтіти і, запинаючись, пробурмотів, що він хотів влаштувати панів добродіїв якнайкраще, але коли вже інакше не виходить, то в селі все ж таки дещо знайдеться, і панове будуть задоволені, він зараз принесе ліхтар.

Коли він вийшов із світлиці, тьмяно освітленої невеличкою гасовою лампочкою під образом якогось скуленого, немов каліка, святого, Ходоунський несподівано вигукнув:

— Куди зник наш Балоун?

Але не встигли вони ще й роздивитися, коли за піччю тихенько відчинилися дверцята, які із комори кудись вели, і в них просунувся Балоун. Він розглянувся навколо, чи немає старости, і сказав гугнявим голосом, немовби мав страшний нежить:

— Йга бгув вге в кгомогі, щось там нгадибав і нгабгав до гота, а ттепег мгені це все льгіпиться дго пгіднебіння. Це нгі столоне, нгі сголодке, цге тгісто.

Фельдфебель-рахівник Ванек спрямував на нього світло електричного ліхтарика, і всі переконалися, що в житті їм не доводилось бачити такого замурзаного австрійського солдата.

¹ Стром — дерево (чеськ.).

Вони перелякалися, помітивши, що мундир на Балоунові так роздубся, немовби він був на останньому місяці вагітності.

— Що з тобою сталося, Балоуне? — співчутливо спитав Швейк, штурхаючи його в роздутий живіт.

— Це — охіжки, — харчав Балоун, давлячись тістом, яке не проходило ні туди ні сюди. — Обежежно, це квашені охіжки. Я на скогу гуку з'їв тхи, а решту приніс вам.

Балоун почав витягати з-за пазухи огірок за огірком і роздавати їх. На порозі виринув староста з ліхтарем. Побачивши цю сцену, він перехрестився і заскиглив:

— Москалі забирали, і наші забирають.

Всі вирушили у село в супроводі зграї собак. Вони вперто трималися навколо Балоуна і сягали до його кишень в штанах, де Балоун заховав шматок сала, також здобутого в коморі, яке він однак із захланності зрадливо затаїв від товаришів.

— Що це біля тебе так собаки упадають? — поцікавився Швейк.

Балоун по довгому роздумі відповів:

— Вони в мені добру людину чують.

Однак не сказав, що притримує рукою в кишені сало, і саме тому один пес безперервно цапає його зубами за руку.

Під час шукання квартир виявилось, що Лісковець — дуже велике село, але дійсно до краю висмоктане війною. Хоч воно й не потерпіло від пожеж, бо обидві воюючі сторони якимось чудом не втягнули його у сферу воєнних операцій, однак саме тут розмістилось населення начисто знищених сіл Хирова, Грабова і Голублі.

По деяких хатах жило до восьми родин. Грабіжницька війна, одна з фаз якої прошуміла над ними, як дикі хвилі повені, штовхнула їх у безпросвітні злидні.

Довелося розмістити роту в невеличкій зруйнованій гуральні на другому кінці села, у бродильні вмістилася лише половина роти. Решту по десять чоловік було розташовано у кількох садибах, куди заможні шляхтичі не пускали бідну голоту, яку війна позбавила своєї землі.

Штаб роти з усіма офіцерами, фельдфебелем-рахівником Ванеком, з денщиками, телефоністами, санітарами, кухарями і Швейком оселився у будинку місцевого священика, який також не впустив до себе ані одної ожебраченої родини з околиці, тому й мав достатньо вільного місця.

Це був високий, сухорлявий літній чоловік у вилинялій і засмальцьованій сутані. Він зі скнарості майже нічого не їв.

Батько виховував його у страшній ненависті до росіян, однак цю ненависть немов корова язиком злизала після відступу росіян, коли в село прийшли австрійські війська. Вони пожерли всіх його гусей і курей, яких росіяни не чіпали, хоч у нього і мешкало кілька зарослих забайкальських козаків.

Коли ж до села вступили мадяри і вибрали з вуликів весь мед, він ще більш розсердився на австрійські війська. Тепер він з великою ненавистю дивився на своїх несподіваних гостей, і йому справляло велику приємність ходити навколо них і, знизуючи плечима, повторювати:

— Нічого не маю, я абсолютний жебрак. Ви, панове, не знайдете у мене й скибки хліба.

Найсмутніша міна при цьому була в Балоуна. Він ледь не розрюмсався над такою нуждою. В його голові безнастанно майоріло неясне уявлення про якогось підсвинка, золотава шкірка якого хрумкає на зубах і смачно пахне. Балоун зараз дрімав у кухні отця духовного, куди інколи заглядав сухорлявий високий підліток, що був водночас і наймитом, і куховаром. Він дістав суворий наказ слідкувати за тим, аби з кухні борони Боже чого-небудь не поцупили.

Балоун і в кухні нічого не знайшов, крім папірців із кмином, що лежали на сільничці, які він миттю запхав собі в рот. Пахощі кмину пробудили в нього смакові галюцинації про підсвинка.

На подвір'ї невеличкої гуральні за парохією горіли вогні під казанами польової кухні, кипіла вода, але в тій воді нічого не варилося.

Фельдфебель-рахівник з кухарем оббігали все село, марно намагаючись роздобути десь свиню. Всюди діставали ту ж саму відповідь: москалі все з'їли і все забрали.

Розбудили також єврея у корчмі, який почав рвати на собі пейси і висловлювати жаль, що не може панам солдатам послужити, а нарешті причепився до них, аби вони купили у нього стару столітню корову, суху здохлятину: самі кістки та шкіра. Зажадав за неї скажені гроші, рвав бороду і божився, що такої корови не знайдуть у цілій Галичині, в цілій Австрії і Німеччині, в цілій Європі і на цілому світі. Він скиглив, плакав і бив себе в груди, мовляв, це найжирніша з корів, які будь-коли з волі Єгови з'являлися на світ божий. Він клявся всіма прабатьками, що подивитись на цю корову приїздять аж з Волочиська, про цю корову говорять в усій країні, як про казку, що це, власне, не корова, а найдобротніший бугай.

На завершення він впав перед ними навколiшки i, обнiмаючи колiна то одного, то другого, репетував:

— Краще забийте старого, бiдного єврея, але без корови не iдiть.

Вiн своїм виттям так усiх спантеличив, що вони зрештою потягли це бидло, яким погребував би навить i шкуродер, до польової кухнi. Потiм ще довго, коли вже грошi були у нього в кишени, єврей плакав та бiдкався, буцiмто його зовсiм загубили, знищили, що вiн сам себе пограбував, продавши за безцiнь таку прекрасну корову. Вiн молив повiсити його, бо на старостi лiт упоров таку дурницю, через яку його предки в домовинах поперевертаються.

Покачавшись ще трохи у поросi, вiн враз обтрусив iз себе весь жаль, пiшов додому i там у комiрчинi сказав своїй жiнцi:

— Ельзалебн¹, солдати дурнi, як чобiт, а твiй Натан мудрий.

З коровою було багато клопоту. Инодi здавалося, що її взагалi не можна обiдрати. Коли почали здирати шкуру, вона в кiлькох мiсцях подерлася, i пiд нею показалися м'язи, скрученi, як висохлi корабельнi линви.

Тим часом звiдкись притягнули мiшок картоплi i, втративши всяку надiю на успiх, почали варити цi сухожилля i костi, а в той час поруч в малiй кухнi кухар у цiлковитому розпачi готував офiцерський обiд з куснiв цього скелета.

Ця злощасна корова, якщо взагалi так можна iменувати цей витвiр природи, надовго закарбувалася в пам'ятi всiєї роти, i майже з певнiстю можна сказати, що коли перед Сокальською битвою командири нагадали б солдатам про лiськовецьку корову, вся одинадцята рота з гризним ревом i страшною люттю кинулася б з багнетами на ворога.

Корова виявилася такою безсоромною, що з неї навить i юшки не вдалося зварити. Чим довше м'ясо варилося, тим мiцнiше воно трималося костей, утворюючи з ними одне цiле, закостенiле, як бюрократ, який все життя пасеться по канцелярiях i живиться лише справами.

Швейк як кур'єр пiдтримував постiйний зв'язок мiж штабом i кухнею, щоб установити, коли вже оте м'ясо звариться, i нарештi вiн доповiв надпоручнику Лукашу:

— Пане оберлейтенанте, корова перетворилася на порцеляну. У неї таке тверде м'ясо, що ним можна рiзати скло. Кухар

¹ Ельза, моє життя (*iдиш*).

Павлічек, покуснувавши разом з Балоуном це м'ясо, зломив собі передній зуб, а Балоун — кутній.

Балоун із серйозним виглядом підійшов до надпоручника Лукаша і, затиноючись, подав йому свій зламаний зуб, загорнутий у «Люрдську пісню».

— Голошу слухняно, пане оберлейтенанте, я робив усе, що міг. Це той самий зуб, що зламався в офіцерській кухні, коли ми пробували, чи не можна з цього м'яса зробити біфштекса.

При цих його словах з крісла під вікном підвелася чиясь сумна постать. Це був поручник Дуб, якого санітарна двоколка привезла зовсім знесиленого.

— Будь ласка, тихіше, — сказав він з розпачем у голосі, — мені погано.

Він знову сів у старе крісло, в кожній щілині якого мешкали численні родини блощиць.

— Я втомлений, — сказав трагічним тоном, — я кволий і хворий. Не говоріть, будь-ласка, при мені про зламані зуби. Моя адреса: Сміхів, вулиця Кральовська, номер вісімнадцять. Якщо я не дотягну до завтра, прошу повідомити про це мою сім'ю, і не забудьте зазначити на моїй могилі, що я до війни був учителем цісарсько-королівської гімназії.

Він тихенько захропів і вже не чув, як Швейк процитував вірш із заупокійної:

*Ти зняв гріх з Марії Діви,
В рай увійшов убивця хтивий,
То й мене спаси, Правдивий!*

Після цього фельдфебель Ванек встановив, що знаменита корова мусить варитися в офіцерській кухні ще дві години, а про якийсь біфштекс не може й мови бути і замість біфштекса приготують гуляш.

Було вирішено наразі дати солдатам належний відпочинок, все одно вечеря буде готова аж під ранок.

Фельдфебель-рахівник Ванек звідкись приніс в'язку сіна, поклав її під себе в ксьондзівській їдальні і, нервово підкручуючи вус, тихо сказав надпоручникові Лукашу, який відпочивав на старому дивані:

— Хоч вірте, хоч ні, пане оберлейтенанте, але такої корови мені за всю війну ще не доводилося жерти...

У кухні перед запаленим недогарком костельної свічки сидів телефоніст Ходоунський і писав про запас додому листа,

щоб не морочитися з цим, коли батальйон нарешті матиме певний номер польової пошти. Він писав:

«Моя дорога жінко, найдорожча Боженко!

Ніч, а я безнастанно думаю про Тебе, моє золото, і бачу, як Ти дивишся на порожнє ліжко біля себе і згадуєш мене. Мусиш пробачити, якщо при цьому дещо спаде і мені на думку. Я вже, як Тобі добре відомо, від самого початку війни на фронті багато чув від своїх товаришів, які були поранені і їздили у відпустку додому. Вони воліли б лежати у землі, ніж бути свідками того, що якийсь падлюка волочиться за їхніми жінками. Мені боляче, що я, дорога Боженко, мушу Тобі писати такі речі. Я б Тобі цього навіть не писав, але Ти добре знаєш, адже Ти мені сама призналася, що я не перший, з ким Ти мала серйозне знайомство, і що до мене Ти була з паном Краузе з Микулашської вулиці. Тепер, коли я вночі згадую про це, уявляю собі, що той недоносок за моєї відсутності може мати до Тебе якісь претензії, я б його, вір мені, дорога Боженко, задушив би на місці. Я довго це тамував у собі, але коли подумаю, що він може знову чіплятися до Тебе, то моє серце скипається. Звертаю Твою увагу лише на одне: я не стерплю поруч себе якоїсь свині, яка курвиться з кожним і ганьбить моє ім'я. Пробач мені, дорога Боженко, мої прикрі слова, але пам'ятай, щоб я нічого про Тебе поганого не чув. Інакше буду змушений вас обох випотрошити, бо я вже на все готовий, коли б навіть мав заплатити за це життям.

*Тисячу разів цілує Тебе і вітає татуня й мамуню
Твій Тоноуш.*

N.B. Не забувай, що Ти носиш моє ім'я».

Потім почав писати другого листа про запас:

«Наймиліша моя Боженко!

Коли Ти дістанеш ці рядки, знай, що відбулася велика битва, в якій воєнне щастя обернулося у наш бік. Між іншим, ми збили щось із десятків ворожих літаків і підстрелили одного генерала з великою бородавкою на носі. У найжახливіші хвилини бою, коли над нами рвалися шрапнелі, я думав, дорога Боженко, про Тебе, що Ти робиш, як себе почуваєш, і що нового вдома? Завжди згадую, як ми вдвох із Тобою були в броварні «У Томаша», як Ти мене вела додому і як на другий день у Тебе боліла натруджена рука. Сьогодні знову йдемо вперед, і в мене не залишається більше часу продовжувати листа. Сподіваюся, що Ти мені залишилася вірною, бо знаєш добре: в цьому питанні

я страшний. Але вже час збиратися в похід. Цілую Тебе тисячу разів, дорога Боженко, і вір, усе добре скінчиться.

Відданий Тобі Тоноуш».

Телефоніст Ходоунський почав дрімати і заснув над столом. Священик, який не спав і безперестанку швендяв по парохії, відчинив двері кухні і з ощадності загасив недогарок костельної свічки біля Ходоунського.

В їдальні, крім поручника Дуба, ніхто не спав. Фельдфебель Ванек у Сяноку в бригадній канцелярії дістав новий розрахунок щодо постачання армії продуктами і тепер, докладно вивчаючи його, констатував, що, власне, чим ближче до фронту, тим меншим стає пайок. Він мимоволі усміхнувся над одним параграфом, в якому забороняється при готуванні солдатської юшки вживати шафран та імбир. У наказі було також зауваження, що польові кухні повинні збирати кості і відсилати їх в тил у дивізійні склади. Було трохи неясно, про які кості йдеться: про людські чи з іншої убійної худоби.

— Послухайте, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, позіхаючи з нудьги, — поки нам зварять їсти, ви б могли мені розповісти якусь історію.

— Ох-хо-хо! — відповів Швейк. — Поки ми дочекаємось їжі, я б встиг, пане оберлейтенанте, розповісти вам усю історію чеського народу. А поки що розповім вам дуже коротку історію про одну вдову поштмейстера із Седлчанська, яку по смерті чоловіка було призначено на його місце. Тільки-но я почув розмову про польові пошти, одразу ж і пригадав цю історію, хоч вона і не має з ними нічого спільного.

— Швейку, — відізався з дивану надпоручник Лукаш. — Ви знову починаєте страшно дурніти.

— Так точно, мельдую послушно, пане оберлейтенанте. Воно дійсно, це страшенно ідіотська історія. Я сам не знаю, як мені могло прийти до голови розповісти таку дурницю. Це або вроджений ідіотизм, або спогади молодих літ. На нашій земній кулі, пане оберлейтенанте, є різні характери, і кухар Юрайда мав рацію. Коли ми стояли в Бруку, він напився, впав у рів, а видертися звідти не міг і кричав: «Людина призначена і покликана пізнавати правду, щоб керувати своїм духом у гармонії вічного всесвіту, щоб постійно розвиватися, набувати знань і поступово входити у вищі сфери інтелігентніших і сповнених справжньої любові світів». Ми його хотіли витягти нагору, але він дряпався і кусався. Він гадав, що лежить вдома,

і лише після того, коли ми його знову туди скинули, почав благодати, аби ми його все ж таки витягнули.

— Але що, власне, з тією поштомейстеркою? — розпачливо вигукнув надпоручник Лукаш.

— Це була дуже пристойна жінка, пане оберлейтенанте, але все ж таки трохи свиня. Вона добре виконувала свої обов'язки на пошті, але мала одну хибу: думала, що її всі переслідують і щось від неї хочуть, і тому щодня після роботи писала на всіх скарги до установ, відповідно до обставин.

Одного разу вранці вона пішла в ліс по гриби. І ось, проходячи повз школу, примітила, що пан учитель уже встав. Він привітався з нею і спитав, куди вона так рано зібралася. Вона йому відповіла, що йде по гриби. Тоді він сказав, що також піде по гриби. З цього вона зробила висновок, буцімто він щодо неї, старої баби, має якісь нечисті наміри. А коли побачила, що він дійсно виходить з гушавини, перелякалася, втекла і негайно ж написала заяву до місцевої шкільної ради, ніби він хотів її згвалтувати. Проти учителя почали дисциплінарне слідство, а щоб часом з цього не виник великий прилюдний скандал, вести слідство приїхав сам шкільний інспектор. Він звернувся до жандармського вахмістра з проханням дати свій висновок, чи здатний був учитель на такий вчинок. Жандармський вахмістр поглянув до старих протоколів і сказав: «Ні. Це виключена річ, — бо того учителя вже раз обвинуватив священик у тому, що він волочиться за його кузиною, з якою пресвятий отче сам спав. Але той учитель дістав від окружного лікаря посвідку, нібито він імпотент з шести років після того, як впав з розчепіреними ногами з горища на дишло воза». Тоді вона, ця бестія, подала скаргу на жандармського вахмістра, окружного лікаря і шкільного інспектора, буцімто учитель їх усіх підкупив. А вони в свою чергу подали на неї в суд, і її засудили, але клята баба оскаржила присуд, вона, мовляв, несповна розуму. Її також оглянули судові лікарі і дали свій висновок, що хоч вона і придуркувата, проте може займати будь-яку державну посаду.

Надпоручник Лукаш вигукнув:

— Мати Божа!.. — І додав: — Сказав би я вам, Швейку, пару слів, та не хочу псувати собі вечерю, — на що Швейк відповів:

— Я ж попереджав вас, пане оберлейтенанте, що розповім страшенно ідіотську історію. — Надпоручник Лукаш тільки махнув рукою і сказав:

**...хоч вона і придуркувата,
проте може займати будь-яку
державну посаду...**

Йозеф Швейк

— Я досить вже наслухався від вас всіляких дурниць.

— Кожен не може бути розумним, пане оберлейтенанте, — переконливо сказав Швейк. — Дурні мусять являти собою виняток, бо коли б кожен був розумним, то на світі було б стільки розуму, що кожна б друга людина обовдуріла. Коли б, наприклад, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, кожен знав закони природи і вмів вираховувати небесні віддалі, то нічого б вже іншого не робив, тільки б докучав усім, як один пан Чапек. Він відвідував кнайпу «Під чашею» і завжди, виходячи вночі на вулицю, розглядав усіяне зірками небо, потім повертався до кнайпи, підходив до кожного присутнього і повідомляв: «Сьогодні чудово світить Юпітер, а ти, йолопе, навіть не знаєш, що в тебе над головою. Це така віддаль, що коли б тобою, ледарю, набити гармату і вистрелити з неї, ти б летів до нього із швидкістю гарматного ядра мільйони мільйонів років». При цьому поведився так грубо, що, звичайно, сам вилітав з шинку із швидкістю звичайного трамвая. Приблизно, пане оберлейтенанте, кілометрів 10 на годину. Або візьмемо, наприклад, пане оберлейтенанте, мурашку...

Надпоручник Лукаш підвівся на дивані і молитовно склав руки:

— Я сам собі дивуюся, чому я досі розмовляю з вами, Швейку. Я ж вас, дякувати Богу, вже так давно знаю.

Швейк на знак згоди кивнув головою:

— Це звичка, пане оберлейтенанте. В тому-то і річ, що ми вже давні знайомі, і, правду кажучи, вже обидва добре знаємо почім фунт лиха. Ми досить разом витерпіли і завжди не зі своєї вини. Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, така вже наша доля. Що найясніший цісар не робить — усе це до кращого: він нас звів до купи, і я собі нічого іншого не

бажаю, тільки бути вам завжди у пригоді. Ви не голодні, пане оберлейтенанте?

Надпоручник Лукаш, який тим часом знову випростався на старому дивані, сказав, що останнє питання Швейка — це прекрасне закінчення нудної розмови. Нехай він довідається, що чути з вечерею. Безперечно, буде краще, коли Швейк залишить його на самоті, бо всі ті дурниці, які він від нього вислухав, стомили його більше, ніж увесь похід від Сянока. Рад би бодай хоч на хвилину заснути, але не може.

— В цьому винні блощиці, пане оберлейтенанте. Це вже старе повір'я, нібито священики плодять блощиць. Ніде не знайдете стільки блощиць, як у парохіях. У Верхніх Стодулках священик Замастіл написав цілу книжку про блощиць. Вони лазили по ньому навіть під час проповідей.

— Що я вам сказав, Швейку, підете ви на кухню чи ні?

Швейк пішов, а за ним з кутка, як тінь, навшпиньках вийшов Балоун...

* * *

Коли вранці батальйон виступав з Лісковця на Стару Сіль — Самбір, злощасну корову, яка все ще не зварилася, везли із собою в польовій кухні. Вирішили доварювати її по дорозі і з'їсти на відпочинку, напівдорозі з Лісковця до Старої Солі.

На дорогу солдатам зварили чорну каву.

Поручник Дуб знову тарабанився на санітарній двоколці. Йому після вчорашнього стало ще гірше. Найбільших страждань завдавав він денщикові, який мусив бігти поруч з двоколкою. Поручник Дуб невгаваючи лаяв Кунерта за те, що він учора зовсім про нього не турбувався, і обіцяв, коли вони прийдуть на місце, як слід з ним порахуватися.

Щохвилини вимагав води, пив її і відразу починав блювати.

— З кого, з чого смієтеся? — кричав він із двоколки. — Я вас навчу, ви зі мною не жартуйте! Ви мене ще пізнаєте!

Надпоручник Лукаш їхав верхи, а поруч з ним бадьоро крокував Швейк. Він так рвався вперед, немовби не міг дочекатися хвилини, коли зчепиться з ворогом. Причому, як завжди, базікав:

— Ви, певно, зауважили, пане оберлейтенанте, що дехто з наших людей немов ті мухи? За плечима у них ледве тридцять кіля, але й цього не можуть витримати. Вам треба було б почитати їм лекції, які нам читав небіжчик пан оберлейтенант

Буханек. Він застрелився через кавцію¹, яку буцімто витягнув на одруження від свого майбутнього тестя, але розтринькав її з дівками. Потім він узяв другу кавцію, вже від другого майбутнього тестя. З цими грішми вже поводився економніше. Він поступово програвав їх у карти, а дівчаток уже облишив. Проте й ці гроші довго в нього не затрималися, і йому довелося піти по кавцію до третього майбутнього тестя. За ці гроші він купив собі коня, арабського жеребця нечистокровного...

Надпоручник Лукаш зіскочив з коня.

— Швейку, — сказав загрозливим тоном, — якщо ви хоч слово скажете про четвертого, я вас скину у канаву.

Він знову скочив на коня, а Швейк серйозно продовжував:

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, про четверту кавцію не може бути й мови, бо він після третьої застрелився.

— Нарешті! — з полегкістю зітхнув надпоручник Лукаш.

— Ага, щоб не забути, з чого ми почали розмову, — говорив далі Швейк, — лекції, які нам завжди читав пан оберлейтенант Буханек, коли солдати під час походу вже падали з ніг, треба було б, на мій скромний погляд, читати так, як це робив він — усім солдатам. Оголосить бувало відпочинок, збере всіх нас, як та квочка курчат, і починає: «Ви, голото, взагалі не вмієте цінувати того, що маршируєте по земній кулі, бо ви така неосвічена банда, що кожного, хто лише на вас гляне, може знудити. Змусити б вас марширувати на Місяці, де людина, яка на нашій бідній планеті важить шістдесят кіля, важить понад тисячу сімсот кілограмів. Та ви б подохли! Ви б не так замарширували, коли б у тому своєму телячому ранці несли понад двісті вісімдесят кілограмів, тобто майже три центнери, а гвинтівка важила би близько півтора центнера. От тоді б ви гикали і висолоплювали язика, як загнані собаки». Був між нами один нещасний учитель. Він також наважився взяти слово: «Пробачте, — каже, — пане оберлейтенанте, на Місяці шістдесятикілограмовою людина важить лише тринадцять кілограмів. Там нам було б легше марширувати, бо наші ранці важили б там тільки чотири кілограми. На Місяці ми б літали, а не марширували». «Це жахливо, — сказав небіжчик пан

¹ Кавція — грошова запорука. Австрійський офіцер мав право одружитися з такою дівчиною, яка діставала у посаг певну грошову суму. Для поручника це складало 60 тис. австр. крон. Ці гроші називалися кавцією і вносилися в банк на ім'я майбутньої дружини.

оберлейтенант Буханєк, — ти, драбуго, так і просишся, щоб тобі заїхали в пику. Будь радий, що я тобі відважу звичайного земного ляпанця, бо якби я тобі дав місячного, то ти при своїй легкості залетів би кудись аж на Альпи і розплескався б на них у млинець. А коли б я вже тобі врізав того сонячного ляпанця, твій мундир обернувся б на кашу, а голова полетіла б аж до Африки». Отже, вліпив він йому звичайного, земного ляпаса. Цей вискочка зачав плакати, а ми помарширували далі. Увесь похід він проплакав і говорив, пане оберлейтенанте, про якусь людську гідність, мовляв, з ним тут поводяться, як з якоюсь німою твариною. Пан оберлейтенант послав його потім до рапорту, і його замкнули на чотирнадцять діб. Цей солдат мав служити після того ще шість тижнів, але не дослужив їх. Мав грижу, а в казармах примушували крутитися на брусах, він цього не витримав і помер у лазареті, як симулянт.

— Це справді дивно, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш. — Ви маєте звичку, як я вже вам не раз говорив, особливим способом принижувати всіх офіцерів.

— Ні, я не маю такої звички, — щиро відповів Швейк. — Я вам тільки хотів розповісти, пане оберлейтенанте, про те, як раніше на військовій службі люди самі себе доводили до нещастя. Він, звичайнісінька собі людина, думав, що він більш освічений, ніж той пан оберлейтенант, і хотів тим Місяцем принизити його в очах солдатів. Коли він проковтнув земного ляпанця, всі з полегкістю зітхнули, і нікого це не сердило, навпаки, всі раділи, що пан оберлейтенант спромігся на такий влучний дотеп з тим земним ляпанцем. Це значить уміти врятувати ситуацію. Людина мусить негайно, не сходячи з місця, щось придумати, і все буде в порядку. У Празі навпроти Кармелітів, пане оберлейтенанте, мав свого часу крамницю один такий пан Єном. Торгував він кріликами та іншими птахами. Познайомився цей пан з донькою палітурника Білека. Панові Білеку це знайомство не сподобалося, і він прилюдно заявив у шинку, якщо пан Єном наважиться прийти просити руки його доньки, він його так фугоне зі сходів, що аж увесь світ здригнеться. Пан Єном з цього приводу напився, але все ж таки пішов до пана Білека, той привітав його у передпокою великим ножем, яким обрізують книжки, так званим жаборізом, і загорлав на нього, якого дідька, мовляв, він тут забув. Тут милий пан Єном як пердне, аж маятник у стінному годиннику зупинився. Пан Білек розреготався, подав йому

руку і сказав: «Будь ласка, пане Єноме, заходьте, сідайте, будь ласка. Сподіваюся, ви не наклали в штани? Таж я не така вже сердита людина. Правда, я вас хотів викинути, але тепер бачу, що ви дуже приємний пан і великий оригінал. Я палітурник, прочитав багато романів і оповідань, але в жодній книжці я не зустрічав, щоб жених таким чином знайомився». Він сміявся, аж падав, говорив, що йому здається, нібито вони знайомі від народження, немов рідні брати. Він радо частував гостя сигарами, послав по пиво, по італійські ковбаски і, покликавши жінку, розповів їй з усіма подробицями про те, що сталося. Та плюнула і пішла. Потім він гукнув дочку і сказав їй: «Цей пан за таких і таких обставин прийшов просити твоєї руки». Дочка розридалася і заявила, що знати його не знає і навіть бачити не хоче, так що їм не залишилося нічого іншого, як випити пиво, з'їсти італійські ковбаски і розійтися. Потім того пана Єнома підняли ще на глум у тому шинку, куди ходив пан Білек, і в усьому кварталі його інакше не називали, як «пердунець Єном». І всі розповідали одне одному, як він хотів урятувати ситуацію. Життя людське, мельдую послушно, пане оберлейтенанте, взагалі таке складне, що життя окремої людини просто нічого не варте. Ще перед війною до нашої кнайпи «Під чашею» на Боїшті ходив один поліцейський вахмістр пан Губічка і один репортер, який полював за перебитими ногами, переїханими людьми, самогубцями і друкував про них у газетах. Це був такий собі веселенький панок, що частіше потрапляв до поліцейської вартівні, ніж до своєї редакції. Одного разу він напоїв старшого вахмістра Губічку, обмінявся з ним у кухні одягом, так що вахмістр був у цивільному, а з пана репортера зробився поліцейський вахмістр. Він закрив тільки номер револьвера і подався до Праги патрулювати. На Ресловій вулиці за колишньою Святовацлавською тюрмою він зустрів у нічній тиші літнього пана в циліндрі і в шубі. Він ішов попід руку з такою ж літньою панею в хутрі. Обидва поспішали додому і зовсім не розмовляли. Він кинувся до них і загорлав тому панові просто у вухо: «Не верещіть так, бо відведу вас у відділок».

Уявіть собі, пане оберлейтенанте, їхній переляк. Даремно вони тлумачили йому, що це якась помилка, бо вони обидвоє повертаються з бенкету у пана намісника. Екіпаж, мовляв, довів їх до Національного театру, а тепер вони хочуть трохи пройтися по свіжому повітрі. Живуть вони недалеко, на Морані, сам пан — старший радник з канцелярії намісника, а

це його дружина. «Ви мені тут не брешіть, — кричав на нього переодягнений репортер. — Як вам не соромно, коли ви, як ви кажете, старший радник канцелярії намісника, а поводите себе, як хлопчисько. Я вже давно за вами слідкую, я бачив, як ви гатили ціпком по шторах усіх крамниць, що траплялись на дорозі, і при цьому ваша, як ви кажете, жінка допомагала вам». «Таж я ніякого ціпка, як бачите, не маю. Це, мабуть, хтось інший, хто йшов попереду». «А як же ж ви можете мати ціпок, — відповів на це переодягнений репортер, — коли ви його поламали, як я сам бачив, там за рогом на плечах однієї бабусі, що розносить по кнайпах печену картоплю і каштани». Пані вже і плакати не могла, а пан старший радник так розхвилювався, що почав обвинувачувати його в грубості, після чого його заарештували і відвели до найближчого патруля в районі комісаріату, по Сальмовій вулиці. Переодягнений репортер звелів відвести цю парочку до комісаріату, бо він сам, мовляв, із «Святого Індржиха»*, в службовій справі був на Виноградах. Цих обох, каже, зловив, коли вони порушували нічний спокій, зчинивши нічну бійку, крім того, вони, мовляв, чинили опір і образили поліцію. Він поспішає, має свої справи у комісаріаті біля святого Індржиха, а за годину повернеться сюди на Сальмову вулицю. Таким чином патруль забрав обох затриманих. Вони просиділи аж до ранку, чекаючи цього вахмістра, який тим часом окремими дорогами повернувся до кнайпи «Під чашею» на Боїшті, розбудив вахмістра Губічку і дуже делікатно повідомив його про все, що трапилося, і натякнув, що, можливо, з приводу цього почнеться слідство, коли він не триматиме язика за зубами...

Надпоручник Лукаш, як було видно, стомився від цих розмов. Перш ніж перевести коня на клус, щоб обігнати авангард, він сказав Швейкові:

— Хоч би ви говорили й до вечора, все одно чим далі, тим дурніше та дурніше.

— Пане оберлейтенанте, — гукнув услід Лукашеві Швейк. — Хіба не хочете знати, чим це скінчилося?

Надпоручник Лукаш дав коневі остроги.

Стан поручника Дуба настільки покращав, що він виліз із санітарної біди, зібрав навколо себе увесь штаб роти і, немов напівпритомний, почав їх навчати. Насамперед виголосив незвичайно довгу промову, яка обтяжувала більше, ніж амуніція та гвинтівка.

Це була суміш різних метафор.

Він почав:

— Любов солдатів до панів офіцерів робить можливими надзвичайні жертви, але це побічна справа. І навпаки, якщо ця любов у солдатів не вроджена, її треба добути силою. В цивільному житті вимушена любов одного до другого, скажімо, школяра до вчительського колективу, триватиме доти, доки діятиме та зовнішня сила, яка її викликає, але в армії все навпаки, бо офіцер не сміє дозволити солдатові і найменшого послаблення цієї любові, яка в'яже солдата з його начальником. Така любов — це не та загальновідома любов, це, власне, пошана, страх і дисципліна.

Швейк увесь цей час ішов з лівого боку санітарної двоколки. І поки поручник говорив, він робив весь час «rechts schaut»¹.

Поручник Дуб спочатку цього якось не помічав і продовжував далі свою промову:

— Ця дисципліна і обов'язок послуху, ця обов'язкова любов солдата до офіцера — відзначається великою стислістю, бо стосунки між солдатом і офіцером дуже прості — один підкоряється, другий наказує. Як вже давно відомо з книжок про військове мистецтво, військовий лаконізм, військова простота — це саме та чеснота, що її повинен засвоїти собі кожний солдат, який, хоче він того чи ні, любить свого начальника, бо той в його очах мусить бути для нього найбільшим ідеально викристалізованим втіленням непохитної волі.

Щойно тепер поручник Дуб зауважив Швейкове «rechts schaut» і те, як він не зводить з нього очей. Це йому було дуже неприємно, бо він несподівано відчув, що заплутався у своїй промові і ніяк не може видряпатись з канави любові солдата до командира, і тому розкричався на Швейка:

— Що ти витріщив на мене баньки, як теля на нові ворота?

— Згідно з вашим наказом, мельдую послушно, пане лейтенанте, ви якось самі ласкаво звернули мою увагу на те, що коли ви говорите, я зобов'язаний слідкувати очима за вашими устами. А тому, що кожен солдат мусить свято виконувати накази свого начальника і пам'ятати їх на віки вічні, я був змушений це робити.

— Дивися в інший бік, дурний чопе, а не на мене, — злостився поручник Дуб. — Ти знаєш, я цього не люблю, не можу

¹ Рівняння направо (нім.).

цього терпіти, мені стає гидко, коли я бачу твою пику. Я тобі ще накручу хвоста...

Швейк зробив рівняння наліво і, немов закам'янівши, ішов так далі поруч поручника Дуба. Поручник Дуб не витерпів і вигукнув:

— Куди ти дивишся, коли я з тобою розмовляю?

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, згідно з вашим наказом я повинен тримати рівняння наліво.

— Ах, — зітхнув поручник Дуб. — Це якийсь хрест Божий! Дивися просто перед себе і думай при цьому: «Я такий дурень, що мені нема чого втрачати». Запам'ятав?

Швейк, дивлячись поперед себе, сказав:

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, чи повинен я щось на це відповісти?

— Що ти собі дозволяєш!? — загорлав на нього поручник Дуб. — Як ти зі мною розмовляєш, що ти мав на думці?

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, в мене на думці лише ваш наказ, який ви дали на одній станції, щоб я взагалі не відповідав, навіть тоді, коли ви скінчите говорити.

— Отже, ти мене боїшся, — зрадів поручник Дуб. — Але ти мене ще не пізнав. Переді мною тремтіли не такі, як ти. Зарубай це собі на своєму дурному носі. Я приборкував і не таких шибайголів. Заткни пашеку і йди позаду, щоб я тебе не бачив.

Швейк залишився позаду із санітарною службою. Тут він вигідно влаштувався аж до місця відпочинку, де нарешті всі дочекалися юшки з м'яса злощасної корови.

— Цю корову треба було тримати бодай два тижні в оцті, а якщо не корову, то принаймні того, хто її купував, — заявив Швейк.

Від бригади прискакав кур'єр з новим наказом для одинадцяті роти: маршрут змінюється на Фельштин, Вояличі, а Самбір треба обійти, бо в Самборі стоять два познанських полки і немає жодної можливості розквартирувати там роту.

Надпоручник Лукаш дав розпорядження фельдфебелю Ванеку і Швейку розшукати для роти нічліг у Фельштині.

— Тільки, Швейку, знову, бува, не вступайте чогось по дорозі, — застеріг Швейка надпоручник Лукаш. — Головне, поведіться чемно з населенням.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, я зроблю все, що в моїх силах. Мені сьогодні, коли я трохи на ранок здрімнув, приснився поганий сон. Я бачив у сні ночви, з яких

цілу ніч текла вода по коридору будинку, де я мешкав, аж поки не витекла до дна і не промочила стелі у власника дому, який запропонував мені вранці виселитися з квартири. Такий випадок, пане оберлейтенанте, дійсно трапився одного разу в Карліні, за залізничним віадуктом.

— Дайте нам, Швейку, святий спокій із тим вашим дурним базіканням і ліпше подивіться з Ванеком на карту, куди вам треба йти. Ось бачите тут, це село. Звідси ви повернете направо до річки і йдіть вздовж неї за водою до найближчого села, і від того місця, де вливається до річки перший потік — він буде у вас по праву руку, — зверніть польовою дорогою вгору, точно на північ. Заблукати тут неможливо. Ви потрапите до Фельштина і більш нікуди. Запам'ятали?

Отже, Швейк з фельдфебелем-рахівником Ванеком почимчикували у путь, згідно з одержаним маршрутом.

Було після полудня. Спека. Земля важко дихала. Від погано закиданих солдатських могил несло смородом. Вони прийшли на місце, де відбулися бої під час наступу на Перемишль. Тут кулемети скосили цілі батальйони. В перелісках біля річки лишилися сліди артилерійського вогню. На великих площинах і схилах гір із землі стирчали якісь оцупки, а не дерева, а всю пустелю борознили окопи.

— Тут все трохи інакше, ніж біля Праги, — зауважив Швейк, аби порушити мовчанку.

— У нас вже по жнивях, — згадав фельдфебель Ванек. — У Кралупській окрузі починаються жнива раніше за всіх.

— Тут по війні будуть дуже добрі врожаї, — за хвилину докинув Швейк. — Не треба буде купувати косяну муку. Це для селян дуже вигідно, коли на їхньому полі зігніє цілий полк. Одним словом, це для них добрива. Тільки одне мене турбує, щоб хтось не намовив тих селян продати солдатські кістки цукровим заводам. Був колись у карлінських казармах оберлейтенант Голуб, а такий вже там вчений, що всі в роті вважали його дурником, бо він через ту свою вченість не навчився лаяти солдатів і все на світі розглядав з наукових позицій. Одного разу солдати доповіли йому, що хліб, який вони дістали, не можна їсти. Іншого офіцера таке нахабство розлютило б, а його ні. Він залишився спокійний, не сказав нікому ані кнур, ані свиня, нікому не затопив у пику. Скликав тільки всіх своїх людей і звернувся до них своїм дуже приємним голосочком: «Насамперед, вояки, ви мусите усвідомити собі,

що казарми — це не гастрономічний магазин, де ви могли б собі вибирати маринованих вугрів, сардинки і бутерброди. Кожен солдат повинен бути настільки інтелігентним, щоб уміти без нарікань жерти все, що дістане, і настільки дисциплінованим, щоб не думати про якість того, що він має зжерти. Уявіть собі, що вибухнула війна. Цій землі, у яку вас після бою поховують, байдужісінько, яким хлібом ви перед своєю смертю напхалися. Матінка-земля розкладе вас усіх і зжере з чоботями. На світі нічого не гине, і з вас, солдати, виросте знову нове збіжжя на військовий хліб, для нових солдатів, які, можливо, знову так, як і ви, будуть невдоволені, скаржитимуться і напоряться на когось, хто їх накаже замкнути до самого алілуїя, бо має на це право. Я вам, солдати, усе гарно пояснив і вдруге повторювати не буду. А якщо хто в майбутньому буде скаржитися, той так дістане, що згадає ці мої слова, коли знову з'явиться на світ Божий». Хоч би він виматюкав нас коли, — говорили вояки між собою. Ці всі делікатності пана оберлейтенанта їм страшенно обридли.

Одного разу вони вибрали мене як представника роти, аби я сказав йому, що всі його люблять, але це не військова служба, коли не чути лайки. Ото я й пішов до нього на квартиру і попросив не соромитись, бо військова служба повинна бути цупка, як ремінь, солдати, мовляв, звикли до того, щоб їм кожного дня нагадували, які вони собаки і свині, бо інакше вони втрачають пошану до своїх начальників. Він спочатку затявся на своєму, говорив щось про інтелігентність, про те, що сьогодні вже ніхто не сміє служити під загрозою різок, але наприкінці я його все ж таки переконав, і він затопив мені по пиці і, щоб підняти свій авторитет, викинув за двері. Коли я доповів про наслідки своїх переговорів, усі дуже зраділи, але він їм цю радість другого ж дня попсував. Підійшов до мене і при всіх говорить: «Швейку, я вчора трохи пересолив, ось вам золотий. Випийте за моє здоров'я. З солдатами треба вміло поводитись».

Швейк обдивився на всі боки і зауважив:

— Мені здається, що ми йдемо не в тому напрямку, хоч пан оберлейтенант нам дуже добре пояснив, ми ж повинні йти вгору, вниз, потім ліворуч і праворуч, потім знову праворуч, потім ліворуч, а ми весь час йдемо прямо. А може ж, все це проробили мимохідь, але за розмовою не помітили. Я безсумнівно бачу тут перед собою дві дороги до того Фельштина. Пропоную звернути тепер ліворуч і йти по тій дорозі.

Фельдфебель-рахівник Ванек, як це буває завжди, коли двоє опиняються на роздоріжжі, почав запевняти, що треба йти праворуч.

— Моя дорога, — сказав Швейк, — зручніша, ніж ця ваша. Я піду вздовж струмка, де ростуть незабудки, а ви почалапаєте по випаленій землі. Пан оберлейтенант сказав нам, що ми взагалі не можемо заблукати, і я цього дотримуюсь, а якщо ми не можемо заблукати, то якого біса я б дерся кудись вгору; піду собі спокійнісінько луками, почеплю квіточки на картуз і нарву цілий букет для пана оберлейтенанта. А зрештою, ми потім переконаємося, хто з нас мав рацію, сподіваюся, ми розійдемося, як добрі друзі. Тут така місцевість, що всі дороги мусять вести до Фельштина.

— Недурійте, Швейку, — умовляв хвацького вояку Ванек. — Я вам кажу, що саме тут згідно з картою ми мусимо йти направо.

— Карта теж може помилятися, — відповів Швейк, сходячи у видолинок. — Одного разу ковбасник Крженек з Виноградів повертався вночі, дотримуючись плану міста Праги, від «Монтагів» на Малій Страні додому на Виногради. А над ранок прийшов аж до Розделова біля Кладна, де його зовсім захололого знайшли вранці у житі, куди він звалився від втоми. Якщо ви, пане рахівнику, такий упертий і не хочете мене послухати, то нам не залишається нічого іншого, як розійтися і зустрітися потім у Фельштині. Подивіться тільки на годинник, щоб ми знали, хто прийде раніше. Якщо вам загрожуватиме небезпека, вистріліть у повітря, щоб я знав, де ви знаходитесь.

Під вечір Швейк дійшов до невеликого ставка, де зустрів одного утікача — російського полоненого, який тут купався. Той, побачивши Швейка, виліз із води і, як був голий, кинувся бігти.

Швейкові було цікаво, чи личив би йому російський мундир, який валявся тут же під вербами. Він швидко роздягнувся, одягнув форму нещасного голого полоненого, що втік з етапу, розквартированого в селі за лісом. Швейкові заманулося як слід побачити себе у водяному дзеркалі, і він довго ходив по греблі ставка, аж поки його знайшов там патруль польової жандармерії, який шукав російського втікача. Жандарми були мадяри і, незважаючи на Швейкові протести, відволікли його в етапне управління в Хирові, де зарахували його до транспорту російських полонених, призначених на роботи з ремонту залізничної колії в напрямку Перемишля.

Це все відбулося так швидко, що тільки на другий день Швейк усвідомив своє становище і куснем голівешки написав на білій стіні класної кімнати, в якій було розташовано частину полонених:

«Тут спав Йозеф Швейк з Праги, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку, який при виконанні обов'язків квартирмейстера помилково потрапив до австрійського полону під Фельштином».

МОСКАЛІ ЗАБИРАЛИ,
і НАШІ ЗАБИРАЮТЬ!

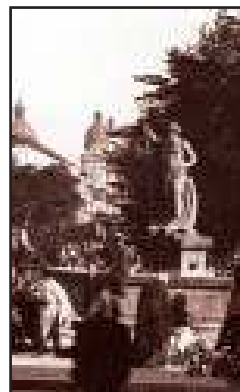
© староста з ліхтарем

частина четверта
ПРОЧУХАНКА
ТРИВАЄ

А ти, кодіго, в котрому
російському полку
служив ?

© агент таємної військової поліції

ШВЕЙК У ЕШЕЛОНІ РОСІЙСЬКИХ ПОЛОНЕНИХ

Коли Швейк у російській шинелі і кашкеті, помилково прийнятий за російського полоненого — втікача із села під Фельштином, виводив вугіллям на стіні свої розпачливі вигуки, ніхто на це не звернув уваги. У Хирові на етапі при роздаванні куснів черствого кукурудзяного хліба, він хотів докладно пояснити все офіцерові, який проходив повз нього, але вояка-мадяр, що конвоював полонених, садонув його прикладом межі плечі, додавши: «*Baszom az élet*¹. Ставай у шеренгу, ти, російська свине!»

Так звичайно поводитися мадяри з російськими полоненими, не розуміючи їхньої мови.

Швейк повернувся до шеренги і промовив до найближчого полоненого:

— Ця людина виконує свій обов'язок, але вона сама себе наражає на велику небезпеку. Що б то було, коли б випадково гвинтівка у нього була набита, а затвор відведений? Адже могло статися, що в той час, як він товкмачить людину прикладом по плечі, гвинтівка бабахне і вгатить увесь набій йому в пащеку, і він гігне при виконанні своїх обов'язків. На Шумаві в одній каменоломні робітники крали динамітові запали, щоб взимку легше було викорчовувати пні. Сторож каменоломні дістав наказ обшукувати після роботи кожного робітника. Він дуже ревню заповзявся до цієї справи — і, зловивши першого ж

¹ Груба лайка (угор.).

робітника, як скажений, почав молотити його по кишенях, аж поки не вибухнули сховані там динамітові запали і вони обидва не злетіли у повітря. Коли сторож і каменярі летіли у повітрі, здавалося, немовби вони в останню хвилину схопили один одного в обійми.

Російський полонений, якому Швейк це розповідав, збен-тежено дивився на нього, і було цілком ясно, що він з усієї цієї балаканини не зрозумів ані слова.

— Не понімат, я кримський татарин. Аллах ахпер¹.

Татарин сів на землю, схрестив ноги і, склавши руки на грудях, почав молитися:

— Аллах ахпер — аллах ахпер — безміла — арахман — ара-хім — малінкін мустафір².

— Отже, ти татарин, — співчутливо сказав Швейк. — Тобі пощастило. Якщо ти татарин, то повинен розуміти мене, а я тебе. Гм! Знаєш Ярослава із Штернберга*? Навіть імені цього не чув, татарський урвителью! Той вам добре надер задницю під Гостином. Ви тоді, чорти татарські, мотали з Моравії свинячим галопом. Мабуть, у ваших читанках про це немає, а в наших є. Ти знаєш гостинську Діву Марію? Звичайно, не знаєш. Вона теж була при цьому, але так чи інакше, вас, бісів татарських, тут у полоні охрестять.

Швейк звернувся до другого полоненого:

— Ти теж татарин?

Той зрозумів слово «татарин» і заперечливо покрутив головою:

— Татарин нет, черкес, мой родна черкес, резім башка.

Швейкові дійсно пощастило. Він опинився в товаристві представників різних східних народів. У транспорті були татари, грузини, осетини, черкеси, мордвини та калмики.

Одне було погано — він ні з ким не міг порозумітися, і його разом з іншими потягли на Добромиль, де мав початися ремонт дороги через Перемишль на Нижанковичі.

В етапній канцелярії в Добромилі їх усіх переписали. Це було дуже важко зробити, бо жоден з трьохсот полонених, пригнаних до Добромиля, не розумів російської мови фельд-фебеля, що сидів за столом. Він колись зголосився як знавець російської мови і тепер у Східній Галичині виступав у ролі перекладача. Вже добрих три тижні тому він замовив собі німецько-російський словник і розмовник, але ці книжки й

¹ Аллах величний.

² Аллах величний — аллах величний — милосердний, милостивий, зми-луйся... (мусульманська молитва).

досі не прийшли. Тому замість російської мови він говорив каліченою словацькою мовою, яку так-сяк засвоїв, ще будучи представником віденської фірми на Словаччині, де він продавав образи святого Стефана, кропильниці та вервиці.

Він ніяк не міг порозумітися з цими дивоглядними створіннями і це його цілком притлумило. Він вийшов надвір і загорлав до групи полонених:

— Wer kann deutsch sprechen?¹

З юрби виступив Швейк і з радісною міною підбіг до фельдфебеля. Той йому наказав негайно йти за ним до канцелярії.

Фельдфебель сів за папери — цебто за купу анкет, в які він мав вносити ім'я, походження і державну приналежність полоненого, і тут почалась кумедна розмова по-німецьки.

— Ти жид? Так? — спитав він Швейка.

Швейк заперечливо покрутив головою.

— Не відмовляйся! — впевнено продовжував фельдфебель-перекладач. — Кожен з вас, полонених, хто вмів по-німецьки — був жидом. І баста. Як твоє прізвище? Швейх? Ось бачиш, нащо ж брехати, коли в тебе таке жидівське прізвище? Ти не бійся. У нас тобі нема чого боятися, бо в Австрії не роблять жидівських погромів. Звідки ти? Ага, Прага*. Знаю, знаю, це біля Варшави. У мене вже були тиждень тому двоє жидів з Праги, з-під Варшави. А який номер твого полку? Дев'яносто перший?

Фельдфебель узяв довідник і почав перегортати сторінки:

— Дев'яносто перший полк, єреванський, Кавказ, постійне місцеперебування — Тифліс. Ото більма витріщаєш, як це ми тут усе знаємо.

Швейка дійсно дивувала вся ця історія, а фельдфебель дуже серйозно продовжував, подаючи Швейкові свою напів-скурену цигарку:

— Цей тютюн кращий за ту вашу махорку. Я тут, жидику, найвище начальство. Коли я щось сказав, все тремтить і ховається по мишачих нірках. У нас в армії інша дисципліна, ніж у вас. Ваш цар сволота, а наш — голова з розумом! Я зараз тобі щось покажу. Побачиш, яка у нас дисципліна.

Він відчинив двері до сусідньої кімнати і гукнув:

— Ганс Лефлер!

— Hier!² — пролунало у відповідь, і в кімнату ввійшов зобатий вояка-штірієць із міною плаксивого кретина. В

¹ Хто розмовляє по-німецьки? (нім.).

² Тут (нім.).

етапному управлінні він, як-то кажуть, був дівчиною до всіх послуг.

— Ганс Лефлер, — наказав фельдфебель, — дістань мою люльку, візьми її в зуби, як собаки носять, і бігай на чотирьох навколо стола, аж поки я не скажу «Halt»¹. При цьому гавкай, але так, щоб з рота не випала люлька, бо накажу тебе зв'язати.

Зобатий штірієць почав рачкувати і гавкати.

Фельдфебель з тріумфом поглянув на Швейка.

— А що, не казав я тобі, жидику, яка в нас дисципліна. — Фельдфебель задоволено дивився на німу солдатську тварину, яка потрапила сюди з далекого альпійського пастушого куреня.

— Стій! — нарешті сказав він. — Тепер стань на задні лапи і подай люльку! Добре, а тепер зайодлуй².

В кімнаті розляглося ревіння: — Голярію, голярію...

Коли вистава скінчилася, фельдфебель витягнув із ящика чотири цигарки «Спорт» і великодушно подарував їх Гансові, і тут Швейк каліченою німецькою мовою почав розповідати фельдфебелеві, що в одному полку, в одного офіцера був теж дуже слухняний денщик. Той робив усе, що б не побажав його пан, а коли його запитали, чи міг би він за наказом свого пана зжерти ложкою його лайно, він відповів: «Якщо пан лейтенант накаже — я жертиму, аби тільки мені не трапилася там волосинка, бо я дуже гидливий і мене може знудити».

Фельдфебель засміявся:

— У вас, жидів, дуже дотепні анекдоти, але я ладен побитися об заклад, що дисципліна у вашій армії не така, як у нас. Ну, а тепер ближче до справи. Я призначаю тебе старшим у транспорті. До вечора спишеш мені прізвиська інших полонених, розділиш їх по десятеро. Будеш одержувати для них харчі. Головою відповідатимеш мені за кожного! А якщо, жидику, хтось утече, то ми тебе розстріляємо!

— Я, пане фельдфебелю, хотів би з вами поговорити, — сказав Швейк.

— Тільки не торгуйся зі мною, — відповів фельдфебель. — Я цього не люблю і відправляю тебе до табору. Ти щось дуже швидко у нас, в Австрії, акліматизувався. Вже й кортить поговорити зі мною наодинці... Чим краще стався до вас, поло-

¹ Стій (нім.).

² Особлива манера співу в австрійських альпійських областях.

нених, тим гірше... Отже, забирайся геть! Бери папір, олівець і негайно складай список. Ну, чого тобі ще?

— Ich melde gehorsamst, Herr Feldwebel...¹

— Ану, мотай звідси! Бачиш, я зайнятий! — Обличчя фельдфебеля набрало виразу людини, до краю змороеної працею.

Швейк, козирнувши, попрямував до полонених, подумавши при цьому: «Муки, прийняті заради найяснішого цісаря, приносять свої плоди».

Звичайно, трохи гірше було із складанням того списку. Полонені довго не могли зрозуміти, що їм треба називати своє прізвище. Швейк багато чого бачив у своєму житті, але все ж таки ці татарські, грузинські і мордовські імена не лізли йому в голову. «Ніхто мені не повірить, — подумав Швейк, — що в когось на світі можуть бути такі прізвища, як у цих татар: Муглагалей Абдрахманов, Беймурат Аллагалі, Джередже Чердедже, Давлатбалей Нурдагалієв і так далі. У нас прізвища набагато кращі. Наприклад, у фарара в Жідогошті прізвище Вобейда²».

Швейк увесь час ходив між вишикуваними рядами полонених, а вони один за одним вигукували свої імена та прізвища: Джіндралей Ганемалей, Бабамулей Мірзагалі і так далі.

— Як це ти язика собі не зламаєш, — говорив кожному з них Швейк, добродушно посміхаючись. — Воно куди зручніше такі імена і прізвища, як у нас: Богуслав Штепанек, Ярослав Матоушек або Ружена Свободова.

Коли, нарешті, із страшними муками Швейк переписав усіх цих Бабуля Галлеїв, Худжи Муджи, він вирішив ще раз пояснити фельдфебелеві-перекладачу, що він жертва помилки, що по дорозі, коли його гнали разом з полоненими, він кілька разів даремно хотів домогтися справедливості.

Фельдфебель-перекладач вже зранку був трохи напідпитку, а тепер зовсім втратив здатність що-небудь розуміти. Перед ним лежала розгорнута сторінка оголошень якоїсь німецької газети, і він виспіював надруковані в газеті оголошення на мотив маршу Радецького: «Міняю грамофон на дитячий візочок», «Купую скалки зеленого та білого віконного скла», «Рахувати і складати звіти та баланси навчитися кожний, хто скінчить заочні курси бухгалтерії» і так далі.

¹ Мельдую послушно, пане фельдфебелю (нім.).

² Вобейда — це прізвище можна перекласти як «хуліган», «босяк»; при-
близний аналог до популярного українського прізвища «Паливода».

До деяких оголошень мелодія маршу не підходила, але фельдфебель докладав усіх зусиль, щоб перемогти ці перешкоди і тому в такт молотив кулаком об стіл і тупотів ногами. Його вуса, склеєні контузією, стирчали в різні боки, немов хтось увіткнув йому в кожен щок по засохлому квачу від гуміарабіку. Його запухлі очі, правда, помітили Швейка, але це відкриття не викликало жодної реакції, він лише перестав гупати кулаком і тупотіти. Зате він почав барабанити по стільцю, виспівуючи на мотив «Ich weiß nicht, was soll's bedeuten»¹ нове оголошення: «Кароліна Дрегер, повитуха, пропонує свої послуги шановним дамам у всіх випадках...»

Він співав усе тихіше і тихіше, аж поки нарешті не замовк, нерухомо втупившись у велику сторінку оголошень, і тим дав Швейкові можливість розповісти про своє нещастя, на що Швейкові ледь-ледь вистачало його скромних знань німецької мови.

Швейк почав з того, що він все ж таки мав рацію, коли йшов на Фельштин вздовж струмка, і він не винен, що якийсь там невідомий російський солдат утік з полону і купається у ставку, повз який він, Швейк, мусив іти, бо це ж був його обов'язок як квартирмейстера — знайти найкоротшу дорогу на Фельштин. Росіянин, тільки-но його побачив, утік, залишивши в кущах свою уніформу. Він, Швейк, не раз чув, що на фронті з метою розвідки використовується форма вбитих ворогів, а тому на цей випадок приміряв залишену уніформу, аби перевірити, як в такому випадку він почуватиме себе в чужій уніформі.

Роз'яснивши цю помилку, Швейк зрозумів, що говорив на вітер, бо фельдфебель заснув ще раніше, ніж Швейк дійшов до ставка. Швейк наблизився до нього і доторкнувся до його плеча, цього було досить, щоб фельдфебель упав із стільця на підлогу, де спокійно й далі спав.

— Вибачаюсь, пане фельдфебелю, — сказав Швейк і, козирнувши, вийшов з канцелярії.

Рано-вранці військово-будівельне командування змінило диспозицію і вирішило групу полонених, в якій знаходився Швейк, відправити прямо до Перемишля на відбудову залізничної колії Перемишль — Любачів.

Отже, все залишилося по-старому, і Швейкова одіссея між російськими полоненими тривала далі. Мадярські конвоїри гнали всіх і вся швидкими темпами вперед.

В одному селі на відпочинку полонені зустрілися з обозним відділом. Біля возів стояв офіцер і дивився на полонених. Швейк вискочив з шеренги, виструнчився перед офіцером і

¹ Я не знаю, що це означає (нім.).

вигукнув: «Herr Leutenant! Ich melde gehorsamst!»¹ Але більше нічого не встиг сказати, бо тут же до нього підскочили двоє солдатів-мадярів і штовханами у спину знову запакували назад поміж полонених.

Офіцер кинув услід йому недопалок сигарети, який швидко підняв інший полонений і став докурювати. Потім офіцер пояснив капралові, який стояв біля нього, що в Росії є німці-колоністи, вони теж мусять воювати.

Аж до самого Перемишля у Швейка не було нагоди поскаржитися, що він, власне, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку. Це стало можливим тільки у Перемишлі, коли їх звечора загнали до зруйнованого форту у внутрішній зоні фортеці, де в доброму стані збереглися стайні для коней фортечної артилерії.

У настеленій там соломі було стільки вошей, що вони підіймали короткі стебла, немовби це були не воші, а мурашки, які тягнуть матеріал на будову свого мурашника.

Полоненим тут роздали трохи чорної люри з чистого цикорію і по шматку цвілого кукурудзяного хліба.

Потім їх прийняв майор Вольф, тогочасний володар усіх полонених, яких надсилали сюди на відбудову Перемиської фортеці та її околиць. Це був дуже сумлінний чоловік. Він тримав у себе цілий штаб перекладачів, які відбирали з полонених спеціалістів-будівників відповідно до їх таланту і попередньої освіти.

Майор Вольф вбив собі в голову, нібито російські полонені прикидаються дурниками, бо часто на його запитання: «Чи вмієш будувати залізниці?» стереотипно відповідали: «Ні про що не знаю, ні про що таке й не чув, я жив чесно і благородно».

Коли полонені вишикувалися перед майором Вольфом і усім його штабом, він спершу по-німецьки спитав, хто з них знає німецьку мову.

Швейк рішуче виступив уперед, виструнчився перед майором, козирнуv і відрапортував, що знає німецьку.

Майор Вольф, явно зраділий, відразу ж запитав Швейка, чи він, бува, не інженер.

— Мельдую послухно, пане майоре, — відповів Швейк. — Я не інженер, але ординарець одинадцятої маршової роти австрійського дев'яносто першого полку. Я потрапив до вас у полон. Це сталося так, пане майоре...

— Що таке? — ревнув майор Вольф.

¹ Мельдую послухно, пане лейтенанте (нім.).

— Мельдую послухно, пане майоре, це сталося так...

— Ви чех, — горлав далі майор Вольф. — Ви переодягнулися в російську уніформу?

— Мельдую послухно, пане майоре, саме так і було. Я справді дуже радий, що ви, пане майоре, відразу зрозуміли мою ситуацію. Можливо, наші вжедесь воюють, а я тут можу марно прокататися усю війну. Дозвольте, пане майоре, ще раз по порядку все пояснити.

— Досить, — кинув майор Вольф, покликав двох солдатів і наказав негайно відправити цю людину на гауптвахту, а сам ще з одним офіцером, не кваплячись, пішов слідом за Швейком і, розмовляючи з офіцером, несамовито жестикулював. У кожному його реченні згадувалося щось про чеських собак. Другий офіцер відчував в його словах невимовну радість, бо ж, на думку майора, він своїм гострим оком виявив одну з тих пташок, про зрадницьку закордонну діяльність яких вже кілька місяців усім командирам військових частин розсилалися засекречені повідомлення. Було встановлено, що деякі втікачі з чеських полків, забуваючи про свою присягу, вступають у ряди російської армії, служать ворогові і виконують у нього шпійонські завдання.

Австрійське міністерство внутрішніх справ ще ходило напوماцьки в питанні місцезнаходження якої-небудь бойової організації, утвореної з втікачів. Воно ще не знало нічого певного про революційні організації по той бік фронту, і лише в серпні на лінії Сокаль — Милятин — Бубново командири батальйонів дістали таємні циркуляри про те, що колишній австрійський професор Масарик утік за кордон, де тепер веде протиавстрійську пропаганду. Якийсь дурник у дивізії доповнив цей секретний документ таким наказом: «У випадку затримання — негайно припровадити його до штабу дивізії».

Майор Вольф у цю пору ще не мав ані найменшого поняття, що саме в Австрії готують утікачів, які пізніше, зустрічаючись в Києві і в інших місцях, на питання: «Що ти тут робиш?» — весело відповідали: «Я зрадив найяснішого цісаря».

З цих секретних документів він знав лише про існування таких утікачів-шпигунів. І ось один з них, якого зараз ведуть на гауптвахту, так легко потрапив до нього в пастку. Майор Вольф був до деякої міри кар'єрист і уявляв собі, як він дістане подяку і нагороду від вищих інстанцій за свою обережність, пильність і здібності.

Поки дійшли до гауптвахти, майор Вольф вже був переконаний, що питання, хто знає німецьку мову, він поставив навмисне, бо йому зараз же під час перегляду полонених саме цей суб'єкт видався підозрілим.

Офіцер, його супутник, похитував головою і говорив про необхідність повідомити про арешт командування гарнізону для дальшого розслідування і віддання затриманого під військовий суд вищої інстанції. Абсолютно не годиться допитувати затриманого на гауптвахті, а потім, після гауптвахти, вішати, як то собі уявляє пан майор. Він своє дістане, але законним шляхом, згідно з військовим судовим статутом. Докладний допит перед шибеницею дасть можливість виявити його зв'язки з іншими подібними негідниками. Хто знає, що ще при цьому впливе наверх.

Майор Вольф став раптом непоступливим, у ньому пробудилось приховуване досі нище звірство, і він уперто заявив, що повісить втікача-шпигуна зараз же після допиту на свій власний ризик. Зрештою, він може собі це дозволити, бо має впливові знайомства і йому, власне, все одно нічого за це не буде. Тут як на фронті. Коли б шпигуна зловили й викрили безпосередньо на полі бою, його б тут же допитали і негайно повісили. Ніхто б з ним не розводив ніяких церемоній. А зрештою, можливо, пан капітан знає, що у тилу кожен командир, починаючи від капітана і вище, має право вішати всіх підозрілих людей.

Майор Вольф, звичайно, трохи щось переплутав щодо повноважень військових чинів у справі вішання.

У Східній Галичині чим ближче до фронту, тим більше ці повноваження переходили до нижчих і нижчих чинів, і не раз траплялося, що якийсь капрал, начальник патруля, наказував повісити дванадцятирічного хлопчика, коли той у залишеному пограбованому селі, в зруйнованій хатині, варив картопляне лушпиння і це здалося капралові підозрілим.

Суперечка між капітаном і майором загострювалася.

— Ви не маєте на це права, — схвилювано кричав капітан. — Він буде повішений на підставі вироку військового суду.

— Буде повішений без вироку, — шипів майор Вольф.

Швейк, якого вели трохи попереду, чув цю цікаву розмову від початку до кінця і лише сказав своїм конвоїрам:

— Однаково, що пішки, що за возом. Одного разу в шиночку «На Завадільці» в Лібні ми сперечалися з приводу того, чи викинути шапкаря Вашака, який завжди псував танцюльки,

тільки-но він з'явиться у дверях, чи тоді, коли він замовить собі пива, вип'є і заплатить, чи аж тоді, коли він один раз протанцює. Шинкар запропонував викинути його десь посеред вечірки, коли він щось з'їсть і трохи вип'є. Хай за все заплатить, а тоді вимітається із шинку. І знаєте, що нам цей харцизник тоді встругнув? Не прийшов зовсім. Ну, що ви на це скажете?

Обидва вояки, вони були звідкись з Тіролю, водночас відповіли:

— Nix böhmisch¹.

— Verstehen Sie deutsch?² — запитав спокійно Швейк.

— Jawohl!³ — відповіли обидва, на що Швейк зауважив:

— Це добре, бодай між своїми не пропадете.

Так, дружньо розмовляючи, вони дійшли до гауптвахти, де майор Вольф продовжував з капітаном дебати про долю Швейка, а Швейк скромно сидів позаду на лавці.

Нарешті майор Вольф усе ж таки приєднався до погляду капітана, що цю людину мають повісити аж після тривалої процедури з приємною назвою «законний шлях».

Якщо б Швейка запитали, що він сам про це думає, він би сказав: «Мені дуже шкода, пане майоре, хоч ви чином й вищий за пана капітана, але ж пан капітан має рацію. Хто поспішить, людей насмішить. Якось в одному окружному суді в Празі збожеволів один суддя. Довго ніхто нічого не помічав за ним, аж раптово це виявилось під час розгляду справи за образу честі. Якийсь Знаменачек, зустрівши на вулиці капелана Гортіка, який на уроці закону Божого набив його хлопця по пиці, сказав йому: «Ах ти, дурний воле, ах ти, чорна потворо, побожний ідіоте, брудний підсвинку, приходський цапе, ти, осквернителю вчення Христового, лицемірнику і шарлатане в рясі!» Божевільний суддя був дуже побожною людиною. Всі три сестри його служили куховарками у священників, а він був хресним батьком їхніх дітей. Він так розхвилювався, що зненацька втратив розум і заверещав до підсудного: «Іменем його величності цісаря і короля засуджую вас до смертної страти через повішення, без права оскарження вироку. Пане Горачеку, — покликав він тюремного наглядача, — візьміть цього пана і повісьте його там, знаєте, де вибивають килими, а потім зайдете сюди, дістанете на пиво!» Пан Знаменачек і той наглядач, звичайно, скам'яніли, але суддя тупнув ногою

¹ Жодного слова не розуміємо по-чеськи (нім.).

² Ви розумієте по-німецьки? (нім.).

³ Так! (нім.).

і зарепетував: «Будете ви слухати чи ні?» Наглядач так злякався, що потягнув пана Знаменачека вниз, і не будь адвоката, який втрутився і викликав швидку допомогу, не знаю, чим би все це скінчилося для пана Знаменачека. Вже пана суддю саджали в карету швидкої допомоги, а він ще кричав: «Коли не знайдете мотуза, повісьте його на простирадлі, вартість врахуємо в піврічному балансі...»

Швейка під багнетами відвели у гарнізонну комендатуру. Там він підписав складений майором Вольфом протокол про те, що він, солдат австрійської армії, свідомо і без жодного примусу переодягнувся в російську уніформу і після відступу росіян його затримала польова жандармерія.

Це все була свята правда, і Швейк, як людина чесна, не міг цього заперечувати. Під час складання протоколу він намагався доповнити його своїми зауваженнями, які б, можливо, висвітлили ситуацію, але кожного разу лунав наказ пана майора:

— Мовчіть! Я вас про це не питаю. Справа цілком ясна.

У відповідь на це Швейк неодмінно козиряв і говорив:

— Мельдую послушно, я мовчу, справа цілком ясна.

Згодом у гарнізонній комендатурі Швейка посадовили в якусь діру, де раніше знаходився склад рису і водночас пансіон для мишей. Скрізь на підлозі був розсипаний рис, і миші, зовсім не боячись Швейка, весело бігали навколо і підбирали зернятка. Швейкові довелося піти по сінник для себе, а коли він у північ розглянувся, то побачив, що до його сінника вже переселяється ціла мишача родина. Вони хотіли — в цьому не було жодного сумніву — зробити собі гніздо на руїнах слави спорохнявілого австрійського сінника. Швейк почав барабанити у замкнені двері. Підійшов якийсь капрал-поляк, і Швейк попросив, аби його перевели в інше приміщення, бо він на своєму сіннику може подушити мишей і цим зробити шкоду військовій скарбниці, бо, мовляв, все, що зберігається на військових складах, є державним майном. Поляк частково зрозумів, перед замкненими дверима погрозив Швейкові кулаком, згадавши про «дупу засрану», і відійшов, сердито мимрячи щось про холеру ясну, немовби Швейк бозна-як його образив.

Швейк провів ніч спокійно, бо миші не мали до нього великих претензій. У них, мабуть, була своя нічна програма, яку вони виконували в сусідньому складі військових шинелей і кашкетів. Їх гризли миші з великою самовпевненістю у цілковитій безпеці, бо лише через рік інтендантство схаменулося і завело у військових складах казенних кицьок без

права на пенсію, їх занесли в інтендантські книжки під рубрикою: «K. u. K. Militärmagazinkatze»¹. Цей котячий чин був, власне, тільки поновленням старого інституту, скасованого після війни шістдесят шостого року.

Колись давно, ще за часів Марії Терезії, на військових складах теж тримали котів, щоб панове з інтендантства не мали змоги складати свою вину за шахрайства з обмундируванням на нещасних мишей.

Проте цісарсько-королівські кицьки в багатьох випадках не виконували своїх обов'язків, і з цієї причини за цісаря Леопольда* трапилась навіть така історія: у військовому складі на Погоржельці за вироком військового суду було повішено шість кицьок, прикріплених до військового складу. Уявляю собі, як лукаво посміхалися тоді собі у вус усі ті, хто ловив рибку у тому військовому складі.

* * *

Водночас із ранішньою кавою до Швейкової діри увірнули якусь людину в російському кашкеті і в російській військовій шинелі. Цей чоловік говорив по-чеськи з польським акцентом. То був один з тих негідників, що служили у контррозвідці армійського корпусу, штаб якого стояв у Перемишлі. Агент таємної військової поліції не завдавав собі зайвого клопоту, щоб якимось делікатно витягати із Швейка правду. Він просто почав:

— Ну і до гарного ж шьвінства² я вскочив через оту свою необережність. Я служив у двадцять восьмому регіменті і зараз же перейшов до росіян на службу, а потім так по-дурному піймався. Напросився у росіян піти у фронтову розвідку... Служив я в шостій Київській дивізії. А ти, колего, в котрому російському полку служив? Здається, ми вже десь у Росії зустрічалися. Я в Києві знав багато чехів, які пішли з нами на фронт і потім втекли до російської армії. Але тепер я ніяк не можу пригадати їхні прізвища, хто вони і звідки. Може, ти пригадаєш, з ким ти там зустрічався. Я, брате, хотів би знати, хто з нашого двадцять восьмого полку залишився.

Замість відповіді Швейк турботливо поклав свою руку йому на чоло, потім перевірів пульс і, нарешті підвівши його до невеличкого віконця, попросив показати язика. Цей негідник зовсім не протестував проти цієї процедури, думаючи, що тут, очевидно, йдеться про якісь змовницькі знаки. Потім Швейк

¹ Цісарсько-королівська кицька військових складів (нім.).

² Слово вимовлене по-польськи.

почав стукати у двері, і коли вартовий прийшов запитати, чого він здійсмає такий гармидер, він по-чеськи і по-німецьки попросив негайно викликати лікаря, бо цей чоловік, якого сюди посадили, марить.

Але це не допомогло, за хворим чоловіком ніхто не прийшов, і він спокійнісінько залишився сидіти у камері, і далі базикаючи про Київ і про те, що на власні очі бачив, як Швейк марширував між російськими солдатами.

— Ви, напевно, напилися болотяної води, — сказав Швейк, — як той мій земляк, молодий Тинецький, загалом людина досить розумна. Одного разу він, знаєте, пустився в мандри й попав аж до Італії. Він теж ні про що інше не говорив, як про цю саму Італію, там, мовляв, самі лише болотяні води, і більше нічого вартого уваги. Аж нарешті з цієї болотяної води захворів на пропасницю. Вона хапала його чотири рази на рік. На Всіх святих, на святого Йосифа, на Петра і Павла і на свято Пречистої Богородиці Діви Марії. Коли це на нього находило, він точнісінько так, як ото ви, починав впізнавати зовсім чужих, незнайомих йому людей. Наприклад, у трамваї звертався до когось і запевняв, що він його знає, буцімто вони бачились на вокзалі у Відні. Всіх, кого б він не зустрів на вулиці, він бачив або у Мілані на вокзалі, або сидів з ними у винарні при ратуші у Штирському Градці. Якщо ця болотяна гарячка починалася у нього, коли він сидів у шинку, то він заявляв, що знає всіх відвідувачів, всіх їх бачив, бо разом з ними подорожував до Венеції. І проти цього не було інших ліків, крім тих, які застосував новий санітар в Катержинках. Він доглядав одного хворого на голову. Той цілий Божий день нічого не робив, тільки сидів у кутку і рахував: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість» і знову починав спочатку: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість». Це був якийсь професор. Санітар мало зі шкіри не вискочив від злості, що той божевільний не може перескочити через ту шістку. Спершу по-доброму просив полічити: «Сім, вісім, дев'ять, десять». Але куди там! Той професорюга ані гадки не мав послухатися. Сидить собі в куточку і рахує: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість» і знову: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість». Тоді санітар оскаженів до краю, підскочив до свого підопічного і, коли той сказав «шість», тріснув його по голові. «Ось вам сім, — говорить, — а ось вісім, дев'ять, десять». Що не число, то лящ. Хворий схопився за голову і запитав, де він, власне, є. Коли ж санітар сказав йому, що в божевільні, професор відразу ж пригадав усе, і те, як він потрапив сюди через якусь комету. Він вирахував, що вона з'явиться через рік, 18-го липня о 6-й

годині ранку, а йому довели, що ця комета згоріла вже кілька мільйонів років тому. Я особисто знав цього санітара. Коли той професор зовсім вилікувався і його випустили, він взяв собі цього санітара за слугу, і той не мав жодної іншої праці, як тільки кожного ранку відважувати панові професору чотири потиличники, це він виконував дуже сумлінно і точно.

— Я знаю всіх ваших київських знайомих, — невтомно продовжував співробітник контррозвідки. — Чи не був там з вами один такий товстий, а другий тонкий? Тепер вже не пам'ятаю, як їх звали і з якого вони полку...

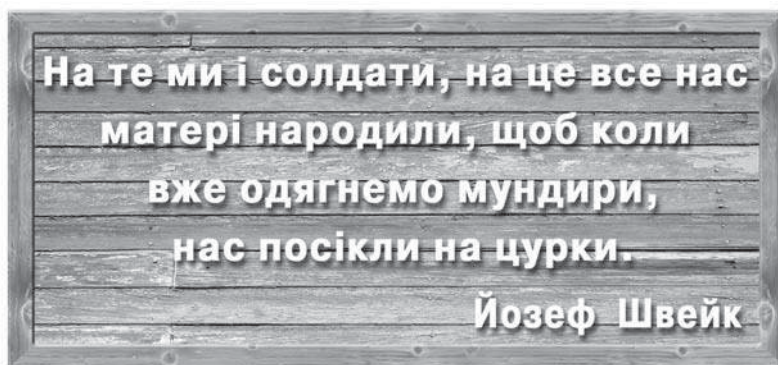
— Хай вас це не турбує, кожному може трапитися таке: хоч трісне, а не запам'ятає всіх товстих і худих та як їх звуть. Худих людей, очевидно, важче запам'ятати, бо їх на світі більше, вони, як то кажуть, становлять більшість.

— Колего, — жалісно заскиглила ця цісарсько-королівська каналія. — Ти мені не віриш. Таж нас чекає однакова доля.

— На те ми і солдати, — недбало кинув Швейк, — на це нас матері породили, щоб, коли вже одягнемо мундири, нас посікли на цурки. І ми на це радо йдемо, бо знаємо, наші кості не надарма будуть порохнявіти. Ми поляжемо за найяснішого цісаря і його родину, заради якої ми здобули Герцеговину. З наших костюмах будуть виробляти кістяне вугілля для цукрових заводів. Про це свого часу нам товкмачив пан лейтенант Ціммер. «Ви, свиняча бандо, — говорить, бувало, — ви, неосвічені кнури, ви, нікому не потрібні нікчемні мавпи, ви свої ратиці не бережете, немов вони й ламаного шага не варті. Якщо ви колись загинете на війні, то з кожної вашої костюмахи зроблять півкіля кістяного вугілля, а з цілого солдата з усіма костюмахами і кігтями — понад два кілограми. Крізь вас, ідіоти, фільтруватимуть на цукроварних заводах цукор. Ви й не уявляєте, яку користь принесете своїм нащадкам ще й по смерті. Ваші сини питимуть каву, засолоджену цукром, який пройшов крізь ваші костюмахи, йолопи ви несусвітні». Я замислився, а він як підскачить до мене, про що я, мовляв, думаю. «Мельдую послушно, — кажу йому, — я саме подумав собі, що кістяне вугілля з панів офіцерів мусить бути набагато дорожче, ніж з простих вояків». За це я дістав три дні одиночки.

Швейків співмешканець, постукавши у двері, почав про щось домовлятися з вартою, яка телефонувала про це до канцелярії.

За хвилину за Швейковим колегою прийшов штабний фельдфебель, і Швейк знову залишився сам.

Виходячи, ця тварюка на весь голос сказала штабному фельдфебелеві, показуючи на Швейка:

— Це мій старий приятель із Києва.

Цілих 24 години, крім тих хвилин, коли приносили їжу, Швейк просидів на самоті.

Вночі він переконався, що російська військова шинель тепліша і більша, ніж австрійська, і якщо миша вночі обнюхує вухо сплячої людини, то це не так вже й неприємно. Швейкові це здавалося навіть ніжним шепотом, перерваним на світанку конвоїрами, що прийшли по нього.

Швейк і досі не може встановити, якої інстанції, власне, був суд, куди його привели в той сумутний ранок. Що це був військовий суд, в цьому не було жодного сумніву. Там засідав навіть якийсь генерал, а ще полковник, майор, надпоручник, фельдфебель і якийсь простий піхотинець. Той, власне, нічого іншого не робив, тільки всім іншим припалював цигарки.

Швейка допитували недовго.

Трохи більше цікавість виявляв майор. Він говорив по-чеськи.

— Ви зрадили найяснішого цісаря, — ревнув він.

— Господи милосердний, та коли? — вигукнув Швейк. — Щоб я зрадив нашого цісаря, нашого найяснішого монарха, через якого я стільки вистраждав?

— Киньте базікати дурниці, — сказав майор.

— Мельдую послухно, пане майоре, зрадити нашого цісаря це не дурниці. Ми люди військові, присягали нашому цісарю на вірність, а ту присягу, що її співали в театрі¹, я як чесна людина дотримав.

¹ Швейк, очевидно, мав на увазі слова з опери «Далібор» Бедржиха Сметани, лібретто Венціґа (прим. перекл.).

— А ось тут, — сказав майор, — докази вашої вини і вся правда, — показав він на чималу купу паперів.

Головний матеріал дав суду шпигун, підсланий до Швейка.

— Отже, ви і тепер не хочете признатися? — спитав майор. — Адже ви самі підтвердили, що добровільно переодяглися в російську уніформу, будучи австрійським солдатом. Я вас питаю востаннє: чи примушував вас хтось до цього?

— Я це зробив без примусу.

— Добровільно?

— Добровільно!

— Без натиску?

— Без натиску!

— А ви знаєте, що ви пропали?

— Знаю. 91-й регімент мене вже напевно шукає. Але якщо дозволите, пане майоре, коротеньке зауваження про те, як люди добровільно переодягаються в чужий одяг. В 1908-у році, десь у липні палітурник Божетех, з Пршічної вулиці в Празі, купався на Збраславі в старому руслі ріки Бєроунки. Одяг поклав у лози і дуже зрадів, коли пізніше у воду до нього вліз ще один пан. Слово по слові, жартували один з одним, хлюпалися водою і пірнали аж до вечора. Потім той незнайомий панисько виліз із води перший, нібито поспішав вечеряти. Пан Божетех ще хвилинку посидів у воді, а потім і собі пішов у лози за одягом, але там замість свого одягу знайшов подерте лахміття волоцюги і записку: «Я довго роздумував: брати — не брати, бо ж ми так гарно розважалися у воді, тоді я зірвав квітку ромену, і останній відірваний пелюсток сказав — брати. Тому я помінявся з вами своїм лахміттям. Не бійтеся у нього влізти. Тиждень тому в окружній тюрмі в Добржищі його відвошивили. Вдруге більше вважайте на того, з ким купаєтесь. У воді кожен голий скидається на депутата, коли навіть він вбивця. І ви теж не знаєте, з ким купалися. Але варто було викупатися. Тепер увечері вода найкраща. Влізьте туди ще раз, щоб опритомніти». Панові Божетехові нічого іншого не залишалося, як тільки чекати, поки смеркнеться, потім він одягнув те лахміття волоцюги і пошкандибав до Праги. Він обминав головні дороги, а прокрадався луками, стежками, аж раптом напорівся на жандармський патруль з Хухлів*. Його заарештували як волоцюгу і другого дня вранці відвели на Збраслав до окружного суду, бо це, мовляв, кожен міг би сказати, що він Йозеф Божетех з Праги, палітурник з Пршічної вулиці, № 16.

Писар, який не дуже-то вмів по-чеськи, зрозумів, що обвинувачений повідомляє адресу свого спільника, і тому спитав ще раз: «Ist das genau Prag, № 16, Josef Bozetch?»¹

— Чи мешкає він там зараз, не знаю, — відповів Швейк, — але тоді, у 1908-у році, він там мешкав. Дуже гарно опрацьовував книжки, але дуже довго, бо спочатку їх перечитував, а вже потім опрацьовував відповідно до їхнього змісту. Коли він робив чорну справу, то книжку вже можна було не читати, бо наперед було відомо, що в цьому романі все кінчається дуже погано. Чи бажаєте ще якихось пояснень? Ага, щоб не забути. Він щодня просиджував «У Флеків» і розповідав зміст усіх книжок, які йому доводилося опрацьовувати.

Майор підійшов до писаря і пошепки щось сказав, а той потім у протоколах і в усіх документах закреслив адресу нового вигаданого співзмовника Божетеха.

Це дивне судове засідання продовжувалось на манер польових судів, які влаштовував головуючий генерал Фінк фон Фінкенштайн.

Так, як у когось буває примха збирати коробочки від сірників, так і той пан пристрасно любив організовувати польові суди, хоча в більшості випадків це було всупереч військовому судовому статуту.

Цей генерал мав звичку говорити, що йому не потрібні жодні слідчі, що він сам скличе суд, а за три години обвинувачений мусить висіти. Поки генерал був на фронті, нестачі у польових судах не відчувалося.

Так, як хтось регулярно кожного дня мусить зіграти партію в шахи, у більярд або мар'яж, так цей знаменитий генерал щоденно влаштовував польові суди, головував там і проголошував дуже поважно і радо шах і мат обвинуваченому.

Якби хтось хотів бути сентиментальним, він би написав, що цей генерал мав на своєму сумлінні безліч людських жертв, особливо на сході, де він боровся, як говорив, з великоросійською агітацією поміж галицькими українцями. З його позицій, однак, не можемо сказати, що він мав взагалі когось на сумлінні.

На таке він не хворів. Коли з його наказу вішали учительку, попа або цілу родину на підставі вироку його польового суду, генерал так само спокійно повертався до своєї канцелярії, як повертається з шинку додому пристрасний гравець у мар'яж і думає про те, як йому дали «флек», як він дав «ре», а вони

¹ Чи це точно: Прага, № 16, Йозеф Божетех? (нім.).

«супре», він «туті», а вони «боти», як він виграв і набрав сто сім.

Він вважав вішання чимось звичайним і природним, ніби хлібом насущним, і при вирокх досить часто забував про найяснішого цісаря і вже навіть не говорив:

«Іменем його величності вас засуджено на смерть через повішення», а просто заявляв: «Я вас засуджую».

Іноді він знаходив у вішанні і комічні сторони, про що одного разу написав навіть своїй дружині у Відень: «...або, наприклад, моя дорога, ти не можеш собі уявити, як я минулого разу насміявся. Кілька днів тому я засудив одного вчителя за шпіонаж. Є тут в мене один дуже вправний фельдфебель, він їх всіх вішає. Має вже солідну практику, і це для нього ніби спорт. Я вже був у своєму наметі, коли після вироку до мене прийшов той фельдфебель і питає, де повісити цього вчителя. Я кажу — на найближчому дереві. А тепер уяви собі увесь комізм цієї ситуації. Ми були посеред степу, де, куди не глянь, нічого іншого, крім трави, не побачиш. На цілі милі — жодного деревця. Але наказ є наказ. Тому фельдфебель взяв конвой і учителя й поїхав шукати дерево. Повернулися аж увечері, і той учитель з ними. Фельдфебель прийшов до мене і знову питає: «На чому ж повісити цього типа?» Я його вилаяв, адже мій наказ був ясний: на найближчому дереві. Він сказав, що вранці спробує це зробити. Але на світанку прийшов увесь блідий і доповів, що той учитель вночі зник. Мені це видалося дуже смішним, і я простив усім, хто біля нього вартував, а в додаток мені вдався дотепний жарт, чи не пішов, мовляв, той учитель сам шукати дерева для себе. Як бачиш, моя дорога, ми тут зовсім не нудимося. Скажи малому Вільгельмикові, що тато його цілує і незабаром надішле йому живого росіянина, і Вільгельмик їздитиме на ньому, як на коникові. Ще, моя дорога, пригадую один смішний випадок. Недавно ми повісили одного жида за шпіонаж. Цей халамидник зустрівся нам на дорозі, хоч йому там нічого було робити. Він виправдовувався, буцімто продає цигарки. Так от, він вже висів, але лише кілька секунд, бо мотузок обірвався і він впав на землю, але тут же очухався і почав до мене кричати: «Пане генерале, я йду додому, ви мене вже повісили, а згідно з законом не можна двічі вішати за одну провину». Я розреготався — і ми того жида відпустили. У нас, моя дорога, весело...».

Коли генерала Фінка призначили комендантом гарнізону фортеці Перемишль, йому вже не так часто траплялася нагода

влаштовувати подібні вистави. Тому він з великою радістю вхопився за випадок із Швейком.

І так Швейк опинився перед цим тигром, який сидів у першому ряду за довгим столом, курив цигарку за цигаркою і наказував перекладати свідчення Швейка, схвально притакуючи при цьому головою.

Майор запропонував телеграфом запитати бригаду, щоб вияснити, де зараз перебуває одинадцята маршова рота 91-го полку, до якої згідно зі своїми зізнаннями належить обвинувачений.

Генерал виступив проти і заявив, що це затримає швидкість рішення польового суду і зведе нанівець суть цього заходу. Адже у них є цілковите зізнання підсудного в тому, що він переодягнувся в російську уніформу, і, крім того, ще одне дуже важливе свідчення, згідно з яким обвинувачений був у Києві. Генерал наполягав відійти на нараду, винести вирок і негайно його виконати.

Однак майор вперся на своєму: треба спершу вияснити, хто такий обвинувачений, бо це дуже серйозна політична справа. Установивши особу заарештованого, можна докопатися до

його зв'язків з колишніми товаришами з його колишньої частини.

Майор був романтик-мрійник. Він говорив, що треба знайти якісь певні нитки. Вирок — це лише остаточний результат певного слідства, яке поєднує нитки, а ці нитки... Він вже не міг виплутатися з цих ниток, але всі його добре розуміли і схвально кивали головами, навіть сам пан генерал, якому ці нитки дуже сподобалися. Він уявив собі, як на тих майорових нитках висять нові польові суди. Тому він більше вже не протестував проти того, щоб в'язати у бригаді, чи дійсно Швейк належить до 91-го полку і коли та під час яких операцій одинадцятої маршової роти він перейшов до росіян.

Швейк протягом усіх дебатів стояв під багнетами у коридорі. Потім його знову привели до залу суду і ще раз запитали, якого він, власне, полку. Після цього його перевели до гарнізонної тюрми.

Генерал Фінк, після невдалого польового суду повернувшись додому, ліг на диван і почав роздумувати, як би, власне, прискорити всю цю процедуру.

Він був твердо переконаний, що відповідь надійде скоро, проте все ж таки це буде не та швидкість, якою відзначалися його суди, бо треба ще врахувати духовне напучення засудженого, а це затримає виконання вироку на цілих дві години.

«Та, власне, це все одно, — подумав генерал Фінк, — ми можемо дати йому духовне напучення ще перед вироком до одержання відомостей з бригади. Так чи так — однаково висітиме».

Генерал Фінк наказав покликати до себе фельдкурата Мартінця.

Це був нещасний катехит і капелан, звідкілясь із Моравії. Він підлягав дуже розпутному парохіві і тому радо подався до армії. Дійсно побожна людина, він з жалем у серці згадував свого пароха, який поволі, але вірно йде назустріч своїй загибелі і немає йому порятунку. Згадував, як цей парох жлуктив сливовицю, як веселка воду, і як одного разу хотів силоміць увіпхнути йому до ліжка якусь волоцюгу-циганку. Він здибав її десь за селом, коли, петляючи ногами, повертався з гуральні.

Фельдкурат Мартінець сподівався, що, несучи духовну розраду пораненим і вмираючим на полі бою, спокутує і гріхи свого розпутного пароха, який вночі, повертаючись додому, вічно будив його і говорив: «Єнічку, Єнічку! Пухка дівка — це моє життя».

Але надії Мартінця не здійснилися. Його перекидали з гарнізону в гарнізон, де взагалі він не мав інших обов'язків, тільки раз на два тижні в гарнізонному костелі перед відprawoю виголошувати солдатам проповіді і переборювати спокуси, що виходили з офіцерського казино. Там провадилися такі розмови, в порівнянні з якими усі пухкі дівки його пароха були невинною молитвою до ангела-хоронителя.

Звичайно його викликали до генерала Фінка під час великих операцій на фронті, коли треба було прославляти нову перемогу австрійської армії. Тоді генерал Фінк з таким же захопленням влаштовував урочисті польові відправи, як і польові суди.

Потвора Фінк був таким завзятим австрійським патріотом, що ніколи не молився за перемогу німецької або турецької зброї. Перемоги німців з райху над французами або англійцями гарнізонний костел обминав цілковитим мовчанням.

Але кожен дрібну перемогу австрійського розвідувального патруля в сутичці з російськими передовими постами штаб роздував, немов величезну мильну баньку, до розмірів розгрому цілого корпусу. Це служило генералові Фінкові приводом для урочистих відправ, і у нещасного фельдкурата Мартінця склалося враження, що генерал Фінк є водночас і главою католицької церкви в Перемишлі.

Генерал Фінк сам встановлював церемоніал відправ, йому хотілося з такої нагоди влаштовувати пишні відправи, як на свято Тіла Божого — з восьмиденкою*.

Він мав звичку після піднесення святих дарів при службі Божій скакати верхи на коні на плац, аж під вітвар, і тричі вигукувати: «Ура, ура, ура!»

Фельдкурат Мартінець, душа побожна і праведна, один з тих небагатьох, хто ще вірив у Господа Бога, не любив ходити до генерала Фінка.

Комендант гарнізону генерал Фінк насамперед інструктував фельдкурата, потім, як правило, наказував налити йому чогось міцненького і аж тоді починав розповідати йому найновіші анекдоти з найдурніших книжечок, які видавалися спеціально для армії гумористичним журналом «Lustige Blätter»*.

У нього була ціла бібліотека таких книжечок з дурними назвами, на зразок: «Гумор в ранці, для очей і вух», «Гінденбургіві анекдоти», «Гінденбург* в дзеркалі гумору», «Другий ранець гумору, наповнений Феліксом Шлемпером», «З нашої гуляшевої гармати», «Перчені гранатні осколки з окопів»,

або такі нісенітниця, як «Під двоголавим орлом», «Віденський шніцель з цісарсько-королівської польової кухні, підігрів Артур Локеш». Інколи він співав йому веселих пісень із збірки «Wir müssen siegen»¹, при цьому безнастанно підливав чогось міцного і змушував фельдкурата Мартінця пити і горлати разом з ним. Потім починав сороміцькі розмови, під час яких фельдкурат Мартінець із смутком у серці згадував свого пароха, бо той ні в чому не поступався генералові Фінкові, якщо йшлося про масні слівця.

Фельдкурат Мартінець із жахом помічав, що чим частіше він ходить до генерала Фінка, тим нижче морально скочується. Нещасному поступово почали подобатися лікери, які він пив у генерала, та й генеральські розмови припали до вподоби.

Він уявляв розпусні сценки, а заради контушівки, горобинівки і старого вина у пляшках, обліплених павутинням, що ним частував його генерал Фінк, фельдкурат забував про Господа Бога, і поміж рядками в молитовнику у нього танцювали дівчатка з оповідань генерала. Відразу до відвідувань генерала потроху зникала.

Генерал полюбив курата Мартінця, який спочатку виступав, неначе якийсь святий Ігнатій Лойола, та поволі пристосовувався до генеральського оточення.

Одного разу генерал покликав до себе двох сестричок з польового лазарету. Власне кажучи, вони в лазареті не служили, а були тільки до нього приписані заради платні і поповнювали свої прибутки проституцією, як то було звичаєм у ті важкі часи. Генерал наказав покликати фельдкурата Мартінця, який вже настільки глибоко впав у бісові тенети, що після півгодинного залицання взяв по черзі одну за другою, причому так розпалився і ричав, що аж заслинив усю подушку на дивані. Потім він довго докоряв собі за цю розпусну поведінку. Цей гріх він не міг спокутувати навіть тим, що, повертаючись тієї ж ночі додому, помилково впав навколішки в парку перед пам'ятником архітектора і голови міста, мецената пана Грабовського, який у вісімдесятих роках мав великі заслуги перед Перемишлем.

Тупіт військового патруля змішувався з його полум'яною молитвою:

— Не суди, Господи, раба свого, бо жодна людина не буде перед тобою праведною, якщо ти не даси їй відпущення всіх її гріхів. Хай не буде, благаю тебе, важким твій вирок. Молю твоєї допомоги і в руки твої, Господи, передаю духа свого.

¹ Ми мусимо перемогти (нім.).

З того часу, коли його кликали до генерала Фінка, він кілька разів намагався відректися від земних утіх і відмовлявся від запрошення, посилаючись на свій попований шлунок. Вважав цю брехню потрібною, щоб його душа unikла пекельних мук, бо, як переконався, військова дисципліна вимагала цілковитого послуху. Коли генерал скаже фельдкуратові: «Пий, приятелю», той мусить пити із самої пошани до начальника.

Інколи йому, щоправда, це не вдавалося. Таке бувало тоді, коли генерал після пишних польових відправ улаштовував ще пишніші банкети за рахунок гарнізонної каси. А потім у фінансовій частині змішувались усі витрати, аби для себе дещо урвати. Після таких святкувань фельдкуратові здавалося, що він морально похоронений перед обличчям святого і мусить тремтіти з жаху перед гнівом Всевишнього.

Він ходив, немов ошелешений, і, не втрачаючи в цьому хаосі віри в Бога, зовсім серйозно почав роздумувати, чи не повинен він себе щодня регулярно бичувати.

В подібному настрої він з'явився на запрошення генерала і сьогодні.

Генерал Фінк вийшов йому назустріч увесь сяючий і радісний.

— Ви вже чули, — захоплено вигукнув він, — про мій польовий суд? Будемо вішати одного вашого земляка.

При слові «земляка» фельдкурат Мартінець стурбовано поглянув на генерала. Вже кілька разів він відкидав образливе припущення, нібито він чех, і неодноразово пояснював, що до їхньої моравської парафії належать два села — чеське і німецьке і що йому доводиться одного тижня говорити проповіді для чехів, а другого для німців. У чеському селі немає жодної чеської школи, а тільки німецька, тому він мусить учити в обох школах по-німецьки, отже, він зовсім не чех. Цей логічний аргумент дав привід одному майорові зауважити за столом, що цей фельдкурат з Моравії, власне, крамниця з мішаним крамом.

— Пардон! — сказав генерал. — Я забув, це не ваш земляк. Це чех, утікач, зрадник. Служив росіянам. Буде повішений. Поки що ж заради проформи встановлюємо, хто він такий. Але це не має значення: висітиме негайно, як тільки прийде телеграфна відповідь.

Посадивши фельдкурата на дивані біля себе, генерал весело продовжував:

— У мене так: коли вже трапляється польовий суд, то все мусить дійсно відповідати темпам цього суду. Це мій принцип.

Коли я ще на початку війни був під Львовом, я досяг такої швидкості, що одного суб'єкта повісили за три хвилини після виroku. Правда, це був єврей, але одного русина ми повісили через п'ять хвилин по нашій нараді.

Генерал добродушно засміявся.

— Випадково обидва не потребували духовної розради. Єврей був рабином, а русин — попом. Цей випадок трохи інший. Тут річ у тому, що будемо вішати католика. Маю чудесну ідею: аби це потім не затримало страти, ми дамо йому духовну розраду заздалегідь, щоб, як я вам пояснював, не марнувати даремно часу.

Генерал подзвонив і наказав денщикам:

— Принеси дві пляшки з тієї вчорашньої батареї.

І за хвилину, наливаючи фельдкуратові повний фужер вина, привітно говорив:

— Розважтеся трохи перед духовною розрадою...

В цей страшний час через заґратоване вікно, за яким сидів Швейк на своєму матраці, почувся спів:

*Ми панове, ми вояки,
Люблять нас дівчата всякі.
Гроші з каси нам дають,
А де гроші, там і п'ють.
Ца-ра-ра... Айн, цвай, драй...*

.. Мой родна черкес,
Резім башка. ..

© полонений черкес

© фельдкурат Мартінець

ДУХОВНА РОЗРАДА

Фельдкурат Мартінець не ввійшов, а в повному розумінні цього слова впурхнув до Швейка, як балерина на сцену. Прагнення до небесних благ і пляшка старого «Гумпольдскірхен» зробили його в цю зворушливу хвилину легким, як пір'ячко. Йому здавалося, ніби він в цей священний момент наближається до самого Господа Бога, а тим часом він наближався до Швейка.

За ним замкнули двері і залишили їх на самоті. Фельдкурат натхненно звернувся до Швейка, що сидів на матраці:

— Улюблений сину мій, я — фельдкурат Мартінець.

По дорозі сюди це звернення здавалося йому найбільш відповідним і по-батьківському сердечним.

Швейк підвівся зі свого ліжка, бадьоро струснув руку фельдкурата і сказав:

— Дуже радий. Я — Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти дев'яносто першого полку. Нещодавно нас перевели до Брука, над Літавою. Сідайте, будь ласка, біля мене, пане фельдкурате, і розкажіть, за що вас замкнули. Ви все ж таки офіцер, і вам належить сидіти в офіцерській тюрмі при гарнізоні, а не в такій, як ця... Таж на цьому матраці повнісінько вошей. Звичайно, часом трапляється, що людина й сама не знає, до якої тюрми вона належить, але це не дивина: або наплутають у канцелярії, або це просто випадок. Якось раз, пане фельдкурате, я сидів у Будейовіцах у полковій тюрмі, і

до мене привели одного молодшого кадета. Такий молодший кадет це щось подібне до фельдкуратів, ні свиня, ні миша, горлає на солдатів, як офіцер, а коли щось трапляється — його замикають разом із простими вояками. Вони були, пане фельдкурате, на положенні, так би мовити, покручів: обідів із унтерофіцерської кухні їм не давали, на солдатське постачання вони не мали права, бо стояли щаблем вище, а офіцерське харчування їм теж не належало. У нас їх було тоді п'ятеро. Спочатку вони жерли в буфеті самі сирки, бо в жодній кухні їм нічого не давали. Але одного разу на них там наскочив оберлейтенант Вуам і заборонив їм їсти в буфеті оті сирки, бо це, мовляв, не відповідає честі молодших кадетів ходити до солдатського буфету. Ну і що вони мали робити, адже до офіцерського буфету їх теж не пустили. Отак і висіли вони в повітрі і протягом кількох днів пройшли таку дорогу мук, що один з них кинувся у Мальшу, а один утік з полку, а за два місяці від нього до казарм надійшов лист, буцімто він у Марокко став міністром війни. Лишилося їх четверо, бо того, що кинувся у Мальшу, врятували. Коли він стрибав у річку, то від хвилювання забув, що вміє плавати і відмінно склав іспит з плавання. Поклали його до лікарні, а там знову не знали, як з ним бути, чи укривати його офіцерською ковдрою, чи звичайною солдатською. Нарешті знайшли вихід: не дали йому жодної, а лише загорнули в мокре простирадло, і він за півгодини попросився, щоб його відпустили до казарми. Це і був той самий кадет, якого зовсім ще мокрого увіпхнули до моєї камери. Він сидів зі мною, мабуть, чотири дні і розкошував, бо принаймні діставав харч, щоправда, арештантський, проте все ж таки харч, і, як казав, відчув ґрунт під собою. П'ятого дня за ним прийшли, а за півгодини він повернувся за шапкою і з радості плакав. Говорить мені: «Нарешті нашу справу вирішили. Від сьогодні нас, молодших кадетів, будуть замикати на гауптвахту разом із офіцерами, за харчі будемо доплачувати в офіцерську кухню, а годуватимуть нас, аж коли офіцери наїдяться. Спати будемо з солдатами, каву діставатимемо із солдатської кухні, а тютюн теж видаватимуть нам солдатський».

Тільки тепер фельдкурат Мартінець опам'ятався і перебив Швейка словами, які за своїм змістом нічого спільного не мали з попередньою розмовою:

— Так, так, улюблений сину, між небом і землею є речі, про які треба думати з полум'яним серцем і цілковитою вірою в безконечне милосердя Боже. Приходжу до тебе, дорогий сину, з духовною розрадою.

Він замовк, бо все якось виходило не так. По дорозі він накреслив собі план промови, яка мала навести цього нещасного на роздуми про своє життя і сповнити його вірою, що на небі йому відпустяться усі гріхи, коли він покається і виявить щирий жаль.

Тепер він роздумував, як саме будувати свою розмову далі, але Швейк випередив його питанням, чи немає в нього цигарки.

Фельдкурат Мартінець досі не навчився курити. Це, власне, було єдине, що зберіг він із свого колишнього режиму. Часом у генерала Фінка, коли вже бував трохи напідпитку, пробував курити сигару «британік», але зараз же звертав, причому мав таке відчуття, немов ангел-хоронитель для остороги лоскоче його в горлі.

— Не курю, дорогий сину, — з надзвичайною гідністю відповів він Швейкові.

— Дуже дивуюся, — сказав Швейк. — Я знав багатьох фельдкуратів, і всі вони димили не гірше за гуральню на Зліхові. Взагалі не можу уявити собі фельдкурата, який би не курих і не пив. Я знав, правда, одного, що не курих, але він замість курих радо жував тютюн і під час проповіді запльовував, бувало, весь амвон. А ви звідки, пане фельдкурате?

— З околиць Нового Їчина, — смутним голосом відізвався цісарсько-королівський панотець Мартінець.

— Так ви, може, знали, пане фельдкурате, Ружену Гаудрсову. Вона позаторік служила в одній винарні на Платнержській вулиці в Празі і потягла до суду відразу 18 осіб, аби платили аліменти за батьківство, бо в неї народилися близнята. У одного з тих близнят одне око було блакитне, а друге каре. А в другого близнятка одне око сіре, а друге чорне. Отож вона й вирішила, що тут замішані чотири пани з подібними очима, бо всі вони ходили до тієї винарні і щось там з нею мали. Крім того, одне з тих близнят було криве на ніжку, точнісінько, як один радник з магістрату, той теж туди заходжав. А друге мало шість пальців на одній нозі, як один депутат, який був у винарні щоденним гостем. А тепер уявіть собі, пане фельдкурате, що таких відвідувачів було там 18, і ті близнята мали бодай одну прикмету кожного з тих вісімнадцяти, з якими матуся ходила або до їх приватного помешкання, або до готелю. Нарешті суд вирішив, що при такому ярмарку батька встановити неможливо, тоді вона все звернула на власника винарні, де служила, і подала на нього в

суд. Але він довів, що вже понад 20 років імпотент, внаслідок операції після якогось запалення нижніх кінцівок. Нарешті її спровадили, пане фельдкурате, до вас, до Нового Їчина. З цього ясно, що хто хоче забагато, той звичайно дістане старого цапа. Вона повинна була триматися одного і не говорити перед судом, буцімто одне близнятко від пана депутата, друге від радника магістрату, або ще від когось іншого. Час народження дитини легко можна вирахувати. Тоді і тоді я з ним була в готелі, а тоді і тоді народила дитину, звичайно, якщо йдеться про нормальні пологи, пане фельдкурате. В таких готелях з кімнатами на годинку-дві завжди знайдеться за п'ятірку якийсь свідок — слуга або покоївка, готові заприсягнути, що він дійсно в ту ніч там з нею був і що вона сказала йому, коли йшли вниз по сходах: «А коли щось станеться?» А він їй на це відповів: «Не бійся, моя канімура*, я піклуватимусь про дитину».

Фельдкурат замислився, бо вся духовна розрада видалася йому тепер дуже важкою справою, хоч він перед тим склав собі цілий план, що і як він буде говорити з улюбленим сином про найвище милосердя в день страшного суду, коли з могил з петлями на шії повстануть усі військові злочинці, і ті, хто покаялися, будуть помилувані, як той розбійник з Нового Завіту.

Він приготував, мабуть, одну з найкращих духовних розрад. Вона мала складатися з трьох частин. У першій він хотів сказати, що смерть через повішення легка, коли людина цілком уже помирилася з Богом. Військовий закон карає винуватця за зраду найяснішого цісаря, батька всіх солдатів, тому найменшу їхню провину треба розглядати як вбивство батька, як зганьблення батька. Далі він хотів розвинути свою теорію про те, що найясніший монарх є володарем з ласки Божої, і Бог настановив його керувати світськими справами так, як Папу Римського керувати справами духовними. Отже, зрада цісаря — це зрада, вчинена проти самого Господа Бога, і тому військового злочинця, крім петлі, чекає ще вічна кара і вічне прокляття. Але якщо світське правосуддя, зважаючи на військову дисципліну, не може відмінити вироку і змушене злочинця повісити, то ще не все втрачено, якщо йдеться про другу — вічну кару. Людина може уникнути цього блискучим ходом — покаяттям.

Фельдкурат бачив перед собою страшенно зворушливу сцену, таку, яка йому самому допоможе там на небесі стерти

багато записів про його діяння і поведінку в квартирі генерала Фінка в Перемишлі.

Він уявляв собі, як потім заричить на засудженого: «Кайся, сину, пади зі мною долілиць! Повторюй за мною, сину мій!»

І як потім у цій смердючій завошивленій камері залунає молитва: «Боже, тобі притаманна властивість завжди змилюватися і простити грішника. Я молю тебе за душу цього солдата, що їй ти наказав залишити цей світ, згідно з вироком воєнно-польового суду в Перемишлі. Охорони піхотинця цього за його наполегливе і повне каяття від пекельних мук і дай йому зазнати вічних радостей!»

— Пробачте, пане фельдкурате, ви вже тут сидите 5 хвилин, як у воду опущений, немовби вам і говорити не хотілося. Відразу видно, що ви у тюрмі вперше.

— Я прийшов, — сказав поважно фельдкурат, — задля духовної розради.

— Аж дивно, пане фельдкурате, і чого вам та духовна розрада, як набридлива муха, вчепилася до мозку? Я, пане фельдкурате, не такий вже сильний духом, щоб дати вам ту духовну розраду. Ви не перший і не останній фельдкурат, який попав за ґрати. А зрештою, правду кажучи, пане фельдкурате, я не такий вже й красномовний, щоб міг когось напутити в його важку хвилину життя. Одного разу, правда, я спробував, але вийшло не дуже добре. Примостіться гарненько біля мене, і я вам розповім. Коли я мешкав на Опатовіцькій вулиці, був у мене один приятель Фаустин, швейцар з готелю, дуже добра, справедлива і услужлива людина. Знав кожнісіньку вуличну панянку. Ви, пане фельдкурате, могли прийти до нього вночі, о якій завгодно годині, і лише сказати: «Пане Фаустине, не маєте там якоїсь панунці для мене?» А він вже вас докладно розпитає, якої вам треба: блондинки чи брюнетки, маленької чи високої, худой чи гладенької, німкені, чешки, а може, єврейки, неодруженої, розведеної або й заміжньої дамочки, інтелігентної чи неінтелігентної.

Швейк по-дружньому притулювся до фельдкурата і, обіймаючи його за талію, продовжував:

— Ну, припустімо, ви, пане фельдкурате, сказали б: «Мені потрібна блондинка, з довгими ногами, вдова, неінтелігентна», — і за 10 хвилин ви б її вже мали в своєму ліжку разом з її метрикою.

Фельдкуратові ставало від цього гаряче, а Швейк розповідав, по-материнському тулячи його до себе:

— Ви, пане фельдкурате, і поняття не маєте, наскільки чесним і високоморальним був цей Фаустин. Від жіночок, яких вишукував і посилав у номери, він не брав і шеляга на чай, а коли котрась з тих красунь, бувало, забудеться і схоче щось там сунути йому в руку, ви побачили б, як він сердився і кричав на неї: «Ти, свиното, така-сяка. Якщо ти продаєш своє тіло і допускаєшся смертельного гріха, то не думай собі, що якась там твоя шістка¹ мені допоможе. Я тобі не звідник якийсь, безсоромна шльондро, я це роблю лише з милосердя до тебе, щоб ти, коли вже так опустилася, не мусила свою ганьбу виносити на очі перехожих та щоб тебе вночі не зловив патруль і ти потім не мусила три дні шурувати підлоги в управлінні поліції. Тут ти бодай в теплі, і ніхто не побачить, до чого ти докотилася». Не бажаючи брати від них гроші, як це роблять супровідники-опікуни² вуличних дівчат, він це надолужував на клієнтах. У нього був свій тариф: сині очі коштували шістку, чорні — 15 крейцарів. Він все це вираховував до останньої дрібниці на клаптику паперу, і цей рахунок пред'являв клієнтові. Ціни за таке посередництво були в нього дуже доступні. За жінку без освіти він додатково накидав шістку, бо виходив з тих міркувань, що така проста посудина більше розважить, ніж якась там освічена дама. Одного разу під вечір пан Фаустин прийшов до мене на Опатовіцьку вулицю дуже схвилюваний, просто-таки сам не свій, немов його хвилину тому витягнули з-під запобіжної рами трамвая і притому вкрали годинника. Спочатку він узагалі нічого не говорив, лише мовчки витягнув з кишені пляшку рому, хильнув, подав мені і сказав: «Пий!» І так ми з ним нічого не говорили, аж поки не видудлили цю пляшку. Тоді він раптом каже: «Друже, зроби, будь ласка, мені послугу. Відчини вікно на вулицю. Я сяду на підвіконня, а ти мене схопиш за ноги і скинеш з четвертого поверху вниз. Я вже від життя нічого не потребую. Моя остання розрада, що знайшовся вірний приятель, який мене зведе зі світу. Далі жити я не можу. Я чесна людина, а мене обвинуватили у звідництві, немов якогось супровідника дівчат з єврейського кварталу. Таж наш готель першокласний, всі три покоївки і моя жінка мають жовті книжечки і за оглядини не винні панові докторові ні шеляга. Якщо ти мене хоч трохи

¹ Шустка, або шістка — монета в десять крейцарів.

² Рід сутенерів, які опікали вуличних дівчат і жили за їхній рахунок.

любиш, скинь мене з четвертого поверху, не відмов мені в цій розраді». Я сказав, що, як йому вже так кортить, хай вилізе на вікно, і я його скину на вулицю. Не жахайтесь, пане фельдкурате!

Швейк виліз на нари і втягнув туди фельдкурата.

— Погляньте, пане фельдкурате, я його ось так ухопив і... шелеп вниз.

Швейк підняв фельдкурата і зіпхав його на підлогу. Поки переляканий фельдкурат підводився, Швейк говорив далі:

— Як бачите, пане фельдкурате, вам нічогоісінько не сталося. Так і йому, панові Фаустинові, бо це було тільки втричі вище. Цей пан Фаустин треба вам знати, був п'яний, як ніч, і забув, що я мешкаю на Опатовіцькій вулиці на першому, а не на четвертому поверсі, як рік тому, коли я мешкав на Кршеменцовій вулиці, куди він до мене теж ходив у гості.

Фельдкурат з підлоги перелякано дивився на Швейка, як той, стоячи над ним на нарах, розмахує руками.

Фельдкурат вирішив, що має справу з божевільним, і, затаючись, промовив:

— Так, любий сину, це навіть менше, ніж втричі. — Він поволі посунувся назадгузь до дверей і так шалено почав у них гатити та страшно стогнати, що йому зараз же відчинили.

Швейк крізь заґратоване вікно бачив, як фельдкурат поспішно іде через подвір'я в супроводі варті і притому схвильовано розмахує руками.

«Тепер його напевно ведуть до божевільні», — подумав Швейк, зіскочивши з нар і, проходжуючись військовим кроком, заспівав:

*Твій перстеник не для мене.
А чому? Негарний він.
Як прийду до свого полку,
Заряджу ним карабін.*

За кілька хвилин генералові Фінку доповіли про прихід фельдкурата.

У генерала знову зібралося багато гостей, провідну роль грали між ними дві приємні дами, вино і лікери.

Офіцери, що засідали у польовому суді, були тут у повному складі, не було лише того рядового піхотинця, який вранці усім припалював цигарки.

Фельдкурат вплив до гостей, як казкове страхіття. Він був блідий, схвильований і тримався з гідністю людини, свято переконаної, що її незаслужено натовкли по пиці.

Генерал Фінк, що останнім часом дуже фамільярно ставився до фельдкурата, потягнув його до себе на диван і п'яньким голосом спитав: «Що з тобою, моя духовна розрадо?»

При цьому одна з веселих дам кинула в фельдкурата сигареткою «мемфіс».

— Пийте, духовна розрадо, — запропонував генерал Фінк, наливаючи фельдкуратові вина до великої зеленої чарки. Той не випив одразу, і тому генерал почав його власноручно поїти, і коли б фельдкурат не ковтав на все горло, той був би обляпав його усього вином.

Лише тепер почалися розпитування, як він себе засуджений під час церемонії духовного напучування. Фельдкурат підвівся і сказав повним трагізму голосом:

— Збожеволів.

— Це, очевидно, мусила бути неабияка духовна потіха, — засміявся генерал. І все товариство почало страшно реготати, а обидві дами заходилися знову кидати у фельдкурата цигарками.

На кінці стола у фотелі куняв майор, який вже трохи перебрав. Він раптом очуняв, швидко налив у дві склянки якогось лікеру, проклав собі через крісла дорогу до фельдкурата і примусив ошелешеного Божого слугу випити з ним на брудершафт. Потім знову гепнувся на своє місце і куняв далі.

Лікер, випитий на брудершафт, кинув фельдкурата в сіті диявола, який простягав до нього свої обійми з усіх пляшок на столі, з поглядів та усмішок веселих дам, що, сидячи напроти нього, поклали ноги на стіл, так що з мережив виглядав сам Вельзевул.

До останньої хвилини фельдкурат не втрачав переконання, що тут грають на його душу і що він мученик.

Цю думку він не забув висловити двом генеральським денщикам, які його перенесли до сусіднього покою на диван.

— Якщо ви з чистою і неупередженою думкою пригадаєте собі, скільки прославлених страдників, відомих під іменем мучеників, стали жертвою за віру, перед вашими очима відкриється хоч і смутне, але достойне видовище. На мені бачите, як людина підноситься понад усі страждання, коли в її серці живе правда і чеснота і вони озброюють її на боротьбу за славу перемогу над найстрашнішими муками.

Тут Божого слугу обернули обличчям до стіни, і він зараз же заснув.

Сон його був неспокійний.

Йому снилося, ніби вдень він виконує функцію фельдкурата, а ввечері — швейцара готелю замість Фаустина, якого Швейк скинув з четвертого поверху.

З усіх боків на нього скаржилися генералові, бо замість блондинки він привів клієнтові брюнетку, а замість розведеної інтелігентної пані приставив комусь неосвічену вдову.

Він прокинувся вранці мокрий, як миша, шлунок у нього розладнався, а з голови не виходила думка, що моравський парох супроти нього — янгол.

Я тобі не звідник
якийсь, безсоромня-б
шльоняро!

© пан Фаустин

© майор, що пив з фельдкуратором
на брудершафт

ШВЕЙК ЗНОВ У СВОЇЙ МАРШОВІЙ РОТІ

Майор, який вчора до полудня на Швейковому процесі виконував обов'язки аудитора, був той самий майор, що ввечері у генерала пив з фельдкуратором на брудершафт і куняв.

Жодна душа не знала, коли і як майор вночі вийшов з дому генерала. Всі були в такому стані, що ніхто не помітив його відсутності. Генерал навіть не міг второпати, хто взагалі що говорить. Майора в товаристві не було вже понад дві години, але генерал, не дивлячись на це, підкручував вуса і, придуркувато усміхаючись, говорив: «Ви це добре сказали, пане майоре».

Вранці майора ніде не змогли знайти. Його шинель висіла у передпокою, шабля теж, не було тільки офіцерського кашкета. Всі думали, що, можливо, він заснув десь у клозеті. Переглянули усі клозети, але майора ніде не знайшли. Замість нього у вбиральні на другому поверсі наштотувались на поручника з генеральського товариства. Він спав навколішках, поклавши голову на унітаз, позаяк його здолав сон, коли він блював.

А майор зник, як камінь у воду.

Але коли б хто заглянув у загразоване вікно, де був замкнений Швейк, він побачив би, що під Швейковою російською шинеллю на одних нарах сплять двоє. І з-під шинелі стирчать дві пари чобіт. Чоботи з острогами належали майорові, а без острогів — Швейкові. Обидва лежали,

притулившись один до одного, як двоє кошенят. Швейкова лапа лежала під майоровою головою, а майор обіймав Швейка за стан і тулився до нього, як цуценя до сучки.

У цьому не було ніякої загадковості, просто пан майор усвідомив свої обов'язки.

Вам, певно, не раз траплялося з кимось сидіти і пити цілу ніч, аж до других півнів. І раптом ваш співбесідник вхопиться за голову, підстрибне та як закричить не своїм голосом: «Падоньку! Та я ж мав бути о восьмій годині на службі!» Це і є так званий приступ почуття обов'язку. Він з'являється, як якийсь побічний продукт докорів сумління. Коли людину вхопить такий шляхетний приступ, то ніщо не відверне її від святого переконання, що вона мусить в цю ж мить надолужити згаяне по службі. Ці люди і є ті примари без капелюхів, яких швейцари в установах ловлять по коридорах і кладуть у своєму барлозі на диван, щоб вони проспалися.

Подібний приступ дістав в ту ніч і майор. Коли він прокинувся у кріслі, йому раптом спало на думку негайно допитати Швейка. Цей приступ службового обов'язку виник так раптово та миттєво і був здійснений так покvapливо і рішуче, що взагалі ніхто не помітив зникнення пана майора.

Зате тим сильніше відчували присутність майора у вартівні військової буцегарні. Він влетів туди, як бомба. Вартовий фельдфебель спав біля столу, а навколо дрімали інші солдати у різних позах. Майор у кашкеті набакир так розкричався, що ті, хто позіхав, не встигли і рота закрити, обличчя їхні набрали карикатурного виразу, і на майора розпачливо і кумедно дивилися вже не солдати, а юрба скривлених мавп.

Майор молотив кулаками об стіл і горлав на фельдфебеля:

— Ви, бездарний пес! Я вже вам тисячу разів говорив, що ваші люди — це засрана свиняча банда. — Звернувшись до наляканих солдатів, він вигукнув: — Солдати! З ваших очей дивиться ідіотизм, навіть коли ви спите, а коли прокидаєтесь, то у вас, драбуги, такі міни, немовби кожен з вас зжер вагон динаміту.

Потім майор завів довгу і багатослівну проповідь про обов'язки всіх вояків у вартівні і закінчив вимогою, щоб йому негайно відчинили камеру, де сидить Швейк, бо він, мовляв, хоче ще раз допитати злочинця.

Таким чином майор і опинився вночі у Швейка. Він прийшов до нього в такій стадії, коли, як то кажуть, думки в голові

шукають свого місця. Останнім вибухом приступу почуття обов'язку був наказ віддати йому ключі від тюрми.

Фельдфебель впав у відчай від вимог майора, але, пам'ятаючи про свій обов'язок, відмовився видати ключі, що несподівано справило на майора дуже хороше враження.

— Ви, смердюча бандо! — кричав він на подвір'ї, — якби ви дали мені ключі в руки, я б вам тоді показав!

— Голошу слухняно, — відповів фельдфебель, — я змушений вас замкнути і поставити заради вашої безпеки варту біля камери заарештованого. Коли схочете вийти, будь ласка, пане майоре, постукайте у двері.

— Ти пришепенкуватий, — сказав майор, — павіан ти, верблюд. Ти думаєш, я боюсь якогось арештанта, якщо збираєшся ставити варту, коли я буду його допитувати? Та грець з тобою, замикай мене і йди геть, щоб я тебе тут більше не бачив!

З отвору над дверима ледве блимала гасова лампа під сіткою з прикрученим ґнотом. І майор ледь-ледь знайшов Швейка, який прокинувся і терпляче вичікував, стоячи виструнчившись біля свого лежача, що, власне, вийде з цих відвідин.

Швейк згадав, що найкраще буде відрапортувати панові майору, і тому голосно вигукнув:

— Мельдую послушно, пане майоре, арештований тут один і нічого не трапилось.

Майор раптом забув, для чого, власне, він сюди прийшов і сказав:

— Ruht! Де в тебе той арештований?

— Це, мельдую послушно, я сам, — гордо відповів Швейк.

Майор, однак, не звертав уваги на цю відповідь, бо генеральське вино і лікери викликали в його мозку останню алкогольну реакцію. Він так позіхнув, що кожен цивільний скособочив би собі щелепи при цьому. У майора, однак, це позіхання спрямовувало його думки по тих мозкових звивинах, де людина приховує дар співу. Він спокійно завалявся на Швейків матрац і голосом недорізаного підсвинка заверещав:

*Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum!
Wie schön sind deine Blätter!¹*

¹ Ялиночко, ялиночко,
Гарненьке твоє листя (нім.).

Він повторив це кілька разів підряд, влітаючи в мелодію незрозумілі вигуки. Потім перекинувся, як мале ведмежа, на спину, скоцюрбився в клубок і тут же захропів.

— Пане майоре, — будив його Швейк, — мельдую послушно, ви наберетесь вошей.

Але це не допомогло, майор спав, як у воду впав.

Швейк ніжно поглянув на нього і сказав:

— То й спи, п'яного, — і накрив його шинеллю. Потім і сам вліз під неї. Так їх притулених один до одного вранці й знайшли.

Біля дев'ятої години, коли розшуки майора дійшли кульмінаційного пункту, Швейк зліз з нар і визнав за необхідне збудити майора. Він кілька разів дуже енергійно струсонув його, потім стягнув з нього російську шинель; нарешті майор сів на матраці і, тупо дивлячись на Швейка, чекав від нього розгадки, що, власне, з ним трапилось.

— Мельдую послушно, пане майоре, — сказав Швейк, — сюди вже кілька разів навідувались з вартівні, чи ви ще живий. Тому я й дозволив собі вас збудити, бо не знаю, як довго ви звикли спати, щоб ви, бува, часом не проспали. В броварні в Угржіневі працював один бондар. Той завжди спав тільки до шостої години ранку, але коли перетягав бодай хоч чверть на сьому, то вже потім спав до самого полудня, і це він практикував доти, аж поки його не викинули з роботи. Тоді він зі злості образив церкву і одного з членів нашої цісарської фамілії.

— Ти дурнувата? — спитав майор не без деякого розпачу, бо голова в нього після вчорашнього була, як розбитий горщик. Майор не розумів, чому власне він тут сидить, чому сюди заходили з вартівні і чому цей тип, що виструнчився перед ним, плете такі дурниці, що аж в ніякі ворота не лізуть. Все це йому здавалось страшенно дивним. Майор неясно пригадував, що вже раз вночі був тут, але чому?

— Я вже тут вночі бути? — спитав він не дуже впевнено.

— Прошу пана майора, — відповів Швейк, — якщо я добре зрозумів пана майора, то, мельдую послушно, пан майор прийшов мене допитати.

І тут в голові у майора прояснилося. Він глянув поперед себе, потім навколо себе, неначе чогось шукав.

— А ви не звольте турбуватися, пане майоре, — сказав Швейк, — ви прокинулися зовсім так, як прийшли. Ви прийшли сюди без шинелі і без шаблі, але в кашкеті. Кашкет ось там, я мусив його взяти у вас з рук, бо ви хотіли покласти

його під голову. Парадний офіцерський кашкет це щось подібне до циліндра, спати на циліндрі вмів лише пан Кардераз з Лоденіці. Той простягався на лавці у шинку і клав собі циліндр під голову. Він, щоб ви знали, співав на похоронах і на кожному похороні з'являвся у циліндрі. Покладе, бувало, циліндр під голову і наказує собі: не зім'яти його. Отак цілу ніч ніби висів над ним незначною частиною своєї ваги, так що це зовсім циліндрові не шкодило, ба, навіть помагало, бо коли він перекидався з боку на бік, то своїм волоссям чистив його, як щіткою. І так його поступово виглянцував, що циліндр аж вилискував.

Майор, який вже усвідомив собі, що й до чого, не переставав тупо дивитися на Швейка і тільки повторював:

— Ти розум загубити, правда? Я тут бути, я іти звідси. — Встав, підійшов до дверей, постукав.

Поки прийшли відчинити, майор сказав Швейкові:

— Якщо телеграма не прийти, якщо ти — це ти, тоді ти висіти.

— Щиро дякую, — сказав Швейк. — Я знаю, пане майоре, ви дуже про мене турбуєтесь, але якщо ви, можливо, пане майоре, тут якусь вош підчепили на цьому матраці, то будьте певні, коли вона маленька і має почервонілий задок — це самчик, і якщо він тільки один і ви не знайдете таку довгу сіру з червоними смугами на животику, тоді ваше щастя, бо інакше це була б пара, а вони, ці потвори, дуже швидко плодяться, гірше, ніж крілики.

— Lassen Sie das!¹ — пригнічено сказав майор Швейкові, коли відчинили двері.

У вартівні майор вже не робив жодних сцен. Він дуже стримано наказав послати за візником і під деренчання таратайки по паскудному перемиському брукові весь час думав, що арештований — ідіот першого класу, але очевидно все ж таки невинна тварюка, а щодо нього, майора, то йому не залишається нічого іншого, або застрелитися тільки-но приїде додому, або послати до генерала по шинель і шаблю, поїхати викупатися до міської лазні, а потім зайти до винарні у Фолльгрубера, як слід під'їсти і замовити по телефону на вечір квиток на виставу в міському театрі.

Поки доїхав до своєї квартири, вирішив зробити те друге. На квартирі його чекала маленька несподіванка. Прийшов якраз вчасно...

¹ Облиште (нім.).

У коридорі його помешкання стояв генерал Фінк. Він тримав за комір майорового денщика і, смикаючи його на всі боки, верещав:

— Де ти подів свого майора, худобо? Говори, тварюко!

Однак тварюка не відповідала, бо генерал стиснув її за горло і вона лише мовчки синіла.

Майор, спостерігаючи цю сцену, помітив, що нещасний денщик міцно тримає під пахвою його шинель і шаблю, які він, очевидно, приніс із генеральського передпокою.

Ця сцена розвеселила майора. Він зупинився в напіввідкритих дверях, милуючись муками свого вірного слуги, який вже давно сидів йому в печінках, бо завжди обкрадав свого пана.

Генерал на хвилюк відпустив посинілого денщика, щоб витягнути з кишені телеграму, якою потім почав тріпати його по пиці і по губах, вигукуючи:

— Де ти подів свого майора, тварюко? Де твій майор-аудитор? Худобо, я можу вручити йому службову телеграму?

— Я тут, — з порога відізався майор Дервота, якому комбінація слів «майор-аудитор» і «телеграма» знову нагадала про певні обов'язки.

— А-а-а! — вигукнув генерал Фінк. — Ти повернувся? — В його тоні було стільки злості, що майор нічого не відповів і нерішуче зупинився.

Генерал запропонував йому піти до кімнати. Коли вони сіли, генерал кинув на стіл обшарпану від ляпасів по денщиківій пиці телеграму і сказав трагічним голосом:

— Читай, це твоя робота.

Поки майор читав телеграму, генерал бігав по кімнаті, перекидав крісла і табуретки і вигукував:

— А все ж таки я його повішу!

Телеграма була такого змісту: *«Піхотинець Йозеф Швейк, ординарець 11 маршової роти зник 16 цього місяця по дорозі Хирів — Фельштин при виконанні обов'язків квартирмейстера. негайно відрядити піхотинця Швейка до Вояличів у штаб бригади».*

Майор висунув шухляду, взяв звідти карту і замислився: Фельштин знаходиться за 40 кілометрів на південний схід від Перемишля. Отже, було великою загадкою, де піхотинець Швейк дістав російську уніформу в місцях більш як на 150 кілометрів віддалених від фронту. Адже окопи тягнуться по лінії Сокаль — Тур'я — Кізілів.

Коли майор сказав про це генералові і показав йому на карті місце, де згідно з телеграмою кілька днів тому зник Швейк, генерал заревів, як бугай, бо відчув, що всі його надії на польовий суд розвіялися, як туман. Він підійшов до телефону, зв'язався з вартівнею і наказав негайно привести на квартиру до майора арештанта Швейка.

Поки виконували цей наказ, генерал зі страшними прокльонами висловлював своє невдоволення з того, що негайно на свій ризик не повісив Швейка без жодного слідства.

Майор заперечував і все говорив щось про право і справедливість, які ідуть пліч-о-пліч. Він пишними періодами висловлювався про справедливий суд, про судові помилки, вбивства і взагалі базикав про все, що йому спливало на язик, бо після вчорашнього дня з неабиякого похмілля він відчував потребу виговоритися.

Коли нарешті привели Швейка, майор зажадав від нього пояснень, що ж, власне, відбулося біля Фельштина і звідки він взяв цю російську уніформу.

Швейк, усе як слід пояснивши, підкріпив свою розповідь декількома прикладами із історії людських пригод. Коли майор запитав, чому ж він цього не сказав при допиті перед судом, Швейк відповів, що його власне ніхто й не питав, як він вліз у російську уніформу, а всі питання мали виключно такий зміст:

«Ви визнаєте, що добровільно і без всякого натиску вдягнулися у ворожу уніформу?» Оскільки це була правда, то він і не міг нічого іншого сказати, як: «Звичайно — так — певно — так точно, не має сумніву». Він тільки з обуренням на суді відкинув закид, ніби він зрадив найяснішого цісаря.

— Це абсолютний ідіот, — сказав генерал майорові. — Переодягнутися на греблі ставка в російську форму, яку казна-хто залишив, і дозволити зарахувати себе до партії російських полонених — це може зробити лише ідіот.

— Мельдую послушно, — відізався Швейк, — я і сам інколи помічаю, що я недоумкуватий, особливо під вечір...

— Замовкни, йолопе, — гаркнув на нього майор і звернувся до генерала з запитанням, що, власне, тепер робити із Швейком.

— Хай його повісять у його бригаді, — вирішив генерал.

За годину Швейка під конвоєм вели на вокзал, щоб відправити у Вояличі до штабу бригади.

В арештантській камері Швейк залишив по собі невелику пам'ятку, вишкрябавши на стіні уламком тріски список всіх юшок, підлив і гарнірів, як він їв до війни. Це було ніби якимось протестом проти того, що протягом 24-х годин він і рісочки не мав у роті.

Разом із Швейком до бригади було відправлено такий папір: «На підставі телеграми № 469 піхотинець Йозеф Швейк, який втік з 11-ї маршової роти, пересилається до штабу бригади для дальшого слідства». Конвой, що супроводив Швейка, складався з чотирьох вояків різних національностей. Тут були поляк, мадяр, німець і чех. Останній був за старшого у конвої, бо мав чин єфрейтора. Він приндився перед земляком-арештантом, показуючи свою необмежену владу над ним. Коли Швейк на вокзалі попросився до клозету, єфрейтор грубо відповів, що він піде до вітру аж у бригаді.

— Добре, — відповів Швейк, — тільки напишіть мені це розпорядження на папері, щоб, коли в мене лусне сечовий міхур, було відомо, хто в цьому винен. На все є закони, пане єфрейторе.

Єфрейтор — колишній пастух — злякався цього сечового міхура і тому на вокзалі весь конвой урочисто повів Швейка до клозету. Єфрейтор взагалі протягом усієї дороги справляв враження жорстокої людини і так надимався, немов завтра вже мав дістати щонайменше чин командира корпусу.

Коли вони сиділи в поїзді на лінії Перемишль — Хирів, Швейк сказав йому:

— Ото дивлюсь, пане єфрейторе, на вас і згадую єфрейтора Бозбу, який служив у Тренто. Коли його зробили єфрейтором, він почав з першого ж дня раптом товстіти й товстіти, щоби у нього спухли, а живіт так роздувся, що на другий день вже й казенні штани на нього не налазили. Але найгірше було ось що: у нього почали у довжину рости вуха. Послали єфрейтора в лазарет і полковий лікар сказав, буцімто таке буває з усіма єфрейторами. Спочатку їх аж пре, у декого, правда, це швидко минає, але єфрейтор Бозба — тяжко хворий і може луснути, бо єфрейторська зірка дуже впливає йому на пупок. Отже, щоб його врятувати, довелося відрізати зірку, і він одразу ж сплющився.

З цієї хвилини Швейк марно намагався зав'язати з єфрейтором розмову і по-дружньому пояснити, чому завжди кажуть, що єфрейтор це нещастя роти.

Єфрейтор на це не відповідав і тільки похмуро кидав загрози: мовляв, невідомо, хто з них двох сміятиметься, коли

приїдуть у бригаду. Словом, земляк себе не виправдав, а коли Швейк поцікавився, звідки він, єфрейтор відповів, що це Швейка не обходить.

Швейк заходив навколо нього з усіх боків. Розповідав, що це не вперше його ведуть під конвоем і він завжди непогано розважався з тими, хто його супроводив.

Єфрейтор мовчав, як риба. Та Швейк не вгавав.

— Мені здається, пане єфрейторе, вас, напевно, в житті спіткало якесь лихо, якщо ви втратили мову. Я знав багатьох сумних єфрейторів, але такої копиці нещастя як ви, пане єфрейторе, даруйте мені на слові, я ще не бачив. Довіртеся мені, розкажіть, що вас так муляє, може, я вам щось пораджу, бо солдат, якого водять під конвоем, завжди має більший досвід, ніж ті, хто його вартує. Або знаєте що, пане єфрейторе, щоб дорога швидше минала, розкажіть мені що-небудь, ну, хоч би те, які у вас на батьківщині околиці, чи є там ставки, або, можливо, там є руїни якогось замку, тоді б ви могли нам розповісти якусь легенду, пов'язану з тими руїнами.

— Годі, з мене досить! — вигукнув несподівано єфрейтор.

— Ви щаслива людина, — сказав Швейк. — Деяким людям ніколи не буває досить.

— Нічого, тобі в бригаді покажуть, де раки зимують. А я з тобою воловодитись не хочу, — це були останні слова єфрейтора, після чого він остаточно замовкнув.

Розмова серед конвоїрів взагалі не клеїлася. Мадяр балакав з німцем на особливий манер, бо знав з німецької мови лише «jawohl» і «was»¹. Коли німець йому щось розповідав, мадяр кивав головою і говорив «jawohl», а коли той замовкав, мадяр вимовляв «was», і німець знову починав говорити. Конвоїр-поляк тримався аристократично. Ні на кого не звертав уваги і розважався тим, що сякався на землю, дуже зручно користуючись для цього пальцем правої руки, потім меланхолійно розмазував це прикладом гвинтівки по підлозі, а запаскуджений приклад елегантно витирав об штани, причому безперестанку бурмотів:

— Свята Панно.

— Ну, щось ти це не дуже вмієш, — звернувся до нього Швейк. — У нас на Боїшті у підвалі мешкав підмітайло Махачек. Так той звичайно сякався на вікно і так майстерно розмазував, що з того утворювалася картина, як Лібуша віщує славу Празі*. За кожную картину він діставав від жінки таку

¹ Так, що (нім.).

державну стипендію, що завжди ходив з розпухлою пикою. Проте він цієї справи не полишав і безупинно в ній вдосконалювався. Це, між іншим, була його єдина розвага.

Поляк нічого не відповів, і під кінець увесь конвой занурився у глибоку мовчанку, ніби вони їхали на похорон і зі смутком думали про небіжчика.

Так вони й прибули до штабу бригади у Вояличі.

* * *

Тим часом у штабі бригади відбулися ґрунтовні зміни. Керівництво штабом бригади довірили полковникові Гербіху. Це була людина великих військових здібностей, які у формі подагри перемістилися йому у ноги. Але полковник мав у міністерстві дуже впливові знайомства, завдяки яким не вийшов на пенсію, а тинявся по різних штабах великих військових з'єднань, діставав підвищену платню з належними додатками воєнного часу і завжди залишався на одному місці, аж поки під час приступу подагри не робив якоїсь дурниці. Тоді його знову переводили до іншої частини, безперечно з підвищенням. З офіцерами під час обіду полковник звичайно ні про що інше не говорив, тільки про свій набряклий палець на нозі, який страшенно розпухав, і полковникові через це доводилося носити спеціальний чобіт.

Під час їжі він з великою приємністю розважав усіх розповідями про те, що цей палець у нього вічно мокрий, бо потіє, і йому доводиться обкладати його ватою і що випоти з пальця пахнуть прокислою м'ясною юшкою.

Зрозуміло, чому весь офіцерський склад від щирого серця завжди прощався з полковником, коли його переводили на інше місце. Проте, зрештою, це був дуже чемний пан. Він зовсім по-дружньому ставився до молодших офіцерських чинів і завжди розповідав їм, скільки бувало з'їдав і випивав усіляких смачних речей, поки його не здолала подагра.

Коли Швейка приставили до бригади і за наказом чергового офіцера повели з відповідними паперами до полковника Гербіха, там у нього сидів поручник Дуб.

За кілька днів після походу Сянок — Самбір з поручником Дубом знову сталася нова пригода. За Фельштином 11-а маршова рота зустріла транспорт коней. Їх гнали до драгунського полку у Судову Вишню.

Поручник Дуб і сам не знав, як це трапилося, але йому заманулося продемонструвати перед надпоручником Лукашем

своє вміння їздити верхи. Він скочив на коня і зник разом з ним у долині струмка. Пізніше поручника Дуба знайшли в невеличкій трясовині. Кінь його так міцно посадив туди, що і найвправніший садівник не спромігся б зробити це краще. Коли поручника за допомогою аркана витягнули звідти, він ні на що не нарікав, лише тихо стогнав, немов перед смертю. Його відвезли до штабу бригади, повз яку проходила рота, і поклали там у невеличкий лазарет.

За кілька днів він отямився, і лікар сказав, що після того як йому двічі або тричі помажуть спину і живіт йодом, він може сміливо наздоганяти свою частину.

Тепер поручник сидів у полковника Гербіха і говорив з ним про найрізноманітніші хвороби. Він знав про загадкове зникнення Швейка під Фельштином і коли раптом побачив його, заволав гласом веліім:

— А, так ти знову тут? Багатьох тварюк чорти носять по світі, але ще гіршими бестіями вони повертаються. І ти один з таких.

Для повноти картини слід додати, що поручник Дуб під час своєї пригоди з конем дістав невеличкий струс мозку, і тому ми не повинні дивуватися з того, що, підбігши до Швейка впритул і закликаючи Бога на боротьбу з ним, Дуб волав у віршах:

— Отче, глянь, взиваю до тебе. Димом сокриті від мене гармати гримучі, несамовито літають стріли зі свистом, а я до тебе, Отче, взиваю, ти, що вирішуєш битви, мене поведи на цього гультя... Де ти досі блукав, ледацюго? Чий це мундир ти нап'ялив на себе?

Треба ще додати, що в канцелярії хворого на подагру полковника панував демократичний дух, правда, тільки між приступами подагри. У полковника бували всі чини, щоб вислухати його міркування з приводу набряклого пальця, що відгонив прокислою м'ясною юшкою.

В ті хвилини, коли полковник Гербіх не відчував болю, в його канцелярії товклася сила-силенна всіляких офіцерських чинів, бо в такі виключні моменти він завжди був дуже веселий та говіркий, збирав навколо себе слухачів і розповідав їм масні анекдоти, що на нього дуже добре впливало, а його співрозмовникам давало нагоду вимушено сміятися, слухаючи старі анекдоти, мабуть ще з часів генерала Лаудона*.

Служити у полковника Гербіха в таку пору було дуже легко, всі робили, що хотіли. В якому б штабі не з'явився полковник Гербіх, там обов'язково крали і казилися на всі

лади. Так було і сьогодні. Разом зі Швейком до канцелярії полковника напхалося багато різних офіцерських чинів.

Усі мовчки чекали, що буде далі, а полковник поки що вивчав лист до штабу бригади, написаний майором з Перемишля.

Тільки поручник Дуб продовжував розмову зі Швейком у звичайній для нього милій манері:

— Ти мене ще не знаєш, але коли мене пізнаєш, то від страху задубієш.

Полковник не зовсім розумів листа майора, бо той диктував цей документ ще під впливом невеличкого отруєння алкоголем.

Незважаючи на це, полковник Гербіх був у доброму настрої, бо і вчора і сьогодні йому не дошкуляв неприємний біль і його великий палець поводився зовсім як невинна овечка.

— Так що ти, власне, вступив? — спитав він Швейка таким ласкавим голосом, що у поручника Дуба аж закололо під серцем і примусило відповісти замість Швейка:

— Цей солдат, пане полковнику, — відрекомендував він Швейка, — вдає йолопа, щоб своїм ідіотизмом маскувати свої негідні вчинки. Я, щоправда, не ознайомлений із змістом присланого нам акту, та напевно і на цей раз гультяй, як я здогадуюсь, знову щось вступив і, очевидно, у великому масштабі. Якщо б ви мені, пане полковнику, дозволили ознайомитись із змістом акту, я, безсумнівно, міг вам навіть дати певні вказівки, як з ним обійтись.

Звернувшись до Швейка, він сказав йому по-чеськи:

— Ти п'єш з мене кров, правда?

— П'ю, — з гідністю відповів Швейк.

— Ось погляньте на нього, пане полковнику, — по-німецьки продовжував поручник Дуб, — ви ні про що не можете його запитати. З ним взагалі неможливо говорити. А раз таки натрапить коса на камінь і доведеться його суворо покарати. Дозвольте, пане полковнику... — поручник Дуб заглибився в акт, складений майором із Перемишля і, дочитавши його до кінця, вигукнув з триумфом:

— Тепер тобі амінь! Куди ти подів казенну уніформу?

— Я її залишив на греблі ставка, коли пробував, чи зручно російським солдатам ходити у цьому лахмітті, — відповів Швейк. — Це все, власне, не що інше, як одна велика помилка.

Швейк почав розповідати поручникові Дубу, скільки неприємностей він витерпів через цю саму помилку. Коли він скінчив своє оповідання, поручник Дуб заверещав:

— Ось тепер ти мене пізнаєш! Ти розумієш, що це значить загубити казенне майно? Знаєш, що це значить, негіднику, втратити під час війни мундир?

— Мельдую послухно, пане лейтенанте, — відповів Швейк, — якщо солдат втратить уніформу, йому мусять видати нову.

— Господи Ісусе Христе, — вигукнув поручник Дуб, — ти, дурний воле, ти, собача печінко, якщо ти і далі так заграва-тимеш зі мною, то після війни ще сто років служитимеш додатково.*

Полковник Гербіх, який досі сидів спокійно за столом, раптом зробив страшну міну, бо його палець, який до цього часу поведився тихо, із смирної овечки перетворився на рикаючого тигра, на електричний струм у 600 вольт, на живу кістку, поволі роздроблювану молотом на щєбінь. Полковник Гербіх лише махнув рукою і закричав голосом людини, яку поволі підсмажують на рожні:

— Геть всі, дайте мені револьвер!

Це була знайома картина, і всі кинулися за двері разом зі Швейком. Його, власне, у коридор витягли конвоїри. Залишився тільки поручник Дуб. Ця хвилина здавалась йому дуже слухною, щоб використати її проти Швейка. І Дуб сказав скривленому від болю полковникові:

— Насмілююсь звернути вашу увагу, пане полковнику, цей солдат...

Полковник занявчав і жбурнув у поручника каламарем.

Переляканий поручник Дуб козирнув і, пробелькотівши:

— Звичайно, пане полковнику... — зник у дверях.

Потім ще довго з полковникової канцелярії лунали рев і виття. Нарешті страждальницькі зойки вщухли. Приступ подагри минув, полковник подзвонив і наказав знову привести Швейка.

— Так що ж власне з тобою скоїлося? — спитав він Швейка. Неприємний біль минув і полковник відчував таке блаженство, немов грівся на сонечку, на морському березі.

Дружньо усміхаючись полковникові, Швейк розказав усю свою одісею, і доповів, що він ординарець 11-ї маршової роти 91-го полку і що він взагалі не знає, як вони там без нього дадуть собі раду.

Полковник теж усміхнувся, а потім видав такий наказ: «Виписати Швейкові військовий квиток через Львів до станції Жовтанці, куди завтра повинна прибути його маршова рота. Видати Швейкові зі складу нове казенне обмундирування та 6 крон 82 гелери на дорогу, замість харчового пайка».

Коли Швейк у новому австрійському мундирі покидав штаб бригади, відправляючись на вокзал, біля штабу стирчав поручник Дуб. Він дуже схвилювався, коли Швейк чітко по-військовому зголосився до нього, показав папери і турботливо запитав, чи не має пан поручник переказати щось пану надпоручникові Лукашу.

Поручник Дуб не спромігся нічого іншого сказати, лише: «Abtreten!» і, дивлячись вслід Швейкові, тільки пробурмотів сам до себе: «Ти мене ще не знаєш, чортове насіння, але ти мене ще пізнаєш».

* * *

На станції Жовтанці зібрався увесь батальйон капітана Загнера, за винятком ар'єргарду — 14-ї роти, яка десь загубилася, коли обходили Львів.

Увійшовши у містечко, Швейк опинився в зовсім новому середовищі. Із загального руху можна було зробити висновок, що передова, де йдуть запеклі бої, не так вже й далеко. Усюди, куди не глянь, стояла артилерія і обози. З кожного будинку виходили солдати різних полків, а перед ними як щось добірне сновигали німці з райху і аристократичним жестом роздавали австріякам цигарки із своїх багатих запасів. Біля німецьких кухонь на площі стояли навіть бочки з пивом, де німецьким солдатам на обід і вечерю точили у казанки пиво, а навколо тих бочок, як ласі коти, огиналися занедбані австрійські солдати з животами, роздутими від брудного підсолодженого відвару цикорію.

Групи пейсатих жидів в довгих лапсердаках вимахували руками, показуючи один одному на хмари диму на сході. Всюди кричали, що це на ріці Буг горять Утішків, Буськ і Деревляни.

Було виразно чути гарматний гуркіт. В іншому місці кричали, що росіяни бомбардують з боку Грабова Кам'янку-Струмилову і що бій іде вздовж усього Бугу, а вояки затримують втікачів, які вже хотіли повернутись за Буг, знову до своїх хат.

Всюди панувало безладдя, і ніхто напевне не знав, чи росіяни перейшли знову до наступу, чи продовжують свій безкінечний відступ по всьому фронту.

До головної комендатури містечка патрулі польової жан-дармерії щохвилини водили якусь перепуджену єврейську душу, обвинувачувану у поширенні фальшивих вигаданих чуток. Потім цих нещасних жидів до крові шмагали і відпускали додому з посіченими задами.

І ось, потрапивши у таке безладдя, Швейк намагався розшукати у містечку свою маршову роту. На вокзалі в етапному управлінні він мало не встряв у конфлікт. Коли підійшов до стола, де давали інформацію солдатам, які шукали свої частини, якийсь капрал розкричався, чи, бува, Швейк не хоче, щоб він сам пішов розшукувати його маршову роту. Швейк відповів, що він тільки хоче знати, де тут в містечку розквартирована 11-а маршова рота 91-го полку такого-то маршового батальйону.

— Для мене дуже важливо, — підкреслював Швейк, — знати, де 11-а маршова рота, бо я її ординарець.

На його нещастя, біля сусіднього столу сидів якийсь штабний фельдфебель. Той зірвався, як тигр, і загарчав на Швейка:

— Ти, свинячий вилупень, так ти ординарець і не знаєш де твоя маршова рота?

Поки Швейк зібрався відповісти, штабний фельдфебель зник в канцелярії і за хвилину привів звідтіля гладкого, що аж зі шкури перся, поручника, який виглядав так велично, наче був власником великого м'ясницького підприємства.

Етапне управління було водночас вовчою ямою для здичавілих солдатів, які всюди швендяли і, мабуть, усю війну шукали свої частини, товклися по етапах і з надзвичайною охотою стояли у чергах біля столів в етапних управліннях, де висів напис «Minagegeld»¹.

Коли увійшов гладкий поручник, фельдфебель вигукнув:

— Струнко!

А поручник спитав Швейка:

— Де твої папери?

Швейк показав свої папери, поручник, переконавшись в правильності його маршруту від штабу до роти в Жовтанцях, повернув їх Швейкові і, милостиво сказавши капралові біля стола: — Проінформуйте його, — замкнувся в сусідній канцелярії.

¹ Гроші на харчі (*нім.*).

Тільки-но за ним зачинилися двері, штабний фельдфебель взяв Швейка за плече і, відпроваджуючи його від дверей, дав йому таку інформацію:

— Гляди, одуде смердячий, щоб і духу твого тут не було.

Отже, Швейк знову опинився в цьому хаосі і став тепер шукати когось знайомого з батальйону. Довго блукав вулицями, аж нарешті поставив все на карту. Спинивши одного полковника, він каліченою німецькою мовою спитав, чи той випадково не знає, де розквартирувався його, Швейків, батальйон і його маршова рота.

— Зі мною можеш говорити по-чеськи, — сказав полковник, — я також чех. Твій батальйон знаходиться в сусідньому селі Климонтові, за залізницею, а до містечка вони не сміють потикатися, бо люди з якоїсь вашої роти вже встигли побитись на площі з баварцями.

Отже, Швейк подався до Климонтова. Полковник покликав його, сягнув до кишені і дав Швейкові п'ять крон, щоб той купив собі цигарок. Потім, ласкаво з ним попрощавшись, полковник пішов собі геть, думаючи, які ж все ж таки симпатичні солдати трапляються.

Швейк крокував до села і, теж думаючи про полковника, дійшов певного висновку, бо пригадав, що 12 років тому в Тренто був полковник Габермайєр. Той теж так само ласкаво ставився до солдатів, а потім виявилось, що він гомосексуаліст: на курорті біля Адиджі хотів збезчестити одного кадета-аспіранта, погрожуючи йому дисциплінарним покаранням.

З такими понурими думками Швейк поволі добрався до потрібного села і без великих зусиль знайшов штаб батальйону, бо хоч село виявилось чималеньке, там була лише одна пристойна будівля — сільська школа. Її в цьому чисто українському краю побудували галицькі крайові власті для прискорення полонізації населення.

Ця школа під час війни пережила кілька фаз. Тут перебуло багато і російських, і австрійських штабів. У час великих битв, коли вирішувалась доля Львова, з гімнастичного залу зробили операційний. Тут відрізали ноги й руки, робили трепанацію черепів.

У шкільному саду за школою залишилась велика вирва від вибуху гранати крупного калібру. У кутку саду стояла стара груша. На одній її гілляці висів шматок перерізаного мотузка, на якому недавно гойдався місцевий греко-католицький

священик, повішений за доносом місцевого директора школи — поляка. Священика обвинуватили в тому, нібито він був членом групи старорусів і в час російської окупації правив службу за перемогу зброї російського православного царя. Це була неправда. Бо в той час обвинуваченого взагалі в селі не було. Він саме лікувався від каменів у жовчному міхурі на невеличкому курорті, якого зовсім не торкнулася війна, в Бохні Замурованій.

У повіщенні греко-католицького священика відіграли роль кілька факторів: національність, релігійні чвари і курка. Нещасний священик перед самісінькою війною вбив на своєму городі одну з учительських курей, які повикльовували геть усе посіяне ним насіння дині.

Дім покійного греко-католицького священика залишився порожній, і кожен, можна сказати, взяв собі щось на спогад про панотця.

Один селянин-поляк відніс собі додому навіть старе фортепіано. Верхню кришку він використав для ремонту дверцят поросячого хлівця. Частину меблів, як це тоді було звичкою, солдати порубали. І тільки якось випадково залишилася у кухні велика піч із знаменитою плитою, бо греко-католицький священик нічим не відрізнявся від своїх римо-католицьких колег, любив смачно поїсти і помилуватися безліччю горщиків і сковорідок на плиті і в рурі.

Для офіцерів усіх частин, які проходили через село, стало традицією варити їжу саме в цій кухні, а велика кімната нагорі правила за офіцерський клуб. Столи і стільці поназбирали у селі.

Саме сьогодні офіцери батальйону влаштували урочисту вечерю: у складку купили свиню, і кухар Юрайда влаштував для офіцерів «свинячий бенкет». Кухаря оточували різні галапаси з числа денщиків. Серед усіх інших особливо визначався фельдфебель-рахівник. Він давав Юрайді поради, як розрубати свинячу голову, щоб і для нього залишився кусень рила. Найбільше за всіх витріщав очі ненажера Балоун.

Мабуть, так пожадливо і хтиво дивляться людожери, коли з підсмажаного на рожні місіонера стікає сало, поширюючи приємний запах шкварок. Балоун почував себе, як той молочарський пес, запряжений у візок, коли повз нього ковбасний підмайстер несе на голові кошик із свіжими ковбасками. Ланцюг ковбасок звисає з кошика на спину, так

що тільки підстрибни — і схопиш, якби не ці бридкі ремені на упряжці та цей огидний намордник.

А ліверний фарш, величезний ембріон ліверної ковбаси, звалений купою на стіл у своїй першій стадії народження, так дражливо пахнув перцем, салом і печінкою.

Юрайда з закатаними рукавами був такий поважний, що міг би правити за натурника для картин, як Бог з хаосу створює землю.

Балоун не втримався і захлипав. Хлипання ці поступово переходили в плач.

— Чого ревеш, як бугай? — спитав його кухар Юрайда.

— Та згадав рідну хату, — крізь сльози відповів Балоун. — Я вдома завжди був присутній, коли робили ковбасу, і ніколи навіть найкращому сусідові не посилав нічого в дарунок, бо хотів сам усе зжерти. І таки жер. Одного разу я так напхався ліверними і кров'яними ковбасами та вуджениною, що мої близькі навіть боялися, щоб я не луснув, і ганяли мене з батогом по подвір'ю, немов ту корову, яку роздуло на пасовиську. Пане Юрайдо, дозвольте мені покуштувати цього фаршу. А потім хай мене зв'яжуть, бо я вже цих мук не переживу.

Балоун підвівся з ослону, хитаючись, мов п'яний, підійшов до столу і простяг свою лапу до купи фаршу.

Почався запеклий бій. Усім присутнім з великим трудом пощастило перешкодити Балоунові накинутися на фарш. Коли його виштовхували з кухні, він у розпачі встромив руку до горщика з намоченими в ньому кишками для ліверних ковбас, і тут вже ніхто не встиг цьому запобігти.

Кухар Юрайда так розхвилювався, що кинув услід утікаючому Балоунові цілу в'язку дерев'яних шпичок і щосили заверещав:

— Нажерися шпичок, потворо!

Тим часом наверху вже зібралися всі офіцери батальйону і, урочисто чекаючи на те, що народжувалося внизу в кухні, пили, не маючи нічого кращого, просту житню горілку, підфарбовану цибульним відваром у жовтий колір. Жид-крамар запевняв, що це найкращий і найсправжнісінький французький кон'як, який він успадкував від свого батька, а той ще від свого діда.

— Ти, шахраю, — обірвав його капітан Загнер. — Спробуй-но ще сказати, ніби твій прадід купив його у французів, коли вони тікали з-під Москви, я накажу тебе замкнути. Сидітимеш, аж поки наймолодший з твоєї родини стане найстаршим.

Коли вони після кожного ковтка проклинали заповзятливого жида, Швейк вже сидів у канцелярії батальйону, де не було нікого, крім волонтера Марека. Він як батальйонний історик використав затримку батальйону біля Жовтанців, щоб описати про запас деякі переможні битви, які, певно, відбудуться в майбутньому. Поки що він готував деякі на черки і в ту хвилину, коли увійшов Швейк, саме скінчив писати: «Якщо перед нашим духовним зором стануть усі герої, учасники битв біля села, де на боці нашого батальйону боровся один батальйон полку N і другий батальйон іншого полку N, ми побачимо, що наш N-ський батальйон проявив найвизначніші стратегічні здібності і, безперечно, сприяв перемозі N-ської дивізії, яка мала на меті остаточно закріпити наші позиції на N-ському відтинку».

— Ось бачиш, — звернувся Швейк до волонтера, — я вже знову тут.

— Дозволь тебе обнюхати, — сказав приємно зворушений волонтер Марек. — Гм, дійсно смердиш криміналом.

— Як звичайно, — сказав Швейк, — це було всього тільки маленьке непорозуміння. А що ти робиш?

— Як бачиш, — відповів Марек. — Відбиваю на папері геройських рятівників Австрії. Але щось не клеїться. Виходять самі лише N. Звертаю твою увагу на те, що ця буква здобула надзвичайне значення і в теперішній час, і на майбутнє. Крім уже відомого таланту капітан Загнер відкрив у мене ще надзвичайний математичний талант. Мушу контролювати рахунки батальйону і на сьогодні прийшов до такого висновку, що батальйон до краю пасивний і чекає тільки на те, щоб дійти якоїсь фінансової угоди із своїми російськими кредиторами, бо найбільше крадуть після поразки і після перемоги. Зрештою, це не має значення. Коли б нас навіть вщент розстрожили, ось тут документи про нашу перемогу, бо мені як батальйонному історика зробили честь, дозволивши написати: «Батальйон знову кинувся на ворога, який вже збирався святкувати перемогу. Вилазки наших вояків і багнетна атака були справою однієї хвилини. Ворог у розпачі тікає. Кидається до власних траншей, ми його колемо без милосердя, і він безладно покидає свої окопи, залишаючи в наших руках поранених і непоранених полонених. Це — один з найвизначніших моментів. Той, хто залишиться живий, польовою поштою надішле додому листа: «Дістали, дорога жінко, по дупі. Я здоровий. Чи ти вже відлучила нашого крикуна? Дуже прошу не вчи його говорити

до чужих людей «тато». Це було б мені боляче». Цензура, очевидно, викреслить в листі «дістали по дупі», бо незрозуміло, хто, власне, дістав. І можна було б це неясне речення тлумачити по-різному.

— Головне — ясно висловлюватись, — докинув Швейк. — Коли в 1912-у році до святого Ігнатія в Празі приїхали місіонери, був між ними і один проповідник. Він говорив з амвона, що, мабуть, ні з ким у небі не зустрінеться. На тій вечірній проповіді був присутній також один бляхар Кулішек. Після відправи він говорив у шинку, що той місіонер, мабуть, багато дечого накоїв, коли вже в костелі на прилюдній сповіді заявив, начебто він ні з ким не побачиться в небі; так навіщо ж, каже Кулішек, таких людей пускати на амвон? Треба завжди висловлюватись ясно і виразно, а не якимись натяками. «У Брейшків» свого часу працював будівник льохів. Той, коли був трохи під мухою і йшов після роботи додому, мав звичку зупинятися в одній нічній кав'ярні, де цокався з незнайомими людьми, причому завжди примовляв: «Ми на вас, а ви на нас...» За це одного разу якийсь чемний пан із Іглави заїхав йому чемно по пиці, та так, що аж зуби посипалися. Власник кав'ярні, вимітаючи вранці ті зуби, покликав свою дочку, ученицю п'ятого класу народної школи, і спитав її, скільки зубів має в роті доросла людина. А оскільки дочка цього не знала, то він їй вибив два зуби, а на третій день дістав листа від будівника льохів. Той вибачався за всі неприємності, які йому завдав. Він, мовляв, не хотів сказати нічого грубого, але публіка його не зрозуміла, бо, власне, ця фраза має звучати так: «Ми на вас, а ви на нас сердитесь?» Хто говорить якісь двозначності, повинен їх наперед обмірковувати. Відверта людина, яка що думає, то й говорить, рідко дістає по пиці. А коли на її долю і випадає пара ляпасів, то така людина взагалі буде поводитись дуже обережно і в товаристві радше триматиме рот на замку. Правда, про такого думають, що він теж хороший, як та собака на морозі і теж не раз дають йому доброго бобу. Проте це все залежить від його розважливості і витримки. Тут він сам мусить врахувати, що він один, а проти нього багато людей, які почувають себе ображеними, і якщо встрати з ними в бійку, то йому накладуть удвічі більше. Отож така людина мусить бути скромною і терпеливою. В Нуслях живе один пан на прізвище Гаубер. Одного разу в неділю він повертався з прогулянки від Братунського млина, і на гостинці в Кундратицях його помилково штрикнули ножом. З тим

ножем він і прийшов додому, жінка, скидаючи з нього піджак, зручно витягнула той ніж із спини і пополудні вже краяла ним м'ясо на гуляш. Ніж був із солінгенської сталі* і добре нагострений, вдома у них ножі завжди були пощерблені і тупі. Потім їм заманулося мати цілий гарнітур таких ножів, і вона щонеділі посилала чоловіка до Кундратиць на прогулянку, але він був такий скромний, що ходив тільки у Нуслі до «Банзетів». Він знав, що коли сидить там в кухні, то його скоріше викине Банзет, ніж хтось інший ухопить в руки.

— Ти зовсім не змінився, — відзначив волонтер.

— Не змінився, — відповів Швейк. — На це в мене не було часу. Вони навіть хотіли мене розстріляти, але це ще не найгірше. Головне, що я з дванадцятого ніде не діставав платні.

— У нас ти її тепер теж не дістанеш, бо ми йдемо на Сокаль і гроші платитимуть аж після битви. Треба заощаджувати. Коли розраховувати, що там за два тижні щось відбудеться, то ми на кожному полеглому воякові заощадимо разом з додатками двадцять чотири крони сімдесят два гелери.

— А що ще нового у вас?

— Перш за все загубився наш ар'єргард, потім офіцерський корпус влаштовує у парохії «свинячий бенкет», а солдати порозлазилися по селі і деморалізуються з місцевим жіночим населенням. Перед полуднем зв'язали одного солдата з нашої роти за те, що він поліз на горище за сімдесятилітньою бабкою. Він анітрохи не винен, бо в щоденних наказах нічого не говорилося, до скількох років це дозволено.

— Мені теж здається, — сказав Швейк, — що цей чоловік не винен, бо коли така баба лізе вгору по драбині, її обличчя аж ніяк не видно. Такий самісінький випадок стався колись на маневрах біля Тabora. Одна наша чота розмістилася в корчмі, а якась бабулька у сінях шурувала підлогу. Вояка Храмоста припахулився до неї і поплескав її, як би це тобі сказати, по спідниці. Ця спідниця була у неї дуже фізично розвинена. Він по ній плеснув раз — вона нічого, він плеснув удруге, плеснув утретє, а вона знову нічого, так, ніби це її і не стосується. Тоді він наважився на вирішальну атаку, а вона й далі спокійно собі шурувала підлогу, а потім обернулася до нього і каже: «От я й зловила тебе, солдатику». Тій бабі було понад 70 років. Вона сама роздзвонила про це по всьому селі. А тепер я б хотів тебе запитати, чи ти під час моєї відсутності не був також під арештом?

— Якось не було для цього нагоди, — виправдовувався Марек, — але стосовно тебе мушу повідомити, що по батальйону видано наказ про твій арешт.

— Це не шкодить, — відповів Швейк. — Вони зробили зовсім правильно. Батальйон мусив так зробити і видати наказ про мій арешт. Це був його обов'язок, адже про мене довгий час ніхто нічого не знав. Тут батальйон не перестругав. Отже, кажеш, всі офіцери у парохії на «свинячому бенкеті»? В такому разі, я мушу піти туди і доповісти, що я вже знову тут. Певне, й так пан оберлейтенант Лукаш дуже сумує за мною.

Швейк твердим військовим кроком пішов до парохії, виспівуючи:

*Подивись на мене,
Ти, моя кохана.
Гей, якого з мене
Викрутили пана!*

Швейк прибув до парохії, зійшов сходами наверх, звідки лунали голоси офіцерів. Там патякали про все, і саме в цю мить чистили бригаду за непорядки у штабі. Ад'ютант бригади теж докинув своє полінце під бригаду, зауваживши:

— Ми все ж таки телеграфували в справі цього Швейка... Швейк...

— Hier!¹ — вигукнув з-за причинених дверей Швейк і, увійшовши до кімнати, повторив: — Hier! Melde gehorsam, Infanterist Švejk, Kumpanienordonanz 11. Marschkumpanie!²

Побачивши збентежені обличчя капітана Загнера і надпоручника Лукаша, на яких відбився якийсь тихий розпач, Швейк, не чекаючи на запитання, вигукнув:

— Мельдую послушно, мене хотіли розстріляти за зраду найяснішого цісаря.

— Заради Бога, що ви говорите, Швейку, — розпачливо вигукнув зблідлий поручник Лукаш.

— Мельдую послушно, це було так, пане оберлейтенанте.

І Швейк докладно почав розповідати як і що, власне, з ним трапилося. Всі дивилися на нього, витріщивши очі. А він розповідав про все з найдрібнішими деталями і навіть не забув додати, що на греблі того ставка, де з ним трапилося нещастя, росли незабудки. Коли ж почав перераховувати імена татар, з

¹ Тут! (нім.).

² Мельдую послушно, піхотинець Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти! (нім.).

якими він познайомився під час подорожі, і назвав щось подібне до Галлімулябалибей, а потім додав ще цілий ряд вигаданих ним імен, як, наприклад, Валіволявалівей, Малімулямалімей, надпоручник Лукаш не втримався і зауважив:

— Я турну вас чоботом, тварюко, продовжуйте коротко, але зв'язно.

І Швейк продовжував далі з усією послідовністю, а коли дійшов аж до польового суду, до генерала і до майора, то зауважив, що генерал дивився лівим оком до правої кишені, а у майора були блакитні очі.

— Якими він, здавалося, з'їсти мене хоче, — додав він у риму.

Тут командир 12-ї роти Ціммерман кинув у Швейка глиняним кухлем, з якого пив міцну жидівську горілку.

Швейк спокійно продовжував розповідати про духовну розраду і про те, як майор до ранку спав у його обіймах, потім блискуче захищав бригаду, куди його послали, коли батальйон зажадав його повернення як загубленого. Нарешті, поклавши перед капітаном Загнером документи на доказ того, що така висока установа як бригада зняла з нього будь-які підозри, він пригадав:

— Мельдую послушно, пан лейтенант Дуб перебуває в бригаді, у нього струс мозку, і він наказав усіх вас вітати. Прошу видати мені Löhnung та Tabakgeld¹.

Капітан Загнер з надпоручником Лукашем допитливо переглянулися, але тут відчинилися двері, і до кімнати в якомусь цебрику внесли паруючу ліверну юшку.

Це був початок очікуваної насолоди.

— Ви, проклята bestie, — сказав капітан Загнер Швейкові, перебуваючи в приємному настрої перед майбутнім блаженством. — Вас врятував тільки «свинячий бенкет».

— Швейку, — додав до цього надпоручник Лукаш, — не дай Бог, якщо трапиться ще раз така історія, то з вами буде зле.

— Мельдую послушно, зі мною мусить бути зле, — козирнув Швейк, — коли вояка на війні, він повинен знати і відати...

— Ти зникнеш чи ні? — заверещав капітан Загнер.

І Швейк зник. Він подався вниз до кухні. Туди знову повернувся пригноблений Балоун і прохав дозволу прислужувати своєму надпоручнику Лукашу на бенкеті.

Швейк з'явився саме в розпалі суперечки між кухарем Юрайдою і Балоуном.

¹ Вояцька платня і гроші на тютюн (нім.).

Юрайда вживав при цьому досить-таки незрозумілі слова:

— Ти, пажеро ненажерлива, — говорив він Балоуніві. — Ти б жер так, щоб аж піт з тебе лився. От зазнав би ти мук пекельних, коли б я наказав тобі віднести ліверні ковбаски нагору.

Кухня мала тепер інший вигляд. Батальйонні і ротні фельдфебелі ласували відповідно до чину і згідно з планом, складеним кухарем Юрайдою.

Батальйонні писарі, ротні телефоністи і кілька унтерофіцерів жадібно їли із заіржавленої мідниці ліверну юшку, розведену окропом, аби вистачило на всіх.

— Вітаю! — сказав фельдфебель-рахівник Ванек Швейкові, обсмоктуючи ратичку. — Тільки-но сюди заходив волонтер Марек і повідомив, що ви знову тут і в новому мундирі. В гарну ж халепу ви мене вплутали. Марек налякав мене, ніби ми через цей мундир ніколи не розрахуємось з бригадою. Ваш мундир знайшли на греблі біля ставка, і ми сповістили про це через батальйонну канцелярію штаб бригади. А вас я зареєстрував як утопленого під час купання. Ви взагалі не мусили сюди повертатися і завдавати нам неприємностей з тим подвійним мундиром. Ви таке нарobili, що батальйону хоч живим лягай у домовину. Кожна уніформа у нас на обліку, а ваша записана як зайва в обмундируванні роти, тобто рота має на один комплект уніформ більше. Я вже повідомив про це батальйон. Тепер прийде з бригади повідомлення, що дістали нову уніформу, а тим часом у батальйонних рахунках відзначено один комплект зайвим... З приводу цього, я певен, може бути ревізія. Коли йдеться про якусь дрібницю, інтендантства обов'язково надсилають ревізорів, а коли зникають дві тисячі пар чобіт, це нікого не хвилює... А ваше обмундирування у нас тут пропало, — трагічним голосом додав Ванек, висмоктуючи

мозок з кістки, а решту виколупуючи сірником, який йому також правив за зубочистку. — І ось через таку дурницю до нас обов'язково припхається ревізор. Коли я був у Карпатах, до нас приїхала ревізія виключно тому, що нібито в армії не дотримуються розпорядження скидати із замерзлих солдатів чоботи без пошкодження. Отож ми їх стягали, стягали — на двох вони тріснули. А в одного були розбиті ще перед смертю. Приїхав до нас один полковник з інтендантства, і коли б не влучила його, одразу ж як прибув, російська куля в голову і він не звалився у прірву — не знаю, чим би все це скінчилося.

— А чоботи з нього теж стягнули? — з цікавістю спитав Швейк.

— Стягнули, — меланхолійно відповів фельдфебель-рахівник Ванек. — Але невідомо хто, таким чином чоботи полковника ми не могли занести до списків.

Кухар Юрайда повернувся згори, і перш за все його погляд впав на пригніченого Балоуна. Той зажурено сидів на ослоні біля печі і з розпачем дивився на свій плаский живіт.

— Ти мав би належати до секти гезихастів*, — з жалем сказав вчений кухар Юрайда. — Ті також цілими днями дивились на свій пупок, аж поки їм не починало здаватися, що навколо нього засяяв божественний ореол, і вони завдяки цьому досягли третього ступеня досконалості.

Юрайда відчинив духовку і витягнув звідтіля одну кров'яну ковбаску.

— Жери, Балоуне, — сказав він привітно, — жери, поки не луснеш, щоб ти подавився, ненажеро.

В Балоунових очах заблищали слюзи.

— Дома, коли ми кололи свиней, — плаксиво тягнув Балоун, уминаючи ковбаску, — я перш за все з'їдав порядний кусень шинки, ціле рило, серце, вухо, кусень печінки, нирки, селезінку, шматок бочка, язик, а потім... — І тихим голосом, немов розповідаючи казку, додав: — А потім приходила черга на ліверні ковбаски — шість, десять штук, на пузаті кров'яні ковбаски, начинені крупами і булкою, що навіть не знав, за яку хapatися раніше: чи з булкою, чи з крупами. І все це аж тоне у роті та так пахне! А я напихаюся, напихаюся, аж ніс ходором ходить.

— Я думаю, — нарікав далі Балоун, — мене кулі не візьмуть, але голод доконає, і навряд чи я ще колись у житті засяду біля сковорідки з ліверним фаршем, як бувало вдома. А от щодо холодцю, то я його недолюблював, бо занадто вже він тремтячий. Жінка моя, так та аж побивалася за ним,

сердешна. Але я не дозволяв їй взяти на холодець ані шматочка свинячого вуха, бо прагнув усе зжерти сам і так, як мені це було найбільше до смаку. Я тоді не шанував ні тих розкошів, ні того достатку, а тестеві, якого я зобов'язався утримувати до старості, я відмовився одного разу дати свиню, що по праву належала йому, заколов її і сам зжер. Навіть пошкодував послати старому бідоласі бодай маленький шматочок. І він мені ще тоді наврочив, що я буду колись з голоду подихати.

— І здійснилося, брате, — сказав Швейк, у якого сьогодні мимоволі спливали з вуст самі рими.

Кухар Юрайда раптом втратив усяке співчуття до Балоуна, бо той щось дуже швидко підсунувся до печі, витягнув з кишені шматок хліба і хотів вмочити його в підливу, у якій на великій пательні лежали чималі кусні свинячої печені.

Кухар так вдарив Балоуна по руці, що скибка хліба впала у підливу зовсім так, як на пляжі плавець плигає з містка у воду. Не даючи йому витягнути цей делікатес із пательні, Юрайда вхопив нещасного ненажера за комір і викинув за двері.

Пригноблений Балоун бачив крізь вікно, як Юрайда витягає виделкою цю скибку хліба, просочену золотавою підливою, як підсував її Швейкові, як додає до цього ще шматок м'яса з вирізки і ласкаво каже Швейкові:

— Їжте, мій скромний друже.

— Мати Божа! — зойкнув за вікном Балоун. — Загинула моя скибочка, своїми руками кинув її собаці під хвіст. — І, вимахуючи довгими руками, пішов до села добувати хоч що-небудь на зуб.

Швейк, доїдаючи великодушний дарунок Юрайди, промовив з набитим ротом:

— Я щиро радію, що знову між вами. Мені було б дуже прикро, якби я не зміг і надалі бути корисним для своєї роти.

Стираючи з підборіддя краплі підливи і жиру, він закінчив:

— Не знаю, не знаю, щоб ви тут робили без мене, якби мене десь там затримали, а війна ще тривала б кілька років.

Фельдфебель-рахівник Ванек з цікавістю запитав:

— Як думаєте, Швейку, ця війна ще довго триватиме?

— П'ятнадцять років, — відповів Швейк. — Це очевидно, бо вже одного разу була 30-літня війна, але тепер ми удвічі мудріші, ніж раніш, отже, тридцять розділити на два буде п'ятнадцять.

— Денщик нашого капітана, — відізався Юрайда, — розповідав, буцімто він чув, що ми дійдемо до кордону Галичини

і далі вже не рушимо ані на крок. Після цього росіяни почнуть переговори про мир.

— Заради такого не варто було й воювати, — сказав твердо Швейк. — Коли вже війна, то хай і буде війна. Щодо мене, то я рішуче заперечую проти миру, аж поки не будемо у Москві і в Петрограді. Інакше, яка ж з цього користь? Іде світова війна, а ми будемо тільки хвостами метляти біля кордонів. Візьміть, наприклад, шведів у час 30-літньої війни. Звідки ж вони прийшли, а добралися аж до Німецького Броду і Ліпниці, де все так перевернули догори ногами, що там ще й сьогодні у шинках після півночі говорять по-шведськи і один одного не розуміють. Або, наприклад, пруссаки. Ті також прийшли не з-за перелазу, а в Ліпниці після них залишилося стільки прусаків, що хоч гать гати. Дісталися аж до Єдоухова і до Америки, а потім повернулися назад.

— Між іншим, — сказав Юрайда, якого сьогоднішній свинячий бенкет зовсім вивів з рівноваги і вщент спантеличив, — усі люди походять від коропів. Візьміть, наприклад, друзі, еволюційну теорію Дарвіна.

Дальші його міркування перервала раптова поява волонтера Марека.

— Рятуйте, хто може! — вигукнув він. — Щойно до штабу батальйону під'їхав на автомобілі поручник Дуб і привіз із собою смердючого кадета Біглера.

— З Дубом коїться щось страшне, — інформував далі Марек. — Тільки-но вилізли з автомобіля, він як скажений вскочив до канцелярії. А я, коли пам'ятаєте, ідучи звідси, сказав вам, що трохи похроплю. Отож я і розлігся в канцелярії на ослоні і почав так гарненько засинати, коли раптом, як грім серед ясного неба, хтось нагло напав на мене. Дивлюсь — стоїть біля мене кадет Біглер та ще й верещить: «Набacht!» А поручник Дуб стягнув мене за ноги і почав: «Вам, мабуть, дивно, що я спіймав вас на гарячому? Ото так ви виконуєте свої службові обов'язки? Спати дозволено аж після вечірньої зорі». А тут і кадет Біглер додав свої шість крейцарів: «Розділ 16, § 9 казарменого уставу». Потім поручник Дуб як грюкне кулаком об стіл та як загорлає: «Ви, може, хотіли мене з батальйону позбутися, не думайте, що це був струс мозку, мій череп і не таке витримає». Кадет Біглер тим часом гортав на столі папери і вголос прочитав з одного документа: «Наказ по дивізії № 280». Поручник Дуб, гадаючи, що Біглер глузує з його останнього речення, що, мовляв, його череп і не таке витримає, почав докоряти кадетові за недостойну і нахабну

поведінку щодо старших офіцерських чинів. Він, Дуб, негайно, зараз же піде до капітана скаржитись.

Згодом Дуб і Біглер прийшли на кухню, через яку треба було пройти, щоб потрапити нагору, де зібралися усі офіцери і де, наївшися смаженої свинини, череватий хорунжий Малий співав арію з опери «Травіата», раз у раз гикаючи після капусти і масного обіду.

Коли поручник Дуб увійшов, Швейк вигукнув:

— Nabacht! Всім встати!

Поручник Дуб впритул підійшов до Швейка, щоб глянути йому прямо в обличчя, і теж вигукнув:

— Тепер радій! Тепер тобі амінь! Я накажу зробити з тебе опудало на спогад дев'яносто першому полкові.

— Zum Befehl¹, пане лейтенанте, — козирнув Швейк. — Я одного разу читав, мельдую послушно, що колись була велика битва, в якій поліг один шведський король із своїм вірним конем. Обидві здохлятини відвезли до Швеції, зробили з них опудала, і тепер ті два трупи стоять в Стокгольмському музеї.

— Звідки в тебе такі відомості, гультаю? — вереснув поручник Дуб.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, від мого брата, вчителя гімназії.

Поручник Дуб відвернувся, плюнув і, підштовхуючи поперед себе кадета Біглера, пішов нагору. Але в дверях не забув обернутися до Швейка. З невблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував у цирку долю пораненого гладіатора*, він зробив жест великим пальцем правої руки і гукнув Швейкові:

— Великий палець вниз!

— Мельдую послушно, — крикнув йому вслід Швейк, — всі пальці внизу!

* * *

Кадет Біглер був слабкий, як муха. За цей час він побував у декількох холерних медичних пунктах і, цілком природно, після всіх маніпуляцій, які з ним робили, як з підозрілим на холеру, призвичаївся несвідомо раз у раз пускати у штани. Аж нарешті на одному з медичних пунктів натрапив на якогось спеціаліста. Той, не знайшовши в екскрементах Біглера жодних холерних вібріонів, закріпив йому шлунок таніном, як швець розбиті шкарбани дратвою, і відправив кадета до найближчого

¹ Слухаюсь! (нім.).

етапного управління, визнавши невагомого, як пара над горщиком, кадета Біглера «Frontdiensttauglich»¹.

Той лікар був дуже сердечною людиною.

Коли кадет Біглер звернув його увагу на свою кваліфікацію, лікар усміхнувся і сказав:

— Золоту медаль за відвагу ви ще в силі носити. Адже ви добровільно зголосилися в армію.

Ось так кадет Біглер пішов здобувати золоту медаль.

Його укріплені кишки вже не виділяли рідини в штани, але часті позиви залишилися і всю дорогу мучили кадета, так що увесь його шлях від останнього етапного управління аж до штабу бригади, де він зустрівся з поручником Дубом, був маніфестаційним походом по різних клозетах. Кілька разів Біглер відставав від поїзда, бо трохи занадто затримувався у вокзальних вбиральнях, і поїзд відходив. Кілька разів він не встигав пересісти з поїзда на поїзд, бо саме сидів у вагонному клозеті.

Але незважаючи на це, незважаючи на всі клозети, що стояли на його шляху, кадет Біглер все ж таки наближався до бригади.

Поручник Дуб ще на якийсь час повинен був залишатись у бригадному лазареті, але саме того дня, коли Швейк відправився в батальйон, штабний лікар передумав, довідавшись, що після обіду в напрямку розташування батальйону 91-го полку від'їздить санітарний автомобіль.

Він з радістю позбувся поручника Дуба, який, за своєю старою звичкою, кожне твердження аргументував словами: «Про це ми ще перед війною говорили з паном окружним старостою». «Mit deinem Bezirkshauptmann kannst du mir am Arsch lecken»², — подумав штабний лікар, дуже вдячний тій нагоді, що санітарні автомобілі їдуть нагору на Кам'янку-Струмилову, саме через Жовтанці.

Швейк не бачив у бригаді кадета Біглера, бо той вже понад дві години сидів у офіцерському ватерклозеті. Кадет Біглер в подібних місцях, можна сказати сміло, ніколи даремно не гаяв часу, бо повторював усі визначні битви хоробрих австро-угорських військ, починаючи з битви під Ньордлінґеном 6 вересня 1634 року і кінчаючи Сараєвом 19 вересня 1888 року. Вже котрий раз смикаючи за ланцюжок у ватерклозеті

¹ Придатний до фронтової служби (нім.).

² Можеш мене разом з твоїм окружним старостою поцілувати в дупу (нім.).

і слухаючи, як вода з гуркотом вивертається в унітаз, він, заплющивши очі, уявляв собі рев битви, атаку кавалерії і гуркіт гармат.

Зустріч поручника Дуба з кадетом Біглером була не дуже привабливою і, напевно, спричинила їх вороже ставлення один до одного в майбутньому на службі і поза службою. Поручник Дуб, вже четвертий раз добиваючись до клозету, вигукував:

— Хто там?

— Кадет Біглер, 11. Marschkumpanie, 91. Regiment¹, — звучала горда відповідь.

— Тут, — відрекомендувався конкурент перед дверима, — поручник Дуб, з тієї ж самої роти.

— Я зараз скінчу, пане поручнику.

— Чекаю.

Поручник Дуб нетерпляче позирав на годинник. Ніхто б не повірив, скільки треба енергії і завзяття, щоб витримати в такій ситуації перед дверима ще п'ятнадцять хвилин, потім ще п'ять, ще п'ять і на всі постукування пальцем, грюкання кулаками і нарешті ногами — діставати одну і ту ж саму відповідь: «Зараз скінчу, пане поручнику».

Поручника кидало в жар, коли після багатообіцяючого шарудіння папером минуло ще сім хвилин, а двері не відчинялися.

Кадет Біглер був таким тактовним, що не спускав кожного разу воду.

Поручник Дуб у невеликій гарячці почав розмірковувати, чи не поскаржитись йому командирові бригади, який, можливо, накаже виламати двері і винести звідтіля кадета Біглера. Йому також спало на думку, що це, мабуть, є порушенням субординації.

Після наступних п'яти хвилин поручник Дуб відчув, що йому, власне, вже нема чого робити там, за дверима, бо йому вже давно перехотілося, але він принципово не відходив від клозету, тарабанячи ногами у двері, з-за яких доносилося одне і теж саме: «In einer Minute fertig, Herr Leutnant!»²

Нарешті почулося, як Біглер спускав воду, а за хвилину вони зустрілися віч-на-віч.

— Кадете Біглере, — гарикнув поручник Дуб. — Не думайте, що я тут був з тією ж метою, що й ви. Я прийшов сюди, бо ви, прибувши до штабу бригади, не зволили з'явитись до мене з

¹ 11-а маршова рота 91-го полку (нім.).

² За хвилину скінчу, пане лейтенанте! (нім.).

рапортом. Ви що, не знаєте порядків? Ви розумієте, заради чого ви мене обійшли?

Кадет Біглер намагався пригадати, чи не зробив він чогось такого, що суперечить дисципліні і розпорядкам щодо стосунків між нижчими і вищими офіцерськими чинами.

В його обізнаності в цій галузі була велика прогалина.

В школі їм не читали лекцій, як повинен тримати себе в такому випадку нижчий офіцерський чин щодо вищого. Чи не мусив він, наприклад, не скінчивши потреби, вискакувати з дверей вбиральні, однією рукою тримаючи штани, а другою козиряючи.

— Відповідайте, кадете Біглере! — з викликом вигукнув поручник Дуб. І тут кадетові Біглеру спала на думку проста відповідь:

— Пане поручнику, я, прибувши до штабу, не мав поняття, що ви знаходитесь тут, і, уладнавши свої справи в канцелярії, я одразу ж подався до вбиральні, де і затримався аж до вашого приходу. — Потім додав урочистим тоном: — Кадет Біглер доповідає про себе панові поручнику Дубу.

— Ось бачите, це не дрібниця, — ущипливо сказав поручник Дуб. — На мій погляд, кадете Біглере, ви повинні були одразу ж, тільки-но дісталися до штабу бригади, спитати в канцелярії, чи нема тут випадково когось із офіцерів вашого батальйону або вашої роти. Про вашу поведінку вирішимо в батальйоні. Я їду туди автомобілем, і ви поїдете разом зі мною. Жодного «але».

Останнє було відповіддю на заперечення кадета Біглера з приводу того, що він дістав у канцелярії штабу бригади залізничний маршрут, і цей спосіб подорожування здався йому набагато зручнішим, враховуючи слабкість його прямої кишки. Кожна дитина знає, що автомобілі не мають обладнання для таких речей. Не проїдеш і 80 кілометрів, як напустиш у штани.

Біс його знає, як воно сталося, але автомобільна тряска з початку виїзду не мала жодного впливу на Біглера. Поручник Дуб аж гопки плигав, що йому не вдається здійснити свій план помсти. Річ у тім, що коли вони виїздили, поручник Дуб подумав: «Зачекай-но, кадете Біглере, хай тільки тобі припече, ти помиляєшся, коли думаєш, що я накажу зупинитися».

Розвиваючи цей план, він і почав, наскільки дозволяла швидкість, з якою машина ковтала кілометри, приємну розмову про те, що військові автомобілі з визначеним маршрутом не сміють ніде зупинятись, щоб не марнувати бензину.

Кадет Біглер на це дуже справедливо зауважив, що коли автомобіль десь на когось чекає, то він взагалі не потребує ніякого бензину, бо шофер виключає мотор.

— Але якщо він має, — вперто продовжував Дуб, — кудись приїхати в означений час, то він не сміє ніде зупинятися.

З боку кадета Біглера вже більше не було жодних реплік. Так вони різали повітря більше, як чверть години, аж нараз поручник Дуб відчув, що в нього здувся живіт і треба було б зупинити автомобіль, залізти у канаву, спустити штани і випорожнитись. Він тримався, як герой аж до 126-го кілометра, але далі не витримав і почав енергійно смикати шофера за плащ, вигукуючи йому просто в вухо: «Halt!»

— Кадете Біглере, — сказав ласкаво поручник Дуб, швидко вистрибуючи з автомобіля і спускаючись у канаву. — Тепер ви теж маєте добру нагоду...

— Спасибі, — відповів кадет Біглер, — я не хочу даремно затримувати автомобіль.

І кадет Біглер, якого теж приперло по саме нікуди, вирішив про себе, що радше накладе у штани, ніж змарнує таку чудову нагоду скомпрометувати поручника Дуба.

Поки доїхали до Жовтанців, поручник Дуб ще двічі зупиняв автомобіль, а після останньої зупинки сказав Біглерові зі своєю звичайною упертістю:

— Я їв на обід бігос по-польськи. З батальйону відправляю телеграфну скаргу в бригаду: зіпсована капуста і непридатна для їжі свинина. Нахабність кухарів переходить усі межі. Хто мене ще не знає, той мене ще пізнає.

— Фельдмаршал Ностіц-Рінек — краса і гордість резервної кавалерії, — відповів на це кадет Біглер, — видав книжку «Was schadet dem Magen im Kriege»¹, в якій не рекомендував під час воєнних злигоднів і різних нестатків взагалі їсти свинину. Кожна нестриманість під час походів шкодить.

Поручник Дуб не відповів на це ні слова, тільки подумав: «Я цю вченість виб'ю тобі з голови, каналіє». Але потім розміркувавши, все ж таки відповів Біглерові на це не зовсім розумним запитанням:

— Отже, ви думаєте, кадете Біглере, що офіцер, в порівнянні з яким ви мусите відповідно до свого чину вважатися його підлеглим, не в міру їсть? Чи не хотіли ви часом, кадете Біглере, сказати, що я обжерся? Дякую вам за цю грубість. Будьте певні,

¹ Що шкодить шлункові на війні (нім.).

кадете, я з вами ще порахуюсь. Ви мене ще не знаєте, але коли пізнаєте, то тоді згадаєте поручника Дуба.

На останньому слові він мало не перекусив собі язика, бо якраз в цю мить вони перелетіли через якусь яму. Кадет Біглер і на це нічого не відповів, що знову розсердило поручника Дуба, і той грубо запитав:

— Слухайте, кадете Біглере, я сподіваюсь, що вас вчили відповідати на запитання свого начальника?

— Звичайно, — сказав кадет Біглер, — в статуті є таке місце, але треба все ж таки спочатку розглянути, в якому стосунку ми перебуваємо один до одного. Наскільки мені відомо, мене ще нікуди не приділили, і тому зовсім недоречно говорити про мою безпосередню підлеглість вам, пане поручнику. Найважливіше, однак, те, що відповідати на запитання старших офіцерів необхідно, але в тих випадках, коли вони стосуються службових справ. Ми з вами обидва сидимо у автомобілі і не являємо собою жодної бойової одиниці, що бере участь у якійсь певній воєнній операції. Між нами не існує жодних службових стосунків. Ми обидва їдемо до своїх підрозділів, і відповідь на ваше запитання: чи не хотів я сказати, що ви обжерлися, пане поручнику, аж в ніякому разі не була б службовою.

— Ви вже скінчили? — заверещав поручник Дуб. — Ви...

— Так, — твердим голосом заявив кадет Біглер, — і не забудьте, пане поручнику, те, що між нами сталося, очевидно, розглядатиме офіцерський суд честі.

Поручник Дуб майже знепритомнів від злості і шаленства. Він, коли було розхвилюється, починає говорити ще більші дурниці і нісенітниці, ніж тоді, коли буває спокійний. Тому він пробурмотів:

— Вашу справу вирішуватиме військовий суд.

Кадет Біглер, скориставшись цією нагодою, щоб зовсім добити поручника Дуба, сказав йому дуже приязним тоном:

— Ти, колего, жартуєш.

Поручник Дуб гукнув шоферові, щоб той зупинив машину.

— Один з нас мусить іти пішки! — забелькотів він.

— Я їду, — відповів на це спокійно кадет Біглер. — А ти, колего, роби як знаєш.

— Їдьте далі, — немов у нестямі загорлав поручник Дуб шоферу і загорнувся, сповнений гідності, в тогу мовчання, як Юлій Цезар, коли до нього наблизились змовники зі стилетами, щоб його заколот.

Так вони приїхали до Жовтанців, де натрапили на сліди свого батальйону.

Тоді як поручник Дуб і кадет Біглер сперечалися на сходах, чи має право нікуди не призначений кадет претендувати на ліверну ковбасу з тієї кількості, яка припадає на офіцерів окремих рот, внизу у кухні всі були ситі, порозлягалися на широких ослонах і варнякали про всяку всячину, пихкаючи при цьому з люльок, як пароплави.

Кухар Юрайда оголосив:

— Я сьогодні, щоб ви знали, зробив надзвичайний винахід. Думаю, це призведе до певного перевороту в куховарстві. Ти, Ванеку, певно, знаєш, що в цьому проклятому селі ніде не можна було дістати майорану до ліверних ковбасок.

— *Herba majoranae*¹, — сказав фельдфебель-рахівник Ванек, пригадавши свою аптекарську професію.

— Важко збагнути, — вів Юрайда далі, — як людський розум умудряється за найскрутніших умов знаходити найрізноманітніші можливості. Перед ним тоді немов відкриваються нові обрії, і він починає винаходити найнеймовірніші речі, про які людству до цього часу й не снилося... Отже, шукаю я по всіх хатах майоран, бігаю, розпитую, пояснюю, що воно й до чого...

— Тобі треба було описати його запах, — відізався з лавки Швейк, — ти повинен був сказати, що майоран пахне, як пляшечка з чорнилом, коли його понюхати у тихій алеї квітучих акацій на пагорбі у Богдальці біля Праги...

— Але, Швейку, — перебив його благальним тоном волонтер Марек, — дозволь Юрайді скінчити.

Юрайда розповідав далі:

— В одній хаті я зустрів старого вояку з часів окупації Боснії та Герцеговини. Він відбував уланом військову службу в Пардубіцах і ще до сьогодні не забув по-чеськи. Він почав зі мною сперечатися, що в Чехії до ліверних ковбасок дають не майоран, а ромен. Я дійсно вже не знав, що робити, бо кожна розумна і неупереджена людина мусить вважати майоран королем усіх прянощів, які тільки даються до ліверних ковбас. Треба було на швидку руку знайти таку заміну, яка б додала ковбасам спеціального пряного смаку. І ось я знайшов в одній хаті під образом якогось святого весільний віночок з мирту. Це було в хаті молодого подружжя, і тому гілочки мирту у віночку були зовсім свіжі. Я й додав цього мирту до ліверних ковбас;

¹ Зілля майорану (лат.).

звичайно, весільний віночок я мусив тричі парити в окропі, щоб листочки пом'якшали і втратили свій гострий запах і присмак. Зрозуміло, коли я забирав цей весільний миртовий віночок для ліверних ковбас, було багато плачу, мовляв, за таке блюзнірство — бо цей віночок був посвячений — мене влучить перша-ліпша куля. Ви ж їли мою ліверну юшку, і ніхто з вас не розчовпав, що пахне не майораном, а миртом.

— В Індржиховім Градці, — відізвався Швейк, — був колись ковбасник Йозеф Лінек. У нього на полиці стояли дві коробки. В одній була мішанина усіляких приправ, яку він додавав до ліверних ковбасок і кров'янок, в другій — порошок від паразитів, бо ковбасник вже кілька разів переконався, що його покупці разом з ковбасами хрумкають то блощиць, то прусаків. Щодо блощиць, то вони, завжди казав ковбасник, мають присмак гіркої мигдалю, який кладуть до кексу, а ось прусаки в ковбасах смердять, як стара спліснявіла біблія. Тому він завжди приділяв багато уваги чистоті і порядку у своїй ковбасярні і всюди сипав той порошок від паразитів. Якось одного разу готував він кров'яну ковбасу і як на гріх мав саме на той час нежить. Вхопив він ту коробку з порошком від паразитів і всипав у фарш. Так щоб ви знали, з того часу в Індржиховому Градці за кров'яними ковбасками ходили тільки до Лінека, люди просто юрбою валили до його крамниці, а він був людиною розумною і здогадався, що уся справа в тому порошку від паразитів і від цього часу почав замовляти цілі ящики того порошку, заздалегідь попросивши фірму, у якої той товар купувався, писати на ящиках: «Індійські прянощі». Це була його таємниця, і з нею він зійшов у могилу. А найцікавіше було ось що: з тих домів, які купували у нього ковбаски, повтікали геть усі прусаки і блощиці. Відтоді Індржихів Градець належить до найчистіших міст в усій Чехії.

— Ти вже скінчив? — спитав волонтер Марек. Він, мабуть, також хотів втрутитися в розмову.

— Про це я вже скінчив, — відповів Швейк, — але подібний випадок стався у Бескидах. Та про нього я вам розповім, аж коли підемо в бій.

Волонтер Марек почав:

— Кухарське мистецтво найкраще пізнається під час війни, особливо на фронті. Я дозволю собі зробити невеличке порівняння. У мирні часи ми читали і чули про так звані льодові юшки, тобто про юшки, до яких додають лід. Це улюблена страва в Північній Німеччині, Данії і Швеції. Але ось прийшла війна, і цієї зими в Карпатах солдати мали стіль-

ки мерзлої юшки, що вони її навіть і не їли. А прецінь це ж делікатес.

— Мерзлий гуляш ще так-сяк можна їсти, — зауважив фельдфебель Ванек, — але не більше тижня. Через цей гуляш наша дев'ята рота залишила позиції.

— Ще в мирний час, — з незвичайною для нього серйозністю сказав Швейк, — уся військова служба оберталася навколо кухні і навколо всіляких страв. Був у нас у Будейовіцах оберлейтенант Закрейс. Він весь час огинався навколо офіцерської кухні, а коли якийсь вояка бувало щось встругне, він ставив його струнко і починав: «Якщо, гультяю, це ще раз повториться, я з твоєї пики зроблю ромштекс, розтовчу тебе на картопляне пюре, а потім тебе ж цим нагодую. Полізуть з тебе гусячі тельбухи з рисом, ти будеш схожий на нашпигованого зайця на жаровні. Ось бачиш, мусиш виправитись, якщо не хочеш, аби люди думали, що я з тебе зробив фаршировану печеню з капустою».

Дальша лекція і цікава розмова про використання меню у вихованні солдатів перед війною були перервані страшенним галасом нагорі, де скінчився святковий обід.

Із хаотичної мішанини голосів виділявся крик кадета Біглера:

— Солдат повинен ще в мирний час знати, чого вимагає війна, а під час війни не забувати того, чого навчився на учбовому плацу.

Потім почулось сопіння поручника Дуба:

— Прошу констатувати, мене вже втретє ображають.

Нагорі діялись великі справи.

Поручника Дуба, який плекав вже відомі інтриганські наміри щодо кадета Біглера і саме тому потягнув його до батальйонного командира, офіцери зустріли неймовірним ревом. Жидівська горілка діяла на всіх знаменито.

Перебиваючи один одного, вони кричали, як скажені, натякаючи на кавалерійське мистецтво поручника Дуба: «Без конюха ні кроку!», «Наполоханий мустанг!», «Як довго ви, колего, перебували серед ковбоїв на дикому заході!», «Цирковий наїзник!», «Улюбленець публіки, король манежу!».

Капітан Загнер швидко налив Дубові чарку проклятої горілки, і ображений поручник сів за стіл. Він підсунув старе розбите крісло до надпоручника Лукаша, який привітав Дуба співчутливими словами:

— Ми вже, друже, все з'їли.

На смутну постать кадета Біглера ніхто не звертав уваги, не дивлячись на те, що він згідно з приписами офіційно доповів про себе капітанові Загнеру та іншим офіцерам навколо столу, повторюючи кілька разів підряд:

— Кадет Біглер прибув до штабу батальйону.

Біглер взяв собі повну склянку, сів скромно біля вікна і чекав на відповідну хвилину, щоб пустити у повітря фесрверк деяких відомостей, вичитаних ним із підручників.

Поручник Дуб, якому та жаклива смага вдарила в голову, стукав пальцем по столу і ні з того ні з сього звернувся до капітана Загнера:

— Ми з окружним старостою завжди, бувало, говорили: «Патріотизм, почуття обов'язку, самозречення — це найкраща зброя на війні». Нагадую вам про це саме сьогодні, коли наші війська вже ось-ось перейдуть кордони.

* * *

*До цих слів продиктував уже хворий Ярослав Гашек
«Пригоди бравого вояки Швейка під час світової війни». З
січня 1923 року смерть навіки замкнула його уста і не дала
скінчити один з найвидатніших і найпопулярніших романів,
написаних після Першої світової війни.*

Я і сам інколи
помічаю, що я
неодружений,
особливо під вечір.

Додаток

Ви, шановні читачі, перегорнули останню сторінку всесвітньо відомого роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка у світовій війні», що його письменник не встиг докінчити. Видавництво «Кальварія» вирішило надрукувати «закінчення» цього твору, написане приятелем Я.Гашека, чеським письменником Карелом Ванеком і, таким чином, поставити крапку у пригодах Йозефа Швейка в часи Першої світової війни.

Карел Ванек

Кадет Біглер відізвався негайно з-під вікна:

— Перехід границь великої держави є завжди дуже поважною операцією. В часі мого останнього побуту у холеричній лічниці я студював й устійнив понад усякий сумнів, що на відтинку, який тепер саме займаємо, маємо проти себе трикутник російських твердинь: Луцьк, Дубно, Рівне. Будемо мати до діла не тільки з піхотою в стрілецьких ровах і малокалібровою артилерією. Підемо, мої панове, на форти, на бетонові бльокгавзи, буде нас пражити фортечна артилерія. А це вже щось гірше, як польова боротьба. Головне завдання припадає нашій артилерії. Вона мусить зробити з російських фортів решето, ми вліземо в ті дірки, мов оси, і тоді на багнети: Гурра! Гурра!

Кадет Біглер був вже п'яньенький і здобуття російських твердинь уявляв собі як щось дуже легке...

— Повна рація, — відізвався лейтенант Дуб, якому горілка теж уже підійшла була до чубка. — Повна рація. Але само здобуття і вдержання ворожих твердинь мусить стати ділом піхоти. Вона

мусить бути відважна і геройська. Піхота мусить мати ідею, а цією ідеєю є патріотизм, любов до найяснішого нашого монарха і його родини, журба за добро держави. Цих чеснот нашої геройській армії не бракує, тому мусимо виграти! Бо війну виграє ідея, ідея і ще раз ідея! Таку саму думку висказував ще перед війною наш староста в частеньких балачках зі мною. Панове товариші! Чи ви здаєте собі гаразд справу з того, яка це є велика сила, коли до бою йдеться з ідеєю? Думаю, що не потребую вам цього точніше з'ясовувати.

Лейтенант Дуб розглянувся побідно довкруги і в тій хвилі йому здавалося, що він є наче сам горбатенький австрійський князь Євген Сабавдський, який завжди говорив: щоб виграти війну, потрібно на те — грошей, грошей і ще раз грошей.

Капітан Загнер якимось бездушно і тупо глядів в один кут кімнати, начеб у ньому чогось шукав, а оберлейтенант Лукаш обрізував собі ножиком нігті.

Дуб став говорити даліше:

— Найважливішу роль в життю вояків грає виховання. А цим вихованням займаємося ми, професори, в школі. Так. Професори, професори і ще раз професори є тими, що будують за мирного часу підвалини вояцького духа.

Лейтенант Дуб наляв собі свіжу склянку жовтої горілки і душком вихилив.

Кадет Біглер сидів даліше при вікні і робив ідіотичну міну. Капітан Загнер двигнувся з трудом з крісла і поплентався хитким кроком надвір. Інші старшини поклали голови на стіл і небаром почали вже хропіти. Тільки один Дуб обертав даліше п'яним язиком:

— Усе за цісаря! Усі за цісаря! Усе для дитини. Ми професори це знаємо! Хай живе армія. Усе для дитини! Нема нічого вищого від професора і дитини! Професор це ідея, ідея це професор! Без ідеї нема професора, без професора нема ідеї, мої панове! Там де професор — там ідея, де ідея — там професор!

Тут лейтенант Дуб наляв собі ще одну склянку жидівського «коньяку» і пятаків даліше:

— Без професора нема... склянки, без склянки нема професора... Хай живе Австрія... Колиб її не було, треба було б її створити, як сказав один професор... Хай живе професор наш найясніший пан Франц Йосиф і його ідея... Без склянки нема професора, без професора...

Не встиг вже докінчити того речення і звалився з крісла під стіл. Під столом ще пробурмотів:

— Де професор — там ідея... ідея... наш найясніший...

Тим часом капітан Загнер знов повернувся до їдальні і наливав собі в склянку жидівського коньяку. За ним влетів до їдальні заляканий кухар Юрайда і голосив:

— Слухняно голошу, пане капітане, ви наказали мені зробити сальцесон, отже я зробив його і заніс до пивниці, щоби вистиг. Під ним була дощинка, а на ньому також дощинка і чималий камінець, щоби сальцесон спрасувався. Так воно все робиться. Але чура пана оберлейтенанта Лукаша Балоун підглянув як я це все робив, закрався до пивниці і з'їв усе до чиста, навіть з нитками. Не чекав навіть аж вистигне. Отже, служняно голошу, пане капітане, того сальцесону вже не дістанете, бо його вже нема. Так є! Я тому не винен.

Капітан Загнер, який чув вже від Лукаша про пажерливість Балоуна, потермосив за рам'я дрімаючого оберлейтенанта і сказав крізь сміх:

— Слухай, Лукашу, йди зроби лад. Той твій ненажера з'їв цілий сальцесон. Шкода, бо ти тішився, що догодиш собі того сальцесону з цибулькою! Ну, ну, прийми заяву співчуття. А раджу тобі, не держи ніколи біля себе соли або перцю, бо той ведмідь ще тебе колись проковтне. Лягай спати завжди зі шаблею.

Розіспаний Лукаш закрив, припняв шаблю і зійшов наділ за кухарем. На подвір'ї на купі полін сидів Балоун, а перед ним стояв з файкою в зубах Швейк і говорив:

— Бачиш, ти пацюку, до чого довела тебе твоя пажерливість! Фе! Хто бачив пожирати панам старшинам сальцесон! Ах, ти нещасний смоку, ти потворо, чейже тебе за це розстріляють!

Оберлейтенант крикнув насамперед на Швейка:

— Гергот! Стули морду, бо розідру її від вуха до вуха!

— А ти, Балоуне, свине чорна, що собі гадаєш?! Встань, принайменше, ти бугаю громадський, коли з тобою розмовляю.

Швейк вийняв з уст файку і сказав:

— Мельдую послушно, що він навіть не може встати. Такий є пригноблений. В Празі на Нуслях, був, пане оберлейтенанте, такий один висулужений капітан, що так обжирався, що...

— Мати Божа! Швейку, морду замкніть, бо проб'ю наскрізь!..

— Встань, ти худобино, — крикнув знов Лукаш до Балоуна. — Ти воле, ти слоню, ти, ти, ти... гіпопотаме... Може вже зачнеш мене їсти. Починай!... Принеси собі з кухні соли або перцю!.. Ти, ти людоїде. Мені й так вже здається, що я не цілий ходжу, що чогось мені вже бракує...

— Мельдую послушно, — сказав Швейк, — нехай пан оберлейтенант справді добре себе оглянуть...

— Доннерветтер, — заревів Лукаш і витягнув з піхви шаблю, але таки зараз її запхав назад.

— Я тут з вами обома, лотри, не видержу, я хіба застрілюся... Може будете так ласкаві застрілити мене?...

— Йой, йой, йой, бідна ж моя тут голова, — почав Лукаш по п'яному заводити, — мене хоче моя служба застрілити... Йой, йой, йой! З'їли сальцесон, ще й мене хочуть з'їсти...

— Ванеку! — крикнув знов Лукаш. — Балоуна в'язати щоденно через три дні до стовпа по дві години!

Лукаш обернувся і, кланцаючи шаблею, поліз п'яним кроком сходами нагору.

— А бачиш, Балоуне?! Ага! Говорив я тобі? — відізався Швейк.

Але побачивши, що Балоун плаче і втирає сльози, став його потішати:

— Ну, ну, не ричи, як стара повія! Стовп для тебе не новина! Скоріш чорт візьме стовпа, ніж тебе. Ти ще й чорта подужаєш!

Прийшов цугсфірер з мотузками і двох вояків з крісами, відвели Балоуна під школу і там його прив'язали до молодої липи. З відчиненого вікна школи кричав до них лейтенант Дуб:

— А прив'яжіть ту свиню порядно, щоб аж почорнів! Він мене ще не знає! Я ще прив'яжу його власноручно!

Цугсфірер став міцно стягати довкола Балоуна мотузок, але Швейк сказав до нього:

— Не бійся того придурковатого п'яниці! То блазень, хай тебе поцілує...

Під впливом цих слів оживився також Балоун і сказав, витріщивши люто очі:

— А я таки піду по скінченій війні до того ідіота Дуба і скажу йому в очі: Поцілуй мене в дупу, ти професоре, ти!.. Я маю млин, а ти що? Ти голопуце, ти ідіоте!...

Було вже темно, коли цугсфірер прийшов відв'язати Балоуна. Бідака Балоун оглядав з жалем свої сині басамани на руках, натирав собі шкіру і волівся, мов п'яний.

ЗА ВОРОГОМ

У кожному званні, в кожній праці людина збагачується досвідом і робить відкриття, що дозволяють їй пізніше влучно міркувати про майбутні справи.

Так було і в цьому випадку. Коли вояки маршбатальйону 91-го полку в Жовтанцях одержали раптом наказ копати нові великі ляртини, старі військові лиси говорили з великою повагою:

— Знайте, хлопці, що це має більше значіння, ніж би вам здавалося. Завтра, а найdaleше позавтра підемо звідсіля геть. Тепер жартам буде кінець.

Ніхто на білому світі не міг би витолкувати, який є зв'язок між лятринами й австрійською армією, але був це факт, що одно впливало на друге, так як впливають плями на сонці на... вибухи вулканів. По селах ніхто ніколи не турбувався про те, де військові частини полагоджують свої природні потреби, але коли тільки надійшла яка вісточка про недалекий марш, тоді вояки діставали до рук мотики і сокири з наказом будувати великі й вигідні лятрини. Здається, що військові частини робили це тому, щоби ті відділи, що приходять зо села на квартири пізніше — не обмовляли своїх попередників.

В Жовтанцях вояки копали величезні лятрини вечером, а вже другого дня вранці був алярм. До штабу полку прибули в заболоченім авті двох старшин генерального штабу. Зацікавлені вояки стали їх оглядати і брати нишком на глум.

— А хай їм хрін! Коли тільки появляться ті панки в музикантських шапках, негайно маєш формарш. Господь то знає, чого ті івановаті москалі так тікають. Гадають, що це велика для насприємність так безупинно за ними гнати!..

З цією хвилею почалося. До села стали приїжджати вози з провіянтами й амуніцією і вояки стали «фасувати». Двіста папіросів, два і пів бохонця хліба на п'ять днів згори, дві консерви, кілька сухарів і торбинку кавової консерви. Був це вантаж на молодого слона, а не для людини, яка має зробити пішки 40 кілометрів денно. Але годі, така вже була ціла та австрійська система, бо ніколи нікому не було відомо, коли треба буде брати ноження за пояс, або коли на чотири вітри розбіжуться провіянтіві і муніційні обози.

Вояки, зітхаючи, впихали хліб і консерви до наплічників, а патрони всипали до ладівниць, наплічників, торбинок, куди тільки вдалося.

Позаду 11-ої маршкомпанії Швейк говорив до Балоуна:

— Тепер ми москалів гарненько торкнемо! Га! Аж закуриться. Як добре піде, то небаром будемо в Петербурзі. Я в кожному разі не згоджуся ніяк скорше заключити мир з російським царем. А ти, Балоуне, гляди, не схрупай нараз всього, що ти тепер вифасував, бо це видане на цілий тиждень. Скорше не побачиш нічого, як зозулі на комині. Насамперед мусимо розгаратати москалів, а щойно тоді дістанемо обід, а може навіть рум.

— Мати Божа! — скрикнув Балоун. — Я того не витримаю! Чейже я мушу все це з'їсти нараз, заки ще пан капітан скаже: марш!

— Не говори, Балоуне, дурниць. Пам'ятай про присягу і військову честь. Зрештою, як з'їш усе нараз, то на слідуючий день впадеш трупом з голоду...

Відтак відбулася рада старшин, а по цій нараді розпочався славетний марш через галицькі бездоріжжя. Був це такий марш,

що напаковані наплічники поранили воякам плечі, і взагалі шкіра на всьому тілі була покалічена. Усім попухли ноги і покрилися міхурями. Три дні тривав такий марш галицькими полями і селами. Нічлігували під голим небом. Вояки були такі потомлені, що як тільки зложили кріси — негайно засинали камінним сном. Навіть розмова між вояками не клеїлася, бо ніхто не мав кебети до розмови.

Патронів не можна було розкидати по полі, бо тричі на день була контроля, чи кожний вояк тащить далше 200 патронів. Тому деякі вояки викидали хліб, консерви або білизну.

Третього дня маршу, коли батальйон розкладався на відпочинок на краю молодого лісу, більшість вояків виглядала, мов каліки. До пізньої ночі волілися окремі вояки до табору і падали на землю колодами. Вранці чути вже було виразне гудіння гармат з правої і лівої сторони і зі сходу.

Вояки щойно тепер почали розмову, до якої втрутився і Швейк.

— То наші стріляють, — сказав один вояк.

— Ні, це не наші, це москалі. Чуєш чейже, що це зовсім інший гук... — сказав другий.

— В такому разі стріляють німці, — вирішив суперечку Швейк.

Оберлейтенант Лукаш спав останню ніч погано, бо від сідла мав попарені ноги. Коли Швейк підійшов до потічка, що плив через луг, застав там розібраного Лукаша, який змивав тіло холодною водою. Швейк засалютував:

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, добридень! Чи сьогодні дістанемо каву? Чи кухня приїде?

— Сервус, Швейку, — сказав приязно Лукаш. — Ну, і що ж там? Як вам подобається війна? Не виключене, що ми ще сьогодні знайдемося в огні... Як вам це подобається?

— Мельдую послушно, — сказав Швейк, — що Бог допоможе нам обом гідно наложити головами за нашого найяснішого і його рідню. Я також мушу перед тим викупатися, щоби якось гідно й чисто стати на другім світі.

— Ей, Швейку, не крячте так, може це так швидко ще не приїде, жиймо ще трохи...

— Гарно, — сказав Швейк, — годжуся, але під умовою, що дозволите мені, пане оберлейтенанте, заглянути до вашої фельдфляші, яку онде бачу біля вас... щось мені недобре в горлі...

— Бери, бери, — сказав оберлейтенант, — але вважай, тільки один ковток.

Швейк потягнув з фляшки ковток сливовиці, обтер губу рукавом, подякував Лукашеві і присів на траві біля оберлейтенанта, що виставив на сонце й повітря свої мускулясті й волохаті ноги.

— Пан оберлейтенант, — сказав Швейк, — мають, за вибаченням, таке гладке і делікатне тіло, як невіста. В кнайпі «Під дзвоном» бувала на танцях одна Маржена Мразек, що мала також дуже делікатне і біле тіло...

— Ну, ну, Швейку, здогадуюся, що ви про це докладніше переконалися... Але глядіть, до нас підходить ненажера Балоун... Видно, вже наварив кави. Ходім!...

Балоун дійсно заварив вже був каву і подав її оберлейтенантові. Швейк засалютував і сказав:

— Смачного!

— Дякую тобі, — сказав Лукаш.

Почув це волонтер Марек і спитав Швейка:

— Відколи то ви з Лукашем на «ти»?

— А, ми саме над потічком запили з ним «братерство» його власною сливовицею, — сказав гордо Швейк. — Лукаш — то дуже добрячий пан. Як тільки починають грати гармати, він як стій починає «тикати»... Як почуємо крісові стріли, то й сам полковник буде з нами на «ти».

Довкруги готіло з десять ватер, а над ними сичала в їдунках вода. Вояки варили в тій воді кавові консерви, а з цього виходила чорна, смердюча й нудка рідина. Мокре дерево сичало й курилося, а вояки роздували вогонь надутими губами, аж слюзи текли їм з віч. Деякі, змучивши губи, махали шапками, мов вільцями.

Появився капітан Загнер і сказав воякам, що є відпочинок. Очевидно, що вояки прийняли цю новину з великим задоволенням. Ще більшу вітху викликала вістка, що прибудуть сюди кухні. Це чудо біля полудня справді здійснилося. Кухня таки приїхала і то з готовою юшкою.

Її негайно стали роздавати воякам, до того ж виявилось, що юшка була не найгірша, хоч деякі вояки почали жалітися, що була занадто худа. Це дуже злостило рахункового Ванека, який сказав, що оскільки юшка худа, то винні в цьому хіба лайдаки кухарі, що в дорозі з'їли кращі куски м'яса.

Неабияку радість викликала вістка, що сьогодні роздаватимуть також вино.

«Фасунок» вина, шоколяди та деяких інших присмаків був в австрійській армії таким актом, про який вояцтво говорило завжди одним досадним словом: злодійство! Вина видавали одне відро на компанію: до того відра підходив штабовий фельдфебель і наливав собі повну їдунку. Другим з черги робив це саме рахунковий. Далі йшли кухарі, старшинські чури і кожний з них брав скільки вдалося. Рештою мала поділитися компанія. Звичайно діялося так, що коли капрал підходив до своїх людей і кричав: «Гей, фасувати вино», — то на дні відра бачили вояки 2—3 ложки червоного фусу і 10 хлопа звичайно говорили: ну, ну, докінчіть вже, пане капрале, бо нам не варто вже й вусів мачати!

Тож, коли Ванек сказав Швейкові, що сьогодні фасунок вина, то Швейк відразу відповів:

— Той цілий фасунок вина — то одна брехня, бо винце вип'ють панове старшини, а нам дадуть тільки понюхати, щоб хто не сказав, що «я, мовляв, вина ані не нюхав»...

— Е, Швейку, — сказав Ванек, — не нарікайте знов на все! Не думайте собі, що воювати — то мід лизати. Але глядіть лиш, там вже понесли вино. Підіть довідайтеся, для котрої то компанії.

Швейк скочив вперед і стрінув вояка, що полотняним відром ніс з потоку воду. До того вояка нагло підійшов лейтенант Дуб і спитав:

— Що ти несеш? Кому, нащо ця вода?

— Слухняно голошу, — сказав вояк, — що це вода для коней від кухні.

— Звідки ти набрав цієї води? З потоку? До сто чортів! Відколи то вільно черпати воду з потоку?

Вояк мовчав і споглядав на лейтенанта. Не міг в одній хвили збагнути: чи він дурний, чи лейтенант дурний.

— Доннерветтер, — кричав Дуб. — І це називається дисципліна? Цугсфірер! Чому тому воякові не додали для асисті шаржі? Чому з ним не пішов по воду фрайтер?

Замість фельдфебеля відповів Дубові Швейк:

— Мельдую послушно, що ця вода є зовсім здорова, бо пан оберлейтенант Лукаш мив у ній ноги і пив з неї каву. Ніхто до цієї води не міг нічого насипати, бо тепер коням стрихніни не дають, щоб не були надто прудкі. В Радешовицях, був, пане лейтенанте, гицель, який завжди говорив...

— Говорив... що я тебе негайно прив'яжу до стовпа, аж почорнієш, ти драбуга один, — заричав, мов ранений дик, лейтенант Дуб. — Ти корово одна, не кпи собі з мене, бо, Мати Божа, коли б ми не стояли перед ворогом, то я з тебе в той мент випустив би кишки! Ти, закало полку, ти, ти філософе, щезай мені з очей, бо не ручу за себе!... Абтретен!

Однак лейтенант сам перший віддалився, не ждучи, аж відійде Швейк, бо побачив, що всі вояки починають з Дуба сміятися. По його відході один вояк сказав:

— Он, глядіть на нього! Як він собі покрикує, той голодранець! Великий пан, та діравий жупан. Коли я ще служив у Чаславлі, то був тоді при ляндвері один дідище Цибулька. Той так само ричав. Рапорт приймав завжди на коні, отже треба було кричати на всю губу, а він сам ричав ще голосніше:

— Ти, каже, шмаркатий рекруте, кричи голосно, бо розідру морду на двоє! Що то за бесіда так тихо говорити, мов стара повія, що йде каятися! До сто чортів! Чейже слід подумати над тим, що перед вами стоїть ваш зверхник, ваш капітан і що він не буде хіба наставляти вуха на ваше рекрутське скавуління!

По обіді перемінівся цілий табір в стадо голих мавп, що витовкають свої комахи. Кожний вояк держав перед очима сорочку або підштанці і полповав на воші і гниди з невтомним завзяттям. Деякі добули з наплічників коробки з сірою маззю і натирали нею бедра і плечі. Вояки, що цієї мазі не мали, завидували своїм товаришам. Розпочалася на тему вошей цікава розмова:

— Кажуть, що на воші найліпша є гвоздикова олійка, — сказав якийсь вусач. — Вистане, кажуть, кілька капель цієї олійки і на воші начеб зайшла пошесть. Гм, але я їх маю забагато... Мені треба було б денно хоч кватирку тої олійки. Не виплатиться шкіра за виправу.

— То вже краще і дешевше є вимаститися нафтою, — сказав інший вояк. — Нафта забезпечує від вошей людей і свиней.

— Найкращий засіб на воші — це ношення шовкової білизни, — сказав третій розмовник.

— Це правда, — сказав Швейк, — але що ж, не всі можемо ходити в шовковій білизні. Найкраще виводяться воші в грубих трикотах. По кількох днях є їх як маку. Цієї резерви ніколи не забракне. Та жарт жартом, але воші треба вибивати, бо інакше вони готові вояка загризти, а чейже вояк має згинутися кращою смертю за найяснішого пана і його рідню.

Днина була ясна й тепла. Вояки випрали собі білизну, пообмивали ноги і стали грати в карти. З усіх сторін було чути: вино, черва, жир, сімка, краля, гати тузом, гррримм! А диви, мудрагель! Ах, ти ідіоте!

Швейк, що грав в карти до самого сумерку, пішов спати недалеко кухні. Там уже лежали, накрившись плащами: Балун, Ванек, кухар Юрайда й волонтер Марек. Усі гуторили, споглядаючи на зоряне небо. До голосу дійшов кухар Юрайда, начитаний в окультичних книжках і сказав:

— Бачите, колеги? Кожна з тих зірок — то цілий великий світ. Коли уявити собі, що таких зірок, чи сонць є біля 20 мільйонів, що віддалення від деяких зірок є так велике, що світло потребує аж 537 літ, щоби до нас дійти, коли даліше подумаємо, що сонце є півтора мільйона разів більше від землі, то чим я є разом зі своєю польовою кухнею і що значить тих кількадесят кілометрів, які ми свіжо зробили? Всесвіт є великий і дивний, повний таємниць, яких ми, на жаль, не змогли дотепер відкрити. Не знаємо, чи мешкають там які живі сотворіння, чи ні...

— Я хотів би знати тільки одно, — сказав волонтер Марек. — Чи і там також є такі ідіоти, які зі собою за будь-що воюють?...

— Може так, може ні, хто його знає, — відповів Юрайда. — Може живуть там люди, може тварини, може мудрі, може ідіоти...

— Для мене одно є певне, — сказав у свою чергу Швейк, — що й там мусять воювати і гинути за якогось найяснішого пана і там

мусить бути від часу до часу війна, на котрій вояки мусять бити неприятеля і воші...

В тій хвили, мов вовк з кукурудзи, відізався Балоун:

— Мені вже все одно, дорогі колеги, що там є і хто там є на тих зірках. Чи живуть там люди, чи ні, не знати — але я певний, що краще там дають їсти, як тут. Я вже волів би бути на такій зірці, ніж тут, бо я вже тут з голоду не можу витримати.

Товариство під плащами зареготалося... Але Балоун на своє виправдання сказав знов:

— Добре вам сміятися, але мені бурчить в животі і я голодний, як пес... Здається мені, що я не одну таку зірку з'їв би, коли б це був сальцесон, або що...

— Не говоріть, Балоуне, такий річей проти ночі, бо ще вам присниться, що ви їсте сальцесон і покусаете котрого з нас...

— Між небом і землею є багато таких річей, — сказав Швейк, — яких таємниці ми не збагнули. Візьміть таку справу вошей. Чи могли б ви мені сказати, пощо існують на світі воші? Сьогодні, коли я їх вибив, вимився і вбрався в чисту білизну, почуваюся, як мала дитина в колисці. На бедрах я вже мав струпи від бруду, а на колінах уже почав був рости мох. А чи вам потяяться ноги, пане Юрайдо?

Кухар чогось немов загнівався і не давав відповіді, тільки волонтер, засинаючи, муркотів:

— Хай гранати падають дощем, хай гримлять гармати, але з цього нічого собі не робить герой 91-го полку, наш камрат Йозеф Швейк... Він сміливо йде вперед і сягає по зелений лавр перемоги і слави...

По цих словах історик батальйону замовк і заснув. Не спали ще тільки Швейк і Юрайда. Оба споглядали в небо і кожний думав свою думу. З недалекого старшинського шатра доходили відголоси якоїсь суперечки, а Швейк думав у тій хвилині, чи місяць світить над Прагою, як ось тут над галицькою землею, заораною гранатами і заскородженою шрапнелями.

За хвилю всі довкруги вже спали. Чути було ритмічне хропіння й посвисти крізь носи. Від часу до часу гомоніли кроки фрайтера, що розводив стежі. Вся околиця поринала в мертвій тиші. Раптом перервав її гук кількох гарматних пострілів.

Швейк уже поволі засинав, але ці постріли знов на деякий час сполюшили його сон. Він почав знов мріяти й міркувати.

— Сапери під градом куль будували міст... — сказав в тій хвилині крізь сон історик батальйону Марек, теж кидаючись неспокійно на своїм твердім ложу.

Тим часом заснув вже був і хоробрий вояк Швейк, тільки один Юрайда ще нудив світом і меланхолійно споглядав у зоряне небо...

Вранці ніхто не міг збагнути, що буде далі. Капітан Загнер не одержав ще ніяких наказів для свого батальйону, а так само командант полку. Кадета Біглера прогнав від себе капітан Загнер, бо той запрошував його на леваду над потічок, де оберлейтенант Лукаш знов мочив ноги, щоби перед обома цими старшинами почванитися умінням відчитувати військові карти.

Настрій у вояків покращав, як тільки вони хлебнули гарячої кави. Вони стали даліше забавлятися грою в карти за сотики і сірники. Коли б не гарматний рев з півночі, могло б видаватися, що це звичайні маневри в мирному часі.

Десь біля полудня задеркотів телефон. Старшини зібралися негайно на нараду, а цугсфірери гукали:

— Алярм! Алярм! До сто чортів! Киньте ті карти, чи не чуєте, що алярм?

По п'яти хвилинах цілий батальйон стояв в рядах з клунками на плечах і з крісами в руках і розпочав марш.

До пізньої ночі марширував швидким кроком. Перед батальйоном йшла, очевидно, передня стежа і зв'язкові. Вояки перейшли кілька сіл, в яких видно було сліди давніших боїв. Потім відпочивали в якомусь лісі.

Кухня наздігнала батальйон щойно на другий день вранці. Гуляш, призначений на вчорашній день на обід, роздали тепер на сніданок. Гармати гуділи вже зовсім близько, а деякі вояки божилися, що вночі чути було виразно скоростріли. Деяких вояків ця вістка схвилювала, інші стали ще більше байдужі, ніж були дотепер.

Ледве вояки спожили гуляш, як надлетів кінний гінець і знов підстаршини крикнули: алярм! Деякі вояки впихали ще поспішно до губ останки гуляшу, а старшини кінчали нараду і дискутували над картою про маршрут.

Капітан Загнер довго кивав головою над наказом, порівнюючи вказаний маршрут зі штабовою картою. Відтак всі старшини порозходилися до своїх відділів.

Капітан Загнер виступив перед батальйоном і виголосив таку промову:

— Вояки! Завдання, що його маємо перед собою, це нічого страшного! Може бути, що ми до бойової лінії навіть не дійдемо, бо наша бригада стоїть у третій резерві. Які дві милі від нас стоїть в лісі один російський батальйон, що просто заблукався. Москалі сидять в тому лісі і самі не знають, як з нього вийти. Наш полк одержав наказ оточити той ліс і попросту виловити москалів, мов баранів. Ми це зробимо дуже легко. Москалі тільки ждуть на це, щоби піддатися, може навіть без пострілу. Отже, не бійтеся, бо, як кажу, це просто іграшка. Гурра! Гурра! Гурра!

Вояки відгукнулися якимсь слабим і непевним «гурра!», а капітан Загнер видав накази, в якому порядку і якою чергою мають марширувати окремі компанії.

Вояки, що вже були в боях, говорили:

— Мати Божа! Коли ми стоїмо у третій резерві, то найдалше за годину дістанемо гарячого прочухана. Під Городком коло Львова ми також стояли у третій резерві і за три чверти години аж дрантя з нас летіло. Це вже такий звичай, що воякам говорять про якусь третю резерву. Даю голову за це, що нас ведуть на якийсь такий відтинок фронту, де нема вже ні одного нашого вояка. Ну, затямте собі, камрати, що я вам тепер сказав. Побачимо небаром, чи я говорив правду, чи брехав... Заки нам в шлунках влечиться той гуляш, дістанемо прочухана..

Варто відмітити, що чехи в австрійській армії ніколи не говорили: будемо битися, або: будемо їх бити, але завжди висказувалися про це способом страдальним: «Ой, дістанемо»!

Одинадцята компанія мала йти на самому переді як передня стежа. Четверта її чота йшла як «шпіца», а зв'язкових віддали під команду кадета Біглера. Кадет марширував сам на чолі шести вояків, між якими був також Швейк, що зголосився на стежу як доброволець. Решта вояків розтягнулася: в довгу лінію, щоби творити неперерваний ланцюг і щоби один вояк міг давати знати іншому, в якому напрямі йде «шпіца».

Ті, що ворожили, що за годину дістане компанія прочухана — цим разом помилилися. Марш тривав вже добрих дві години, а про неприятеля не було ні слуху, ні духу. Вояки повеселішали, особливо тоді, коли стрільника зовсім ущухла. Деякі з них вже потішалися, що москалі взагалі вже взяли ноги за пояс, або вже в лісах зложили зброю і ждуть, щоб їх забрати в полон.

Під вечір доплентався батальйон аж на край якогось лісу, де ждала на нього «шпіца», яка сама не знала, що далше має діяти, бо не мала наказів. Щойно вночі прибув гінець з наказом, що батальйон має розложитися на місці і ждати на вияснення ситуації аж до ранку.

Капітан Загнер завів свій батальйон глибше до лісу і наказав гостре поготівля. Всі мусили бути готові до бою на перший алярм. В лісі було темно, тягнув пронизливий холод, ще й мрячів дрібний студений дощик. До півночі ніхто не спав. Вояки перемокли до нитки, так що дощівка спливала їм по плечах і ногах. Пробували розпалити ватру, бо дерева було там доволі. Та ледве тільки блимнув перший вогник, як надлетів лейтенант Дуб і прошипів:

— Загасити! Що ви собі гадаєте?! Негайно загасити! Хочете, щоб нас неприятель вибив тут до ноги? Що? Що? Котрий з вас сміє щось воркотіти? Стулити писок! Думаєте, що хтось має охоту покласти життя через вашу дурну ватру? Тільки не доведіть мене до гніву, бо ще мене не знаєте!

Підбіг до розпаленої ватри, копнув її ногою і порозкидав тліючі тріски.

— Дайте спокій, пане лейтенанте, — відізався з темряви оберлейтенант Лукаш, що аж дригонів від зимна і кланцав зубами, мов у пропасниці. — Дайте спокій! При ватрі й ви самі загірєтеся. Хлопці, розложіть відразу кілька ватер, також для нас одну. Чорт зна, чи москалі взагалі є в цьому лісі, а ми будемо даремно костеніти...

Вояки охоче кинулися до зруба по дерево і небаром повернули з цілими оберемками полін. За хвилию затріщало і заблимало кілька вогнів.

При однім прикуchnули старшини і слухали бесіди капітана Загнера, що сердито вголос кляв:

— Чорт його зна, чи ми знаходимося в тому місці, в якому повинні були згідно з наказом знайтися. Хай то громи тріснуть! В штабі бригади все поперекручують. Приймають мельдунки і видають накази, але ні одному з тих панів не прийде на думку розміркувати як слід, чи його наказ може бути виконаний.

Капітан вийняв карту, розложив її на колінах і подав оберлейтенантові Лукашеві наказ з бригади.

— Прочитай сам. Згідно з повідомленням стежного відділу на горбка 431 держитесь в лісі неприятель силою яких 600 багнетів. Наказ: маршбatalьйон 91-го полку піхоти марширує в напрямі горбка 431 як окремий відділ з метою оточити неприятеля. Мельдунки спрямовувати просто до бригади.

А тепер глядіть на карту: шмат якогось лісу, якась лінива, гнила річка, дороги нема, а довкруги мочари. Нема сумніву, що москалі відступають, але щоб якраз тут мали вони скритися, цього ніяк не второпаю.

Лукаш без зацікавлення поглянув на карту, але нічого не відповів. Замість нього вирвавсь лейтенант Дуб і заговорив:

— Не маємо права бажати собі, щоби москалі поступали так, як в даних обставинах поступали б ми. Москалів слід зрозуміти, особливо ж їхню тактику і спосіб думання. Москалі, мої панове, мають воєнний досвід, набутий у війні з японцями, а далі вони мають дуже легкі обози, що можуть перебитися навіть через дуже трясовинний терен. Для них це не страшне. А Східна Галичина — це терен такий самий, як в цілій Росії. Панове, це слід зрозуміти. Москалі можуть сидіти навіть в мочарах.

Капітан Загнер не любив Дуба, бо цей завжди мусив сказати йому щось наперекір, але дав йому вибалакатися і потім сказав до оберлейтенанта Лукаша:

— Гарна ніч, правда? Ну, ну, гарно все це заповідається. Чорт зна, чому ми маємо минати села? Хіба тому, щоби не напускати там вошей? Добре, але як знов витримати в чистому полі, чи в лісі? Га, га, га!.. Як так даліше піде, то я не знаю, що то буде. На такі «штрапаці» треба мати коняче здоров'я. Здається, друже, що небаром ти потиснеш наперед на чолі батальйону, а я буду смарувати коліна, лікуючи свій ревматизм.

Капітанові Загнерові починала така тяганина не подобатися. Фронту властиво нема... Чорт зна, де неприятель заліг... Кожної хвили можна з батальйоном загнати під дурного хату. Гм, куди краще було б залишитися в шпиталі... Зрештою, до біса, може та проклята війна вже небаром скінчиться? Так бодай всі говорять... Ось москалі вже підходять до своїх кордонів. І ми також повинні стати на своєму кордоні... По якого лисого чорта пхатися за ними за кордон?

— Якраз треба за ними гнати і то конечно, — відізався лейтенант Дуб. — Москалі надіються тільки на просторість своєї держави і гадають нас перемогти своєю безмежною територією. Думають, що з нами може приклучитися таке саме, як колись з Наполеоном. Але вони грубо помиляються. Рік 1812 і рік 1915 — це завелика різниця. Російські генерали хіба забули про те, що сьогодні інакше виглядає війна, як колись. Інакша зброя, інакша комунікація, інакший зв'язок — самоходи, телеграфи, телефони, літаки, артилерія... Тепер переможна армія будує за собою негайно залізницю і підвозить нею все необхідне. З голоду не загине і не замерзне на бездоріжжях. А морозів ми вже й так закоштували в Карпатах.

— Ваша правда, ваша правда, пане лейтенанте, — сказав іронічно оберлейтенант Лукаш, позіхаючи. — Тепер вслід за армією возять поштові карточки, порошок до зубів і бозна-що. Якщо війна ще трохи затягнеться, то небаром матимемо на фронті навіть дитячі гумові пипки.

Бачачи, що базікання Дуба для нікого з присутніх не цікаве, Лукаш гукнув на Швейка, що сидів оподалік між вояками і розмовляв з ними про найкращі засоби до вигублювання польових мишей.

— У нас наставляють на ці миші лапки, — сказав один вояк. — В таких лапках миші дусяться. Влазить їх стільки до такої лапки, що годі за щораз випорожнити лапку.

— Краще вже ходити за плугом і вибивати ту нужду мітлою, — сказав другий вояк. Тоді рівночасно вбивається й молоді.

Швейк хотів також забрати голос в цій дискусії, але почув поклик Лукаша. Тому зірвався з місця і став перед оберлейтенантом.

— Слухайте, Швейку, — спитав Дуб, — про що ви там бесідуєте? Чи не ведете ви якої агітації?

— Мельдую послушно, — сказав Швейк, — що ми балакали про війну. Колеги кажуть, що москаликів є щонемира і що треба багато бочок, щоби їх усіх пересолити, їх слід би так нищити як польових мишей, за допомогою мітли. Тоді можна їх вибити разом з молодими.

Лейтенант Дуб прикусив губи, бо помітив, що Швейк злегка глузує собі з нього.

— Що ж там, Швейку? — запитав у свою чергу Лукаш. Не боїтеся лісу вночі? Ну, бачите, тепер вже починається справжня війна. Це вже не те саме, що було в Празі, Будейовіцах чи в Бруку. Такі нічліги, як сьогодні, можемо мати відтепер сім разів на тиждень. Як почуваетесь?..

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, що почувуюся двояко: від фронту я вже сухий, а по плечах ще тече вода. Але це, пане оберлейтенанте, нічого дивного. Нераз і в часі миру годі знайти вигідний нічліг та ще й з комфортом. Чи пан оберлейтенант були коли-небудь в Німбургу? Коли ні, то шкода. В такому разі не знають пан лейтенант деяких особливостей того славного містечка. Є там, наприклад, гостинниця «Прага». Дуже солідна і годяща гостинниця, ані слова. Отож раз якийсь штукарь, на прізвище Люпа, хотів подарувати своїй жінці на іменини расову козу. Я вже говорив вам, що я сам торгував собаками. Але хто забажав собі купити яку іншу расову тварину, то я не відмовляв йому своєї допомоги. І саме тоді я вичитав в «Політиці», що в Німбургу, в домі ч. 286 є на продаж гарна расова коза.

— Швейку, — перебив Лукаш. — Ви знов починаєте свої анекдоти. І то в таку мокру ніч, перед лицем неприятеля? Оповідьте нам цю історію, як розіб'ємо москалів. Тепер йдіть і допилюйте, щоб не змогли на сльоті наші клунки...

— Історія з козою недовга, добре було б оповісти її перед битвою, — відповів Швейк, споглядаючи в сторону капітана Загнера...

Лукаш гострим поглядом очей прогнав Швейка, але той таки заспокоїв свою жагу балачки, бо оповідав історію про козу воякам сливе цілу ніч.

Дощ уже перестав був падати і від сходу заповідалася рожева, ясна днина. Було ще темно, але листочки на деревах нагло зашуміли, вітаючи ранок. Щойно тоді сон зморив і Швейка, але він таки не дався. Побачивши одну, непогаслу ще ватру, зняв з себе мундир, сорочку і підштанці і став це все сушити над вогнем. За його прикладом пішов один вояк, що якраз повернувся був з варті. Оба стояли напівголі і скидалися на якихось лісових чортів або чарівників. Вимахували сорочками і підштанцями, щоб таким чином ще більше роздмухати вогонь. При цьому вартівник прибалакував:

— Це найкращий спосіб на воші, колего. Вони розпаряться, повилазять і таким чином попадають в огонь. А гниди потріскають. Якщо сьогодні рушимо далше вперед, то наші колеги матимуть вошей як маку, бо як чоловік змокне, а відтак в марші загірється, то воші множаться, як холера. А все з бруду! Та ціла війна — то одно свинство і нехарство. Гей, гей, коли б я тепер був дома, то клепав би тепер косу і йшов би на луг. Сінце, брате, найкраще шморгати по нічнім дощику, або по росі. Тоді коса

бере, мов бритва. Такий ранок є дуже гарний. У фляшчинці маєш трохи тієї оковитки, потягнеш раз і другий, а тоді коса косить і косить... і косить, здається тоді, що сама кладе траву. А тепер що? Замість косити — лупимо воші й самі йдемо на ворожі позиції, щоб нас облупили. Скажи, брате, пощо взагалі та війна? Та глупа, нелюдська війна?

— Пощо та війна? — спитав Швейк, чухаючись під пахвою. — А яким іншим способом, колего, боронитимеш найяснішого пана і його родину?

— Ех, ех, ех, — стогнав вояк, — ось тут найбільше кусають. Поглянь, аж червоне тіло, так скубуть...

Вранці вояки милися в калабаньках дощівки і заходилися варити каву. Аж раптом надскакує на спіненім коні гінець і передає капітанові Загнерові якісь папери. Капітан Загнер перечитав папери, поговорив щось зі старшинами і за хвилину вже гриміло:

— Алярм! Алярм!

— Гергот! — кричали підстаршини. — Лайдаки, берете на плечі торністри, чи ні? Кваптеся, оферми останні, бо на нас валять вже москалі. Перевісити кріси!

Батальйон станув у лави і замість вранішньої молитви чути було вигуки прокльонів.

— Подуріли, чи що, — нарікали деякі вояки. Навіть не дадуть зварити тієї нещасної чорної юшки?... Хлопці, поставмо ще їдунки на вогонь, може ще завариться.

— Ворог ніколи не є так близько, щоб я не міг собі ще зварити гуляшевої консерви, — сказав якийсь моторний жартун.

Вислали знов передню стежу, а на «шпіцу» визначили кількох вояків з кадетом Біглером на чолі. Батальйон знов витягнувся у довгий ланц. Частина посувалася вперед, але більше вправо, ніж дотепер.

На краю лісу частина стрінулася з самоходом, в якому їхав старшина генерального штабу. Він здержав батальйон, прикликав до себе старшин, щось розмовляв з ними і з великим невдоволенням водив пальцем по мапі генерального штабу. Помітили це вояки і серед них відізався придушений голос:

— Ого, ми певно знов зблудили. Дивіться, хлопці, як той наших «пуцує» за якусь дурницю.

— А хто зна, що в тім є, — сказав інший вояк. — Чули ви сьогодні стріли? Чейже від ранку не гукнув ні один стріл.

— А може вже підписали мир і той панок показує куди маємо йти до залізничного двірця, щоб вертатися домів, — сказав якийсь старший, боязкий вояк....

В тій хвилині зверещав капітан Загнер:

— Напрям за мною! Ходом руш!

Передню стежу і «шпіцу» стягнули тим часом назад і цілий батальйон серед могильної тиші марширував дві години крізь

непевний і таємний ліс. Згодом ліс ставав щораз рідший і небаром батальйон вийшов на шлях, обсаджений обабіч високими тополями. Кадет Біглер знов висунувся наперед як «шпіца».

Після короткого відпочинку частина йшла далі вперед дуже жвавим кроком, начебто хотіла перегнати неприятеля. Вояки знов дійшли до якогось зруба, через який капітан Загнер провадив свого коня за уздечку. Нагло одною ногою застряг у щось м'яке. Був це знак, що перед хвилиною мусила сюди переходити, або тут бівакувати якась військова частина.

На обличчях вояків появилася усмішка, зате старшини похнюпилися. Хто тут був? Москалі, чи наші? Збагнути цю тайну нюхом — було немислиме. В тій купці, що її капітан Загнер розчавив чоботом, було кілька кісточок з черешень, якась полова, шкірка з ковбаси і кілька зерен гороху. Чи те «щось» було австрійське, чи російське? Могло бути так добре одно, як і друге.

Старшини мовчки споглядали на те щось, а оберлейтенант Лукаш висказав такий здогад:

— Може, це слід нашої передньої стежі? Але як на неї, було б цього трохи забагато.

Лейтенант Дуб заперечив:

— Передня стежа не могла тут затриматися, бо ми були б її тут наздігнали. Тут мусили бути москалі, а ці сліди, що їх тут залишили, то це зі страху. Видно, серед москалів панує страшна паніка. Тому по дорозі будемо стрічати тих слідів щораз більше і більше. Доведеться ще не один такий слід розчавити. Паніка у москалів — жахлива річ. Ми ще будемо у їхніх «слідах» поринати з головами.

Рівночасно з цими останніми словами лейтенант Дуб глянув зі співчуттям на капітана Загнера. Усім здавалося, що Дуб як стій приступить до капітана і вискаже йому формальне співчуття з тієї причини, що капітан розчавив один неприятельський «слід».

Далі Дуб вдарився долонею в чоло і сказав:

— Мої панове, але це ж дасться легко устійнити.

— Хлопці, — крикнув лейтенант Дуб до вояків, — розгляньтеся негайно між тими «слідами» і принесіть ті папірці, які біля них знайдете.

Вояки скочили негайно в корчі і вже за хвилю несли на двох патиках таку чудасію: клаптик трави, прутики, листя, білу шкіряну дамську рукавичку, поштові картки, а один вояк приніс навіть кусник часопису з якимсь образком. Лейтенант Дуб приказав кинути все, а подати собі тільки часопис. Був це часопис, редагований в мадярській мові і тому був для Дуба незрозумілий. Не дивлячись на це, лейтенант Дуб чогось дуже врадувався і сказав переможно до капітана Загнера:

— Ага! Вже маю! Аж тепер я пригадав собі, що при захопленню неприятельського місця постою слід негайно і в першу чергу

перевірити папери в лятрині. Таким чином найлегше можна устійнити, які неприятельські частини стояли на тім місці. Треба, очевидно, трохи побабратися, але годі, іншої ради нема. Ось тут маємо якусь картку, ось глядіть, панове, — але ні, цього і чорт не перечитає, бо все замазане... Але напевно не були тут москалі. Подайте мені шматок тієї газети. Що це за газета? «Кропива»? Та це ж чеська гумористично-сатирична газета...

Вояк держав перед лейтенантом Дубом на патику заваляну газету, а Дуб нахилився якомога близько до газети, крутив носом, але відчитував... Був це уривок якогось сатиричного вірша:

*Не страшний нам той таран,
Рус втікає, мов баран.
Кинув Перемишль і Львів,
Цар з жури аж побілів...
А ми хлопці, а ми враз
Даймо сальву, даймо газ,
Далі вслід московських мург,
Аж здобудем Петербург...
Гей, дають москвата тягу
І кленуть царя-нетягу,
А старшини, мов гармата,
Лиш ревуть: тікай, ребята!
Ричить з болю, мов бугай,
Князь великий Николай...*

— Кажуть, що в часі війни замовкають музи і ніхто не займається писанням віршів. На щастя у нашій дорогій австрійській батьківщині ще так зле не є. Доказом цього цей прекрасний, дійсно талановитий і патріотичний віршик. Дуже жалію, що не маю його в цілості. Я перечитав би його воякам для підбадьорення. Прекрасний вірш, ані слова. Так і видно, що наша славна Австрія гарно держиться. Зрештою, я відпишу собі бодай цей шматок віршика. Поки що можу панам сказати, що тут були справді наші, а не москалі.

Капітан Загнер був злий і відвернувся на бік від лейтенанта Дуба, а оберлейтенант Лукаш сказав:

— От лайдаки ті вояки, така прекрасна, патріотична поезія, а вони читають її під корчами...

Після того батальйон помарширував далі, а по цілій годині ходу ніхто не звернув на це уваги, що якось ніде не видно зв'язкових. Біля полудня батальйон дійшов до якоїсь толоки, з якої доходив гамір. Капітан звелів вислати стежу і довідатися хто там таборує. Небаром стежа вернулася з повідомленням, що там стоїть малий відділ нашої артилерії і пасе на толоці коні.

Вояки вступили на ту толоку і тішилися вже, що матимуть відпочинок. Але не минуло й кілька хвилин, як на краю лісу появилася верхом якийсь старшина, що пригальопував і крикнув:

— Котрий полк? Дев'ятдесят перший? Куди ви його ведете? Гергот! Це-ж зовсім хибний напрямок! Я чейже наказав йти наліво.

Сказавши це, старшина пігнав даліше, а тоді капітан Загнер шпигнув свого коня острогами і почвалав за ним, щоби дістати точніші накази. Капітан пізнав у тому старшині команданта бригади.

Однак точніших наказів не одержав. Той дідище бригадієр повторював одно і те саме:

— Я чейже наказав йти наліво!

Капітан Загнер завернув і сказав:

— Наказ, пане полковнику!

Щойно тоді та стара пережерта хворобою мавпа затрималася і крикнула до капітана Загнера:

— Пане капітане! Затямте собі це раз і назавжди:

— В цьому випадку слід говорити: пане полковнику бригадієре!

Капітанові Загнерові щось мелькнуло в голові про ідіотизм того «полковника-бригадієра», але він не сказав нічого голосно, тільки пігнав до свого батальйону і на злість «бригадієра» дав воякам трохи довший відпочинок. Відтак звелів марширувати більше наліво. Ніхто не подумав про те, що передня стежа марширує в незміненому напрямку направо і що слідувало б її завернути.

Не звернув ніхто уваги і на те, що таким чином батальйон марширує незабезпечений, бо не виставлені стежі.

Кадет Біглер, командант передньої стежі, раз у раз заглядав до карти і порівнював її з тією місцевістю, де в даній хвили знаходився. Посувався зі своїми людьми обережно наперед, хоч властиво сам не знав куди має зайти і де менше-більше зустрінутися з москалями. Одно тільки знав гаразд кадет Біглер, а саме те, що йому доручили виконати дуже важне завдання, тому намагався з усіх сил, щоби оправдати покладені на нього надії і заслужити собі на признання. Отже йшов на чолі батальйону дуже «гостро» і примушував своїх вояків до жвавого маршу, а рівночасно розглядався безупинно по околиці за ворогом, бо хотів з ним якнайшвидше зустрінутися і подати до батальйону мельдунок, що зв'язок з ворогом досягнений.

У невеликій віддалі за кадетом Біглером йшов Швейк як бічний зв'язковий в товаристві ще одного вояка, який на Швейка навмисне зачекав, бо одному йти було якось моторошно. Вояк забалакав до Швейка:

— У двійку буде нам краще. Одному йти небезпечно. Міг би хто напасти й пограбувати. Тут, брате, такі ліси, що тільки в опришки

пишися! Чи твій кріс набитий? На кадета і на товаришів нема що рахувати, бо ті пруть вперед, мовби їм хто перцю підсипав, ані не обзираються. Остаточо заблукати тут хіба не можна, бо є тільки один шлях.

— Ні, — сказав Швейк, — кріса я ще не наладував. Бо й пощо? Заки ще на що придасться набій, можна собі через неувагу впакувати в черево...

— Ей, недобре робите, колего, — сказав Швейків товариш. — Ми йдемо в передній стежі, отже кожної хвили можемо мати сутичку...

— Ну, й що ми оба вдіємо? Скажіть так самі? Зрештою, як ви маєте кріс набитий, то й цього вистарчить. Я боюся, що ми взагалі зайдемо під дурного хату. Хто зна, де тепер обертається Біглер зі своїми людьми? В якому напрямку він пішов і чи стрів ворога? Мені здається, що ми оба зійшли на манівці і що ані за нами, ані перед нами ніхто не йде.

Так воно було справді. Кадет Біглер, держачись карти, помарширував направо межею, а батальйон пішов своєю дорогою — вліво. Товариш Швейка налякався не на жарт.

— Бачиш, небоже? — сказав залякано до Швейка. — Ти тут безупинно патякаєш, а тим часом ми йдемо манівцями, аж куриться. Вертаймо назад до тих гарматчиків на леваді. Тепер саме полудне, може там якраз дають їсти?..

— Та воно правда, — сказав Швейк. — Річ ясна, самі ми у двійку не станемо битися з російською силою. Мусимо прилучитися до якоїсь частини.

Командантом півбатерії був молодий лейтенант, на щастя чех. Коли Швейк зголосив йому, що вони оба є зв'язковими 6-го батальйону 91-го полку і що втратили з очей «шпіцу», передню сторожу і цілий батальйон, лейтенант засміявся і сказав:

— Пождіть ви, галгани, дадуть вам за це бобу! А ваші очі де були? Я не знаю, чи ваші суди переходили. Ми тут стоїмо від ранку, а війська сюди перейшло тьма-тьменна! Бійтеся Бога! Вони є заявковими при погоні за ворогом і самі заблукали! Чи знаєте, що за таке розстрілюють?

— Мельдую послушно, — почав Швейк, — що ми розуміємо наше погане положення. Бо це правда, згубити в поході свій полк — то скандал. Вояк повинен невпинно продумувати над тим, як би то найкраще своєму полкові прислужитися і вкрити славою його прапор. Коли я служив в Будейовіцах, то мали ми там одного капітана Мурка. Був він трохи горбатий, служив як шпигун в Сербії і за це його зробили капітаном. Отож той капітан Мурк казав кожному воякові в часі великих вправ впакувати до наплічника 250 гострих набоїв. Відтак сам по відході передньої стежі тинявся поміж зв'язковими, підслухував, що вони говорять

і записував все підслухане до нотесу. Пізніше в часі відпочинку він взивав до себе тих зв'язкових і говорив: Чи ви знаєте, оферми, що це є мораль? Отже, мораль, осли кострубаті, це є найточніше виконання обов'язків, які вкладаємо на вояка. Але не є це мораль, ви морські свинки, коли ви, маючи в наплічниках всього по 250 патронів, лізете, як свині зі спущеними відл рилами, ще й базикаєте щось на найяснішого пана.

— Абтретен! Завтра до рапорту! — крикнув на Швейка лейтенант.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, — говорив дальше Швейк, — що ми зовсім не мали гадки заблукати і не мали наміру зменшити армію на два кріси. Слухняно прошу прийняти нас до своєї частини на менажу, хліб і фасунок. Платні від вас не домагаємося, бо може ще свій батальйон віднайдемо і рахунковий Ванек виплатить «гебюра» (належності).

— О, мій дорогенький, — сказав лейтенант, усміхаючись. — До батареї не можу вас прийняти, бо що з вами робитиму? Ви мусите віднайти свій батальйон ще сьогодні. Я гадаю, що він ще не є далеко. Польова жандармерія напевно знатиме, де він знаходиться і відведе вас до нього.

— Мельдую послушно, пане лейтенанте, — сказав Швейк, — нехай пан лейтенант добре надумається, заки нас від себе відправить, — сказав сумним голосом Швейк. — Ми всі стоїмо перед лицем ворога, мусимо триматися купи і взаємно собі помагати. Подумайте, пане лейтенанте, що ваша батарея дістане два хлопа більше, завжди то скріплення... Менажу і хліб могли б ми фасувати вже від сьогодні...

— Ні, ні, хлопці, нема мови, — сказав лейтенант. — Трохи страви дістанете і по кусневі хліба від гарматчиків, але зрештою суньте дальше за своїм батальйоном. Щасливої дороги!

Швейк і його товариш пішли до кухні, щоб там з доручення лейтенанта дістати менажу і хліб. Кухар щось бурмотів про піхотну жебранину і про ненаїсних заволок, але таки сягнув хохлею до кїтла і поналивав обом повні їдунки рижової зупи з січеним воловим м'ясом. Швейк і його товариш познімали з себе наплічники, посідали на них, а далі повитягали ложки і взялися до обїду.

За яких півтора години оба вояки перекинули кріси через плечі і рушили в дорогу, яку сьогодні вже відміряли два рази. Довго йшли ті дві заблукані вівці австрійської армії і сперечалися, куди мають йти: направо, наліво, чи просто себе. По дорозі нікого не стрінули: ні війська, ні обозів — вся околиця була спокійна й пуста. Товариш Швейка вже почав боятися, чи вони випадком не знайшлися вже поза російським фронтом. На це Швейк розлютився і сказав:

— Ну, а коли б навіть так, то що з того? Не плач, не трясися, ми ще не заблудили. Зрештою, ми не діти і дамо собі раду.

Тим часом ліс ставав щораз рідший. Крізь гілля дерев видно було голубе небо. Товариш Швейка прискорив ходу, вибіг на край лісу і сказав:

— Бачите? Там вже поле, а далі село. Там когось мусимо застати.

І справді застали. Між деревами на краю лісу появилася кадет Біглер і запитав:

— Ну, як там? Чи ви знайшли ту лісничівку? Чи принесли для мене щось перекусити? То чейже ви йшли зі мною як «шпіца»? Здається мені, що ви... говоріть, до сто чортів, ви, чи не ви?!

— Мельдую послухно, пане кадете, що не ми. Ми з вами як шпіца не йшли. З вами йшли інші люди. Ми були зв'язковими. Пан кадет певно тих людей післали до лісничівки, але ми не бачили ніяких колегів, ані ніякої лісничівки, бо ми блукали. За нами, пане кадете, ніхто не йде. Батальйон десь пропав і про нас ніхто не знає і нами не журиться. Батальйон десь чорти взяли, а ми мусимо воювати на власну руку.

Кадет посумнів і збентежився. Золота медаля, яка мигала йому завжди перед очима, тепер утікала від нього щораз даліше. Кадет Біглер тільки зітхнув:

— Добре, добре, але я їсти, їсти хочу, люди, розумієте? Мене черево болить, мало не трісне, певно внаслідок того, що я напився якоїсь поганої води. Ох їсти, їсти хочу, люди, коли б ви це розуміли... Може, незадовго надійдуть ті з лісничівки?...

— Ого, пане кадете, — відповів Швейк. — Не надійдуть, напевно не надійдуть. Вони також заблукали. Ось вже й смеркається, тож мусимо самі за чимсь розглянутися. Бо ми, пане кадете, також хочемо їсти, ох дуже хочемо... Наших вже сьогодні не знайдемо. Ціле щастя, що ви, пане кадете, маєте при собі штабову карту! Завтра поглянемо, де менше-більше може тепер бути наш батальйон і вирушимо просто себе до батальйону. Гадаю, що ми повинні тепер піти до цього села на нічліг і вечерю.

— А, про мене! — сказав розпачливо кадет. — Йдім куди хочете, мені вже все одно. Я тут згину з голоду! Як мене болить живіт!.. Давайте що перегризти!..

— Гм, — сказав Швейк. — Перегрязти щось можна буде щойно в цьому селі.

— Хай буде по-вашому, Швейку, але що буде, коли там є москалі?.. Я не беру на себе за це ніякої відповідальності.

— Якщо їх там нема, — сказав Швейк, — тоді зробимо на них штурм, а коли вони там є, тоді відступимо. Пан кадет є хворий, я вже це бачу, а припис каже, що вояк не сміє опустити свого хворого зверхника. Отже я, як найстарший, обіймаю тут команду. Напряма — найближче село! Ходом руш!

Оба вояки взяли Біглера попід руки і потягнули його до села. Біглер вертівся і стогнав, начеб його тягнули до ятки на заріз.

— Хлопці, — сказав Біглер, — а як там є москалі?... Не йдім так швидко, то небезпечно, москалі погані люди, вони дуже не люблять наших вояків... А ми можемо влізти їм просто на багнети... Ох, ох, як мене болить живіт, не йдім так хутко, впадемо москалям відразу в руки.

Швейк був спокійний і став втихомирювати Біглера:

— Знайте, пане кадете, що станеться тільки те, що має статися. Без Божої волі нікому не впаде волос з голови. Оповідав мені один вояк, що минулого року йшли на москалів, а разом з ними йшов також один фельдкурат. В лісі був відпочинок і єгомость взявся їсти підвечірок. Мав угорське салямі, яйця, швейцарський сир, консерву і червоне вино. Москалі відкрили цей відділ в лісі і стали його кропити гранатами і шрапнелями. Усі як стій зірвалися і в ноги. Остав тільки фельдкурат і дальше теребив підвечірок. За вояками кричав: «Не втікайте, як стадо баранів! Що має статися, те мусить статися! Нікого судьба не мине. Як маєш згинутися, то згинеш і десять миль від фронту, а як ні, то гляди вгору і свищи на гранати і шрапнелі».

І раптом тріскає саме в тому місці граната — якраз остання граната. Коли дим розійшовся — побачили вояки на пні ненарушену скатертину, усі присмаки, консерву і вино. Хибувало тільки фельдкурата. Граната рознесла його на дрібні кусники.

— Ось бачите, — говорив дальше Швейк. — Добре говорив фельдкурат, але одно забув додати: «Не пхай пальців між двері». Зрештою, коли навіть дістанемося в полон...

— Швейку, не говоріть про це. Полон це ще пів біди. Але ви мусите знати, що москалі полонених тортурують. Виколюють очі, обрізують вуха, кліщами виривають ніс... Москалі то варвари, це мусите знати!

— Е, пане кадете, — сказав Швейк, — багацько всякої всячини говорять! Таких звірств ніхто тепер, здається, вже не робить. Робили таке за часів турецьких воєн, але не тепер...

У давніх часах, пане кадете, мучили людей на різні лади і різними приладами. Знаємо, наприклад, як тоді мучили єретиків і чарівниць... А тепер москалі не мають таких приладів і цього не практикують, хоч би й хотіли. Хіба там може десь якийсь ніс і то хіба дуже великий і горбатий...

— Що ви говорите, Швейку? Фе, не говоріть таких дурниць! А як великий ніс, то вже можна його різати? Фе! Швейку, перестаньте таке базікати!

Тим часом підходили вже до села і кадет запропонував, щоби зачекати трохи перед селом, доки зовсім не смеркнеться. Всі три влізли до якогось саду за стодолю. Біглер став дальше стогнати, а другий вояк підкрався до хати, щоб поглянути крізь вікно, що в ній діється і чи нема в ній москалів. В міжчасі Швейк потішав кадета як міг:

— Я вам, пане кадете, зварю води з часником і прив'яжу до живота розпалену цеглу. Це дуже помічне. Я вас не покину...

Вояк вернувся з підгляду і повідомив, що в селі крім селян нема нікого. Настрій у кадета пішов вгору. Всі три пішли до одної хати і застукали у вікно. Якась стара бабуня відчинила двері і крикнула, неначе побачила сатану:

— Нічого не маємо, ми самі голодні, москалі все забрали.

— Давно тут були москалі? — спитав кадет Біглер.

— Ой недавно, ой недавно, любенький, ой забрали, забрали все до нитки, Бог би їх скарвав...

— Але коли, коли були тут ті москалі? — спитав ще раз Біглер.

— Та рано, нині рано, Бог би їх скарвав. Всього забрали і пішли, ой падоньку ж ти мій!

— А виходок у вас є, — запитав Біглер, якому знов пригадався біль живота.

— Ой нема, нема, любенький, нема нічого, москалі забрали, щоб їм дороги не стало... — йойкала даліше бабуня.

— Пустіть-но, бабуню, — сказав Швейк і відсунув бабуню на бік. — Хай погляну сам, чи москалі все забрали.

Світлиця — а була це українська хата — була дуже чиста і привітна. Від великої печі било тепло, а на лаві біля печі лежало кілька бохонців хліба, приготованих до печення. Зі світлиці пішов Швейк до комори і тут побачив чимало припасів. У кобелі були яйця, а на стіні висіла солонина і ковбаса. Серце Швейка затріпотіло жвавніше на вид цих ласощів і він гукнув на свого товариша і кадета, які ще даліше розмовляли з бабунею, а вона не переставала їх переконувати, що москалі все забрали.

— Ой, любенькі, ми бідні люди, там за рікою самі богачі, йдіть туди, там попасетесь...

— Ну, ну, досить вже того, бабуню, — сказав Швейк, повернувши з контролі. — Москалі трохи забрали, але ще дещо лишили. Пускайте нас до хати і варіть їсти, ми дармо не хочемо. За все платимо готівкою. Чи не бачите, що між нами є пан капітан? Пускайте нас до хати.

Почувши про пана капітана, бабуня запросила усіх трьох до хати і мигом кинулася варити вечерю. Принесла хліба, спражила молока, підігріла якоїсь вудженки і взагалі поводитися дуже гостинно.

По вечері кадет витягнув гроші і заплатив бабуні за прийняття. Небаром появилася в хаті старенький газда, що приїхав тоді з млина. По короткій розмові з газдою і газдинею, мовою не дуже для обох сторін зрозумілою — усі три вояки ц. к. армії пішли спати.

Вранці, коли бабуня вже поралася біля печі, а Швейк варив білу каву, прокинувся також кадет Біглер. Помітивши, що кадет вже не спить, Швейк підійшов до нього і замельдував:

— Мельдую послухно, пане кадете, вночі ніщо не сталося. Чи вам вже краще? Подам вам зараз сніданок.

— Швейку, — сказав кадет Біглер, — дайте щось перекусити, бо згину. Вже не болить мене ніщо, але я слабкий, як муха. Не чути там нічого про неприятеля? Я не знаю, чи можтиму піти з вами дальше.

— Ми пана кадета не покинемо за ніщо в світі, — сказав Швейк. — Вам, пане кадете, не грозить в цій хаті ніяка небезпека.

— Ага! Ніяка небезпека, — сказав Біглер. — А неприятеля недалеко нема?..

— Мельдую послухно, пане кадете, що бабуня збрехала. Ніяких тут москалів і позавчора не було. Я про це довідався від людей в селі. Москалі завертають звідси праворуч здовж залізниці, куди йде мурованка. Гармати чути вже дуже далеко. Видно, що москалі втікають дуже хутко.

Кадет не противився Швейкові в нічому і дався вивести до саду. Під шурою другий вояк рубав для бабуні дрова і кликав Швейка на допомогу. Швейк не відмовився. Оба вояки стали різати старою, заржавілою пилою дерево і небаром, на велику радість бабуні, нарізали того дерева показну купку.

Кадет Біглер посидів трохи в саду під грушкою і швидко прийшов до себе. Пополудні хотів вже вирушати дальше, але Швейк відрадив:

— Мельдую послухно, пане кадете, що спішитися нема ніякої потреби, бо нашого батальйону і так не зловимо. Ми мусимо звернутися в сторону залізничної лінії, то там напевно стрінемо наш батальйон. А далі, пан кадет є ще слабкий, а в додатку бабуня говорить, що вночі буде падати дощ.

Кадет почав розглядалися на карті і поміркував собі, що Швейк таки має рацію. При цій нагоді пригадав собі Біглер також недавнє твердження капітана Загнера, який говорив, що цими безвістями москалі не могли втікати з артилерією й обозами, хоч би навіть дуже легкими.

Переночували у бабуні ще одну ніч і на другий день по сніданку кадет Біглер наказав гостро готувитися до дальшого маршу.

Біглер заплатив бабуні за харчі, розпрощався і перший вийшов з хати, а за ним вийшли Швейк і його товариш.

Кадет пустився йти через городи на північ, бо туди можна було найскорше дійти до залізниці. Йшов так жваво, що Швейк з товаришем аж приставали трохи позаду.

Товариш заговорив до Швейка:

— Як будеш мати апетит, то скажи мені... Я потягнув у баби ковбасу...

— І як тобі не соромно, чоловіче, обкрадати добрих людей, — сказав Швейк, буцімто з доганою... — Голодний я не є, але на всякий випадок і я подумав про завтрішній день. Вранці я

скрутив голівки шістьом куряткам і двом куркам. Маю це все в наплічнику. Придасться... Тільки, щоб це добро не зіпсулося. Аж важко мені нести!

Кадет перейшов село впоперек і вийшов в чисте поле. Швейк оглянувся ще раз за гостинним домом бабуні і взагалі за гостинним селом, в якому познайомився був також з вродливою молодницею і йому стало тужно... Згорбившись під вантажем наплічника, став муркотіти пісеньку:

*На прощання, голубко,
Обніми ще раз цупко,
Дай ще раз поцілунок,
Поцілунок, мов трунок...
Утікай, бо там з хати
Хтось глядить, чи не мати?..
Виходи по вечері,
Як не рипають двері...*

Нагло кадет спинився, прислонив очі долонею і став напружено глядіти перед себе.

— Що це? — крикнув, вжахнувшись. — Ворог! Москалі! Нідер!

— Ага, справді, москалі? — спитав Швейк. — А вони звідки тут взялися? Ми їх зовсім не сподівалися.

Товариш Швейка почувши слово «москалі» — як стій кинув кріс і підняв руки догори, але бачачи, що ворог не підходить, опустив руки і впав на землю.

Кадет скомандував: — Ладувати!

Кадет був так переляканий, що виглядав блідий, мов труп. В руках стискав револьвер. Швейк, який ще не помітив був ворога, приклякнув за кадетом і запитав:

— Мельдую послушно, пане кадете, де є ті москалі, я їх не бачу. Не знаю навіть як вони виглядають, бо зроду їх ще не бачив. Бачив я вже мадярів, хорватів, босняків, але москалів ні...

Кадет притягнув Швейка до землі і рукою, в якій держав револьвер, показав напрям, в якому помітив москалів. Тоді побачив їх і Швейк.

Поміж хатами крутилося трьох російських вояків: двох бородачів і один зовсім молоденький головус, майже ще дитина. Йшли поволеньки, ледве волікли за собою ноги. Виглядали, мов утомлені ведмеді. Кріси на мотузках поперевишували через рам'я. Видно було, що солдати є дуже безрадні і знеохочені. Крутилися, мов незагнані вівці.

Зупинилися поміж хатами і щось радили, споглядаючи на хату, в котрій ще перед хвилиною перебували кадет і його двох вояків. Кадет люто споглядав на Швейка, що той на його наказ ладує кріс якимсь чудернацьким способом. Кадет вирвав Швейкові кріс, наладував його сам і прошипів:

— Ах, ви художнино, ви навіть не вмієте наладувати кріса! Мірняйте як слід! Ну, слухайте моєї команди!..

Тут Біглер підніс револьвер і хотів скомандувати: «фаєр!», але в тій хвили Швейк потягнув його за руку з револьвером і пробурмотів:

— Мати Божа, пане кадете, що ви, хочете їх застрілити? Адже вони не роблять нам нічого злого! Пане кадете, мельдую послухно, що коли ми стрілимо, а не вцілимо, тоді вони в нас бахнуть. А чейже й вони мають кріси, ще й які довгі! Пане кадете, то може бути ворожа «шпіца», за якою йде, може, й ціла дивізія! А може їх тільки трьох, так як нас і може вони також заблукали, подібно як ми? Коли їх застрілимо, то муситимемо копати для них могили, а під сьогоднішню спеку це не буде, пане кадете, ніякою приємністю.

Швейк відразу якось набрав переконання, що москалі також заблукалися і його співчуття до москалів стало швидко зростати. Швейк знов забалакав до Біглера:

— Подумайте собі, пане кадете, що вони також напевно згубили свій відділ і тепер будуть крутитися по світі, а ніяка чужа частина їх не прийме, не дасть їм ні ґажі, ні менажі. Вони, певно, обмірковують справу, чи не найкраще було б для них піти до нас в полон. Гадають собі, певно, що ми такі дурні, візьмемо їх в полон і будемо зараз кормити, мов гусок клюсками. Коли так думають собі — то прорахувалися. Нема сьогодні таких дурних! Нас веде пан кадет Біглер, що не є знов таким ідіотом, щоби мав брати москалів у полон і турбуватися про їх прохарчування.

Тим часом москалі поговорили, почухалися в голови і поманджали дальше. Тоді Швейк сказав:

— Пане кадете, бачите, тепер ми врятували собі життя. Я не страшків син, але таки не хотів би, щоб мені хтось числив ребра таким довгим російським коромислом. В тому не було б нічого приємного.

Кадет мовчав, не відаючи, що має відповісти. Йому здавалося навіть, що Швейк має рацію. Коли тут появилася трьох москалів, то може їх бути також більше. Стрілянина викликала б в цілій околиці переполах і дідько знає, як усе скінчилося би.

Кадет пустився в сторону лісу, але йдучи полем, похилився до землі якнайнижче. Щойно в лісі став він рятувати свою повагу і зверщав на Швейка:

— Я тут команду! Що накажу, маєте виконати і замкнути губу. Зрозумів?

— Мельдую послухно, пане кадете, що зрозумів. Буду слухати і мовчати, бо ніде правди діти — ви тут командуєте, а не я. Я можу тільки дати вам добру раду. Мельдую послухно, пане кадете, чи не хотіли б ви може шматок салямі, сухе і з часником?

Кадет Біглер збув це питання мовчанкою.

Йшли краєм лісу, поволі й обережно. На полі бачили тільки працюючих селян, але про ворога не було ні слуху, ні духу. Пополудні добилися до мурованки, що вела просто на північ, перетинаючи високий і густий ліс.

Кадет розпорядив відпочинок. Усі три посідали на траві, а Біглер витягнув карту і став їздити по ній пальцем.

Товариш Швейка, якого в тім цілім марші нічого не цікавило крім спання і їди, миттю заснув. Швейк поглянув крізь рам'я на карту і забалакав до кадета Біглера:

— Мельдую послушно, пане кадете, чи ви вже знайшли ту місцевість, де міг би знаходитися тепер наш батальйон? Бо кажуть, що з таких карт генерального штабу можна все вичитати, але розумітися на них — не легка штука. В нашім полку був один оберлейтенант Гофман, що вчив у старшинській школі визнаватися та уживати таких карт. Часто-густо він говорив:

— Вояки! Визнаватися на карті — то важніша справа, ніж знати з кількох частин складається кріс. Капралі, цугсфірери і фельдфебелі мусять краще визнаватися на картах, ніж самі панове генерали. Бачите це самі при нагоді великих вирав, або маневрів. Насамперед пропаде десь на своїй шкапі пан полковник, відтак кудись заповідвається майор, з черги пан капітан, а вкінці нижчі старшини. Цілий полк веде тоді пан фельдфебель або цугсфірер. А нехай би вони зле повели полк, побачили б ви тоді, що фельдфебель чи цугсфірер за це дістали б! В часі миру такі промахи потягають за собою гарнізонний арешт, а в часі війни — воєнний суд і кулю. Того пана оберлейтенанта відтак zdeградували і тепер він є в Празі редактором. Часто пише щось проти армії і за це раз-у-раз сидить в Івановій хаті.

Кадет не відповідав на Швейкові слова і дальше водив очима по карті. Вкінці щось там знайшов, підчеркнув одне місце нігтем і спитав:

— Слухайте, Швейку, як властиво називається те село, в якому ми ночували? П'ятаки? Ага! Так, так, П'ятаки... Ось, бачите, вони тут є. Тепер ми є в лісі, ось тут, а та залізниця, про яку говорила бабуня — це не є ніяка інша залізниця, тільки залізниця на лінії Львів — Броди. Підміських залізниць тут нема. Хіба що москалі вибудували собі яку допоміжну лінію. За які три години доб'ємося до мурованки.

Однак насправді не добилися до тієї мурованки навіть за три години, хоч йшли дуже жвавим кроком. Щойно під вечір дійшли до чогось подібного до мурованки, бо справжньою мурованкою годі було це назвати. Була це дорога так розбита і розорана безчисленними обозами і гарматами, що подобала радше на якусь болотисту яругу, або на дно висохлого ставу. Коли наші геройські вояки на чолі з Біглером допленталися до тієї дороги, побачили, що нею тягнеться безконечна валка возів з хлібом, соломою і сіном. Обабіч дороги йшли всякі маркеранти з різних

частин армії, всякі заблуканці і загубленці, а всі вони були дуже втомлені і ледве волікли за собою ноги. Були між ними й такі, що могли б собі дозволити і на бистрішу ходу, але ті напевно думали собі: спішитися? По якого чорта?!

Кадет запитав про 91-ий полк. Ніхто про нього не мав ніякої відомості. Аж якийсь капітан від саперів сказав йому:

— Дев'ятдесят перший з Будейовіц? Вчора ми його бачили. Він пішов на Броди. Там москалі закопалися і стягають більші сили.

Кадет знов вийняв карту і почав шукати дороги, якою міг би якнайскорше дійти до Бродів до свого батальйону. Через хвилину йшов мурованкою, а потім звернув навпростець і пішов через поле.

— До цієї мурованки ми знов дійдемо, але наші ще напевно не встигли до неї дійти. Може, зустрінемо їх в селі.

Пішли полями даліше і небаром наздігнали кількох запізнених вояків. Далі стрічали таких вояків щораз більше. Вояки різних полків йшли одинцем і гуртами, часто-густо сідали, відпочивали і стогнали. Коли Швейк питав їх, куди йдуть, вони щось люто бурмотіли під носом, або говорили їдко:

— Куди йдемо? Хіба ти не знаєш? Йдемо вмирати за цісаря і його рідню!

Шлях провадив через мочари, але військо вже направляло чи прокладало дорогу, щоб можна було нею перепровадити військо. Кадет Біглер спитав старшину від саперської частини про 91-ий полк, але нічого не довідався.

Тоді він гукнув на Швейка і його товариша, щоби рушали даліше — просто себе.

Уже смеркало. Кадет й оба вояки були дуже втомлені і Біглер не дуже противився, коли Швейк запропонував, щоби вступити на відпочинок до поблиської хатини побережника.

Старий побережник прийняв гостей увічливо і сказав, що сюди перейшло позавчора і вчора багацько нашого війська.

— Останні москалі втікли звідси перед чотирма днями.

Для гостей приготовлювано якусь невибагливу вечерю. Побачив це Швейк і пішов до кухні, закріпив баняк окропу і став парити куряту.

Побачивши це, кадет відчув голод ще більше, а рівночасно якимсь прихильним оком поглянув на Швейка.

— Говорив я вам, пане кадете, що вас не залишу в біді, — сказав Швейк. — З цих курок заварю годящого росолу, а куряту спечу. Добре, що ми не стріляли до тих москалів, бо були б спізнилися з вечерею.

Дві курки і троє курят зникли за малу хвилину в ротах кадета Біглера і двох вояків. Решта троє курят завинув Швейк у шматину і сховав у наплічник.

По ситій вечері всі три помандрували даліше.

На шляху був тепер ще більший рух, ніж учора. Військо йшло цілими лавами вперед. Наша трійця стрінула по дорозі польових жандармів, які на запит відповіли:

— Ваш батальйон? Вчора був у Смотині, але де сьогодні він є — цього не знаємо.

Кадет випитався докладно, де лежить те село, бо вирішив туди піти з тією думкою, що там найскорше довідається чогось певного про свій полк.

Війська видно вже було і в чистому полі. Скрізь бігали вояки від дерева до дерева з довгими жердками і закладали телефони.

Небаром наша трійця почула за собою тупіт кінських копит й оглянулася. Це чвалав на спіненім коні гонець з наказом. Швейк гукнув до нього:

— Слухай, слухай, колего, поздоров там наш 91-ий полк і скажи йому, що ми вже йдемо.

Гонець почув ці слова, спинив трохи коня і сказав:

— Я справді їду до того полку. Він є у Верб'янах і має прибути до П'яток. Буде миля звідсіля. Можете йти наперед і зачекати там на свій полк.

Так щасливо склалося, що вечером о 6-й годині кадет Біглер зголосив свій поворот капітанові Загнерові. Біглер боявся, що капітан стане на нього сварити і вже мав на цей випадок приготовану відповідь, але так не сталося, бо капітан був у добрім гуморі. Причина цього доброго гумору була проста: капітан дістав від оберлейтенанта Лукаша половину куряти, що його Лукаш дістав від — Швейка. Капітан навіть поклепав задоволено Біглера по рамени і сказав з признанням:

— Ви зовсім добре сповнили своє завдання, пане кадете, зовсім добре! Зі штабу бригади ми діставали такі поплутані накази, що від них можна було зовсім здурніти.

Коли Швейк появився серед товаришів, привітав його волонтер Марек словами:

— Могили відчиняються, покійники воскресають з мертвих, надходить день страшного суду. Швейку, пройдисвіте, куди ви дівалися?

— Не питай, брате, і будь вдоволений, що взагалі живу на світі. Маєш тут шматок куряти і гризи. Ми блукали трохи, бо кадет, видно, не мав доброї карти. Але зустрінулися були око з ворогом...

— З ворогом? — скрикнули присутні.

— Аякже, аякже, з ворогом, з ворогом! Було їх там тьма-тьменна, але, побачивши нас, втікли до лісу...

В тій хвилі увійшов до кімнати Балоун і з великим здивуванням став приглядатися, як Марек заїдає курятину.

Швейк змилосердився над бездонним кендюхом Балоуна, розв'язав свій вузлик і дав Балоунові кусень курки.

— Маєш тут, ненажеро, кусень курки, харчуй. Бачиш, що й про тебе я не забув. А що ви тут усі без мене поробляли? Га?

— Що поробляли? — сказав волонтер Марек. — От волочилися по світі сюди й туди, мов приголомшені... Неприятеля не побачили й на лік. Він, певно, не хоче мати тої честі з нами стрінутися... Але, що тут багато говорити, Швейку, курка в порівнянні з усім цим найважливіша річ і за неї я напишу про тебе в історії полку прекрасне оповідання. Зажди, побачиш...

— Ну, друже Мареку, більшого героя з мене уже не зробиш, як я ним є насправді. А на доказ, який я герой, оповім тобі, як то ми разом з Біглером стрінулися були з ворогом.

І Швейк став оповідати всьому товариству свою стрічу з трьома російськими вояками з кісами на мотузках.

Гамір в таборі уже притихав, вояки лаштувалися до сну. В сусідньому шатрі хтось нарікав:

— Ми повинні були піти до кухаря, щоб нам дав щось перегризти. Що це таке, до чорта! Чи ми заволоки, чи що? Чи нам не належиться добра менажа? Тут взагалі чоловік жиє, мов собака: ні горілки, ні розваги...

Але в таборі ніщо не віщувало не тільки розваги, але навіть спокою. Від часу до часу розлягався гук гармат, торохтіння обозних возів, гудіння маршируючих піхотних лав і тупіт кінноти. Цю воєнну музику чути було всю ніч. Багатьом не давала вона спати і викликувала перед очима картини, повні пекельної грози.

— Ну, Швейку, що ви на це скажете? — спитав Лукаш, лягаючи спати на в'язці сина. — Тепер вже починається на добре. Чи ви здаєте собі справу з цього, що завтра може статися?

— Мельдую послушно, що здаю собі справу, пане оберлейтенанте.

— Ну, що може завтра бути?

— Завтра можемо оба згинутися за найяснішого пана і його родину...

ВПЕРЕД! ВПЕРЕД!

Наступного дня вранці старшини відбували якусь нараду, гонець прилітав за гінцем, а телефоністи зивали дроти. Бачачи це, вояки стояли такі байдужі й апатичні, мов стадо овець перед воротами ятки.

Ніхто навіть не хотів ні розмовляти, ні жартувати, усі стояли стовпами. А коли раптом відізвалися гармати і то дуже близько, а згодом загриміла також важка артилерія і то вже ззаду за вояками, вояки блідли й один на одного глядів допитливим зором, але бачив тільки те, що його сусід — так само поблід. Не оголошено навіть алярму, бо це було вже непотрібне. Вояки й так стояли готові до маршу. Тільки не один з них думав, відчуваючи на плечах гнітючий тягар наплічника, набоїв і кріса:

— Як тільки станемо втікати, то трохи цього тягару позбудуся.

Відтак капітан Загнер крикнув: «Позір!» Станув перед батальйоном і почав говорити.

Пригадав воякам їхню присягу й обов'язок вірної служби. Підкреслив, що москалів уже викинули поза границі Австрії. Ще кілька міцних ударів і москалі на колінах проситимуть миру. Завзивав вояків, щоб нічого не боялися, бо він їх веде, а зрештою, боятися нема причини, бо залізний полк завжди перемагає і вкриває свій прапор новими славними подвигами. Дальше говорив капітан Загнер, що чим скоріше прийде до вирішальних боїв, тим краще, бо тоді розіб'ємо москалів на прах і швидко підемо додому, до своїх любих домашніх вогнищ і до кохаючих, вірних жінок.

— Наш великий союзник, Їх Величність цісар Вільгельм заповів, що заки листя облетить з дерев — всі повернемося додому. Отже буде це восени, і то розуміється цього року. Це більш ніж певне. Великих і небезпечних боїв вже не буде, бо москалі вже не мають муніції і набивають гранати і шрапнелі піском. Однак, коли б хто випадково був ранений, то нехай перев'яже собі рану і поспішить на перев'язочний пункт. Коли б тактика вимагала зробити відворот, тоді ранених забрати зі собою, а не залишати на полі. Легко ранені не сміють нічого покидати, особливо кріса. Кріс мусять віддати на перев'язочнім пункті.

— Кріс, любі вояки, це не бук, що його можна де-будь виломати. Кріс треба берегти, мов ока в голові. Хто вертається без кріса, той виставляє на небезпеку смерті свого товариша, що не матиме чим захищатися. Хто принесе кріс, дістане п'ять корон, а хто не принесе, не дістане по видужанню відпустки. А тепер на честь нашого найвищого вождя: Гурра! Гурра! Гурра!

Вояки повторили цей оклик якось блідо й глухо, а капітан додав ще біліш жартовливим і товариським тоном:

— А в полон не пхайтесь, бо не повернете з Росії додому навіть по десяти літах. Зрештою, знаєте, що москалі наших полонених тортурують. Вкінці, коли б навіть хтось випадково поляг у бою, чого не сподіюся, то його жінка дістане 300 корон. Бо ж, остаточно, всі до кінця світа не будемо жити. А може хто з вас хотів би остати в живих навіки?

Капітан Загнер вп'ялив при цих словах свій зір у вояків, а передусім у Швейка, який зі своєї сторони дуже уважно глядів на капітана.

В одній хвилині Швейк виступив з ряду і сказав:

— Мельдую послухно, пане капітане, що я не хотів би жити вічно. Як треба вмерти за найяснішого пана і його фамілію — то я готов.

— Славно, бравий вояче, — сказав капітан і видав команду для батальйону:

— Ходом руш!

Батальйон рушив вперед, але кожна компанія йшла окремо. Гармати гриміли щораз сильніше і частіше. Сальва слідувала за сальвою. Переходили якраз повз одну батарею і бачили, як по кожнім пострілі дрижить повітря, а гармата підскакує. Гарматчики поскидали мундири, позасукували рукави і працювали, аж спливав з них рясний піт.

Швейк йшов побіч Балоуна безпосередньо за Лукашем. Балоун був сумний і прибитий. З руками, зложеними побожно на ладівниці, шептав молитви. Швейк потішав його як міг:

— Не бійся, Балоуне. Якщо тебе вб'ють, то жінка дістане 300 корон, так чейже сказав пан капітан. За застрілену ворону дістає побережник три крейцари, за ласицю п'ять, за куну або тхора корону, а за лиса п'ять корон. Отже коли за мужа і батька родини платять 300 корон, то хіба доволі.

Нагло десь далеко якраз з протилежної сторони ревнули гармати і над головами вояків перелетіло щось з гуком і шумом. Вояки, які були на фронті пораз перший, злякано задирали голови догори, зате вояки з воєнним досвідом говорили:

— Це шістнацятка, або ще певніше вісімнадцятка. Доки така галушка летить собі у повітрі, то ще багателька, але коли впаде між вояків, о, тоді, хлопці, треба тримати всі члени тіла вкупі.

Тим часом Швейк дальше пятакав про те відшкодування за вбитого вояка.

Над головами вояків трісла шрапнеля, а кулі бризнули густо довкруги. Якийсь вояк, що йшов за Швейком, зловився за руку, з якої текла кров, і побіг назад.

— Цей має щастя, — сказав якийсь вояк, оглядаючись за втікаючим назад раненим.

В тій хвилині надбіг оберлейтенант Лукаш і несамовитим голосом гукнув:

— Сотня! Розстрільна! Напрям — за першою чотою!

Компанія мигом ока розсипалася на всі сторони під дикий крик підстаршин, що намагалися відповідно розставити людей. З третьої чоти якийсь фельдфебель відганяв від себе вояка і верещав:

— Геть від мене, ідіоте, чуєш, чи ні? Не бачиш, що робимо розстрільну?

— Я нічого не знаю і не розумію, — сказав майже крізь плач вояк. — Я з лянштурми і в компанії я був тільки два тижні, а відтак лежав в шпиталі на запалення легенів. Я в цьому полку не служив, але в 42-му. Там нас вчили тільки повторювати, що «власником цього полку є архикнязь Фрідріх фон Кумберлянд-Брухсвілліг цу Ліннебург».

— Стули морду! Ти офермо! Гергот! Що тут діється! Посилають нам суди останніх ідіотів! Вам хіба в перинах лежати, а не на фронті воювати!

Розстрільна розвивалася сяк-так, бо ті вояки, які ще цієї воєнної штуки не бачили, гляділи як виконують її досвідчені вояки. Шрапнелі падали далше, але вже не робили ніякої шкоди. Падали вже поза ряди.

Оберлейтенант Лукаш, лейтенант Дуб і кадет Біглер йшли відважно перед розстрільною. Досвідчені вояки звернули на це увагу і сказали:

— Ми йдемо тільки на поміч. Перед нами мусять бути якісь наші частини. Коли прийде до справжньої битви, тоді ті три відважні зникнуть, як камфора.

Розстрільна дійшла до левади, яку перерізувала річка, обросла вербами. Над головами залопотів літак, а оберлейтенант Лукаш скомандував:

— Вперед! В корчі і лягати. Крийтеся швидко, бо буде скидати бомби!

Велика грізна птаха воркотіла у повітрі, ширяла понад левадою і відлетіла наліво. До Лукаша прибіг ординарець від капітана Загнера, що зі своєю компанією заляг у видолинці.

— Лежати аж до нових наказів, — скомандував Лукаш.

Вояки набирали тимчасом у фельдфляші води, пили її та міркували над тим, кого то прислали до оберлейтенанта і що з цього виникне.

— Сьогодні, а найдалше завтра дадуть нам доброго прочухана, — сказав один вояк.

— Це, колего, дурниця, — відповів інший вояк. — Це ще не є ніяка битва. Перед нами стоїть, здається, якийсь слабкий російський відділ.

Біля Швейка лежав малий веснянкуватий воячина. Коли оберлейтенант Лукаш відійшов у сторону, воячина вийняв з наплічника російський крісовий набій, запхав його в перстень багнета і став витягати кулю. Витягнувши її, висипав з гільзи частину пороху, а відтак запхав до патрона кулю назад.

— Що це за фіглі? — спитав Швейк. — Чейже тепер не вистрілить...

— Не вистрілить? — спитав воячина. — Ого! Ще й як! Чому не мала б вистрілити?

— Гарно, але ти залишив забагато пороху, — сказав Швейк, догадавшись, що означають ті «фіглі». — Гляди, братку, це може розторопшити тобі цілу руку.

— Коби Бог дав, щоби москалі розпочали знов стрілянину, то я впакував би собі ту кульку в руку, ось тут в корчах. Ніхто навіть не звернув би уваги, а я пішов би собі любенько до лічниці. Я, колего, дістав уже раз правдиву кулю в живіт і ледве мене врятували і вже знаю, чим пахне війна. Вже маю цього доволі. Я вже свищу на ту цілу війну. Треба йти до голови по розум. Найкраще намочити шматку, обвинути її довкола руки, пустити в неї російську кулю, а тоді і наймудріший лікар на цій штуці не пізнається. Так, колего, я був на фронті уже шість місяців і маю вже добрий досвід. Довго тут місця я не загірю.

— То вже краще покласти на нозі бохонець хліба, — сказав якийсь інший вояк. — Комісник задержить дим і обсмалення, а нога буде перестрілена як слід.

— На мою думку, — сказав ще третій вояк, — найкраще взяти кусень дернини, але густої, цілини. Вирізати спорий шматок, прив'язати гарненько де треба і тоді пакуй кулю, хоч би навіть австрійську. Тоді куля зробить тільки чистеньку дірку. Російська куля обтовкається в цівці і може бути шкідлива.

— До мене писав брат з лічниці, з італійського фронту, — відізвався якийсь голос з-поза корча, — що там вояки роблять собі це за допомогою каменів. Кладуть руку на одним камені, а другим каменем товчуть щосили. Мій брат пише, що так собі погаратав ліву руку, що ледве нею володіє. Але щоби таке собі зробити, на це треба мати сильний характер.

— Що ви таке базикаєте? — сказав ще один вояк. — Чи ви гадаєте, що нам конечно мусить щось злого статися? Абсолютно ні! Не стріляйте в ніякому разі, ось що. Ані одного пострілу. Я був вже на фронті п'ять місяців, але не стрілив ані разу. Не стріляй ти, то не буде стріляти тамтой! Не вбивай сам, то не будеш вбитий і не будеш скалічений.

Швейк слухав уважно цього голосу, який йому не дуже сподобався. Хотів щось заговорити до того вояка, але в тій хвилині надійшов оберлейтенант Лукаш, який побалакав щось з ординарцем капітана Загнера і видав команду:

— Вперед! За мною!

Шрапнелі перестали падати, стрілянина притихала. Розстрільна перевалила через леваду і через одні гони поля стала вибігати на широку узбіччя. На вершку цього узбіччя побачили вояки нову картину війни: цілий вал російських трупів. Австрійського трупа не було там ані одного, бо команда розумілася на справі і видала відповідний розпорядок, щоби своїх трупів негайно прибрати.

Доки вояк не бачив цілої дійсності власними очима і безпосередньо в битві, доти з'ясовували йому війну так, як

це роблять на ярмарочних картинах, на яких гинуть тільки неприязельські вояки. Наші вистрілюють їх, мов шпаків, виколюють багнетами, женуть, січуть, рубають, гонять перед собою, мов отару баранів... Але самі ці рубаки дивним дивом виходять без ніяких втрат, так гейби неприязель не мав ні крісів, ні багнетів. Ціла хмара ангелів-хоронителів стоїть за кожним австрійським вояком, бо за них буцімто молитися у Відні старенький монарх...

Купа російських трупів лежала обдерта з чобіт, горілиць, лицем до землі і на боці, як попало, а їхні вишкірені зуби і чорніючі обличчя мали додати відваги австрійським воякам.

Швейк аж затрясся, побачивши купу трупів, а відтак приглянувшись їм ближче, сказав до волонтера Марека:

— Я певний цього, що закопають їх так без усього і навіть не посиплють вапном. А чейже воякові належить за його відвагу глибока могила і вапно...

На це відповів йому Марек словами, які торкалися зовсім іншої справи:

— Добре є або намочити кусень шмати, або взяти кусень дерну. Мені снилося, колего Швейку, що я був вдома на відпустці. Мати наварила кнедлів з черешнями і подавала їх на стіл, а в тій хвилині приходить до світлиці послугачка і каже:

— Пані Марекова? А де ваш син? — Бо мене з-поза макітри кнедлів зовсім не було видно. Тоді я відізався, а послугачка підходить і каже:

— А з вами, паночку, що діється? А хто ж то вигадав так довго сидіти на фронті? Усі порядні вояки є вже або в Росії, або в лічницях. Чейже самі одні не дасте неприязелі ради...

Чи віриш ти, колего Швейку, що сні походять від Бога? Бо я вірю. Мені, знаєш, ця війна зовсім не подобається. Я чую, що я по смерті ходив би і лякав би людей, коли б мене поховали нагого й босого.

Швейк, зворушений страшною картиною війни, відповів так, що ні пришити, ні прилатати:

— Господь врозумлює людей всяко. Щодо того дерну, то не знаю, але здається мені, що мокра шматка була б добра. Таку шмату можу тобі намочити, а відтак відведу тебе на перев'язочний пункт.

На самім гребені узбіччя ріс рідкий березовий гай. Коли лава вояків до нього дійшла, Швейк аж крикнув зі здивування. В тім гаю було повно війська. Були там прусаци, гонведи, босняки, піші драгуни, кілька відділів з метачами мін, гусари і маса піхоти з різних-прерізних полків. Батальйон затримався перед босняками, а ті привітали свіжих товаришів словами:

— Єбем ті душу! Буде штурм, буде рум. Без руму нема штурму.

З фронту доходив пекельний галас стрілянини і торохтіння скорострілів. Російська артилерія знов відізвалася і стала сипати шрапнелями, але досить рідко і нешкідливо.

— Не мають вже муніції, — шептав на вухо лейтенант Дуб оберлейтенантові Лукашеві. — І сьогодні знов будуть москалики брати ноги за пояс. Підемо за ними, мов буря...

— Ба, — сказав недовіжливо оберлейтенант Лукаш, — ще не знати, як воно буде. А може ще доведеться нам йти на багнети? Швейку! — сказав Лукаш, обернувшись назад, — а не забудьте, що ви є ординарцем, і держіться близько мене. А ти, Балоуне, драбе один, пильнуй добре моїх консерв, щоб не пропали у твоїм бездоннім шлунку. Там, що коли б я вийшов ранений, то поїдеш зі мною додому.

Босняки мали добрий ніс. Як стало смеркати, позаду за ліском заторохтіли харчові вози, наладовані бочівками. Видавали рум. Частина за частиною підходила до возів і наповняла румом польові фляжки, а хто швидко впорався з одною, міг дістати другу. Рум зробив своє негайно. Настрій у вояків помітно поправився. У вояків вступив войовничий дух і бадьорість. Кидали грізні слова: Єбем ті душу. Німці стали співати якусь пісеньку. Один чех впився і, вчепившись берези, став п'яненьким голосом наспівувати:

*Там де Краснік, там де Сян,
Кров зросила жовтий лан;
Бачиш людську кість щокрок,
За горбком стоїть горбок...
Я там в нічку варту мав,
І про дім я там думав.*

— Той драб почне ще тут пхенькати, — сказав один вояк і відірвав п'яного від берези.

Коли вже зовсім смерклося, знов залунав наказ:

— Вперед! Вперед!

Маса війська знов рушила вперед. Вояки були здебільша п'яні і йшли вперед, мов барани до ятки. Йшли вмирати за славу Австрії. В тій хвилині вояки були в такому стані, про який пресо-ве бюро писало:

— «Наші війська своїм безприкладним героїзмом і готовністю до самопожертви викликають загальний подив. Атакують ворога з нечуваною відвагою і погордою смерті. Йдуть вперед і ломлять перед собою всякий, хоч би й найбільший, ворожий спротив».

Ясна річ, що це саме пресо-ве бюро ніколи не додавало, що тим чародійним засобом до збуджування такого героїства був просто рум, той підленький воєнний труночок, який «на гвалт» фабрикували всі гуральні і промислові жидки від Судетів аж

по Адріатичне море, заробляючи на цій фабрикації цілі маєтки. Вояки заливалися румом і падали на колючих дротах або на російських штиках, а вони збивали на цім гроші. Не диво, що зі свого боку російське пресове бюро нераз писало: «Ми частинно перекололи, частинно захопили в полон цілу австрійську частину, майже зовсім п'яну»...

Алкоголь робив своє: він викликав у вояка памороки і зовсім його засліплював. Він не вважав уже ані на своє здоров'я, ні на своє життя, ні на колючі дроти, ні на бренючі кулі. Йшов на смерть, мов тварина. Вистарчало з-позаду кричати:

— Вперед! Вперед!

Так воно було й тепер. Кулі свистали і дзижчали щораз густіше і щораз ближче голів. Швейк відганявся від них, мов від мух:

— Пропадай, попадай! Геть від мене!

— Вперед! Вперед! — гукнув хтось з-позаду безпосередньо за Швейком. По голосу пізнав Швейк капітана Загнера. — Вперед! Вперед! — повторив якийсь інший голос. Був це голос оберлейтенанта Лукаша.

Швейк обернувся назад, але вже не побачив ніякого знайомого лица. За ним йшли самі чужі вояки. Якийсь грубий прусак штовхнув Швейка під бік і зашваркотів люто:

— Гей! Ти, думаєш держати фронт позаду? Ти зафайданий! Позаду вільно бути тільки панам старшинам!

— Ба, ба, ба! — сказав легковажно Швейк. — Треба передусім знати, хто я є. Отже я, голубчику, є сотенний ординарець і мушу держатися близько пана оберлейтенанта, щоб на випадок чого поспішити йому з допомогою. Бо той ідіот Балоун напевно десь у цій метушні загубився.

В цій саме хвилині у лави вдарила граната. Величезна блискавка стрілила з землі догори, земля застогнала, а дим заслони́в околицю. Від гуку Швейк аж покотився на землю. Лежав на землі доти, аж доки всі не порозбігалися на всі сторони. Відтак піднявся, обмацався по всьому тілі і сказав сам до себе:

— Що й казати! Гарний феєрверк! Кращий від тих, які пускають в Празі на фестинах. Тільки цей робить забагацько галасу і може когось забити.

В тій хвилині знов пролунало: — Вперед! Вперед!

Вояки гнали вперед, мов скажені пси, падаючи щохвилі на землю. Деякі з них вже не піднімалися, але велика більшість гнала далше. Гранати тріскали вже поза розстрільною.

Швейк використав хвили́ну миттю перебіг до якогось великого корча, що ріс на межі. Там знов положився на землю. В тій хвилині підійшов до нього якийсь мадярський старшина з револьвером і пігнав його далше вперед. Швейк помітив, що за розстрільною слід в слід йде ціла розстрільна польових жандармів і старшин.

— Це щось таке гейби поліційна облава, — подумав Швейк і чимдужче побіг вперед. — Коли поліція в Празі за кимсь шукає, то робить це зовсім так само.

Мадярський старшина йшов слідом за Швейком. Швейк оглянувся і сказав до мадяра:

— Мельдую послушно, я мусив трохи прилишатися позаду не з боягузства, але тому, що я чекав на свого пана оберлейтенанта. Прошу не денервуватися. Я здаю собі з цього справу, що дисципліна на фронті мусить бути!

Сказавши це, Швейк знов потиснув вперед, замішався в юрбу вояків і вкінці добіг до окопів, неглибоких і наборзі приготованих. В тих окопах напів стояли, напів лежали задихані і замурзані вояки і стріляли мов без пам'яті.

Стрілянина з кожною хвилиною змагалася, бо раз у раз лунала команда старшин:

— Стріляти! Жваво стріляти! — Кріси затаракотіли, а від пострілів блимали в пітьмі тисячі маленьких вогників. Та стрілянина тривала з десять хвилин, а чверть години перелітали над окопами гранати і шрапнелі. Відтак прийшла до голосу артилерія обох сторін, а в середині стрілянина замовкла, бо наказали припинити вогонь. Однак тиша тривала коротко і залунала вимовна команда:

— Байонет ауф! Штурм! Штурм! Форвертс! Форвертс!

Вояцька маса вискочила з окопів, щоби мордуватися з противником уже безпосередньо.

До голосу мали прийти за хвилю багнети, що мали розпороти не один живіт, не одну грудь.

Ледве вояки вискочили з ровів, почала їх по п'ятах кропити австрійська артилерія. Чути було, як хтось кричить до телефону:

— Шперфаєр! Шрапнель-гранати!

Техніка війни була вже в тім часі знаменита. Кого не задрів до штурму рум, того підганяла власна артилерія, обстрілюючи спину своїх власних вояків.

Швейка пірвала за собою юрба. Він миттю перебіг невеличку віддаль, яка ділила його від російських ровів, але ті рови були вже порожні. Залишилися в них тільки вбиті і ранені.

— Не затримуватися! Вперед! Вперед! — кричали безупинно старшини. Розстрільна перевалила через російські рови і пігнула далше в пітьму. Швейк затримався серед ранених москалів.

— Ага! — сказав, — бачите, хлопці, що з нашим військом нема жартів. Бачите, як вас гарненько потовкли! А треба вам зачіпатися?! Ви чейже повинні знати, що навіть цивіль, коли залле собі пельку румом чи чим іншим, то може іншого покалічити, чи навіть вбити.

Швейк добув свою польову фляжку і став деяких ранених поїти румом.

По хвилі австрійська розстрільна стала завертати. Москалі цезли в пільмі і годі їх було наздогнати. З ровів виносили вбитих і ранених й передавали їх санітарам. Вояки проклинали:

— А щоб вони ноги поламали! Завтра вранці доведеться знов за ними гнати. Тепер не задержаться вже хіба аж в Москві. Кажуть, що німці є вже під самою Варшавою. Якщо дамо їм кожного дня такого бобу як сьогодні, то швидко перетеребимо їх усіх.

— Добре, добре, — сказав Швейк, — а чи їх ще багато там є? Добре було б поділити їх усіх на рівні порції і вигублювати кожної днини однакову порцію. Тоді був би якийсь порядок. Ці порції не повинні бути надто великі, бо як то кажуть: менше вкусиш, скорше ликнеш.

В тій хвилині якась постать стала підходити до Швейка і кинулася йому в обійми.

— Швейку, брате, ти жиєш?

— Жию, — сказав радісно Швейк. — Бачу, що й тебе, брате волонтере, лихо обминуло. Я думав, що не побачу тебе вже ніколи, бо підеш до лічниці.

— Капітана Загнера забрали до лічниці, — сказав один вояк. — Здається, оглушила його граната.

— Не говори таких дурниць про гранати, — сказав невдоволено якийсь вояк. — Капітан має такі пігулки, що викликають омління. Зажие таку пігулку і вміває. Я бачив його вже тричі в полі і за кожним разом, як тільки приходить до наступу, то він вміває, паде і кричить, щоб його забрали до лічниці. Так, так, колеги, наші панове старшини вміють давати собі раду, хоч би тому, що знаються, мов лисі коні. А нашого брата то хіба тоді дають до лічниці, коли вже несе свою голову під пахвою.

— Про ці пігулки я також вже чув, — сказав Марек, нахилиючись до вуха Швейка. — Не маю відваги самому собі щось вистроїти. Доведеться хіба таки впасти трупом від ворожой кулі чи гранати.

— Знаєш, колего, — потішав його Швейк, — ранок є завжди мудріший від вечора. Переспися, а завтра побачимо. А що є там дальше перед нами? Ти не бачив?

— Нічого нема, — сказав Марек. — Є якісь три російські гармати і кілька скорострілів. Все це залишилося на полі, бо ніхто не хоче цього тягнути. До чорта кому цього треба! Всі такі потомлені!

Марек підніс ковнір, вигідно положився і як стій заснув.

Швейк тим часом кури́в файку, а коли якийсь капрал покликав його, щоб негайно пішов на варту, взяв кріс і пішов.

Проїйшов кілька кроків серед темноти в напрямі, який вказав капрал, і нагло поховзнувся. Мало не перевернувся на землю.

Подивився під ноги і при відблиску жару файки побачив на землі людську ногу в халаві чобота разом з частиною черева, з кишками, обмотаними на халаві.

— Бідолахо, бідолахо, — прошептав наляканий трохи Швейк. — Санітари щось не дуже про тебе подбали. На страшнім суді будеш мусити по кусневі стягатися.

Швейк звелів їти спати вартівникові, якого заступив і по хвилині розпізнав в пійтмі залишені москалями гармати, а недалеко від них два скоростріли.

— А дивіться, дивіться! — сказав сам до себе Швейк. — Москалі мають скоростріли на коліщатах. Це таки краще, ніж носити ту погань на плечах. — Один скоростріл прив'язав собі до пояса, другий вхопив за замок і рушив з цією здобиччю в напрямі окопів.

— Гайда! Вперед! Марш! — підбадьорював себе весело Швейк.

Коліщата скрипіли, Швейк трохи сопів, але тягнув захоплено даліше. Вкінці станув на тому місці, де йому наказали вартувати, а коли по годині прийшла зміна, затягнув оба скоростріли аж до ровів і в якімсь розмірнім задоволенні заснув між обома скорострілами.

Досвіта в окопах загуло. Підстаршини стали гукати на вояків і будити їх зі сну.

— Кожний до своєї частини! Всі з 91-го полку виступай направо! Шістдесят шостий гонведів назад — зміна.

Швейк збудив Марека, а відтак викарабкався на окопи, запрягся до скорострілів і тягнув їх направо, де небаром стрів оберлейтенанта Лукаша, що перейняв по капітанові Загнерові команду батальйону й організував батальйон до нових боїв. Батальйон втратив чимало вояків і Лукаш був щиро врадуваний, коли побачив Швейка, який не тільки жив, але ще й тягнув на поясі таку цінну воєнну здобич, як два російські «Максими» — скоростріли.

Швейк тягнув за пояс скоростріли правою рукою, отже мусив салютувати лівою:

— Пане оберлейтенанте, інфантерист Швейк слухняно голоситься в компанії як ординарець. Нового нічого не скоїлося, а битва цілком виграна. Ті два скоростріли я здобув вчора на москалях в часі бою, але коліщата страшно скриплять, бо цар забув казати їх намастити. Мельдую послушно, що цю воєнну здобич віддаю своєму полкові, на більшу славу, щоб газети мали про нього що писати.

— Швейку, — сказав Лукаш дуже поважно, мало не гнівно, — чи ви знаєте, що где такого ординарця, що в часі битви відійде від свого зверхника? Куля в голову!

— Мельдую послухно, що я це знаю, пане оберлейтенанте, — відповів смиренно Швейк, — але мушу сказати, що я на вас ждав під одним корчем, бо я знав, що ви за мною затужите. Але що було робити, коли якийсь оберлейтенант від гонведів хотів мене за те застрілити з револьвера, бо думав, що я сховався під тим корчем з боягузтва. Мельдую послухно, зате я допоміг виграти битву і здобув на москалях ці скоростріли. Гляньте, пане оберлейтенанте, які гарні скоростріли, на коліщатах. Чому в нас таких нема, чейже це практичніше, коли скоростріл їде собі на коліщатах. Мельдую послухно, чи сьогодні будемо фасувати рум?

— А, Швейк тут?! — сказав за плечима Швейка якийсь голос. Швейк оглянувся і побачив лейтенанта Дуба. Дуб говорив далше:

— А де ви були, як була битва і ми всі різалися з москалями? Га? Я дав би за це голову, що ви не дали ні одного стріла! Дивуюся навіть, що ви не є ще у москалів...

Швейк легковажно споглянув на Дуба і приготував вже якусь відповідь, але випередив його в цьому оберлейтенант Лукаш, який сказав гостро, показуючи на два здобуті скоростріли:

— Швейк є хоробрий вояк, маєш на це доказ і не дорікай Швейкові. Подам його до нагороди малою срібною медаллю. Така нагорода за два ворожі скоростріли йому справедливо належиться.

Дуб відійшов дуже невдоволений, а тоді Лукаш сказав до Швейка:

— Ти лайдаку, ти, звідки ти стягнув ті скоростріли?

На відповідь не було часу, бо негайно гуркнули гармати і три гранати тріснули так близько, що Швейк розняв руки і сказав:

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, що москалі стріляють напевно з тих гармат, біля яких я стояв вночі на варті і звідки я відтягнув ці два скоростріли. Напевно з тих гармат. Стояло їх там три, пане оберлейтенанте.

— Як це? То ви здобули були навіть гармати? А чому ж ви їх там залишили?

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — зітхнув Швейк, — гармат, на жаль, я не міг на поясі сюди притягнути. Навіть для двох пар коней було б при них чимало роботи...

Стрілянина пожвавилася і за короткий час зробилася навіть нагальною. По півгодиннім бомбардуванні видно вже було, що москалям спішає на допомогу резерви. Йшли нові лави москалів, густі, спокійні і рішучі.

— Чи спробують нас обходити, чи перейдуть до фронтової атаки? — подумав Лукаш. — Здається, що ці не мають вже охоти втікати.

І справді так сталося. В одній хвилині серед російських лав загриміло: гурра — гурра — гурра! Москалі рушили до наступу.

Батальйон спочатку захитався був, але наступ відбив. Біля полудня москалі наступ поновили. Ситуація для австрійців ставала небезпечною. Лукаш отримав наказ до відвороту.

Зрештою, вояки завертали вже самі, не чекаючи наказів. Цілу околицю нагло залляли ворожі війська, що посувалися вперед, мов повинь. Команда кинула напропаще сотню гонведів, щоби хоч на короткий час стримувала ворожий наступ. Сотня почала свою роботу, але не встигла на довший час захистити відвороту.

Оберлейтенант Лукаш бігав серед вояцьких рядів, мов навіжений, і кричав:

— Назад! Назад!

Воякам не треба було повторювати цієї команди двічі. Вони як стій завертали з місця, обертали шапки на головах дашком назад і говорили:

— Тепер через який тиждень наступатимемо таким способом, бо москалів налізло, мов сарани. Гей, колеги, мастить п'яти заячим смальцем!

Відворот тривав аж до полудня. На заткання прориву на фронті кинули німецькі частини, які підвезено самоходами. Батальйон Швейка був вже в тій хвилі біля якогось залізничного двірця, що горів. На рейках стояв якийсь потяг, що також зайнявся. Горів також якийсь магазин.

Москалі хвилево зупинилися і збирали наново сили. Під вечір повторили наступ. Російська артилерія гатила австрійські становища барабаним вогнем. Внаслідок того австрійський фронт завертав поводи щораз даліше. Батальйон 91-го полку дістав наказ обсадити і держати залізничний двірець. Батальйон негайно підійшов до самого двірця, але в тій хвилині ворожа артилерія звернула на нього всю свою лють. Запалений потяг мусив негайно покидати двірець.

— Двірець оборонити за всяку ціну, — приказав Лукашеві бригадієр, отримавши від Лукаша мельдунок про грізну ситуацію на двірці.

— Ви скажіть, щоб пан полковник сам прийшов захищати двірець, — сказав Лукаш люто до гінця. — На двірці тепер не вдержалася б і собака.

Ворожа артилерія стала сипати на двірець стрільними щораз густіше. Вояки почали розбігатися, а Лукаш кидав прокльони:

— До сто чортів! Що це за комедія?!

— Мельдую послужно, — закричав до вуха Лукаша Швейк, — що гранати зовсім розбили нашу четверту чоту. Пан лейтенант Дуб...

Гранати били, мов град, риючи землю і обсипуючи нею все довкруги. Швейк напружував голос і кричав щосили до Лукаша:

— Пане оберлейтенанте, найкраще зробимо, коли звідсіля заберемося. Ті гранати можуть нас повбивати! Рятуймо свій гонор!

Вояки втікали тим часом цілими купами і щойно за двірцем вдалося їх стримати і звернути знов фронтом до ворога. Вояки вхопилися за лопатки і стали закопуватися. Поволі батальйон став знов стягатися до купи. Коли виявилось, що з одинадцятої компанії пропала майже ціла четверта чота, Швейк підійшов до Лукаша і салютуючи сказав:

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, що не було часу забрати пана лейтенанта Дуба, хоч пан капітан Загнер наказав нам забирати з поля бою ранених. Мельдую послухно, що до самого вечора не були б ми могли позбирати усіх кусників з пана лейтенанта Дуба, бо в нього вцілила граната і розірвала на шматки.

— Отже наш лейтенант Дуб уже скінчив війну, — сказав задумливо Лукаш. — Про це, певно, не говорив з ним ще перед війною його староста.

— Саме там не мав пан лейтенант Дуб щастя, — сказав Швейк, — бо там якраз найбільше били москалі з гармат. Але, Мати Божа, — крикнув нагло Швейк, — адже я там мусив згубити свою люльку, ніде інде, тільки там.

Почав шукати по всіх кишенях, перетряс наплічник, заглянув навіть до хлібника і до ладівниць, але люльки не було. Швейк застогнав так жалібно, що аж самому Лукашеві зробилося жалко.

— Все, що дотепер сталося, це марниця, — сказав Швейк, — пан лейтенант Дуб уже пішов на «гіммелькомандо» і має спокій, але що я діятиму без люльки?

Лукаш потрапив у якусь тупу задуму. Ціла та війна і цілий світ видалися йому купою блаженств. Звелів Балоунові принести собі пляшку сливовиці і потягав з неї до самого вечора. Не чув вже навіть, що по обох сторонах притихла крісова й артилерійська стрілянина. Як сидів під якоюсь сосною, так і задрімав. Швейк нахилився над ним і сказав:

— Гольнув собі, мов старий швець, а спить, мов дитятко. М'яку має натуру, сердега.

Прикрив оберлейтенанта плащем, сам поклався біля нього і став пригадувати собі гарні картини з проповіді фельдкурата, що говорив воякам про красу побоєвища, вкритого трупами, про зойки конаючих, про іржання коней і про заграву палаючих stodol.

— Треба було тому фельдкуратові сказати «панське» слово, — подумав Швейк і заснув. У сні бачив, як граната вдарила в лейтенанта Дуба, а він сповитий димом і вогнем піднімається до неба, немов пророк Ілія на полум'яній колісниці. При небесній

брамі метушня і натовп душ, повбраних в найрізніші мундири, а душа лейтенанта Дуба пробивається крізь ту метушню і кричить на вояків:

— Пустіть мене! Що це за порядки?! Як стоїте? Ви мене ще не знаєте! Я згинув за Австрію і маю право розмовляти з Паном Богом перший.

Надійшов святий Петро і став втихомирювати душу лейтенанта Дуба:

— Стій, стій! По черзі! Тут кожний рівний!

Але душа Дуба закричала:

— Я впав за найяснішого пана, я маю право стати відразу до рапорту перед Богом. Прошу мене замельдувати і багато не говорити. Випрошую собі... Ви мене ще не знаєте, але не раджу вам, щоб ви мене пізнали... В тій хвили відізався позад юрби якийсь величний голос:

— Хто там так горлає? Ага! То лейтенант Дуб? Лейтенанте Дубе, заспокійся! Ми з тобою зараз поговоримо. За що ти, лейтенанте Дубе, переслідував хороброго вояку Швейка? Га? За що ти на нього робив доноси? За що ти йому огірчував життя?

Душа Дуба тряслася, мов у пропасниці. Не відповідала ні одним словом, тільки тихенько йойкала:

— Йой, йой, йой, пустіть мене до рапорту, пустіть мене до рапорту!..

— До пекла! — відізався знов маєстатичний голос...

В тій хвили Швейк пробудився і сказав:

— Що за дурний сон. Тьфу, тьфу, тьфу!

Уже світало. Швейк сягнув рукою до кишені, шукаючи люльки. Пригадав собі знов, що люльку чейже згубив. Дрижав від холоду на всьому тілі, отже миттю зірвався на рівні ноги, щоби розігрітися. Всі довкруги ще спали, тільки вартівники вешталися поміж соснами. Швейк вийшов з лісу. Перед ним стояв вояк з його чоти. Почувши за собою кроки, вояк налякався і націлівся до Швейка з крісом:

— Гальт! Вер да?

— Не кричи, дурню! Не бачиш, що це я? Виходжу на стежу. Ох, ти офермо рекрутська!

— Ах, то ви, Швейку? — сказав вартовий, опускаючи кріс. — Не знаєте ви, чи сьогодні буде кава? А кухня наша є, чи пропала?

— Цього не знаю, — пробурмотів Швейк. — Про це найкраще спитати кухаря, а не мене. Ще такими дурними справами стану забивати собі голову?!.. Зрештою, сьогодні розігріють нас москалі і без кави...

— А польовий клич знаєте? — спитав ще вояк Швейка.

— Знаю, — сказав Швейк, — «загублена люлька».

Вже досвіта загриміла російська артилерія, але так нагально, начеб мала аж забагато муніції і не знала що з нею почати.

Найгустіше обсилав ворог околицю двірця, де Швейк шукав якраз своєї загубленої люльки. Правдоподібно неприємель запримітив на двірці Швейка, бо став гатити густо шрапнелями. За хвилю заклекотів ще ворожий скоростріл, що також взяв за ціль залізничний двірець. Швейк вважав за відповідне скритися за муром спаленого станційного будинку. Скулившись під муром, став пригадувати собі як сюди були зайшли, а куди втікали. А коли гармати і скоростріл затихли, пішов у відповідний напрям. Знайшов якраз ту яму від гранати, що розторошила четверту чоту лейтенанта Дуба. Став довкруги тієї ями кружляти.

— Ну, довкола цієї ями можна кружляти навіть до судного дня і нічого не відшукати, — подумав спочатку Швейк, трапляючи надію віднайти свою люльку. Обійшов яму раз, обійшов другий і нагло радість засяяла на його обличчі.

У вогкій траві лежала його люлька, його власна, кохана люлечка, а на ній мерехтіли краплі роси, мов сльози жалю по втраті свого пана. Швейк зігнувся, щоби підняти люльку з трави, але в тій хвилі ворожий скоростріл почав наново сипати кулі просто під ноги Швейка. Швейк миттю підносить люльку з землі і ще скоріше втікає знов під мур двірця, шукаючи там захисту. Тут вийняв з торбини пачку тютюну, набив люльку і хотів вже закурити, але враз помітив, що цибух люльки надбитий, а також бракує кінця мундштука. Аж тепер зрозумів, що тут сталося. В хвилі, як піднімав з землі люльку, почув був, що вона начеб хотіла вирватися йому з рук. В тій хвилі вдарила була в люльку куля зі скоростріла і так її покалічила.

Швейк висунув руку з-поза муру і погрожуючи російському фронтові, сказав з погордою:

— Ох, ви голодранці! Такі з вас вояки? Псувати мені люльку, то у вас називається героїство?!

Відповіді на це питання не отримав. Гранати і шрапнелі знов стали обсипати двірець. Тільки хвилями двірець був безпечний, коли російська артилерія переносила вогонь на австрійську артилерію, яка стояла за лісом.

За румовищем спаленого магазину сидів Швейк і цмокав в губах люльку, притримуючи її в зубах за відламок мундштука. Рівночасно на догаряючій платві варив собі каву. Був дуже веселий, задоволений з того, що віднайшов бодай побиту свою люльку. Зарослий, як дід, і замуззаний, мов коминяр, став пити заварену чорну каву, а напившись, витягнувся вигідно на сонці і почав навіть підспівувати пісеньку:

*Як мня в сині штани вбрали,
Ще й карабін важкий дали,
Кажуть спати на шпрозаку
З головою на рюкзаку...*

*До схід сонця кажуть встати,
Гвер і мундур пуцувати,
А я все те лиш партачу,
За тобою, мила, плачу...*

Вояцька пісня Швейка гомоніла серед густої стрілянини, а співак додавав строфу за строфою, аж дійшов до того місця, де вояк дорікає дівчині, що заходила до касарні і через те втратила віночок. Вкінці Швейк замовк. Недалеко від себе почув якийсь людський стогін. Швейк пішов туди, звідкілья доходив голос і за магазином знайшов молоденького вояка, що спираючись на руках, ліз на череві в сторону Швейка. Вояк мав у підштанцях повно застиглої крові. Йойкаючи, підлазив до Швейка серед великого болю, мов кіт з порушеним хребтом. Побачивши Швейка, зложив руки, мов до молитви і заговорив до нього:

— Рятуйте, рятуйте мене, благаю вас!..

— А тобі що зробили, сарако? — спитав співчутливо Швейк. Став оглядати вояка і ствердив, що він має перестрілені обі литки. Підніс його обережно і заніс до магазину. Там стягнув з нього чоботи, розпоров штани, а відтак приніс з недалекої криниці води і обмив воякові рани. Воячина при цих Швейкових заходах тільки йойкав і стогнав. Швейк наклав йому сякий-такий бандаж і сказав весело:

— Ну, ну, не пхенькай, нічого тобі, камрате, не станеться. Будеш жити до самої смерти. Куля перейшла, здається, через литки, але не зачепила костей.

— А, щоб на них пошесть! — стогнав воячина, проклинаючи москалів. — Ох, мої ноги, мої ноги...! — Вояк аж заплакав з люті і з болю.

— Не реви, не реви так, мов пастух, — втихомирював Швейк раненого. — Радше затисни зуби і спробуй заснути, то це принесе тобі полегшу. Зрештою, як будеш кричати, то готове ще бути нове нещастя. Можуть розпочати наново стрілянину. Але зажди, я перенесу тебе до тієї ями від гранати, бо тут може впасти на тебе кусень муру. А тоді може з тобою бути амінь. А сам скочу, щоб роздобути дещо з харчів.

Переніс раненого вояка до ями і пішов на двірць. В канцелярії двірця не було нічого, тільки розбитий телефонічний апарат, але в пивниці знайшов Швейк кіш з великим плетеним бутлем. Багнетом вилупав корок і понюхав, що криється в бутлі. Аж крикнув з радости:

— Гергот! Та це ж вино! Бігме вино! А воно як тут втрималося? Це справді щасливий трафунок.

Швейк наляв цілу їдунку вина і став пробувати його смак. За першим ковтком аж облизався. Вино було знамените. Приклав їдунку до губ і за хвилину випив вино до краплини.

— Тож то винце, винце, брате милий! Господь, видно, пам'ятає про нас. Але пити багацько вина натище, здається, не добре. Вперед добре було б дещо перегризти.

Виніс бутель з пивниці перед двірець, а відтак поліз до магазину на розшуки. В магазині було пусто, тільки в однім куті стояли якісь обсмалені скриньки. Швейк підійшов до тих скриньок, підважив багнетом дощинку і зацікавився: у скриньці лежали російські м'ясні консерви. Швейк став негайно виймати їх і в плащі виносити перед двірець, де вже стояв бутель з вином. Відтак пішов до раненого, забрав наплічник і став у ньому зносити консерви до ями.

Ранений молодий камрат був увесь пообкладуваний коробками консерв, а коли Швейк притаскав останню посилку цих несподіваних скарбів, сказав з задоволенням до раненого:

— Ну, Богу дякувати. Назносив я тут харчів чимало, можемо тут навіть видержати облогу, москалі можуть нас поцілувати десь...

Відчинив кілька бляшанок і пішов з ними знов на двірець, де ще тлів вогонь. Загрів консерви і повернувся з ними до раненого. Сам став жадібно їсти м'ясо і припрошувати до нього нещасного камрата.

— Їдж, хлопче! Москалі мають консерви, мов курятину. Аж шкода для них таких консерв. Повинні їх нам віддати добровільно.

Оба вояки стали харчувати з великим завзяттям, запиваючи консерви вином. Вино розгрівало кишки, а в душі викликало радість і надію. Від часу до часу ще вибухали гранати і шрапнелі, але воякам здавалося, що це тільки музика грає в дні іменин найяснішого пана... Вже смеркалося, як Швейк весело підспівував:

*На дворі вже тініч біла,
Як мене пестила мила,
І шептала: мій медочку,
Ходім трохи до садочку!..
А я кажу: добре, кицю, —
Нарвем квітів там китицю,
Сядемо під куц калини
Й дождитимемо днини.
Рахуватимеш листочки,
Чи поверну за три рочки,
Бо йду завтра воювати,
Мушиш мене вижидати.
Ой, три рочки забагато
Бо що скажуть мати й тато,
Що так довга є розлука,
А тимчасом — мають внука.
Ой три рочки — то неволя,*

*Синок росте, мов тополя —
В батька вдався той гульвіса,
Хоче вже багнета й кріса...*

— Ой, ой, ой, пощо йому того кріса, — сказав п'яним голосом ранений воячина... — Ой, від кріса болить, болить. А щоб їм ноги поломало, а щоб їх пошесть забрала, ой, ой, ой.

Рани відзивалися і боліли, дарма що вояк втихомирював біль знутра, заливаючись вином.

А тепер він знов нахилив бутля і налив собі в їдунку вина. Припав губами до їдунки і смоктав, як дитина молоко.

Біль у нього знов ущух і він за прикладом Швейка став і собі муркотати під носом якусь пісеньку.

Тим часом крісова стрілянина вже була вщухла. Противники відпочивали. Перестрілювалася з обох сторін тільки артилерія, марнуючи муніцію.

Таку хвилову тишу на фронті описував австрійський генеральний штаб в газетах звичайно в такий спосіб:

«На східному фронті без змін. Наші війська укріпилися на передбачених згорі позиціях. На деяких відтинках фронту відбуваються величаві артилерійські двобої. Наш знаменитий наступ перервала на довший час погана погода, що не дозволяє розвивати намічених операцій. Особливою перешкодою стає мряка, що залягає увесь фронт».

Два дні і дві ночі перебував Швейк зі своїм раненим камратом у вирві від гранати. Друга менша вирва служила їм за лятрину. Третього дня ворожа артилерія стала знов бомбардувати двірць, але раптом стріли затихли. Російський фронт перервали дальше на північ німецькі частини і москалі подалися знов на всьому фронті.

Коли ствердили, що противник справді вже втікає, переслідуваний свіжими військовими частинами, кількох старшин виїхали на побоевище, щоб приглянутися картині смерті і знищення. На побоевищі вешталися санітари.

Гурток старшин під'їхав під двірць, бо там кипіла найгостріша боротьба і біля двірця впало найбільше гранат. Старшини позлазили з коней і заглядали до великих ям, виритих гранатами. Нагло полковник Шредер зупинився, даючи знак, щоб старшини замовкли. З глибини землі доходив сумовитий, тихий спів:

*Чи я його не кохала?
Чи я йому не казала:
Прийди, любий, в темну нічку,
Поцілуєш губи й щічку...
А ти, а ти, сучий сину,
Знайшов іншу запасчину,
Мене кинув, взяв багату
Кривоногу і горбату?*

— Що це, злий дух відзивається з-під землі, небіжчик, чи якийсь вар'ят? — сказав полковник Шредер, витягаючи револьвер.

Але в тій хвилині наче б виріс з-під землі вояк, моторним кроком підійшов з ями до старшин, зупинився перед ними за три кроки і голосив:

— Мельдую послухно, пане полковнику, що згідно з наказом я обсадив і держу залізничий двірець.

— Ви тримаєте двірець? Як це? Чейже двірець необсаджений, — сказав полковник розгублено.

У відповідь на це вояк знов сказав:

— Мельдую послухно, що двірець обсадив я в понеділок вночі, голодний і спрагнений і на цьому становищі я видержав аж до сьогодні, бо воякові не вільно покидати без наказу становища, а я, мельдую послухно, такого наказу від pana полковника не дістав. Мельдую послухно, що маю тут одного раненого і люльку з перестріленим цибухом.

— Чоловіче, чи ви з мого полку, — спитав крайньо здивований полковник. — З котрої ви компанії?

— Мельдую послухно, що я Швейк, ординарець 11-ї компанії, 91-го полку. А це, — тут Швейк показав пальцем на присутнього оберлейтенанта Лукаша, — є мій зверхник.

— Пане оберлейтенанте, — сказав полковник до Лукаша, кладучи Швейкові на рамя руку, — цього рядового представити до нагороди великою срібною медаллю за хоробрість перед ворогом і за зразкову обов'язковість. Це винятково хоробрий вояк, а таких вояків наша армія потребує якнайбільше. Про його вчинок треба написати в наказі і прочитати воякам. Сервус!

Вийняв з кишені 20 корон і подав Швейкові руку.

Швейк передав свого раненого товариша санітарам, а сам напакував у наплічник консерв, зілляв до польової фляжки решту вина і помарширував під ліс до своєї компанії, де довідався, що Ходоунський є ранений в голову, а волонтер Марек ще в понеділок відійшов з фронту з простріленою рукою.

— Цього я й сподівався, — зітхнув Швейк. — Мої дорогі камрати вже щасливі. Сидять собі уже мов у Пана Бога за пазухою. Вже не потребують навіть мене, щоб я їх розважав. От, брате Балоуне, остали ми оба, мов ті останні могікани. Маєш тут, ненажеро, консерви. Бери, тереби їх, скільки можеш! За це будеш мені чистити медалі, які мені обіцяли. Ще сьогодні напишу до пані Мюллерової, щоби мені прислала кілька коробок «пуцпонади» до медалей.

Батальйон стягнули з фронту і відіслали на довший час для спочинку і поповнення до місцевости Ясенів. Батальйон був дійсно дуже перетереблений. Вистарчили дві більші битви, а здорових вояків і старшин залишилася тільки половина.

Від тієї хвилини життя батальйону потекло веселіше. Місцеві жидки добре заосмотрилися в різні наптки та інші товари, так що вояки не відчували вже ніякого недостатку. А ще коли надїхали харчові вози і кухні, що стали видавати гуляш з конини — настрій серед війська помітно зріс. Вояки жартували, що тим робом готові були б у Ясенові проливати кров до останньої краплі. Також польова пошта розвинула жваву діяльність. Кожного дня привозила для батальйону цілі купи листів, а далі й пакунків, а силу листів забирала щодня від вояків, щоб їх доставити адресатам в глибині краю. Вояки писали домів до рідні, до свояків, до знайомих, до жінок і до наречених. Оповідали в тих листах про свої болі, про недостатки, подвиги, згадували про страхіття боїв і про тих знайомих, які на полі бою не мали щастя. В свою чергу з домів приходили повідомлення про домашні події і гаразди, про те, хто як мається, що почому платиться, хто оженився, або умер, хто дістав на забаві палицею по голові і т. д.

Ненажера Балоун написав негайно, щоб з дому прислали йому три шинки і чотири сальцесони, полоть солонини і кілька пачок ковбас. Рівночасно наказував в листі жінці, щоб годувала відразу зо три пацюки, бо не відомо, як довго доведеться батальйонові стояти на відпочинку в Ясенові. Закінчив Балоун свій вимагаючий і наказуючий лист такими словами:

«Дорога моя жінко! Молися за мною і постав у Кльокотах свічку, щоб Пречиста хоронила мене і дальше, так як хоронила в останніх страшних боях. Тут я страшно голодую. Сама знаєш, моя дороженька, що я таки люблю дещо перегризти, а тут нема що, ой, — нема що. Те, що тут чоловік вкладає до губи — це муха собаці. Я тут, дорога моя дружино — дуже, дуже нещасливий. Не знаю, як це переживу. Хай би вже й кулі били, тільки щоб давали добре й багато їсти. М'ясива посилай, скільки пошта прийме. Хліба менше. А не забудь там дати поклепати млинські камені. Як води в ставі є менше, то бери більше за мливи. Грошей не бери, краще брати мірку, бо збіжжя дорожчає. Грисом годуй наші пацюки, щоби були товсті.

Не забудь спитатися війта, може він знає, коли буде кінець війни.

Твій до гробу вірний муж».

Солодко спав тієї ночі Балоун. Йому снівся сон, що польова пошта доставила йому кілька величеньких пакунків, а кожний з них повний шинок, ковбас та сальцесонів. Особливо ж сальцесонів...

Одного дня прикликав до себе Швейка оберлейтенант Лукаш і сказав:

— Швейку! Завтра підуть компанії по черзі до Підгорець. Наша піде перша. Там вас викупають, відвошивлять і дадуть

чисту білизну. Гляди, що кажу і не помішай одного з другим. Повтори, що я сказав.

— Мельдую послухно, що завтра підете, пане оберлейтенанте перший з нашою компанією до Підгорець. Там вас викупають, відвошивлять й дадуть чисту білизну. Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, дивуюся, пощо треба йти аж до Підгорець, щоби вибити воші? Чи тут не можна цього зробити? Чейже і тут ми могли б вам те порадити. Признаюся, що я навіть не припускав, що й ви, пане оберлейтенанте маєте воші. Я гадав, що вони держаться тільки рядових.

Оберлейтенант витріщив на Швейка очі:

— Мати Божа! Як можна бути таким ідіотом...? Гей, хлопе, майте вкінці розум! Я відразу боявся, що ви все помішаєте і наробите дурниць! Нещасна ваша година, коли не зробите так, як наказую. Отже вважайте, дірявий тарабане, що я кажу: Підете з компанією і, очевидно, зі мною до тих Підгорець. Там викупаєтеся, розумієте, викупаєтеся — ви! Потім надінете чисту білизну і зачекаєте, аж вам в кітлі відвошивлять мундир. Той мундир відтак дбайливо вичистите, далі підете до фризієра, обстрижетеся й обголитеся, випуцуете ходаки, а кріс мусите так «виглянцувати», як на параді на іменини найяснішого пана і стріляти сальвами... зрозуміли?

— Мельдую послухно, що тепер вже розумію, — кивнув головою Швейк. — Слово чести, пане оберлейтенанте, що вранці буду чистенький, як шпунт від мазниці... Але, мельдую послухно, пощо маю чепуритися?

— Бо треба вам знати, — сказав з надзвичайною повагою Лукаш, — що до Підгорець приїде наслідник престолу архикнязь Карло Франц Йосиф і причепить вам дві срібні медалі.

— До Підгорець приїде Їх Цісарська Високість Карло Франц Йосиф і причепить мені дві срібні медалі? — сказав Швейк торжественно і з блиском радости на очах.

— Мельдую послухно, прошу мені дозволити сісти, бо ще з тієї радости впаду. Отже той високий пан приїде і сам особисто причепить мені медалі? Про це буду оповідати в Празі в кнайпі «Під чашею» аж до самої смерті. Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, можете бути певні, що на ту параді я не спізнюся. Я, пане оберлейтенанте, позичу собі від рахункового Ванека годинника з ланцюжком, щоби наша компанія гарно презентувалася. Я розумію, це дуже важна річ, щоби завжди приходити впору. Коли я ще служив у Будейовіцах, мав до нас приїхати якийсь пан фельдмаршал-лейтенант, що був дивізіонером і мав робити інспекцію нашого полку. Дав наказ, щоби ми зібралися на «гофі» в годині одинадцятій перед полуднем, а попереднього дня мали ми цілий день відпочинок, бо той пан любив, щоби вояки були на параді не втомлені і свіжі. Полковник наказав майорам, щоби полк зібрався на «гофі» вже в десятій.

Майори боялися, щоби не спізнитися і звеліли капітанам, щоби явилися вже в годині дев'ятій. Капітани видали лейтенантам наказ на пів до восьмої, а лейтенанти дали гострий наказ фельдфебелям, щоби були на гофі вже в п'ятій зрана. Очевидна річ, що фрайтри вигнали нас на гофу в повнім обмундируванні і під крісами вже в годині пів до п'ятої. Було це якраз по жнивах і сонце пражило немилосердно. Пан фельдмаршал-лейтенант трохи спізнився і приїхав пів до дванадцятої, так що хлопці гнітилися на сонці добрих кілька годин, двигаючи на плечах повні наплічники. Сімох вояків тоді зімліло, а чотирьох треба було завезти до лічниці. А той пан дивізіонер сам давав їм напитися коньяку, бо мав зі собою при сидлі кілька пляшок. Коли хлопці з третього батальйону побачили, що пан дивізіонер покріпляє зімлілих коньяком, стали й собі умлівати. Один по другім умлівав доти, доки у пляшках був коньяк. Щойно як коньяку вже не вистарчило і зімлілих стали поливати водою, тоді вояки перестали умлівати.

Наступний день був найщасливішим днем у житті Швейка. Коли щасливий Швейк повернувся того дня з Підгорець, оповідав про своє щастя з захопленням:

— Роздягнули мене там, дорогі колеги, до нага і пустили на мене холодний душ. Потім завели нас до санітарного стриження і він обстриг і обголив кожного де тільки міг, щоб, мовляв не множилися на тілі воші. Відтак я мусив віддати мундир до якоїсь такої гейби вудильні. Я забув витягнути з кишені плаща пояс і він усмажився мені в тій вудильні на шкварки. По висмаженні кидали нам ті лахи на голови, а ми їх ловили й одягалися.

По мій плащ витягнув був пазурі якийсь босняк, отже я мусив йому дати по зубах.

Відтак прийшов якийсь лейтенантик і читав нам, хто має бути представлений найяснішому панові. Далі відлучили нас від тих, які ще мали воші і повели на траву за село.

Потім виставили там польовий вітар і прийшла музика. Фельдкурат відправив богослуження, а коли якраз мала впасти команда: «до молитви!», появився на площі пан наслідник престолу, цебто, вважаєте, той, що має бути цісарем.

Я зміркував як стій, що з нього буде несогірший цісар і можу його кожному з чистим сумлінням пораяти. Впав мені в око відразу. Якийсь такий миленький і добряга. А коли підійшов до мене, то став мені ще більш симпатичний, бо від нього потягнуло дуже приємним запахом сливовиці і руму. То розумію, що своя людина. П'є рум, так як кожний з нас. Розуміється, що може трохи кращий, але годі, кожний цісарем не може бути.

Якийсь пан капітан читав відтак зі списку, що хто з нас зробив цікавого на полі бою і говорив, що на війні перемагає той, хто має сильніші нерви. Далі видав команду:

— Вправо глянь! — і ми стали приглядатися наслідникові престолу, як він припинає медалі. Один лейтенант держав ті медалі на порцеляновій сялятерці, а найясніший пан наслідник престолу брав одну медалю по другій і причіпляв воякам на груди.

Підходить пан наслідник престолу до мене... Я підкидаю вгору голову і салютую. Він пришпилює мені медалю, але я чую, що його рука дрижить. Два рази таки добре шпигнув мене в тіло. Я ледве стримався, щоб не крикнути. Я гляджу йому гостро в очі, а він так само мені. Тоді він до мене каже:

— Спочинь! Чи я вас, вояче, десь уже не бачив? Чи були ви може в Брандісі? Було це при інспекції кілька тижнів тому...

— Мельдую послушно, що в Брандісі я не був, але одного разу довелося мені їхати до Молодої Болеслави по ангорського kota до одного пана Свободи. Той пан Свобода...

Не докінчив я ще казати про того пана Свободу, а найясніший пан наслідник тільки витріщив на мене очі, подав мені руку і сказав:

— Гратулюю вам за відзнаки!

По тих словах підійшов до чергового вояка... І так обійшов нас усіх. То була парада, кажу вам, камрати. А тепер, ходіть, хлопці, до мене і понюхайте мою руку, котру стискав найясніший наслідник престолу. Беріть, нюхайте, щоб не казали, що я може скупий, чи нецирий...

Після тієї паради ми обідали разом зі старшинами. Якийсь полковник сидів перший, а кадет, що повів нас на той обід, поучував і грозив нам усім воякам:

— Вояки! Герої! Будете обідати разом з панами старшинами. Памятайте, що носите медалі і що війна поробила з вас людей. Тому не поведіться при обіді, мов свині. Страви подаватимуть на полумисках насамперед вам. Не гадайте собі, що мусите самі те все ликнути. Ні, голубчики! Треба взяти тільки трошки, бо відтак братимуть з полумиска ще панове старшини. Це собі добре в пам'яті закарбуйте. Ви є герої, а героям не слід багацько їсти. Не забувайте, що ви є гістьми пана наслідника престолу, отже при столі не галасуйте, не мляскайте язиками, не цмакайте, мов поросята, і не штовхайте себе взаємно ліктями. Також в питті будьте скромні. Героям, властиво, навіть не ялося пити взагалі. Прийняття у пана наслідника престолу — це не хрестини або поминки у вас вдома. А тепер на честь престолонаслідника: Гурра! гурра! гурра!

Крикнули ми те «гурра» і кадет посадив нас довкола столу. При тім даліше нас остерігав:

— Пан полковник, — каже, — буде на вас глядіти і як помітить, що хто з вас забагато їсть, то покарає прив'язанням до стовпа.

Кельнери принесли нам тарілки, ножі і виделки. Насамперед дали нам зупу. Ми вихлептали її дуже швидко, бо хіба пани старшини не могли проти цього нічого мати. Це не було з полумиска. Кадет ходив коло нас і щось невдоволено бурмотів під носом.

Стали відтак приносити на полумисках вепрову печеню, але дуже малі пайки. Пан полковник припрошував нас, щоб ми брали більше, ніж по одному кусникові, але знов кадет грізно моргав на нас очима, щоби ми не брали. І чорт лисий знав, кого слухати?! Я подумав собі, що може полковник умисне тільки пробує нас, щоби відтак покарати прив'язанням. Але апетит переміг мене і я стягнув собі з полумиска три куски печені. Все одно, думаю. Така okazія вдруге не легко трапиться. А той песик кадет копає мене ззаду в ногу. Я встаю і кажу до кадета:

— Пан полковник виразно нас припрошує, щоб ми брали більше і про прив'язання до стовпа нічого не згадує. Отже я беру більше. Пан полковник є моїм зверхником і як накаже мені, то я все стереблю! Так є, пане кадете, стереблю все до крихти і до краплі. Не забувайте, що мені сьогодні Їх Цісарська Високість подали руку.

В хвилині, коли полковник помітив моє непорозуміння з кадетом, пан кадет негайно від мене відчепився і пішов собі геть.

Подали кнедлі з капустою. Я наклав собі на тарілку стільки, що аж старшини витріщили очі. А що ж? Чи мав я скромничати, мов панночка? Гадаю собі: подивися один з другим, що герой потрапить!

Відтак була ще теляча печеня і печені курята з зеленим горошком, але вже тільки для панів старшин. До столу подали пиво, а на дорогу дали нам до польових фляжок руму. Той рум я вже, на жаль, випив у поворотній дорозі з Підгорець.

Так пережив хоробрий вояка Швейк великий день свого воєнного щастя.

У СТРЕЛЕЦЬКИХ РОВАХ

Війна на східному фронті переходила поволі у війну типово позиційну, бодай під осінь і зиму. Позиційна війна була таким воєнним страхіттям, якого не передбачив ніякий генеральний штаб, ніякий воєнний геній.

Люди вгазили глибоко в землю, так як їхні давні предки — печерні люди і поволі, але постійно перетворювалися на тварин. Урядово це називалося: позиційна війна.

Тому, коли до 91-го полку надійшла маршкомпанія, для заповнення дір в окремих компаніях, ніхто не дивувався, що одного пополудня заповіли перегляд мундирів і крісів. Кріси перевіряв оберлейтенант Лукаш тільки поверхово, запитуючи вояків:

— Набитий? Чи замок ще функціонує? Ну, то гаразд.

В інших компаніях не йшла справа так гладко. Там старшини верещали:

— І це має бути вичищений кріс? Мати Божа! Ти морська мавпо! Я тобі так випущую кріс, що тобі око вилізе! Ти мамин сину! Ти офермо! Два тижні лежить тут, як стерво, і жере цісарський хліб, а кріс невичищений! Я тебе навчу! Як кріс зіпсується, то заплатиш за нього, драбе один!

Полковник Шредер наказав вправлятися і повторювати з вояками муштру. Лукаш виконував цей наказ таким способом, що перед полуднем казав воякам йти за село в поле, а пополудні мали шаржі тримати з вояками школу. Також ця школа не була у Лукаша дуже гостра, бо більше в тій школі оповідали шаржі масних анекдотів, ніж вчили всяких регулямінів. Тільки один кадет Біглер виконував свої обов'язки дуже совісно і переводив школу, мов за мирного часу в касарні.

Приловив його одного разу на такій дуже совісній школі оберлейтенант Лукаш. Біглер переводив вправи в салютуванні і постійно поправляв рухи вояків. При тім дуже сердився і прозивав своїх нещасних вусатих і завошивлених учнів.

— От ідіот! От скінчений ідіот, — подумав оберлейтенант Лукаш. — Завтра каналія може впасти трупом, а сьогодні журиться тим, щоб «малий палець руки вояка був при салютуванні на рівній лінії з оком». А то півголовок! Господи! І кому ці всі блазенства тепер потрібні?

Одного разу поділився цією думкою навіть зі Швейком. На це Швейк відповів:

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, що цілий світ і ціле життя — це один великий дім вар'ятів. Так вже мусить бути, щоб людиська мали якесь заняття...

Незабаром прийшов наказ, що батальйон має вирушити на позиції, щоб замінити якийсь відділ польського війська й оберлейтенантові Лукашеві зробилося легше на душі. Бодай надходила якась зміна, може й на краще?... Може прийде якась остаточна розв'язка?

Перегляд батальйону відбувся швидко і впала команда:

— Батальйон, ходом руш!

І батальйон рушив. Перед вечором дійшов до села Теофанівки, за котрим вже лежав фронт. Наказали короткий відпочинок, а старшини зібралися негайно на нараду в штабі того полку, який мав батальйон замінити. До вояків вислали провідника, щоб не блудили і не влізли в руки противникові.

Провідник повчав вояків:

— Глядіть лиш, марширувати тихо, бо дорога, якою підемо, є під ворожою обсервацією й обстрілом. Вистане, щоб ворог зачув якийсь хоч би малий шерех, то пішле нам миттю кілька гранат. Щодо мене, то не думаю заради вашого товариства дати забитися. Не бачу в тім ніякої приємності.

Не було ради. Папіроски і люльки погасли, вояки притримували польові лопатки, щоб не дзенькали об кріси і наче духи чалапали в чисте поле за село. Увійшли до широкого рову і підходили до горбка. Широкий рів розчімхувався на кілька вужчих ровів, а старшина, що вів батальйон, порозділював компанії до поодиноких ровів, а сам з одною компанією пішов середнім ровом. На горбку рови кінчалися, а почалися вже фронтові, позиційні стрілецькі закопи. З цих закопів почали мовчки вилазити, мов тіні, вояки зміненої частини. На їх місце впихав старшина вояків з батальйону Лукаша. Поштовхуючи вояків, старшина говорив:

— Влазьте, до сто чортів! До кожної діри стільки, скільки є дірок для крісів. Кріси негайно вставити до дірок. Лізеш, чи ні? Ти стоного одна, — сичав крізь зуби на одного вояка.

Змінені вояки остерігали новоприбулих:

— А не будьте дуже відважні і не показуйте носів! Вчора противник застрілив нам двох камратів, а дев'ятьох поранив!

Вигляди були неприманливі. Швейк хотів про щось запитати змінених вояків, але в тій хвилині покликав його і Балоуна оберлейтенант Лукаш. Покликані пішли вслід за оберлейтенантом Лукашем, якого повів провідник до глибокої ями недалеко від окопів і в сполучі з ними. Це був позиційний захист для команданта компанії. Яма була дуже глибока, а вели до неї східці. Капітан, що покидав цей захист, сказав якось злобно до оберлейтенанта Лукаша:

— Як вам подобається ця ямочка, колего, що? Цілий тиждень вояки копали цей захист, а ті сучі сини москалі, не давали робити і все бах і бах в це місце. При цьому забили лайдаки трьох вояків, а шіснадцять поранили. Але захист таки зробили і тепер він зовсім безпечний. Командант може в ньому сидіти спокійно.

Капітан стиснув Лукашеві праву руку і відійшов.

Лукаш виліз з ями, щоб перевірити, чи стійки розставлені. Повертаючи, почув, як Швейк говорив до Балоуна:

— Мушу десь вкрасти якусь дошку, щоб оберлейтенант мав на чім сидіти і лежати. Там зовсім мокро, а зі стін капає вода.

Дістане ревматизму як дріт. Роздобуду трохи геблівок і зроблю йому ліжко.

— Мати Божа! — бідкався Балоун. — Як ми тут будемо жити? Я цього не витримаю. Боже, Боже, та сюди навіть кухня не доїде... Помремо тут всі з голоду... Пощо ми сюди прийшли?.. Я розумію, що війна, то війна, але все має свої межі... Бодай треба було забезпечити доїзд для кухонь.. Мати Божа, що то буде...?

Оберлейтенантові Лукашеві видався той цілий світ разом з цією війною крайньо безглуздим й осоружним. Він повалився в своїй землянці на купку геблівок, що залишилися по його попередникові, накрився покривалом з головою і бурмотів під носом:

— Гидь! Гидь! Гидке, плюгаве життя... І як це пережити? Хіба застрілитися, або що...

В окопах охопила вояків швидко нестерпна нудьга. Почалося безнадійне, тупе життя, без промінчика радості і надії. Люди гнили за життя, покриваючись брудом і живою гиддою. Не милися, не голилися, не чесалися. Трохи щастя мали хіба ті, що стояли близько води. Далеко за водою не можна було виходити, бої їдунка води коштувала літру крові... Залишки людської гідності і кращих почувань, які ще жевріли були у вояків, тепер погасали, мов іскри у попелі...

Поза окопами було небезпечно, тому вояки сиділи цілими днями в тих норах. Вночі було ще гірше. Спати було холодно, мокро, кусали несамовито комахи, снилися страхітливі сни.

Швейк не мав що робити і цілими днями лазив від одного «декунку» до іншого і балакав з вояками про ситуацію.

Швейка любили камрати за його веселу і товариську вдачу, а крім того вважали, що він завжди має важні і цікаві вісти від оберлейтенанта. На те конто Швейк дозволяв собі не раз пускати всякі татарські вісти. Одного разу прийшов до окопів і каже:

— Хлопці, дванадцятка робить завтра досвіта демонстрацію проти москалів. Мала йти одинадцятка, але я оберлейтенантові порадив дванадцятку, яка і так небаром виздихає.

— Хай їх лихе несе! — сказав капрал Ритіна, газда з Колінська. — Та демонстрація буде їх дорого коштувати! Такі блазенства робив наш батальйон в Сербії, але по десятиях хвиликах демонстрації бракувала нас вже половина, а могили для товаришів копали ми через два дні.

— Пан полковник говорив, що мусить москалям показати, що їх не боїться, — додав Швейк.

— О, це правда, — сказав вояк Бжечка, — що пан полковник не боїться москалів. Ви, хлопці, може навіть не знаєте, який «декунок» має пан полковник. Сидить собі, мов у власній твердині, аж за резервами. Сховався яких п'ять метрів під землю. Стеля «декунків» з грубих дубових стовпів, поперекладуваних

навхрест. На це йдуть грубі дубові бруси, на них мішки з землею, а наверху гній і ломаччя. Боїться бомб з літака. В тій фортеці він справді не боїться москалів...

— Знаєте ви, колеги, що було б добре? Я вам зараз скажу, — забалакав фрайтер Трнка, столяр з Печек. — Добре було б, коли б цей наш задекований старий герой визвав на двобій тамтого дурня, що командує москалями.. Га? Що? Добре було б? Як ви, колеги, кажете? Кожний батальйон, полк, чи навіть дивізія вислали б з одної і другої сторони свого представника і нехай би вони билися в двобою. І з двобою будемо знати, хто виграє, а хто програє.

— Це не є дурна думка, — сказав вояк Бжечка. — Ще краще було б, коли б сам Вільгельм пішов воювати з Николаєм, або навіть і наш Франц Йосиф. Ви, колеги, певно знаєте, як вони билися депешами на початку війни? Так могли би битися тепер у двобою... Тоді Вільгельм телеграфував до Петербурга:

*Николашку, мій нанашку,
Цмокни Пруса в... патронташку....*

А на це відповів Николай:

*«Десь» я маю того Пруса,
Тільки видно його вуса...*

А наш старенький найясніший також не полінувався розіслати подібні телеграми. Подумав, подумав і написав одну і ту саму телеграму і до Вільгельма і до Николая:

*Ви ще зв'яжетесь у лігу,
Я ж дістану з гівном фігу...*

Ось бачите, колеги, як тоді воювали всі три царі депешами? А тепер могли б закінчити війну двобоєм.

— Ну, гарно, — сказав Швейк, — а як наш старенький буде битися у двобою, коли він вже і стояти на ногах неспроможний?

— І на це є рада, — сказав вояк Бжечка. — Можна для них придумати такий американський двобій. Посадити одного на бочку пороху з запаленим гнотом і другого на другу. Сидіти хіба можуть вже оба...

— О, — сказав Швейк, — це мусило б бути далеко від фронту, бо ще заки дотлів би гніт, то вже був би великий сморід....

— Дуже гарно, — сказав Бжечка. — Навіть на сморід могли б вести двобій: чий сморід буде більший, той програє.

На жаль, з цих вояцьких проектів нічого не вийшло...

Тоді, коли Швейк розповідав в стрілецьких ровах татарські вісті, Балоун держав над вогнем їдунку і щось завзято колотив. Робив він це нераз. Часто, коли Швейк вертався зі своїх прогулок, бачив, як Балоун натирав їдунку кусником шкіри з солонини, приставляв їдунку до вогню, а коли товщ припали-

твся, він хапливо винюхує запах того товщу. Рівночасно кусав по кусневі комісняка.

Діялося це особливо в тих днях, коли з харчами було скрутно. Бувало, що москалі стежили днями і ночами, щоби не допустити ніякого довозу харчів. Бодай на мурованці не могли показатися ані вози, ані кухні, бо противник негайно сипав гранатами і шрапнелями. Кухні мусили часто затримуватися два кілометри за позиціями і вояки бігали по страву вночі навпростець через поля. Один вояк мусив принести менажу для десятиох камратів.

Хліба діставали вояки по чвертці бохончика. Кавові консерви були до нічого, бо фабриканти замість кави домішували фасолю, біб, грис та інші речі. Нічого дивного, що Балоун почувався найнещасливішою людиною на землі.

Інколи не було ніяких харчів цілі два дні. Тоді Лукаш дозволяв з'їдати т. зв. залізні консерви, цебто консерви, призначені на найскрутніший час харчового недостатку.

Згодом почали вояки користати з тих «залізних» консервів також і в кращих обставинах. Але робили це дуже хитро. Бляшану пушку при самій накривці підрізували, витягали все м'ясо, а відтак денце знов загладжували і тримали на випадок контролю, але, очевидно, контролі не дуже докладної.

До таких спекулянтів належав, річ ясна, також Балоун, що поїв не тільки всі свої залізні консерви, але також консерви Лукаша.

Голод знов застукав, а тоді Балоун не знав вже, що діяти. Став базікати, що надходить кінець світу. Сидів в кутку і молився з малого молитовника, який післала йому була дружина разом з вудженкою.

Вночі москалі повели наступ, але невдатний. Вранці неприятель повторив свою атаку і то дуже нагально. Кріси і скоростріли гавкали, мов скажені пси. Гармати ревли, гранати падали раз коло разу. Злива смертоносного заліза споліскувала окопи, дротяні засіки, передпілля і запілля. Балоун увесь час цієї стрілянини затакав собі вуха і в смертельній тривозі голосив:

— Боже, Боже, що за вар'яти! Шалені! Шалені. І пощо це і нащо?... Боже, Боже, таке знищення, така загибіль. Адже через таку стрілянину може впасти трупом маса народу! Не досить того, що голодують і бідують на фронті, але ще й мусять накладати головами... Боже, Боже, кінець світу, чи що це?... Вимордують нас усіх...

— І це не є виключене, — сказав Швейк. — А що ж ти думаєш, що тебе сюди післали на те, щоби ти витереблював консерви оберлейтенанта? Зрештою, навіть добре є, коли вояк голодний дістанеться на другий світ, а не з напханими тельбухами. Бо що з повними тельбухами на тамтім світі робив би? Чейже хіба знаєш, що на тамтой світ іде вояк як герой на небесну вечерю,

як це говорив один фельдкурат-рабин на початку війни. По битві під Замостям вийшли на поле бою поміж убитих і ранених фельдкурати, щоби уділити раненим духовної потіхи. Вийшов з ними також один рабин, бо й він мав надію, хоч слабу, що знайде поміж раненими бодай одного жида. Довго ходив даремно по полю бою, аж вкінці побачив під деревом одного свого раненого. Надзвичайно цим втішився і почав уділяти раненому духовної потіхи. — Ще сьогодні, — каже рабин, — будеш споживати з Авраамом небесну вечерю... — Ранений підвівся і спитав: — Яку вечерю, ребе?

— Небесну вечерю, на лоні Авраама...

— Ну, що буде нині на ту вечерю? Бо я справді дуже голодний. Я дуже змучився і тільки впав тут під дерево і відпочиваю. Мені зробилося мокро, і я думав, що я ранений на смерть, але я зовсім не ранений. На ту вечерю я повинен дістати подвійну порцію, бо я дуже голодний...

Рабин залишив як стій того буцімто раненого і зголосив у штабі, що ранених жидів нема.

Балоун впав навколішки і став палко цілувати палітурки молитовника. В тій хвилині граната вибухнула так близько, що зі стелі стала сипатися земля, а Швейк сказав тривожно...

— А тепер вже черга на нас.

Серед цього пекельного гармидеру залунав нагло голос:

— Командант! Командант! Командант!

— Вийдіть, Швейку, і погляньте, кого сюди чорти несуть, — сказав до Швейка оберлейтенант Лукаш! — Геррот! Може то гінець з наказом, щоб ми втікали?

Швейк хильцем, попід стіни окопів пішов в тім напрямку, звідки лунав голос.

— Командант! Командант! — роздався голос вдруге.

По хвилі Швейк вернувся з двома вояками, що таскали на плечах якісь важкі міхи.

— Що це, фасунок? Сир? Консерви? Солонина? — питав здивований оберлейтенант Лукаш.

— Слухняно голошу, пане оберлейтенанте, що самі ми не знаємо, що є в тих мішках, — сказав один з вояків. — Але маємо при собі листа пана полковника Шредера. Ми дістали наказ доставити ці міхи за всяку ціну. Маємо дістати за це срібні медалі і по два тижні відпустки.

Оберлейтенант Лукаш різким рухом руки роздер конверт полковника і швидко перебіг очима зміст листа. Полковник писав:

«Вміст цих двох міхів має бути негайно розділений між вояків з вказівками відповідного вживання надісланого матеріалу. Підпис: Полковник Шредер».

— Гергот! — сказав оберлейтенант Лукаш. — Що ж такого є в цих міхах? — З найвищим зацікавленням став Лукаш обмацувати обі посилки. Що це, до чорта? Ручні гранати? Муніція? Світляні ракети? А до чорта!

Лукаш наказав Швейкові розпакувати негайно мішки, а Балоун, в якому зродилася надія на сухарі, або щось подібне, став Швейкові щиро допомагати.

Шпагат на мішках розрізали і Швейк затопив в мішку руки. По хвилі витягнув під світло блимаючої свічки пачки тонкого паперу, поперецьязувані кольоровими стяжечками. Швейк подавав їх до рук Лукаша.

— Гергот! — сказав здивований Лукаш. — Що це має бути? Може це папірці до тютюну для вояків? Але, чейже ще не видавали воякам тютюну?...

Лукаш споглянув безрадно на мішки і на вояків, що також стояли здивовані, чекаючи на якесь вияснення.

— Ага! — відізався нагло один із них. — Слухняно голошу, пане оберлейтенанте, що вчора була в селі візита якихось панів докторів, які заглядали також до лятрин. Чура пана полковника говорив, що чув різні нарікання тих панів докторів на те, що вояки вкидають до лятрин листи з дому, різні образки, а навіть вирізані з газет портрети найяснішого пана. Через це шириться деморалізація і паде пошана для родини, релігії і держави. Слухняно голошу, пане оберлейтенанте, що цей папір призначений напевно до вжитку в лятринах.

— Так, так, так, — гукнув радісно Швейк. — Це напевно той папірець. Видно, такі не забувають про нас там нагорі. Але який гарний папір! Бачу тут кілька барв: біла, рожева, червона і голуба... Мати Божа! Пане оберлейтенанте, відколи живу, не бачив ще такого гарного кльозетного паперу. Папір, мов шовк. Тепер кожний вояк з приємністю побіжить собі до лятрини.

Лукаш аж поблід з досади. Звелів Швейкові замовкнути, а до вояків відізався зламаним голосом:

— Замельдуйте панові полковникові, що ми від трьох днів не маємо хліба, консервів, менажі. Скажіть також, що не маємо муніції, бо телефоном не можемо її допроситися. Папір цей накажу роздати воякам, як тільки втихне стрілянина. Тепер вояки цього паперу зовсім не потребують.

— Бо хоч би навіть вояки хотіли виконати цей наказ і паперу вжити, то не могли б, — докинув Швейк. — Насамперед треба прислати менажу, а відтак папір. Це скажіть там у штабі.

— Замкніть губу, Швейку, бо вас шляк трафить! Не доводьте мене всі ви до розпуки!

Вояки відійшли. Балоун стояв над міхами в розпуці...

Небаром стрілянина вщухла і Лукаш вийшов з землянки. Швейк наклав собі кльозетного паперу на дошку в землянці і простягнувся на ньому, мов на перині.

— Добре й це, — сказав до себе Швейк.

Біля десятиї години стрільянина притихла зовсім, а москалі прислали парляментарів, щоб переговорити про коротке завішення зброї для погребання трупів. Було цих трупів чимало. Деякі з них лежали аж перед самими австрійськими окопами. Переговори тривали коротко і покінчилися успішно. Лукаш видав наказ робочому відділові батальйону, щоб допоміг копати москалям могили. Австрійський фельдфебель, що стояв на чолі цього робочого відділу, повернувся за хвилину й повідомив, що між убитими є також австрійці з передньої сторожі, яка не мала часу втекти до своїх у хвилину як розпочалася ворожа канонада. Смерть досягнула тих вояків перед самими своїми окопами.

У міжчасі приїхала з села кухня з хлібом і фасунком. В окопах загомонило. Де-не-де розведено в них ватри. Другий робочий відділ став швидко направляти ушкоджені гранатами власні окопи. Вояки наситилися і були вдоволені. Багацько з них повилазили наверх і приглядалися роботі грабарів і санітарів, що зносили ранених, а вбитих стягали до могил, розбираючи їх перед засипанням до нага. Забитих москалів були цілі купи. Ноші під ними аж тріщали.

З протилежної сторони повилазили наверх також москалі. Споглядали зі смутком на купи своїх мертвих товаришів, а також цікаво приглядалися «австріякам», яких бажали кілька годин перед тим вимордувати.

Стягання і хоронення померлих протяглося доволі довго. Австрійські вояки повлазили знов до окопів і стали патякати про всяку всячину.

— Оберлейтенант зажадав, щоб нас змінили, — сказав Швейк. — Вночі, здається, відійдемо назад.

— Коли б нас хотіли змінити, — сказав капрал Ратіна, — то не прислали б нам менажі....

Не докінчив говорити, бо над окопами дався чути якийсь гармидер і крики, а відтак голос оберлейтенанта Лукаша. До землянки влетів якийсь вояк і шепнув:

— Є завішення зброї, тому наші пани з'явилися. Інакше був би їх ніхто сюди і волами не затягнув. Маємо, хлопці, відвідини. Прибули до нас: полковник, якісь чужі старшини, лікарі і генерал.

По окопах дійсно ходив генеральний лікар, доктор Вітровський, той самий, що вночі прислав два мішки кльозетного паперу. Він був завжди тієї думки, що холера, тиф і червінка вибухають на фронті тільки тому, що вояки не вживають відповідного кльозетного паперу.

Тепер пан начальний лікар ходив від лятрини до лятрини і перевіряв, чи його наказ сповнений.

— Так, мої панове, — говорив лікар. — Пошесні недуги можна успішно поборювати тільки вживанням кльозетного паперу. Можна сказати, що на війні кльозетний папір — це така сама важна зброя, як кріс чи гармата. Так, мої панове...

Виголошуючи такі мудрощі, пан начальний лікар саме виходив з одної лятрини, як напроти нього вийшла якась мала, але чудна процесія. Чотирьох вояків несли на покривалі якогось зовсім нагого чоловіка, що кидався з болю і стогнав несамовито.

— Що це за комедія? — гукнув лікар.

— Слухняно голошу, — сказав один вояк, — це є живий небіжчик. Здавалося, що убитий, а він живе. Вже лежав між небіжчиками і мали його присипати, а він ожив.

— Ага! — сказав пан лікар. — Це дурниця. Це тільки нервовий стрес. А хто це — наш чи москаль? — запитав лікар, нахилиючись над голим.

Але голий півнебіжчик не відповів. Глядів на все оточення витріщеними очима, роззявивши посинілі губи. Трясся на всьому тілі і діставав корчів.

— Наш чи рус? — спитав ще раз лікар.

Відповіді знов не було, а нещасний голий страшно стогнав і викривлював уста. Руки й ноги корчилися.

— Кажи, хто ти є, — кричав уже сердито лікар.

Лукашеві щеміло серце на нуд нещасної людини, що товкла головою об землю і нігтями пальців дряпала болото з землі окопів.

Лікареві зробилося вже також неприємно. Він відвернувся до вояків і спитав:

— Не знаєте, хто це, наш чи москаль?..

І тепер ніхто не відповів, аж надбіг звідкись Швейк, що зачув питання лікаря і сказав з усмішкою:

— Мельдую послушно, пане генералъарцт, що не знаю докладно, хто це є, але знаю, що це людина. Коли людину розібрати до нага, тоді від інших людей годі її відрізнити. Годі знати, з якої держави чи краю вона походить. У Міхлі була одна кухарка Круцка, що мала раз троячки, три дівчинки, зовсім подібні одна до одної... Отже та Круцка не могла розпізнати, котру донечку вже нагодувала, тому позначала їх хімічним олівцем.

— Швейку, — прошипів з-позаду Лукаш, — а щоб вам язик покрутило! Мовчіть, лотре!

Але лікар не дався вивести з рівноваги і сказав:

— Ага, ага! розуміється, розуміється. Людина є завжди людиною, тільки чому не відзивається, коли її питають? — А звертаючись до свого оточення, сказав:

— Отже ходім дальше, мої панове...

Лукашевого батальйону таки не змінили. Страждання і нудьга позиційної війни затягнулися таки добряче. На вояках, ба навіть

на старшинах наростала верства бруду, а воші множилися так страшно, що важко було дати їм раду. Боротьба з ними була далеко важча, ніж боротьба з противником. З противником можна було боротися крісами, багнетами, скорострілами, гарматами, мінами, метачами вогню і гранатами, проти вошей уся ця зброя була просто безсила.

Одного дня Швейк помітив, що Лукаш щораз частіше чухається і шукає в білизні за вошами.

— Мельдую послухно, — сказав Швейк, — що я навіть не знав, що пан оберлейтенант також мають воші. Може б так пана оберляйтнаша намастити сірою маззю — це на воші помагає, а я маю цієї мазі цілу коробку.

Лукаш прийняв радо Швейкову пропозицію і Швейк вимастив його цілого тою гидкою мазюкою.

Лукаш натягнув по тім неприємнім масажі свіжу білизну, а відтак відчинив свій куферок, витягнув звідтам бронзову медаль і вручив її Швейкові, кажучи:

— На, маєш Швейку! Носи її собі. Пізніше дістанеш на це папір. Дістаєш її за відвагу і за обов'язковість, а зокрема за рятування старшини в небезпеці.

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, що ви справді знаходилися в поважній небезпеці, — сказав Швейк, усміхаючись задоволено. — Ще кілька днів і воші могли вас загризти вночі на смерть. Мельдую послухно, що дякую красно за медаль і йду тепер до лісу по дерево.

Москалі від часу до часу знов обстрілювали й бомбардували австрійські позиції. Уже смеркалося, а Швейк з деревом не повертався. Ще ніколи не барився так довго поза окопами.

Оберлейтенант вислав Балоуна, щоби пошукав Швейка по окопах і землянках, але Балоун вернувся небаром сумний і заплаканий, в товаристві якогось вояка. Балоун станув перед оберлейтенантом і мельдував крізь сльози:

— Мати Божа! Пане оберлейтенанте, слухняно голошу, що і Швейк вже небіжчик. Хай з Богом спочиває. Впав від кулі в лісі!

— Швейк? Хто вбив Швейка? — Крикнув глибоко зворушений Лукаш.

Балоун крізь плач показав пальцем на присутнього вояка, а цей подав оберлейтенантові жовту бляшку і сказав:

— Слухняно голошу, що це є легітимаційна бляшка, яку знайдено при вбитому. Найшли його вбитого наші хлопці в лісі і принесли цю легітимацію. Швейк з вашої компанії, пане оберлейтенанте. Наш пан лейтенант прохає, щоби ви прислали людей, щоб вони забрали трупа. Може одинадцятка сама схоче похоронити свого камрата.

Оберлейтенант відчинив бляшку: не було сумніву, що належала вона до Швейка. В середині стояло виразно написане: Йозеф Швейк з Праги, компанія 11-та, полк 91. Отже Швейка вже нема між живими. Нема вже веселої, добрячої і щирої людини, що вміла розганяти тугу смутку і нудьги з облич вояків і старшин. Не стало того, хто вмів глузувати собі з усяких труднощів і небезпек і не лякався сказати слова правди навіть високопоставленим особам. Забрало між живими хороброго вояки Швейка, що чванився сам своїм урядовим ідіотизмом, а проте був мудріший від соток інших сірих вояків. Швейк уже холодний, бездушний труп... Лукаш поблід. Серце в ньому завмерло. Дрижачими устами і сумним голосом сказав він:

— Де ж він лежить? Чи трупа вже принесли?

— Слухняно голошу, що трупа ми ще не принесли, лежить ще в лісі. Дістав в голову лускою шрапнелі...

Оберлейтенант пішов негайно з вояком до лісу, а тим часом Балоун поплакував і шукав вояків, щоб допомогли йому викопати для Швейка могилу. Знайшовши їх, побіг з ними вслід за оберлейтенантом до лісу.

На краю лісу лежав горілиць убитий вояк. Був тільки у штанах, а над ним на корчику висіла блюза з трьома блискучими медалями. Недалеко від трупа стояли чоботи. Голова вбитого була сторощена. Вона лежала в калюжі крові і мозку. Оберлейтенант Лукаш глипнув на блюзу і переконався, що це була Швейкова блюза. Відіпняв від блюзи медалі і сказав до вояків:

— Тут під цим дубом викопайте для нього могилу.

По цих словах Лукаш швиденько покинув місце смерті свого вірного ординарця і сльози станули йому в очах.

— Бідний Швейк, — подумав Лукаш. — Глузував собі з усього, а з нього так несподівано і по-дурному поглузувала смерть. Лукашеві здавалося, що тепер приходить черга на нього...

Балоун вернувся до окопів пізнім вечором, прибитий свіжим горем. Пригрів для оберлейтенанта вечерю і сів при світлі свічки до молитви з молитовником в руках.

— Швейкові, — сказав Балоун крізь сльози, — зробили ми гарний березовий хрестик і на дощинці виписали його ім'я й прізвище... Боже, Боже, такий золотий колеґа, така добра душа... І вже його нема між нами. Вже він у Бога... Гей, зложив ти, братчику, голову на чужій землі, у темному лісі. І ворон над тобою не закряде і не принесе вістки з рідної сторони...

Балоун говорив це гейби до себе, але говорив голосно і плакав, втираючи вуса й бороду брудним рукавом блюзи...

Лукаш не відповів нічого і положився спати. Балоун розгорнув молитовник і став молитися:

— Помолімся за усопших християн. Даруй їм, Господи, вічну пам'ять і мир їхній душі. Со святыми упокой, Христе, раба Твого, амінь...

В тій хвилі захиталася дерга, що замість дверей заслонювала вхід до землянки. З-за дерги з'явилася якась біла постать.

— Пречистая Діво Мати Кльокоцька! — крикнув смертельно переляканий Балоун. — Дух Швейка! Не має спокою в могилі! Христе, Мати Божа...

Балоуну стало волосся дубом і він блідий, мов полотно, став подаватися до причі, де спав оберлейтенант. Біла постать підійшла до стіни і стала обмацувати наплечник, що висів на ній.

Балоун напівживий став закривати очі молитовником і блідими устами шептав: — Свят, Свят, Свят!.. — Але біла мара не тільки не щезала, але підходила ще ближче...

— В ім'я Бога святого, в Тройці святій Єдиного, відійди, духу, відійди, духу!.. В ім'я Бога нашого, Ісуса Христа на дереві рознятого, взиваю тебе, духу, відійди! Геть! Геть! Геть! Свят, Свят...

Балоун кричав щораз голосніше, а мертвецька блідість покривала його лице.

— Балоуне, йолопе, не роби комедії, — сказала тихо мара. — Чи ти впився, чи зсунувся з глузду?.. Тихо!.. Стули писок і не буди оберлейтенанта. Гергот, не буди оберлейтенанта, а я собі до ранку якось пораджу.

— Христе Боже, — крикнув Балоун, — він тут хоче бути до ранку! Христе Боже, я тут згину! Свят, Свят, Свят! Дух Швейка, дух Швейка!

На Балоуна вдарили поти і він несамовитим голосом з цілої своєї могутньої грудини крикнув над самим сплячим Лукашем:

— Геть звідси, маро, в ім'я Бога!..

Оберлейтенант зірвався, мов опарений, на ноги і відкинув з себе покривало.

— Що сталося? Балоуне, чого кричиш? Гергот, а це що? — крикнув Лукаш, побачивши білу постать, і поблід.

В тій хвилі біла постать підійшла до Лукаша, підняла руку до дашка шапки і мельдувала:

— Мельдую послухно...

— Що це, що це? Балоуне, — тихо сказав Лукаш, подаючись назад...

— Мельдую послухно, пане оберлейтенанте, — сказала мара, — що дров я не приніс і що в лісі хтось вкрав мені мундир. Я поклав був мундир на муравльську, щоб муравлі виловили воші і гниди. Мельдую послухно, що це дуже практичний спосіб. В недалекім рівчаку я мив собі ноги і трохи задрімав. А тим часом хтось потягнув мені мундир. За дня я не хотів вертатися, щоб не наробити компанії сорому. Мельдую послухно, що прошу дати мені новий мундир і прошу наказати вишукати злодія, бо пропали мені при блюзі всі три медалі. По дорозі я довідався, що в нашій компанії є сьогодні один вбитий.

З лица Балоуна і Лукаша зсунувся жах, хоч Балоун ще тримав руки витягнені зі страху догори і в одній руці держав молитовник. Тепер оба вони побачили, що це не мара, але живий Швейк, якого смерть передчасно оплакували.

— Швейку, Швейку, — сказав ніжним, врадуваним голосом Лукаш. — Ти живеш? Тебе не вбили? А щоб тебе чорт взяв, ти розбишако!.. Дам тобі, дам тобі, мій Швейку, новий мундир. Дам тобі все. Ну, добре, що живеш, галгане один, а ми тут за тобою вже жалували...

— Мельдую послушно, пане оберлейтенанте, я не дамся так легко забити, бо вам було б сумно...

Балоун тим часом очунав і став навіть Швейка доторкатися... Тоді вже остаточно повірив, що це Швейк. Оповів йому, які то похорони вони йому справили і як то якогось вояка-зłodія влучила ворожа шрапнеля в голову. Того зłodія й похоронили.

Шейк, почувши, що медалі не пропали, сказав:

— Має щастя галган, що не пропали медалі! Інакше був би мусив важко відповідати ще й в небі...

Приблизно через тиждень після цієї події противник знов почав наступ. Злива заліза і вогню заливала австрійські стрілецькі рови, розкидаючи збудовані з таким трудом укріплення й «декунки» і вбиваючи чи раничи чимало австрійських вояків.

Барабанний вогонь тривав цілих дванадцять годин. Москалі обстрілювали густо й докладно усі становища, так передпілля і дротяні засіки, як і самі окопи і все, що було поза окопами, а зокрема табори, кухні, муніційні склади і резерви. Коли під вечір вогонь ущух, залунав алярм: Цурік! Цурік! Аллес цурік!

Батальйон не треба було заохочувати до відвороту, бо він не тільки відступав, але просто втікав, що мав сили. Тим часом москалі набрали духу і стали атакувати. Раз по раз чути було з їхньої сторони протяжне гурра-а-а-а! Гур-ра-а-а! Сам відгомін цього воєнного реву тисяч розкинутих неприязельських вояків додавав сили і поспіху ногам австрійських відступаючих вояків.

Батальйон відступав до самої півночі, балуючи по коліна в пісках або в мокляках. Вкінці добилися до якогось села і смертельно втомлені полягали на спочинок у стодолах. Противник не переслідував їх вночі, бо й сам хотів відпочивати, але вранці знов засипав їх шрапнелями.

Оберлейтенант Лукаш видав наказ дальшого відвороту, щоб якнайшвидше добитися до мурованки. Вкінці до неї добилися, але через те ще відворот не пішов гладко. На мурованці, повній ям і вибоїв, товпилися вояки і табори, розліталися колеса таборових возів, а все це давало у висліді чималий хаос і викликало зупинки

походу. Біля таких скалічилих возів збиралися вояки і розхапували з них хто тільки що міг: хліб, цукор, консерви і всяке інше добро. Не помагали крики і погрози підстаршин і старшин, що грозили навіть револьверами.

В юрбу, що розхапувала з одного воза консерви, замішався також Швейк і напакував собі консервами цілий наплічник.

Оберлейтенанта втратив Швейк вже давно, а Балоуна не бачив вже від ранку. Йшов собі спокійно серед людської юрби, що обштовхувала його з усіх боків і потручувала вперед. Попереду кількох піхотинців гнали стадо худоби, яку треба було якнайшвидше загнати в безпечне місце. Ціла купа волів, корів і ялівок помішалася була з відступаючою армією.

А тим часом противник натискав щораз гостріше. Націлився на мурованку і обсипав її густо шрапнелями. Нещасна худоба, що ніколи не сподівалась, що доведеться їй в такий спосіб гинути на шляху під градом пекельних стрілен, почала гедзитися, несамовито бігти, ставати дуба і взаємно колотися рогами. Ранені тварини, мов ошалілі з болю, гнали вперед з усієї сили, втікаючи в чисте поле. На мурованці повставали справжні загати, які хвилями спиняли увесь рух. А тим часом москалі побіч шрапнелі стали посилати також гранати. Одна граната тріснула по самій середині мурованки, внаслідок чого повстала велика штовханина, а в тій метушні відігралася болюча трагедія, на яку мало хто звернув навіть увагу. З величезної труби пороху і диму, що його збила граната, вилетіла якась велика, расова корова і стала гнати наперед себе мов скажена, задираючи догори хвіст. В цьому шаленому бігу вона натрапила край рова на маршируючого вояка і вбила йому ззаду роги в наплічник. На рогах потаскала його в поле. Вояк метався, вимахував руками і ногами і кричав:

— Гальт! Гальт! Гальт, кажу... Гальт, періста, бо шляк тебе трафить, ти стерво ошаліле!

Кінна стежа 8-го полку донських козаків посувалася обережно вперед, перевіряючи околицю. Був це чоловічий відділ нової неприязельської дивізії, що мала заступити третій кавказький корпус. Широкими суголовками їхало спроквола п'ятьох козаків зі списками в руках. На краю молодого лісу вони затрималися і позлазили з коней, ведучи їх даліше за уздечки. Прапорщик йшов попереду. Раптом обернувся до своїх вояків і крикнув:

— Лажісь!

Козаки прилягли до землі, а прапорщик поліз на череві по землі до корчів, з яких долітав людський голос і мукання корови. По хвилині прапорщик вернувся і видав своєму відділові накази. Козаки всіли на коней і рушили півколесом до пільної дороги, під якою був обрив. Нахилили списи до наступу і ждали на

наказ. Однак і без наказу відкрили чудного якогось ворога. На пасовиську перед мурованкою паслася велика сороката корова, яку водив за шнур австрійський вояк у пошарпанім мундирі. Вояк притягнув поволі корову до корча, припняв її на повід, а відтак підліз під неї і став доїти, примовляючи:

— А бачиш? А бачиш, биню? Тільки спокою! Війна ще не такий страх! І до війни можна звикнути. Тепер будемо блукати обоє по полях, мов пустельники, а ти будеш мене кормити своїм молоком. За це ще дістанеш малу срібну медаль. Аякже! Дістанеш, дістанеш! І багацько сіна і конюшини...

Прапорщик прошептав до одного козака:

— Что это такое? Военнопленный? Сумашедший?

— Ваше благородіє, — сказав тихо козак, — у нево вінтовка.

— Да! В самом деле, іш ти, чорт!.. — сказав прапорщик, який щойно тепер спостеріг у чудного вояка перевішений через плечі кріс.

— Ну, вперіод, ребята! — сказав до своїх прапорщик.

Чотирьох козаків раптом обскочили пустельника з коровою і звернувши до нього чотири грізні списи, кричали:

— Руки ввійорх!

Вояк підніс руки вгору, а один з козаків прискочив до нього і відібрав кріс. Відтак підіхав до нього прапорщик і спитав:

— Ти, сукін син, хто такий? Что ти здесь делаешь?

Полонений розіпняв блюзу і, наставляючи груди, сказав:

— Убийте мене, бо я зрадив найяснішого пана.

— Что, у тебя воші, братец, — сказав один козак, думаючи, що вояк показує йому на грудях сліди, вигризені вошами.

— Ну, трогай пан в плен, русскую кашу кушать. Ну, пашол! Пашол!

Вхопивши вояка під рам'я, помітив козак у нього на грудях три медалі і сказав до прапорщика:

— Вот сволоч! Медалі у нево! Наверно, харашо нашево брата калатіл!..

Дав йому по пиці, зірвав медалі і сховав до кишені.

Держачи його за рам'я, вернувся з ним назад до штабу своєї частини. Полонений звернувся до козака і сказав:

— Тієї корови не ріжте, бо вона добре доїтьсЯ. Слухай, козак, кажуть, що ви буцімто наші браття, але ви, як бачу, такі браття, що то один другому випускає тельбухи. Та не держи мене так міцно, не тисни, я тобі не втечу. На Кеснерці мешкав свого часу один дротяр Фуячек, а коли раз поліцей зловив його був так само за рам'я, той дав йому в ящик.

Зустрінули полк і козак завів бранця до штабу. На старшинах мерехтіло золото і срібло, яке аж хапало за очі бідного австрійського обідранця.

Якийсь грубий полковник зверещав на нього:

— Вот военнопленный. Кажется, живой язык. Как твоя фамилия?

— Мельдую послушно, що я кавалір, — відповів полонений, — і фамилії не маю. Бо ж годі паню Мюллерову зарахувати до фамилії...

Полковник поглянув здивовано на старшин і сказав:

— Дурак? Чудак?

Відтак ламаною німецькою мовою спитав:

— Твоє прізвище?...

Вояк випрямився, глянув сміливо в очі полковника і відповів голосом, що облетів степи України, всю безмежну Росію, Урал, Сибір, Кавказ, аж до Чорного моря:

— Йозеф Швейк, Прага, кнайпа «Під чашею».

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ, АБО КАРЕЛ ВАНЕК СТАВИТЬ КРАПКУ НА ПРИГОДАХ БРАВОГО ВОЯКИ ШВЕЙКА У СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Ви, шановні читачі, перегорнули останню сторінку всесвітньо відомого роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка у світовій війні», що його письменник не встиг докінчити. Видавництво «Кальварія» вирішило надрукувати «закінчення» цього твору, написане приятелем Я.Гашека, чеським письменником Карелом Ванеком і, таким чином, поставити крапку у пригодах Йозефа Швейка в часи Першої світової війни. К.Ванек писав своє «закінчення» по свіжих слідах і воно було опубліковане в Чехословаччині ще в рік смерті Я.Гашека — в 1923 році. Природно, що уважний читач знайде різницю між текстом Я.Гашека і К.Ванека, тим паче, що роман «дописувався» К.Ванеком лише на підставі догадок і припущень — як би його міг закінчити Я.Гашек, котрий не залишив ніяких чернеток і начерків подальшого розвитку сюжету. Український читач сьогодні має змогу нарешті познайомитися з цим «закінченням», оскільки воно вперше українською мовою було надруковане у Львові майже 70 років тому накладом у 1000 примірників і більше ніколи не публікувалося.

В рецензії, надрукованій ще в 30-х роках, на виставу за романом Я.Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка у світовій війні» її автор написав: «Гашек дав життя Швейку, а Швейк Гашеку — безсмертя». Ці слова перевірені і підтверджені часом. Минуло вже понад 80 років відтоді, коли навесні 1921 року з'явилася афіша, в котрій повідомлялося про те, що з друку виходить нова книжка Я.Гашека про пригоди бравого вояки Йозефа Швейка в часи світової війни. Незабаром у Празі почали продавати першу частину цього твору, котра вийшла тоненькою брошурою. Так народився ще один популярний герой світової літератури — бравий вояка Швейк, котрий, за влучним висловом чеського літературознавця Радко Питліка, сьогодні завоював світ.

Швейк як літературний герой у творчості Я.Гашека з'явився ще у 1911 році в циклі оповідань, опублікованих у пресі, а пізніше у книзі «Бравий вояка Швейк та інші дивовижні історії» (1912). Фігурує Швейк і в інтермедіях, написаних письменником у 1911 році разом з друзями для аматорських вистав («Фортеця», «Мона Ліза» та інші). У 1917 році у Києві Я.Гашек публікує повість «Бравий вояка Швейк у полоні». Ці твори були прологом до створення письменником образу героя, котрий знайшов своє втілення в романі, з яким ви, шановні читачі,

щойно познайомилися¹. Цей твір Я.Гашека сьогодні вийшов мільйонними накладами у перекладі багатьма мовами народів світу (як курйоз відмічу, що його фрагменти публікувалися навіть мертвою латинською мовою)². Історія написання роману, перешкоди при його публікації і навіть способи розповсюдження його перших частин (їх продавав автор і його приятелі в кав'ярнях і просто на вулицях, оскільки книготорговці відмовилися брати книгу на продаж) досліджені досить детально у працях чеських літературознавців. За тоненькими брошурами публікацій перших частин з'явилися і перші книжкові видання, роман набував популярності не лише у Чехословаччині, а й за її межами. Я.Гашек не дочекався цього тріумфу: він раптово помер у невеликому містечку Ліпнице, де і був похований.

Посмертна літературна слава Я.Гашека, щаслива доля його Швейка у міжнародного читача, численні переклади твору дали могутній імпульс для створення театральних інсценізацій (в тому числі і в театрах Києва, Одеси, Львова), кінофільмів, літературних переробок і наслідувань (Л.Раковський, М.Слобідський, П.Козланюк, Ю.Смолич та ін.) і навіть для встановлення пам'ятників легендарному герою³.

Про творчість видатного чеського сатирика і зокрема про його «Пригоди бравого вояки Швейка» схвально висловилися ще у 20–30-ті роки відомі письменники, критики, літературознавці і митці, деякі з них стверджували, що роман Я.Гашека продовжує гуманістичні традиції світової літератури, зокрема Рабле та Сервантеса. Високо поцінували творчість чеського письменника М.Андерсен-Нексе, К.Чапек, Б.Брехт, Л.Франк, І.Ольбрахт, Й.Р.Бехер, Ю.Тинянов, Е.Е.Кіш, Ф.К.Шальда, В.Ванчура та інші⁴. Був серед них і чеський письменник та журналіст, а заодно і «співавтор» Я.Гашека К.Ванек.

Не всі доброзичливо зустріли книгу Я.Гашека, деякі літератори відмовили їй взагалі називатися літературним твором⁵. Але час розсудив інакше: Йозеф Швейк і надалі тріумфально крокує по планеті.

Український читач вперше познайомився з твором Я.Гашека у 1930 році, коли його перша частина вийшла у Львові у

¹ *Pytlík R.* Jak vznikl Švejk // *Literární měsíčník*, 1983. № 2.

² *Medílek B.* Bibliografie Jaroslava Haška. Praha, 1983.

³ Такий пам'ятник з'явився і у Львові (Див.: Високий Замок. 2002. 13 червня).

⁴ *Pytlík R.* Švejk dobývá svět. Hradec Kralové, 1983.

⁵ *Пытлик Р.* Ярослав Гашек и происхождения бравого солдата Швейка. Прага, 1982.

видавництві «Луна» у перекладі Олександра Залужного (Юрія Шкрумеляка, 1895–1965). Остання частина книги побачила світ лише у 1936 році разом з додатком — «закінченням», котре написав К.Ванек, у перекладі Миколи Зорка (Миколи Топольницького, 1898–1968). Частково цей переклад був передрукований у 1956 році у Нью-Йорку. Попри певну недовершеність перекладу, це видання дозволило українському читачеві познайомитися з основними сюжетними лініями і загальною концепцією твору Я.Гашека¹. У 1930 році скорочений переклад «Швейка» був опублікований також у Харкові та Києві. А у 1958 році український читач отримав новий високохудожній переклад, зроблений відомим знавцем чеської літератури та перекладачем і письменником Степаном Масляком (1895–1960), який пізніше виходив неодноразово, зокрема, за редакцією та з післямовою Г.Кочура. Цей переклад і покладений в основу видання, котре пропонує читачам видавництво «Кальварія». Принагідно згадаємо, що твори Я.Гашека українською мовою перекладали Остап Вишня та інші відомі українські літератори.

Іван Лучук, редактор і упорядник книги, котру ви, шановні читачі, тримаєте у руках, пропонує не лише наново відредагований текст перекладу роману Я.Гашека, зробленого С.Масляком, а й як додаток переклад «закінчення», написаного К.Ванеком, про яке мова йшла вище.

У творчому доробку К.Ванека є два твори, в котрих головним героєм виступає бравий вояка Швейк: це «закінчення», яке письменник написав для одного з перших видань роману Я.Гашека (1923 року) на замовлення видавця А.Синека, та роман у двох книгах, створений К.Ванеком як своєрідне «продовження» Швейківської епопеї Я.Гашека — «Пригоди бравого вояки Швейка у російському полоні та у революції» (1924). Цей твір українською мовою ніколи не видавався, існує лише російський переклад, котрий був вперше і востаннє опублікований у 1928 році. І в Чехословаччині «Швейківські» твори К.Ванека довгий час не перевидавалися.

Літературні словники, енциклопедії та лексикони, на жаль, дають дуже скупу інформацію про Карела Ванека, а іноді вона в них і повністю відсутня. А між тим, Карел Ванек (1887–1933) був у 20-і і на початку 30-х років помітною постаттю в чеській журналістиці і в літературному житті загалом. Він працював репортером «миттєвого реагування» у пражських газетах і журналах («Руде право», «Ческе слово», «Кмен» та інших). Був знаний читацькому загалу своїми гострими, актуальними і

¹ Лозинський І. Ярослав Гашек на Україні // Жовтень, 1983. № 4. С. 121.

оперативними репортажами, замальовками, фейлетонами, в котрих правдиво розповідав про буденне і нелегке життя «простого люду» — робітників, дрібних торгівців, ремісників тощо. Його журналістський доробок був зібраний у книжках «Скалки» (1924), «Чверть кіля скалок» (1925), «Третя книга скалок» (1927), «Останні скалки» (посмертне видання 1934 року). Заслужений успіх мала і художня проза К.Ванека (наприклад, його книга «Корова матінки Унгрової та все, що відбувалося навколо неї», 1930). Зберігся план та чорнові фрагменти незавершеного роману К.Ванека «Мандрівні торгівці», в якому письменник хотів змалювати життя комівояжера, яким він розпочинав і свій трудовий шлях. Проза К.Ванека вирізнялася тонким знанням життя і соціальних проблем, мови і сленгу різних прошарків населення міста, вправним стилем, майстерністю оповіді.

Своє «закінчення» Гашеківського «Швейка» К.Ванек завершив сценою здачі у російський полон бравого вояки. Уважний читач зверне увагу на те, що письменник намагався у «закінченні» наслідувати стилістику Я.Гашека, своєрідність структури твору свого попередника, прив'язати до Гашеківської оповіді сюжетні лінії і характеристики персонажів «закінчення», котрі були «задіяні» ще у романі Я.Гашека. Найбільшу увагу К.Ванек приділив бравому воякові Швейку, образ якого окреслений так, що на перший погляд є майже тотожним Гашеківському персонажу. Все це є свідченням майстерності К.Ванека у наслідуванні «еталонного тексту» Я.Гашека.

У світовій літературі можна знайти не один приклад того, що до популярних творів відомих письменників іншими авторами дописувалися «закінчення», «продовження» і т. і. (наприклад, до творів Ч.Діккенса, І.Франка, М.Мітчелл тощо). Отже, і «закінчення» роману Я.Гашека К.Ванеком продовжує цей список. Разом з тим, читаючи це «закінчення», ми можемо спостерігати, як поступово проявляються розбіжності і у розвитку окремих сюжетних ліній, і у малюнку характерів персонажів та їх вчинків, і у мовній характеристиці, і, насамперед, у загальній концептуальній спрямованості твору. Носій головної ідеї — бравий вояка Швейк — у Гашека іронізує, глузує і сміється над всіма і навіть над самим собою. У К.Ванека він також протистоять безглуздій і жорстокій мілітаристській машині, війні в цілому, але на відміну від Гашеківського героя — це людина «поранена» війною, його сміх з присмаком гіркоти, його вчинкам і «подвигам» бракує безпосередности, закладеної в його характері Я.Гашеком, а відтак відсутні соковитість народного гумору і привабливість народної вдачі, так характерних для цього персонажа у змалюванні Я.Гашеком. Природно, що ці «вади» у зображенні Швейка

К.Ванеком, закладені не лише різницею людської природи обох письменників, а й відмінністю їх поглядів на події, котрі вони зображали. Немалу роль в цих розбіжностях відіграє також несумірність їх літературного обдарування, а відтак і художнє відтворення сюжетних колізій в романі.

І якщо у «закінченні» ці розбіжності лише намітилися, то особливо вони стають відчутними у Ванеківських «Пригодах бравого вояки Швейка в російському полоні та революції», котрі були опубліковані празьким видавцем А.Синеком у 1924 році. Довгий час ця книга К.Ванека не перевидавалася і лише у 1991 році після майже півстолітнього замовчування вона вийшла у видавництві «Ческословенский спісовател» з ґрунтовною післямовою чудового знавця життя і творчості Я.Гашека Р.Питліка, котрий повернув, тим самим, чеській літературі не лише призабуте ім'я К.Ванека, а й цікавий зразок т.зв. «воєнного роману»¹.

К.Ванек був обраний видавцем А.Синеком як автор, котрий був спроможний дописати «закінчення» Гашеківського «Швейка», невинно. Крім літературного хисту він мав у своїй біографії моменти, котрі «ріднили» його з Гашеком: він як і Я.Гашек був обдарованим літератором, як і Я.Гашек сидів в австрійських окопах в часи Першої світової війни, як і Я.Гашек добровільно здався у полон, як і Я.Гашек автор «закінчення» відчув на власній долі і пізнав на власному досвіді, що таке російська дійсність тих буремних років. Крім того, К.Ванек опублікував після повернення у 1919 році в Чехословаччину книгу репортажів про свої враження від перебування в Росії «Харашо, пан, да!» (1920). Ця книга є яскравим документом подій тих часів, оскільки написана у формі щоденника простого солдата, котрий без пафосу описав жах і бруд, горе і смерть, котрі принесли людям війна і розбрат у країні. Отже він був «підготований» до того, щоб завершити в міру свого таланту безсмертний твір свого попередника, а також написати його оригінальне продовження, в котрому висвітлив своє бачення коренів світової війни і прогнилого бюрократичного, бездарного і бездушного режиму.

Навколо роману К.Ванека «Пригоди бравого вояки Швейка в російському полоні та революції» довгий час точилися дискусії. Деякі сноби від літератури називали автора «злочинцем», котрий думає лише про гроші, спекулюючи на популярності свого приятеля. Окремі критики дорікали К.Ванеку, що в його творі

¹ *Pytlík R. Doslov // Vaněk K. Švejk v ruském zajetí a revoluci. Praha, 1991.*

багато натуралізму, жовчі та брутальних сцен і виразів. Але в цьому і полягала концепція К.Ванека — написати гірку і терпку правду про війну, як її бачив звичайний вояк, котрого примусово післали на поля кривавої бойні, в цьому і полягав пафос боротьби письменника проти війни. Такий підхід до зображення подій світової війни можна побачити і у творах інших авторів світової літератури, котрі писали про війну у ті часи. Ось чому відома чеська письменниця Марія Майєрова, прочитавши роман К.Ванека, назвала його спадкоємцем Ярослава Гашека. Так, роман Я.Гашека відчутно відрізняється від твору К.Ванека, але при цьому не слід забувати про те, що «коли двоє роблять одне і те ж — це не є одне і те ж» (Р.Питлік) і в цьому полягає «зерно правди» кожного талановитого художнього твору.

К.Ванек залишив по собі також низку цікавих статей, в яких висловив свої думки про творчість Я.Гашека, котру він високо цінував (наприклад, «Пам'яті мертвого гумориста» // «Делніцка бесіда», 1924, 6 січня).

Доречним буде додати, що роман Я.Гашека чеський читач (та й міжнародний також) сприймав як одне ціле з ілюстраціями, які до нього намалював приятель письменника Йозеф Лада. Художник створив 909 ілюстрацій до роману (в т.ч. і першу обкладинку, яку лише і встиг побачити Я.Гашек до своєї смерті). З цієї поважної кількості «Швейківських» ілюстрацій 168 були намальовані художником до «закінчення», написаного К.Ванеком¹.

Такою була історія «закінчення» і продовження пригод бравого вояки Швейка, створених К.Ванеком. К.Ванек пережив свого «співавтора» на десять років і помер від туберкульозу, яким захворів у російському полоні, на 47 році життя у Празі 18 серпня 1933 року.

Володимир МОТОРНИЙ,
професор Львівського
національного університету ім І. Франка

¹ Всі ілюстрації зібрані у книзі: *Lada J. Můj přítel Švejk*. Praha, 1968. Роман Я.Гашека ілюстрували й інші художники, зокрема відомий український художник А.Базилевич (видання 1958 року).

ПРИМІТКИ

стор. 10. *Бій під Кустоццою* — 26 липня 1848 р. австрійці під командуванням маршала Радецького перемогли армію сардинського короля Карла Альберта, який після цього змушений був залишити Ломбардію. Радецькому було тоді 82 роки, а не 84, як говорить фельдкурат Ібль.

стор. 11. *Асперн* — село на лівому березі Дунаю поблизу Відня. 21 і 22 травня 1809 р. австрійці під командуванням ерцгерцога Карла перемогли там армію Наполеона.

... *бився і під Липськом, за що маю гарматний хрест*. — У битві під Липськом (Ляйпцігом) 16 — 19 жовтня 1813 р. наполеонівські війська були розбиті. Ця битва дістала назву «Битви народів». Гарматний хрест — вилився з металу гармат, які були захоплені як трофеї у битві під Ляйпцігом. Цим хрестом нагороджувались австрійські вояки, що брали участь у боях проти Наполеона у 1813 р.

стор. 14. *Осієк* — місто на сході Хорватії.

Капошвар — місто в південно-західній Угорщині.

стор. 20. *Музейна бібліотека* — бібліотека Національного Музею, одна з найкращих в Празі.

стор. 26. *Людвіг Гангофер* (1855 — 1920) — німецький письменник, автор романів про щасливе кохання.

стор. 29. ... *боксерське повстання в Китаї* — народне повстання 1899 — 1901 рр., яке було жорстоко придушене об'єднаними силами восьми держав.

стор. 42. *Пісня про Євгена Савойського і його похід* — була складена після перемоги австрійської армії над Туреччиною під Белградом у 1717 р.

стор. 45. *Едуард Грей* (1862 — 1933) — англійський міністр закордонних справ з 1905 по 1916 рік.

стор. 49. *Битва під Ньордлінгеном*. — 6 вересня 1634 року католицькі австрійські війська розбили протестантську шведську армію біля містечка Ньордлінген в західній Баварії.

стор. 49. *Зента* — 11 вересня 1697 р. австрійська армія під командуванням принца Євгена Савойського розбила турецьку армію під Зентою на ріці Тисі.

Кальдієро — в триденній битві з 29 по 31 жовтня 1805 р. австрійська армія під командуванням ерцгерцога Карла перемогла тут наполеонівського маршала Массена.

Санта-Лючія — біля італійського села Санта-Лючія (Веронська округа) 6 травня 1848 р. австрійська армія під командуванням маршала Радецького перемогла сардинського короля Карла Альберта.

Трутнов — біля цього міста у північно-східній Чехії австрійська армія під командуванням генерала Людвіга фон Габленца 27 червня 1866 р. виграла битву з прусською армією генерала Боніна. Це була єдина австрійська перемога у війні 1866 р. з Пруссією.

... *Здобуття Сараєва*... — Столиця Боснії — Сараєво — була зайнята австрійськими військами.

стор. 50. ... *Ви, будейовіцький Бенедек*... — Людвіг Августин фон Бенедек (1804 — 1881) — австрійський генерал, який жорстоко придушував революційні виступи 1848 р. В 1866 р. був призначений проти своєї волі головнокомандувачем австрійської армії у війні проти Пруссії. Війну Австрія програла, і Бенедек з ганьбою був звільнений у відставку.

стор. 53. ... *Тридцятивосьмисантиметрові набої* — випускав військовий завод Круппа в Німеччині, а сорокадвохсантиметрові — шкодовські військові заводи у Пльзені (Чехія).

стор. 55. *Карл Франц Йосиф* — спадкоємець австрійського трону, після смерті Франца Йосифа був останнім австро-угорським імператором під іменем Карла I.

Генерал Віктор Данкель — генерал кавалерії і командувач однієї з австро-угорських армій, яка воювала в Галичині. Генерал Данкель зажив ганебної слави своїми незчисленими смертними вироками над українським населенням Галичини.

Ерцгерцог Фрідріх — головнокомандувач австрійською армією у Першій світовій війні.

стор. 59. ... *Товариства буршів* — німецькі студентські корпоративні товариства.

«*Simplicissimus*» — німецький ілюстрований сатиричний журнал, який виходив у Мюнхені з 1896 р.

стор. 66. *Гедельо* — заповідник, королівський замок і залізнична станція поблизу Будапешта.

стор. 70. *Віченца* — в 1848 р. це італійське місто повстало проти австрійців, але змушене було здатися маршалу Радецькому.

Новара — 23 березня 1849 р. тут відбулася битва між сардинською і австрійською арміями; сардинська армія зазнала поразки.

стор. 74. *Цісар Максиміліан, Йосиф II — орач і Фердинанд Добрий.* — Цісар Максиміліан I (1493 — 1519) — цісар Священної Римської імперії; в австрійських шкільних читанках його називали останнім лицарем. Йосиф II (1741 — 1790) — соправитель Марії Терезії, а після її смерті — цісар Австрії; в шкільних читанках прославлявся як друг народу, який сам орав землю. Фердинанд I — австрійський цісар, що правив у 1835 — 1848 рр., прозваний Добрим; помер у 1875 р.

Міст Франца Йосифа I у Празі — залізний міст, побудований у 1865 — 1868 рр., але Франц Йосиф не мав з його побудовою нічого спільного.

Війна з Туреччиною за Тріполі (1911 — 1912) — друга італійська війна. Італія, яка тільки-но позбулася чужого панування, у 1912 р. окупувала Тріполі.

Ірредентистський рух на Півдні — рух в південних областях Австрії, населених італійцями, за воз'єднання з Італією.

стор. 78. *Архієпископ Геза* — у ті часи такого архієпископа не було.

стор. 84. *Пряшів* — місто у східній Словаччині.

Бардіїв — місто у східній Словаччині.

стор. 86. *Гатван* — місто в Угорщині.

стор. 90. *Ватіан* — угорське місто по дорозі з Раба до Будапешта.

стор. 92. *Ясенська Ружена* (1864 — 1940) — чеська поетеса, перекладачка творів Тараса Шевченка та Івана Франка.

стор. 97. *Ракошпалота* — місто в Угорщині, поблизу Будапешта.

стор. 98. *Гумпольдскірхен* — невеличке місто у долішній Австрії, яке славиться своїм вином.

стор. 104. *Під Філіппами зустрінемось...* — Філіппи — місто у Фракії, де в 42 р. до н. е. війська Антонія і Октавіана перемогли Брута і Кассія. «Під Філіппами зустрінемось» стало крилатим реченням і означає: «Надійде час відплати». Швейк зрозумів слово «Філіппи» як назву якогось шинка.

стор. 116. *Лаборець* — річка у східній Словаччині.

Фюзешабонь — містечко в Угорщині на Гатванській залізниці у напрямку Кошиць.

стор. 117. *Мішкольц* — місто на півночі Угорщини, великий залізничний вузол.

Тишалак і Замбор — міста у північній Угорщині.

Нове Місто під Шіатором (угорська назва Шіаторальяуйхей) — великий залізничний вузол.

стор. 471. *Поржіч* — місто в Угорщині.

«Розваржіл» — старовинний чеський шинок.

- стор. 124. *Страшніце* — район Праги, протилежний до району Виногради.
- стор. 130. *Ерцгерцогиня Марія Валерія* — донька цісаря Франца Йосифа I, була одружена з ерцгерцогом Францом Сальватором. Це подружжя було відоме великою кількістю дітей.
- стор. 136. *Веспрем* — старовинне місто в Угорщині, біля озера Балатон.
- стор. 137. ... *Виграли ті, з білими пов'язками...* — Під час маневрів австрійська армія ділилася на дві частини: одна мала білі пов'язки, друга — червоні.
- стор. 137. *Кіш-Березна (Мала Березна), Ужок* — великі села на Закарпатті.
- стор. 148. *Австро-німецький наступ на Сяні*. — У зв'язку з затишшям на західному фронті, німецькі війська дістали змогу розпочати наступ в Галичині, внаслідок якого росіяни у травні 1915 р. відступили за річку Сян.
- стор. 155. *Сянок* — місто у західній Галичині.
- стор. 169. ... *В якому році Філіпп Македонський розбив римлян...* — Поручник Дуб, перебуваючи в нетверезому стані, трохи переплутав події, бо Філіппа римляни завжди розбивали, востаннє — у 197 р. до н. е. у битві під Кіноскефале.
- стор. 173. *Венцеслава Лужицька (1835 — 1920)* — редактор жіночого журналу «Лада» і авторка сентиментальних оповідань.
- стор. 179. «*У Шугів*» або «*У Дворжаків*» — притони в Празі.
- стор. 202. «*Святий Індржих*» — поліцейський комісаріат в Празі, що містився на Індржихівській вулиці.
- стор. 214. *Ярослав із Штернберга* — нібито у 1241 році розбив Батия під Гостином у Моравії. Перед битвою йому, згідно з легендою, з'явилася Богородиця і своїм втручанням допомогла на голову розбити татар. Насправді такої битви з татарами не було. Мабуть, чеський літописець переплутав мадярів з татарами.
- стор. 215. *Прага* — одне із передмість Варшави має назву Прага (пол. Praga, на відміну від чes. Praha).
- стор. 224. ... *За цісаря Леопольда* — Леопольд II, брат Йосифа II, панував тільки два роки (1790 — 1792).
- стор. 228. *Хухлі* — передмістя Праги.
- стор. 233 ... *як на свято Тіла Божого — з восьмиденкою* — через вісім днів після свята Тіла Господня під час обідні згадувалось про це свято.
- «*Lustige Blätter*» — («Веселі сторінки») — німецький гумористичний журнал.
- Гінденбург Пауль (1847 — 1934)* — німецький генерал, потім маршал, який після першої світової війни двічі вибирався президентом німецької республіки.

- стор. 240. *Канімура* — прізвисько, що утворилося від прізвища японського генерала з часів російсько-японської війни 1904 — 1905 рр.
- стор. 255. ... *Лібуша віщує славу Празі...* — Діва Лібуша — до панування першого чеського князя Пржемысла — володарка чехів; за старовинними чеськими легендами, вона володіла даром пророцтва і провіщала славу Празі.
- стор. 258. *Генерал Лаудон* — Гедеон Арношт (1717 — 1790) — прославлений австрійський полководець, який служив спочатку в російській армії, потім з 1742 р. — в австрійській; переміг прусського короля Фрідріха II в 1759 р.; пізніше відзначився у війні проти Туреччини. Ім'я його оспівувалось у солдатських піснях всіма мовами народів Австрії.
- стор. 260. ... *після війни ще сто років служитимеш додатково...* — Військова служба в Австро-Угорщині тривала два-три роки, але якщо солдат потрапляв до в'язниці, він повинен був після закінчення строку служби ще залишатись в армії, бо той час, який він перебував у тюрмі, не враховувався до загального строку військової служби.
- стор. 267. *Золінгенська сталь*. — Місто Золінген — в західній Німеччині — було відоме виготовленням високоякісної сталі.
- стор. 272. *Секта гезихастів* — секта релігійних фанатиків серед афонських монахів XIV ст., які вірили, що коли вони довго дивитимуться на свій пуп, то побачать божественне сяйво.
- стор. 275. ... *З неблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував у цирку долю пораненого гладіатора...* — Римський цезар вирішував долю переможеного гладіатора. Якщо він опускав великий палець правої руки вниз, це означало, що переможений гладіатор мусить вмерти, а якщо піднімав палець вгору — значить переможеному гладіаторові дарується життя.

Зміст II тому

Частина третя

СЛАВНА ПРОЧУХАНКА	5
Через Угорщину	9
У Будапешті	65
З Гатвана на кордон Галичини	116
Marschieren marsch!	163

Частина четверта

ПРОЧУХАНКА ТРИВАЄ	209
Швейк у ешелоні російських полонених	213
Духовна розрада	237
Швейк знов у своїй маршовій роті	247

ДОДАТОК

Карел ВАНЕК

***	285
За ворогом	288
Вперед! Вперед!	315
У стрілецьких ровах	339

Володимир Моторний

Замість післямови, або Карел Ванекставить крапку на пригодах бравого вояка Швейка у світовій війні	356
---	-----

ПРИМІТКИ	362
----------------	-----

Літературно-художнє видання

Ярослав Гашек

ПРИГОДИ БРАВОГО ВОЯКИ ШВЕЙКА

Том 2

З чеської переклав Степан Масляк

Редактор *Іван Лучук*

Коректор *Наталя Чорніта*

Макет та художнє оформлення *Михайла Євшина*

Видавець: ТОВ «Кальварія»

ДК № 676 від 16.11.2001

www.calvaria.org

Для листування:

а/с 108, 01054, Київ, Україна

Права:

copyright@calvaria.org

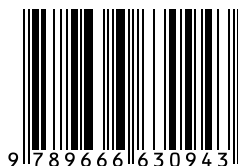
Збут Львів:

zbut@calvaria.org

Збут Київ:

ksena@msbrand.net

ISBN 978-966-663-094-3

ГАШЕК Ярослав

Г 24 Пригоди бравого вояки Швейка. Том 2./Переклад з чеської Степана Масляка. — Львів: Кальварія, 2009. — 368 с.

До цього видання включено не лише текст всесвітньої слави роману Ярослава Гашека «Пригоди бравого вояки Швейка», а й «закінчення» цього твору, написане приятелем Гашека, чеським письменником Карелом Ванеком, яке поставило крапку у пригодах Йозефа Швейка в часи Першої світової війни.

Спеціально для цього видання Іван Лучук зробив нову редакцію перекладу роману, здійсненого Степаном Масляком, а Михайло Євшин створив близько 150 нових ілюстрацій.

ISBN 978-966-663-094-3 (том 2)

ББК 84.4